



**EVDOCHIA
SOROCEANU**

**RITUALURILE
CALENDARISTICE
ALE GĂGĂUZILOR**

**GAGAUZLARIN
KALENDAR
ADETLERİ**





ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL



Evdochia SOROCEANU

**RITUALURILE CALENDARISTICE
ALE GĂGĂUZILOR**

Studiu etnolingvistic

Chișinău 2015

Koufig-
CZU 39(=512.165):81*27=135.1=512.165
S 69

Editura GUNIVAS

str. Ion Creangă 62/4, Chișinău MD-2064, Republica Moldova
Tel.: (+373 22) 92 71 78; 92 71 80. Tel./fax: (+373 22) 59 39 32
E-mail: gunivas@gmail.com

Editat cu sprijinul Ministerului Culturii.

Aprobat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale.

Discutat și recomandat pentru publicare la Consiliul științific al Institutului Patrimoniului Cultural
al Academiei de Științe a Moldovei (extras din procesul-verbal nr. 05 din 25 iunie 2015).

Autor: Evdochia Soroceanu

Editor: Nicolae Guțanu

Recenzent: dr. hab. Zinovia Șofranksy

Redactor: Piotr Cebotari

Corector: Irina Rîșilean

Traducător (în română): Gheorghe Ghețu

Pictor: Piotr Vlah

Imagini: Muzeul Național Găgăuz de Istorie și Etnografie „D. Caracioban” din s. Beșalma (UTA Găgăuzia),
Evdochia Soroceanu, Olga Culacsiz

Tehnoredactor: Igor Condrea

Prepress: Editura GUNIVAS

Tipar: Tipografia Centrală

Monografia este dedicată culturii spirituale a poporului găgăuz. Pentru prima dată este realizată o cercetare complexă a obiceiurilor calendaristice găgăuze și este introdusă în circuitul științific terminologia care le reflectă. Elementele limbii și culturii sunt sesizate într-o unitate indispensabilă. În lucrare este aplicată o nouă abordare în studierea fenomenelor etnografice și folclorice, sunt folosite metode noi de analiză, care permit relevarea corelației dintre termen și ritual. Descrierea structural-tipologică a obiceiurilor calendaristice găgăuze se axează pe materiale de teren, ce au fost înregistrate de autoare în satele cu populație găgăuză din sudul Republicii Moldova și regiunea Odesa din Ucraina. Obiceiurile și ritualurile sunt examinate sub aspect comparativ-istoric. Materialele etnografice, colectate în satul Beșalma în anul 2002 de către autoare, sunt comparate cu cele publicate de V. Moșkov în anul 1902. Termenii calendaristici sunt examinați din punct de vedere al structurii, modului de nominalizare și al particularităților simbolice. Sunt investigate fenomenele polisemiei și sinonimiei, fiind examinate, de asemenea, sursele de formare a termenilor, precum și funcția elementelor lingvistice străine în evoluția terminologiei calendaristice găgăuze. „Dicționarul etnolingvistic de termeni calendaristici”, parte componentă a monografiei, conține variantele dialectale ale termenilor de ritual, a căror explicare lexicală este confirmată de materialele etnografice de teren, atestate de autoare. Cartea este destinată specialiștilor din domeniul etnolingvisticii, etnografiei, folclorului, mitologiei, precum și unui auditoriu larg de cititori, interesați de sărbătorile și obiceiurile calendaristice ale găgăuzilor. Monografia poate fi utilizată ca material suplimentar în învățământul liceal și universitar, în activitatea instituțiilor de cultură.

Cartea reprezintă o ediție bilingvă și este editată în limbile română și găgăuză.

© Text: Evdochia Soroceanu, 2015

© Design: GUNIVAS, 2015

Toate drepturile rezervate

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Soroceanu, Evdochia

Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor : Studiu etnolingvistic = Gagauzların kalendar adetleri: Etnolingvistika araştırmaları / Evdochia Soroceanu; trad. în lb. rom.: Gheorghe Ghețu; concepție graf.: Igor Condrea; pict.: Piotr Vlah; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. Patrimoniului Cultural. – Chișinău: Gunivas, 2015 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). – 260 p.

Tit., text paral.: lb. rom., găgăuză. – 300 ex.

ISBN 978-9975-3012-3-7

**MOLDOVA BİLİMNÄR AKADEMİYASI
KULTURA MİRASI İNSTITUTU**

EVDOKİYA SOROÇANU

**GAGAUZLARIN KALENDAR
ADETLERİ**

Etnolingvistika aaraştırması

Kişinöv 2015

Moldova Bilimnär Akademiyasının
Kultura Mirası İnstitutunun Senatında (Pr. № 05, 25.06.2015)
kaavilendi hem tiparlamak için izin verildi.

Rețenent: dr. hab. Zinoviya Șofransky

Redaktor: Pötr Çebotar

Korektor: İrina Rișilân

Romın dilindän çevirdi: Gheorge Ghețu

Resimci: Pötr Vlah

Fotograflar: D. Karaçobanın adına Milli Gagauz tarih hem etnografiya Muzeyi
(Beșalma, Gagauz Yeri), E. Soroçanu hem O. Kulaksız

Raametli Üüredicimin
akademik Nikita İliç Tolstoyun
aydın adına

În amintirea Învățătorului meu,
academician al Academiei de Științe a Rusiei
Nikita Ilici Tolstoi

Prefață

Monografia „Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor. Studiu etnolingvistic”, elaborată de dr. Evdochia Soroceanu, prezintă o importantă contribuție, care vizează aspectele etnolingvistice, reflectate în obiceiurile calendaristice găgăuze. După cum susține autoarea, pentru prima dată se pune în discuție o problemă importantă a etnolingvisticii găgăuze, scopul principal al lucrării fiind cercetarea în dinamică și evoluția obiceiurilor calendaristice tradiționale. Ca finalitate, a fost efectuată o analiză profundă a problemei abordate de specialiști consacrați în utilizarea terminologiei și structurii obiceiurilor calendaristice găgăuze.

Pornind de la sinteza profundă teoretico-științifice în domeniul folcloristicii, mitologiei și a mai multor factori de cercetare a culturii spirituale, a fost acumulat un vast material factologic despre terminologia obiceiurilor, datinilor, tradițiilor poporului găgăuz. Lucrarea cuprinde un spectru larg de noțiuni, ce determină diverse aspecte etnolingvistice. Un compartiment valoros al lucrării integrează informațiile culese de autoare în satele găgăuze din raioanele Vulcănești, Ceadir-Lunga, Comrat și din regiunea Odesa (Ucraina), iar materialul etnografic și dialectologic investigat este prezentat ca transcriere fonetică.

Lucrarea este fundamentată pe o serie de publicații științifice, care au constituit suportul teoretic al studiului. Autoarea face o analiză reușită a terminologiei obiceiurilor tradiționale, care formează un sistem de valori caracteristice istoriei și culturii etnice găgăuze.

Monografia este bine structurată și documentată, posedă un aparat bibliografic corect, iar concluziile sunt relevante și reflectă conținutul lucrării. Subliniem faptul că monografia este bazată pe un bogat suport sursologic, cu referințe la numeroși informatori de teren.

Prin lucrarea elaborată, dr. Evdochia Soroceanu dă dovadă de abilități profesionale și consecvență în cercetarea tematicii vizate, folosind diferite metode de investigare și interpretare a datelor, specifice etnologiei.

În concluzie, remarcăm că lucrarea reprezintă o substanțială contribuție teoretică și

aplicativă de mare anvergură, fiind de o deosebită actualitate nu doar pentru domeniul etnologiei, dar și alte discipline umanistice. Ea poate servi în calitate de material științific și didactico-metodic pentru profesorii și studenții instituțiilor de învățământ mediu și universitar.

Rămânem în speranța că monografia elaborată de dr. Evdochia Soroceanu va găsi un larg răsunset în rândurile etnologilor, istoricilor, filologilor și culturologilor, fiind un suport substanțial teoretic și practic pentru elaborarea viitoarelor teze de licență, masterat și doctorat.

Cu certitudine, lucrarea reprezintă o contribuție deosebită în valorificarea științifică, protecția și promovarea patrimoniului cultural al țării și va fi lecturată cu interes de cititori, interesați de sărbătorile și obiceiurile calendaristice ale găgăuzilor.

Dr. hab. Z. Șofranksy

Cuvânt înainte

Limba, cultura și identitatea națională sunt componentele etnice fundamentale ale găgăuzilor. Studiarea exhaustivă a culturii spirituale și a terminologiei acesteia ne va apropia de soluționarea problemei etnogenezei și a istoriei etnice a poporului.

Studiul respectiv se concentrează pe analiza terminologiei ritualurilor calendaristice găgăuze. În conformitate cu bazele sale teoretice și metodele aplicate, acesta este adiacent cercetărilor etnolingvistice contemporane. S-a pus accentul pe natura relației dintre termen și ritual, în prealabil studiindu-se structura și semnificația ritualului, căci fără o analiză temeinică a datelor etnografice și folclorice nu poate fi analizat vocabularul ritual, care, la rândul său, este un limbaj de descriere a ritualului, un sistem de semne care reflectă însăși structura ritualului.

Descrierea structural-tipologică a ritualității calendaristice a găgăuzilor s-a făcut în baza materialului de teren, colectat de autor conform unui program special întocmit la sfârșitul secolului trecut în satele găgăuze de pe teritoriul Moldovei și al regiunii Odesa.

Analiza a demonstrat că la baza sărbătorilor calendaristice găgăuze s-au aflat în mod preponderent obiceiurile și credințele populare, peste care ulterior s-a depus un strat de elemente ecleziaste. Obiceiurile și ritualurile calendaristice păstrează în mod evident urmele unui cult agro-pastoral precreștin, drept confirmare servindu-ne denumirile realităților rituale.

Termenii au fost analizați din punctul de vedere al structurii, metodelor de nominalizare, al particularităților simbolisticii și al derivării cuvintelor; au fost explorate fenomenele polisemiei, omonimiei, sinonimiei și dubletelor; a fost abordată problema surselor generatoare de termeni și a rolului elementelor alolingve, a fost luată în considerare problema dependenței formale și de conținut a crononimelor găgăuze de terminologia calendaristică ecleziastică ortodoxă.

Dicționarul etnolingvistic al termenilor calendaristici nu este doar o sursă lingvistică și etnografică, dar și o reflecție specifică a vieții sociale, istorice, culturale, etnice și spirituale a poporului găgăuz în diverse stadii de dezvoltare.

Atât în Bulgaria, cât și în Basarabia, găgăuzii au supraviețuit în condițiile unei izolări etnice într-un mediu slav și în altul non-turcic, fapt care a condus la crearea unor condiții particulare, care au contribuit la stabilitatea culturii lor tradiționale. În ciuda faptului că semnificația magică a multor acțiuni ritualice s-a pierdut în timp și că pretutindeni obiceiurile și ritualurile s-au simplificat, s-au transformat, s-au modificat, sărbătorile calendaristice ale găgăuzilor și obiceiurile și ritualurile conexe au supraviețuit ca un sistem, cele mai multe dintre acestea fiind practicate în mod activ și în prezent. Acest lucru este demonstrat printr-o analiză comparativă a obiceiurilor și ritualurilor calendarului popular al găgăuzilor, atestate de Valentin Aleksandroviici Moșkov, în anul 1902, și de către autoarea studiului respectiv, în anul 2002.

Prezentul studiu este cea de a doua ediție a monografiei „Gagauzların kalendar adetleri”. Cartea a beneficiat de o primire călduroasă atât în comunitatea științifică, cât și în domeniul instruirii și al învățământului, devenind practic un manual pentru cursul „Istoria, tradițiile și cultura poporului găgăuz” ținut în școlile din Găgăuzia. Spre deosebire de prima ediție, care a văzut lumina tiparului în anul 2006, în limbile găgăuză și rusă, это издание ediția actuală, revizuită și adăugită, va fi publicată în limbile găgăuză și română. Această ediție va oferi oportunitatea de a se familiariza cu materialele studiului etnolingviștilor, etnografilor, etnologilor și unui public larg de cititori din Moldova și România, tuturor celor care se interesează de problemele limbii, culturii și ale istoriei găgăuzilor. Sperăm că studiul nostru va înlesni o mai bună cunoaștere de către tânăra generație a culturii, obiceiurilor și tradițiilor unuia dintre popoarele care coabitează pe teritoriul Moldovei și că va contribui astfel la consolidarea relațiilor interetnice și culturale din țara noastră.

Evdochia Soroceanu

Kısaltmalar:

Baur. – Baurçi
Beşal. – Beşalma
Beşg. – Beşgöz
bulg. – bulgarca
Cal. – Caltay
Çad. – Çadır-Lunga
Çeşm. – Çeşmäküü
gag. – gagauzça
h.b. – hem başka
karş. – karşılaştıır
Kaz. – Kazayak

Kirs. – Kirsov (Başküü)
Kong. – Kongaz
Kotl. – Kotlovina (Balboka)
mold. – moldovanca
rom. – romınca
rus. – rusça
sırb. – sırbça
Tom. – Tomay
Valk. – Valkaneş
y. – yıl

Abrevieri ale denumirilor de localităţi:

Baur. – Baurci
Beşal. – Beşalma
Beşgh. – Beşghioz
Vulc. – Vulcăneşti
J. – Joltai
Caz. – Cazaclia
Chirs. – Chirsova

Cong. – Congaz
Cotl. – Cotlovina
Tom. – Tomai
C.-L. – Ceadâr-Lunga
Cişm. – Cişmichioi

GAGAUZLARIN KALENDAR ADETLERİ

Etnolingvistika aarařtırması



GİRİŞ

Ruh kulturası, dil hem bilim gagauzların milletiini düzän en önemni komponentleriydir. Ruh kulturası – halkın fikir bilinci, onun diri aklı, angısı boydan-boya geçirer halkın gördüklerini hem bilgilerini, inanışlarını, adetlerini hem adet sıralarını, kullanış normalarını h. b.

Zamandaş vakıttı aktual problem – üürenmää gagauzların dilini hem ruh kulturasını, neet koyup onnarın evelki uurda durumunu enidän diriltmää hem düzmää, hem dâ etnogenez problemnerini çözmää. Bu uurda ayırı maana kableder etnolingvistika aaraştırmaları, angıların temelinä koyulu halkın kulturasını hem kultura terminologiyasını incelemäk. Dil hem kultura istoriyasına paralel yapılan analiz dayanêr lingvistika metoduna «Wörter und Sachen» («laflar hem şeylär»), angısını nemtâ lingvistleri R. Meringer, K. Merlo, M. Murko kullandılar kimi adetlerin incelenmesindä dâ (Йордан, 1971, 106). Dialektologiya, folklor hem etnografiya olaylarının birleşik üürenilmesi verer aaraştırmacıya orientir «incelemää baalantıları dil hem ruh kulturası arasında, dil hem halk mentaliteti arasında, dil hem halk yaratması arasında, onnarın biri-birinä baalı olduunu hem onnarın türlü korespondençiyalarını» (Толстой, 1980, 150).

Geçän asirin bitkisindä rus dil bilimindä N. İ. Tolstoyun öndercilii altında kuruldu slavän hem balkan halklarının ruh kulturasını sistem gibi üürenän etnolingvistika şkolası (Толстой, 1973, 1974, 1978, 1980, 1982, 1983; Толстая, 1984, 1986a, 1986b, 1989, 2010; Гура, 1984, 1986; Зеленина, 1984, 1986; Седакова, 1984, 2007; Свешникова, 1987; Кабакова, 1989; Плотникова, 1990; Сорочану, 1995, 2006; СДЭС, 1995- 2012; Переходы, 2009; Узенева, 2010; КБДЛ, 2008, 2012 h. b.).

Gagauzların kalendar adetleri için aaraştırma yapıldı şu etnolingvistika şkolanın teoretik tezisleri temelindä, o (aaraştırma) dayanêr çok plandan üürenmäk printipinä, neredä adettlär annaşılêrlar nicä «verbal (söz), real (şey) hem akşional (yapım) plannarın birlik kategoriyası» (Толстой, 1980, 157).

Aaraştırmada önem veriler adetlerin terminologiyasına, ama ona analiz yapmaa olabilir sade geniş konteksttä etnografiya, folklor, mifologiya faktlarını hem halkın ruh kulturasından başka faktları kullanarak. Analiz yapıldı Moldovadakı gagauz küülerindä avtorun tarafından toplanıldı materialda.

Kalendar adetleri halk ruh kulturasının büyük bir payıdır. Onnar, halk ruh kulturasının özü olarak, milletin speşifikasını, halkın asırlärcä istoriyasını gösterêrlär. Kalendar adetleri gösterêrlär gagauzların dedelerinin Balkanda eni natura şartlarına, eni çorbacılık tipinä adaptaçiyasının karışık proşeslerini hem dâ Balkan yarıadasında yaşıyan türlü halklar arasında integraçiya proşeslerini, baalantıları hem biri-birinä etkileri.

Gagauzların kalendar adetleri temelindä evelki hayvancının hem çiftçinin çalışması durêr. Bunu gösterêrlär etnografiya hem folklor verileri (bilgileri). Gagauzların halk kalendarı, nicä dâ çoıy Evropa halklarında, başlıca agrardır. Onda belli hristiyanıktan ileri kalan çiftçi-hayvancı kultunun izleri. Onun temeli, özü taa çok halk adetleri hem

inanişlarıdır, angılarına sora katılmış klisä elementleri. Esaba alınarsa, ki kalendar – o insanın çorbacılık, iş çalışmalarını düzennedän, bütün yaşamak strukturasını yıl «dingilinä» dizän halkın real yaşamak sistemi, ozaman annaşılär gagauzların kalendar adetlerinin yakınnı hem tipinä görä benzemesi Balkan halklarında, ilk sırada bulgarlarda, adetlerä (bak Маринов, 1914; Державин, 1914; Арнаудов, 1918, 1943, 1971-72; Вакарелски, 1932-33, 1935, 1938, 1943; Колева, 1973, 1977, 1981; Добруджа, 1974; Пирински край, 1980; Капанци, 1985; Пловдивски край, 1989; Софийски край, 1993; «Етнография на България», Вакарелски, 1974 hem «Етнография на България» (3 tom), 1985 h.b.). Geldiynän Balkannara, gagauzların dedeleri çorbacılık tipi tarafından, material hem ruh kulturasının çok elementleri tarafından kabletmişlär bulgarların yaşamak düzenini, dönüp göçücü hayvancılardan erleşik çiftçiye. Bakmayarak, ani gagauzların etnogenezi probleminä var türlü bakış (Иречек, 1890, 1899; Милетич, 1902, 1905; Шкорпил, 1933; Kowalski, 1933; Державин, 1937; Баев, 1953; Боев, 1982; Градешлиев, 1993; Мутафова, 1993; Карпат, 1994; Атанасов, 1996, 1998; Стаменова, 2000; Митев, 2001 h. b.), bilim adamnarının çoyu sayêrlar, ani gagauzların dedeleri (göçücü türk soyları: peçenek, uz, kuman) peydalanmışlar Balkan yarıadasında çok taa ileri osman türklerinden, demäk, XIV asirdän ileri. Bunu gösterer istoriya, etnografiya, antropologiya hem lingvistika aaraştırmaları (Мошков, 1904; Kowalski, 1933; Манов, 1938; Маринов, 1956, 1974; Дяченко, 1952; Дмитриев, 1962; Губогло, 1967, 1971, 1973; Димитров, 1995 h. b.)

İstoriğin gösterdiklerinä görä, gagauzlar çok asir boyunca yaşamışlar türk hem slavän halkların arasında Deli-Orman hem Dobruca bölgelerindä. Aar ekonomik hem politik baskısı beterinä gagauzların büyük payı bulgarlarla barabar XVIII asirin bitkisindä–XIX asirin başlantısında istär-istemäz kaçmışlar Bulgariyadan Besarabiyanın üülen tarafında boş erlerä. Rus-türk cengin sonucunda Besarabiyayı Rusiyaya eklemektän sora (1812) göçmennerä verilmiş toprak, da gagauzlar erleşmişlär eni erlerdä "bulgar kolonistleri" gibi (bak Мещеряков, 1953, 1957). Bu göçümdän sora Besarabiyada kuruldu Balkan situatıyasına benzär bir etnik durum. Moldovanın üülen tarafında hem komuşu Odesa bölgesindä bulgarlar, gagauzlar, moldovannar barabar yaşadı hem bir dä arnaut küüyün bilä bulundu (Jovtnövoye), var nasıl sayılsın bir mikrobalkan situatıyası. Bu uzerä meraklıdır gözdän geçirmä bu halkların kalendar adetlerinin biri-birinä baallantılarını hem biri-birini etkilemesini. Karşılaştırmalı analiz verer kolaylık üzä çıkarmaa onnarın Balkanda yaşamasından çekilän ortak elementlerini hem dä türlü regional hem lokal formalarını, angılarını adetlär edendilär istoriya gelişmesinin sonucunda (Сорочяну, 2000, 48-58). Yaşayarak Besarabiyada moldovannarla yakın kontakta, gagauzlar almışlar onlardan bir sıra adet hem adet sırası (karşılaştırma yapıldı aşadaki aaraştırmaların temelindä: Зеленчук, 1959; Бэешу, 1972; Попович, 1974; Зеленчук, Попович, 1976; Салманович, 1973, 1977, 1978; Спатару, 1974; Десницкая, 1984; Свешникова, 1987a; Цивьян, 1984; Кабакова, 1989; Хынку-Тентюк, 1992; Buzilä, 1999; Pamfile, 1997; Молдаване, 2010 h. b.). Burada kuruldu bir çeşit durum, angısı yardım etti gagauzların adetlerini korumaa, o adetlerin çoyu da burada taa saalam çıktı,

nekadar Bulgariya gagauzlarında (Тодорова, 1981, 1987; Градешлиев, 1987; Сорочяну, 2002; Квилинкова, 2005 h. b.).

Gagauz halk adetleri hem adet sıraları için ilk haberlär yayımlanmıştı rus bilim adamı V. A. Moşkovun yazılarından (Мошков, 1900; 1902). Gagauzların tradişional kulturasına belli derecedä kaavilendi interes diil sade Moldovada (Губогло, 1967, 1971, 1973, 1993; Курогло, 1975, 1977, 1980; Покровская, 1953, 1974, 1983; 1989; Маруневич, 1980, 1988; Дурбайло, 1991; Дрон, Курогло, 1989; Дрон, 1992, 2001; Сорочяну, 1995, 2000a,б, 2001, 2005, 2007a,б, 2008a,б,в, 2009a,в, 2006, 2009; Чимпоеш, 1997; Квилинкова, 2002; 2005; Никогло, 2001, 2004; Zanet, 2010; Сырф, 2013, Гагаузы в мире, 2012 h.б.), ama onun dıřında da – Bulgariyada, Ukraynada, Rusiyada, Poloniyada hem Turkiyada (bak Коларова, 1982; Сачев, 1984; Тодорова, 1987; Градешлиев, 1987, 1993; Робев, 1988; Матеева, 1998; Етноси и култури на Балканите, 2000; Дыханов, 1999a,б; Средкова, 2000; Шабашов, 2002, Soroçanu, 2001, 2002, 2004; Soroczanu, 2012; Сорочяну, 2009б,г,в, 2010; Трефилова, 2007, 2008; Гагаузы, 2011; Pogranicze, 2012 h. b.).

Bu aarařtırmanın neeti – gagauzların kalendar adetlerini struktura hem tipologiya bakımından yazıya dökmää, temelä koyup çok yıllarca gagauz küülerindä plana görä avtorun çalıřmasını. Aarařtırılär ayırı adet yapımlarının strukturası, semantikası, simvolikası, karakteri hem speşifikası, onnarın oluřması (duuması) hem istoriyada geliřmesi.

Etnografiya materialını toplamaa deyni seçildi Valkaneř kasabası hem Kotlovina (Balboka) küüyü /Ukrayna, Odesa bölgesi/ - üülen dialektin aazları hem Kongaz k. hem Tomay k. – merkez dialektin aazları. Ek material olarak kullanıldı 80-inci yılların bitkisindä Valkaneř dolayının Çeřmäküüyündä, Çadır-Lunga kasabasında, Baurçu, Beřgöz, Caltay, Kazayak küülerindä hem Komrat dolayındaki Kirsova küüyün gagauz payında yapılan ekspedişiya yazıları. Beřalma küüyündä 2002 y. material toplandı karřılařtırmaa deyni V. Moşkovun 1902 y. yapılan etnografiya yazılarının. Ayırı interes çeker V. Moşkovun tarafından XX asirin bařlantısında fiksats edilän hem dä avtorun tarafından hep bu küüdü řindiki asirin bařlantısında toplanılan etnografiya hem lingvistika (adet realiyalarının adları) faktlarının karřılařtırılması. Ekspedişiyadan materialın büyük bir payı (serbest annatmaklar hem programın sorularına cuvap) yazılardı magnitofon lentasına, onu çözürkän vardı neet fiksats etmää gösterilän dialektlerin durumunu yazılıř vakıdına görä (1985-1990 yy.), onuřtan etnografiya hem dialektologiya materialı veriler fonetika transkriptiyası yardımınnan herbir dialektin özelliklerinnän.

Seftä gagauzların ruh kulturasını üürenmäk sisteminä dil katıldı, seftä adetlerin terminologiya problemi koyuldu. Butakım terminologiya adeti yazdırın diliydir, adetlerin strukturasını gösterän niřan sistemiydir. Kalendar terminologiyası, niçä dä kendileri adetlär, göstererlär halkın türlü geliřmäk etaplarında cümnä, etnik, ruh yařamasını. Terminologiyanın etnolingvistika incelenmesi verecek kolaylık izlemää kalendar adetlerinin istoriyasını hem evolüşiyasını hem belli uura kadar annamaa onnarın evelki strukturasını. Adet leksemasının maanasında görüner adet semantikası hem niřannanan realiyanın simvolikası. Dil – o bir kaynaktır, angısı yardım eder “açmaa halkın etno-

kultura istoriyasını hem etnik speşifikasını” (Генчев, 1980, 190).

Halk kalendar adet terminologiyasına analiz yaparkan dokunulêr ôlä lingvistika problemnerinâ, nicâ nominaşiya usulu, polisemiya hem sinonimiya olayları, adet terminin metaforiklii, halk etimologiyası, hrononimnerin animizaşiyası, açılêrlar gagauz kalendar terminologiyasının oluşma kaynakları. Adetlâr leksikasında var zengin material türlü uurda dialektologiya aaraştırmaları için – fonetika, söz yapımı, leksika sferasında, neçinki o dilin en evelki bir katıdır.

Kiyada geçirildi iki önemni etnolingvistika bölümü: Kirsova küüyündâ yapılan etnografiya materialının dialekt yazıları hem kalendar terminlerinin sözlüü. Sözlük hazırlandı adetlâr sözlüklerinin tipinâ görâ (Гура, 1977, 1984, 1986; Толстая, 1984, 1986; Плотникова, 1990, Сорочяну, 1995). Ona girerlâr sade adet terminleri. Bir sözlük statyasında verilerlâr hepsi terminnâr hem onnarın fonetika variantları, angıları nişannêêrlar verilân adet realiyasını. Baş laf veriler literatura dilinâ yakın, terminnâr dâ verilerlâr o formada, nicâ onnar belli ediler yazdırmada. Herbir sözlük statyası kaavilener avtorun arhivindân etnografiya materialınnan.

Kiyadın romın bölümündâ etnolingvistika sözlüü veriler kısaltılmış variantta. Burada önemniydi göstermââ terminlerin var olduunu, onnarın yorumunu hem küülerâ görâ sölentisini.

Avtor umutlanêr, ki bu kiyat faydalı olacek hepsinâ, kim meraklanêr gagauz halkının istoriyasınnan hem gagauz dilinin gelişmesinnân. Kitabın materialları olur kullanılsın gagauz lingvistikası alanında gelecek bilim aaraştırmalarında hem dâ üüretim yardımcısı olarak lişeylerdâ, koleclerdâ hem universitetlerdâ.

GAGAUZLARIN KALENDAR

ADETLERİ

Kış yortuları

Gagauzlarda sayılêr, ani kış çekeder Ay Dimitri günündän, Kasımdan sora, açan biterlär çiftçilik işleri: kırlardan toplanmış bereket, güzlüklerin ekilmesi bitmiş, koyun sürüleri kışlıklara kapanmış, çobannarlan ödeşilmiş.

İlk kış yortusu: **Ay Andrey, Andrey** (30.11/13.12) - Kong., Valk., Çeşm.; **Andrey günü** - Kirs., Baur., Beşg., Cal. Onun adet sıralarının maanasında var fena kuvetlerä karşı korunmak magiyası, sofrä (toplü ekmek imäk), fal çekmeklär. Bu gündä herbir ayledä yaparmışlar ritual imeesi (**koliva**) – yıl olsun bereketli deyni, booday evdän çıkarmamışlar – ev işleri islää gitsin (Kong.,Kotl.).

Kimi erlerdä, günnükleyip booday hem papşoy tenesi, verärmişlär onnarı ev kuşlarına (Valk., Baur.). Bu gündä ayırı önem verärmişlär sarmısaa. İnanıarmış, ani o var nasıl korusun insanı hem hayvannarı hastalıklardan hem fena kuvetlerdän. Bu neetlän insannar sarmısaklarmışlar annılarını, ellerini, pençereleri, kapularda, tokatlarda sarmısaklan yazarmışlar stavroz – ani “evdän yırak” koolamaa satanayı (Kirs.), şeytannarı (“şeytan evdän yırak olsun, içeri girmesin”) - Baur. Hep bu neetlän Kirsovdä evin eşinä avşamdan saçarmışlar darı. İnanarmışlar, ani satana sabaaya kadar etiştirämeyecek tenä-tenä toplamaa dariyı da ev içinä girämeyecek.

Ay Andreyä karşı bir kızın evindä toplanarmışlar gençlär “**sarmısak (usturoy - rom.) beklemää**” adetini tamannamaa deyni, onuştan bu geceyä denilärmış **Sarmısak gecesi** - Çeşm. Herbir kız getirärmış bir baş sarmısak, koyarmış onu çanaa, angısını “beklärmişlär” büük, yaşlı karılar (Kong., Kotl., Çeşm.). Valkaneştä kızlar dizärmişlär sarmısaa lampanın şişesinä, o lampa läüzümüş yansın bütün gecä adet sofrasının üstündä. Sofraya kızlar getirärmışlär un, fasülä, papşoy, mercimek, kartofi, turşu laana hem başka imek. Büüklär yaparmışlar adet ekmeeni (**çörek**), mancaları, gençlär dä bu vakıt şennenärmişlär. Kongaz küüyündä adet sofrasına taa oturmadiynan kızlar yaparmışlar **perdänka**, onnar orada gergef işlärmişlär, örärmişlär, yapaa tararmışlar, yapaa işlärmişlär. Adet sofrasına oturarmışlar hepsi gençlär: kızlar da, çocuklar da. Beşgöz küüyündä sofraya oturarmışlar sade karılar hem kızlar. Kızlar yortudan alarmışlar evä “beklenilmiş” sarmısaa, ekärmişlär onu bir çiçek çerepinä da çıktına görä bakarmışlar, nesoy kısmet bekleer onnarı (Beşg.). Bu yortuda sarmısaklan varmış türlü fal çekmekleri. Deyelim, Kongazda, Çeşmäküüdä kızlar koyarmışlar bir filcan suya birkaç sarmısak diş, herbir diş nışannıymış belli çocaa, sabaalen dä bakarmışlar, büümüş mü eşil filiz – filiz salverän sarmısak diş gösterärmiş, angı çocaa kız evlenecek.

Kırım ayında var çok adet hem adet sıraları. Gagauz küülerindä hererdä tutarmışlar Ay Varvara yortusunu (04.12/17.12): **Ay Varvara, Varvara** - Kong., Valk., Beşg.; **Varvara**

günü - Kaz., Çad., Kirs., Tom., Baur., Kotl.; **Ay Varvara günü** - Valk., Kong.; **Sveti Varvara** - Valk., Kotl. O günü çorbacıyklar pişirmişler adet çörää, onun üstünü ballarmışlar da üleştirirmişler komuşulara, senselelerine uşakların saalı için – hastalanmasınlar kızamaklar hem çıkarmasınlar çiçek (**ballı çörek** - Valk., Çeşm.; **ballı pita** - Kong., Kirs., Tom., Kaz., Baur., Kotl.). Pitayı yaparmışlar çörek hamurdan – aniki hastalık geçsin taa çabuk hem kolay (Valk., Kirs., Kong., Tom.); onu saplarmışlar furkulişaylan, nicä hamurlu ekmää, aniki uşaan tenindä kalmasın çiçek izi. Hep bunun için o günü yasakmış kullanmaa iinä, sivri hem keskin iş (Kong.). Gagauzların aklında kalmış bir legenda, ki pitayı lääzımmış ballamaa, ani anmaa Ay Varvarayı, angısının bobası kesmiş kızının kafasını hristiyanını kabletmiş deyni (Beşg.). Halk inanışlarına görä, Ay Varvara yardım eder korumaa uşakları hastalıklardan. Ona hatır gütmää deyni, çorbacıyklar koyarmışlar pitayı ev saçaanın altına.

Ay Varvara gününün sıkı baalı onun ardına gidän iki yortu – Ay Sava günü hem Ay Nikola günü. Hererdä bu günär sayıarmışlar yortu günneri hem bu günnerdä iş yapılmazmış – yasakmış giisileri yıkamaa, kireçlemää, suamaa.

Ay Nikola günü (06.12/19.12): **Ay Nikola** - Valk., Kong., Çeşm.; **Nikola** - Valk., Kong., Tom.; **Nükola günü** - Kong.; **Nikul günü** - Kirs.; **Ay Nükola günü** - Valk.; **Sveti Nikulay, Nikulay günü** - Çad., Baur., Beşal., Kirs.; **Sveti Nikulay günü** - Baur. gagauzlarda tutulär nicä adam yortusu. Adamnar toplanarmışlar onnarda, kimin adıymış Nikola, da şamataylan kirazlanarmışlar (Kong., Valk., Çeşm., Tom., Kaz.). Herbir evdä o günü adeta görä yaparmışlar balık imekleri: **balık paçası, balık bulgurlan**. Bu imeklär sayıarmış Ay Nikolaya kurban – balık kurbanı. Ay Nikolaya karşı Valkaneştä evelki vakıtta delikannı çocuklar, giyininip karı rubasını hem bulaştırıp suratlarını kurumnan, gezärmışlar evdän-evä. Girip kapu önünä, urarmışlar pençereyä hem çalarmışlar:

Hay, kadını, hay,

Geliriz, ölürüz,

Bela başınıza oluruz...

Valkaneş, 1986 y.,

Köse Elena, 68 yaşında.

Onnarı çaararmışlar içeri, ikram edärmışlar şarap. Karı rubasına giyimni çocukların evä gelmesi sayıarmış ii bir nişan, **Kadın gecesi** dâ sayıarmış kismetli. Halkta var bir söyleyiş: “Aman, mari, ne kismetliymiş bu insan, sansın Kadın gecesi duumuş”.

Kış yortuların arasında meraklı hem önemni İgnat günü (20.12/02.01) – **İgnajden** - Kong., Valk., Çad., Baur., Cal., Tom., Çeşm.; **İgnajdi günü** - Valk., Çeşm.; **İgnajden günü** - Kong., Beşal., Baur., Tom., Kaz.; **İgnat günü** (Kirs.); **Tauk yortusu** - Valk., Beşal., Kotl., Kaz.; **Taukların günü** - Baur.; **Domuzların günü** - Beşg., Tom. O sıkı baalı öbür kış yortularına – Koladaya, Eni Yıla, Yordan gününä. İgnajdendän başlêêr hazırlanmak Kolada yortularına: adetçä Kolada domuzunu kesmâk, koladacılar başını seçmâk, annaşmak angı Kolada sürüsü angı maaledä gezecek, kolada türkülerini üürenmâk h. b. Yortunun maanası açêr onun çiftçilik temelini. Bu gündä yapılan adetler hem adet

ritualları taşıyêrlar paklanmak hem korunmak funktiyasını, onnar doorulu saalamaa ev kuşlarının hem hayvannarının zeedelenmesini. Halk inanışlarına görä, İgnajden – kuşçuluk yortusuydur, bu günün adet rituallarının maanası – ilerletmää ev kuşlarının tamızlığını. Halkta İgnat gününä çok erdä deerlär **Tauk yortusu** (Valk., Beşal., Kotl., Kaz.), **Taukların günü** - Baur. İgnat günündä önemni er kaplêêr ekmek imäk, sofraya toplanêr bütün aylä (İgnajden gününün ekmek imeesinin yazdırmasını bakın aşaaada). Herbir evdä o günü patladarmışlar papşoy (kauk mısır) da verärmışlär komuşu uşaklara.

Herbir küüdä varmış *ilk musaafir günü*. O ilk geleni (**poleznik** - Kong.) karşıarmışlar laflarlan: “Mari, sän kloçka, ya otur köşedä, da bizim dä kloçka islää piliçleri çıkarsın” (Kong.). Musaafiri oturdarmışlar kapu ardında köşeyä saman üstünä. O oturarmış, kıvradıp altına ayaklarını, sansın kloçka yımirtalarda (imitaţiya magiyası). Elinä verärmışlär bir çanak ikramnan: kaurulmuş papşoy (kauk), fasülä, kabaklı pidä, kiraz edärmışlär şarap (Kong.). Valkaneştä ilk musaafir getirärmış booday. Girdiynän içeri, o saçarmış onu erä, seslän dä çaararmış taukları, sansın tauk doyurêr. Sora musaafiri oturdarmışlar sofraya da bol-bol ikram edärmışlär. İlk musaafiri kimi kerä maasuz avşamdan çaararmışlar, eer bildir onun gelişi getirdiysä evä kısmet hem bolluk. Sayıarmış, ani evä ilk gelän kariysa, piliçlär olacek tauk, adamsa – taa çok olacek horoz. Gagauzlarda ilk musaafir sayıarmış yabancı insan: ya razgelä birisi, ya maasuz çaarılmış.

İgnajden günündä hiç olmazmış iş yapmaa. Hepsi, haliz karılar, savaşarmışlar işlämemää, ani başına bela gelmesin. Varmış başka yasaklamalar da: verilmärmış ödünç para hem bişey çıkarılmamış içerdän, aniki tauklar gezmesinnär aalemin aullarında hem islää yımirtlasinnar; sayıarmış, ani diil islää musaafir gitmää – “çıkarmamaa auldan” bereketi deyni.

Bu günnän baalı türlü inanışlar hem fal çekmeklär: domuzun çenesindän bir kemii sıbtıarmışlar, inanarak, ani onunnan var nasıl ilaçlamaa şişleri (ilaçlamak magiyası) - Kaz.; Kolada domuzunun dalaandan annarmışlar, nicä hava olacek eni yılda - Kong., Valk., Kaz.

Kış kalendar yortuların en önemni vakıdı Kolada karşısından Ay Yordana kadar. Hererdä bu günnär sayıarmışlar yortu günneri, iş yapılmarmış. Kolada hem Eni Yıl adet sıralarının çoyu uyêrlar, onuştan, yakışıklı olsun deyni, belli edecez bu yortuların temel komponentlerini: **1. Adet sofrası; 2. Adetçä evdän-evä gezmäk; 3. Fal çekmeklär.**

1. Adet sofrası

Adet sofrasının magiya maanası baalı hep o funktiyaya, nicä dä başka kalendar adetlerinin funktiyaları: kaavilemää aylenin selemetini, zeedelemää topraan hem hayvannarın bereketini. Kış yortuları vakıdında adet sofrası kurularmış üç kerä – İgnat gününä, Koladaya hem Eni Yıla karşı. Hepsi üçü dä sofralar günnüklenärmış, kimi küülerdä günnüklenärmış diil sade adet imekleri, ama hepsi evdeki kişilär dä, angıları toplanarmışlar avşam ekmeenä (Kong., Tom., Baur.). Bu işi taa sık yaparmış ayledä en ihtär adam.

İgnajden hem Kolada imekleri karşılaştırılmışlar Eni Yıl imeklerinä: oruç imekleri hem yaalı. Adet mancalarını koyarmışlar alçak üç ayaklı sofraya. Çorbacıyklar savaşmışlar koymaa sofraya hepsini, ne var evdä, sofrada lääzımmış olsun dokuz türlü imek (Valk.). Mutlak lääzımmış olsun adet ekmää hem **koliva** – kaynadılmış tatlı ilkyaz boodayı. Magiya maanası varmış o imeklerde, angıları diilmişler tek, ama angıların varmış çokluk kategoriyası: ceviz, baklalar (bakla, fasülä, mercimek h.b.). Halk inanışlarına görä, onnar lääzımmış zeedelesin bereketi, sayılêr, aylenin varlını. Valkaneştä İgnajdendä boodaylan bir çanak içinä koyarmışlar bir filcan bal, yakarmışlar bir mum hem tenelâr üstünä koyarmışlar okadar ceviz, kaç kişi var ayledä, herkezi tutarmış aklısında kendikisini. Yordan günündä cevizleri kırarmışlar, da kimin cevizi çıkarmış bozuk, onun için bu sayılanmış kötü nişan. O boodayı katarmışlar ekilecek toomnara, daadarmışlar evdeki kuşlara – aniki hastalanmasınнар. İmektän sora ev içindä yaştan en büyük insan imeklêrlân sofrayı hem sofranın altına döşedilmiş otları bilä çekärmış içerin bir köşesinä da brakarmış orada sabaaya kadar. Bu adet yapımı benzeer sofrasürümesinä, angısı biliner Üülen-Duu hem Üülen-Batı Bulgariyada (bak Вакарелски, 1935, 452) hem dâ Üülen Serbiyada (Толстой, 1984, 15-16). Kazayak küüyündä gün-nüklemektän sora yaparmışlar ekmek kırmak ritualını. Aylä başı kırarmış başı üstündä kolacı – aniki yaza (ileriyä) başaklar dolu olsun. Kolacın bir parçasını daadarmışlar evdekilerinä, bir parçasını da brakarmışlar ertesi günä taukları doyurmaa. Booday hem papşoy tenelerinnän çanaa gün-nüklemektän sora kaldırmışlar soba setinä – ekmeklâr üüsek olsun deyni – da tutarmışlar Eni Yıla kadar. Hayvannarı hem kuşları adetçä doyurmak ritualında küülerä görä varmış ayrıntılar. Deyelim, Valkaneştä adet çörään bir parçasını iyärmışlar evdekileri, öbür payını da verärmışlar hayvannara, kolivayı da idirärmışlar kuşlara. Kongazda aylenin herbir kişisi kırarmış adet pitasından bir parça da koyarmış onu kolivaylan çanaa, sabaalen o çanaan içindekisini verärmışlar hayvannara hem kuşlara – zeedelenesinnär deyni. Taukları doyurarmışlar erdä çizili bir çevredä (Kirs.) eki bir fıçı çemberindä (Kaz.), inanarak, ani bu çevrenin magiya kuvedi beterinä tauklar gezmeyecekler yabancı aullarda.

Kolada gagauzlarda sayılêr aylä yortusu. Eski adetä görä, Koladaya karşı bütün aylä, yakın senselelâr toplanarmışlar yortu sofrasına. Adet imekleri geneldä hep oymuş, nicä İgnat günündä. İnanarmışlar, ani sofrada imeklâr bolsa, ozaman o yılın bereket tã olacek, hayvannar da zeedelenecek, ayledä dâ selemet olacek.

Koladaya karşı genä kaynadarmışlar **koliva** hem çok adet kolacı yaparmışlar (pişirmişler). Funktiyalarına görä Kolada ekmekleri var üç türlü: 1) pomanalık, 2) yortu kolacı (**kansız kurban**), 3) koladacılara baaşlamaa deyni (büüklerä hem uşaklara). İmekleri, kolaçları hem hepsini sofrada oturannarı gün-nüklen tütüdmüşler. Allaha adlı kolacı (onun üzündä yazılıymış “Hristos”) ev saabisi kırarmış parça-parça da daadarmış evdekilerinä. Kimä düşärmış en büyük parça – onu eni yılda beklärmış büyük kismet (Kirs.). Kongazda Koladaya karşı karılar gidärmışlar mezarlaa, alarmışlar yanına pomana kolacı (**eleştirmä kolaç**) da verärmışlar onnarı insana, ikram edärmışlar şarap – raametli senselelerinin canı için.

Eni Yıl sofrası yaalıymış. Domuz etindän yaparmışlar türlü imeklär: paça, kaurma, çeşitli ev sucuu, katlet, sarma h. b. Koladacılar için pişirärmışlär kolaç, survakicilär için – *kovrik*, *pitička* (Kong.). Fırında pişirärmışlär *pide* - Valk. (*pita* – Kotl., *kırma* - Tom., Kaz., *plaçinta* - Cal.), keşärmışlär dä bakarmışlar, kimin nesoy uuru gidecek (bakın aşada). Hererdä o üç sofrada kullanarmışlar sarmısak, suan (adetçä korunmak predmetleri), türlü ekin teneleri. İgnajdendän kalan booday hem papşoy tenelerinnän çanaa, angısını tutarmışlar üüsek bir erdä, bölärmışlär iki paya: birini verärmışlär tauklara, öbürünü dä katarmışlar ekmäk için hazırlanmış toomnara.

2. Evdän-evä gezmäk ritualları

a) Kolada gezmäk

Eski vakıtlarda gaguzlarda Kolada gezmäk pek yaygınmış, onda pay alarmış çok uşak, delikannı çocuklar, kimi erlerdä evli adamnar da. Taa sora Kolada gezmäa başlamışlar sade uşaklar hem delikannı çocuklar. Kolada gezmäa hazırlanmak başlarmış Koladadan çok ileri. Çocuklar toplanarmışlar, aklına getirärmışlär Kolada türkülerinin peetlerini, annaşarmışlar kim angı sürüylän gezecek. Sürülerä deyärmışlär *çete* eki *kol*. Herbir küüdä sürülär toplanarmış başka türlü: Komrat hem Çadır rayonnarının küülerindä (Kong., Cal., Tom., Kaz.) evli adamnarı ayırmışlar sürü başı, üülen tarafındaki küülerdä sä (Valk., Çeşm., Kotl.) evli adamnar hem delikannı çocuklar toplanarmışlar ayırı bölüklerä. Koladaya karşı birkaç koladacı gidärmış küüyün starostasına (primara) izin almaa Kolada gezmäa deyni. Yaparmışlar yarışmak hesabı, angı Kolada çetesi hepsindän islää hazırlanmış. Enseyän sürüyä starosta verärmış kolaç, para, ikram edärmış şarap (Kotl.). Valkaneştä koladacılar küü starostasınnan barabar bölärmışlär küüyü birkaç maaleyä (uçastkaya). Herbir sürü gezärmış kendi maalesindä. Delikannı koladacıların herkezi savaşarmış düşmäa o maaleyä, nerdä yaşarmış onun yavklusu. Geçmiş vakıtlarda, eer sürünün birisi geçärsä sınırı, aralarında olarmış düüşlär, kimikerä ölü dä olarmış (Valk., Kong., Kaz.). Çetä toplandıktan sora koladacılar tutarmışlar bir ev (*kolada evi*), nerdä üürenärmışlär *kolada* (*Kolada türküsü*). Ev saabisinnän ödeşärmışlär kolada gezmektän sora kolaçlan. Kimi küülerdä kolada türkülerini üürenärmışlär sürü başının evindä (Kaz., Tom., Çad.). O vakit, açan çocuklar üürenärmışlär Kolada türkülerini, küüyün kızları herbir maaledä yaparmışlar *oturmak*, angılarında sevärmışlär buluşmaa yavklular. Koladacılar repetiçiyadan sora bütün sürüylän gidärmışlär kızlara. Bir dernäa varmış nasıl girsın başka maalenin sürüsü dä, ama kızlara girärmışlär birär-birär. Bir sürü girärmış, ikincisi dä beklärmış, sıkıştırarak ilerdekisini taa hızlı çıksın. Çocuklar yamanarmışlar kızlara, annadarmışlar onnara şen istoriyalar, küü yaşamasından meraklı olaylar, kızlar da verärmışlär yavklularına boncuklan dikili basmacık – sevgi hem inançlık nışanı; o basmacıkları vermärmışlär doorudan yavklusuna, ama yavklusunun dostundan (Valk.).

Türküklärän, bereket hem selemet dualarinnän evdän-evä ritual gezmesi başlarmış Koladaya karşı. İlkin gezärmışlär küçük uşaklar. Küçüräk sürüylän (üç-beş kişi) çocuklar gezärmışlär auldan-aula kendi küüyündä, kimikerä komuşu küülerdä, çalarak

türkü bulgar dilindä. Şindiki vakıttä çalınêr bulgar dilindä “Похвали се Стано-ле майка” kolada türküsünün bir parçası. Aşaada veriler Valkaneştä hem Beşalmada yazılı fragmentlär:

Pupalilay-sa Stanu-le mayka,
Stanu-le, mamu-le, kolade-le.
Lişe-li grada, Stanu-le mayka,
Stanu-le, mamu-le, kolade-le... (Valk.).
Pohalo li stanina mama
Stanite hiba nigde năma
Nigde năma ni v Țaregrade
Ni v Țaregrada ni v dali pole (Beşal.)

Çocukların ellerindä sopalar, evdeki koyunların boynusundan çözülmüş tracacıklar, herbir koladacıda omuz aşırı asılı **bizlân ip**, angısına uşaklar geçirärmışlär kolada kolaçlarını, torbalarına da koyarmışlar verilän baaşışları: kolaççık, kovrik, pränik, bomboni, ceviz.

Karannık olduynan başlarmışlar gezmää büüklär. Kolada gezmäk soşial funkşiyasını gerçekleyärmış, bir soşial grupadan başka grupaya delikannı çocukların geçmesini kolarmış. Evli koladacıların çetesinä katılan genç çocuk rituala görä sayıarmış evlenmää hazır adam (adlamak adeti).

Koladacılar giyirmışlär yortu rubalarını, şapkaları donaklıymış kiyattan, kimikerä bal mumundan yapılı çiçeklän (**kitka** - Valk., Kong.) yada **feneşlân**, ellerindä – sopa (Valk.), **çotra** (Kotl., Kaz., Cal., Tom.). Kimi küülerdä koladacılar bilä gezärmışlär çalgıcılar. Adetçä kullanarmışlar bölä muzıka tertiplerini: çirtma, kaval, kemençä, daul, garmoşka (Tom., Beşg., Çad.). Büük küülerdä toplanarmış birkaç sürü, sayısı 15-20 kişi, kimi kerä bir sürüdä toplanarmış 40 kişiyädän (Valk., Kaz.). Kongazda kolada kolunun sayısı belliymiş: kol başı (**tar**) hem altı koladacı. Küülerä görä sürüyä girärmış “izmetçilär”: “**kasır**”, angısı toplanmış parayı (Kaz., Tom.); “**kedı**”, angısı maularmış pençerä aşırı, haber vereräk çorbacılar, ani geldi koladacılar, istärmış ev saabisindän yaanı yada slanina, kolada türkülerini çaldıktan sora toplanmış kolaçları (Kong.); “**popaz**”, angısı okuyarmış **kolada molitvası** kolacın önündä (Kong.). Kolada sürüsündä mutlak varmış sürü başı : **tar** - Kong., Kotl., Kaz., Tom.; **stannik** - Valk., angısı toplanmış parayı, kimi küülerdä da okuyarmış şükürlük molitvasını. Bundan başka, sölediimiz gibi, koladacılar barabar çalgıcılar gezärmışlär.

Yaklaşarak evä, koladacılar çalarmışlar “kapu önü” kolada türkülerini, taa çok bulgar dilindä, ama razgeler gagauzça da (deyelim, Beşgöz küüyündä):

Avşamêrsın, bey çorbacı!
Hêy, domne Koladele!
Hristos duudu Koladada.
Hêy, domne Koladele!
Bütün dünnä şavkı urdu.

Hêy, domne Koladele!
Însannarda inkinat oldu.
Hêy, domne Koladele!
Saatlar tamannandı.
Hêy, domne Koladele!
Hristos erâ duudu.
Hêy, domne Koladele!
(MGHT, 2003, 169).

Taa sora gagauz küülerindä peydalanmış kolada türküleri romın dilindä dä. Örnek olarak Tomay küüyündän „kapu önü” kolada türküsünü verelim:

Sus, bäeri, măi dîrmeţ,
Vreme a sovostrîzeţ,
Casasava maturaţi-le rule
Şi pe masa încîrcaţi-le rule,
Ca umblăm şi colindăm
Şi pe Domnului udăm.
(Сырф, 2007, 66).

“Kapu önü” kolada türküsündän sora danışarmışlar ev saabisinä: “Avşamêrsın! Kabulsunuz mu musaafirlerä? Kabulsunuz mu koladacılara?”. İzin alıp, koladacılar girârmişlär içeri da girişârmişlär çalmaa kolada türkülerini, angılarının maanası – ayleyâ kısmet hem bereket duası. Ev saabisinin istediinâ görä, herbir evdeki kişi için çalınarmışlar maasuz türkölär.

XIX-uncu – XX-nci asirlerdä gagauz folklorunu toplayan rus etnografi V. A. Moşkov nişannêêr, ki gagauzlar kolada türkülerini bulgarca kimi fonetika diişilmeklerinnän, bozulmaklarinnän çalarmışlar:

Седнали се Светим Петар и Димитар
Седнали се да советват
Седнали се малу млогу(:)
Два дня три дня(:)
И три ношти.
Иутговаря Свети Димитар:
« Ай гиде время, лятну время,
Се попоташа сас таргофче
Се чаире соси вчаре».
Иутговаря Свети Петар:
« Ай гиде время, зимни время,
Всех амбары з желту жыту,
Се миханы з ройну вину».
(Мошков, 1902, № 3, 51)

Şindi bulgar kolada türkülerinin peetleri unutulmuş, angıları da taa unutulmamış, pek diiştirilmişlər. Bulgarca hem romınca bozuk, diişik çalınan kolada türkülerinin peetleri göstererlər, ani gagauzların çoyu bilmäzmişlər kullanılan dilleri. Örnek olarak birkaç kolada türküsü bulgar dilindä verelim:

Üd govorän doynelär,
Molkay, mama, dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Molkay, mama, doynelär,
Lozem serdeţ dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Lozem serdeţ doynelär,
Lozem kopan dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Lozem kopan doynelär,
Tay zlaya zlatan dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Tay zlaya zlatan doynelär,
Kandili miron dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Kandili miron doynelär,
Kon miruya dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Kon miruya doynelär,
Ev saabiya dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

(Сырф, 2007, 66)

Aşaadaki türküdä bulgar tekstindä razgeler gagauzça laflar:

Puhayläläsa; numay Gergina,
Hey, koladelä; mey koladelä;
Numay Gerginay; edinay nadä;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Edinay nadä; na dobu rınok;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Na dobu rınok; altında masa;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Altında masa; üstündä kana;
Hey, koladelä; mey koladelä.

(Сырф, 2007, 66)

İhtâr insannarın anmaklarına görä biliner, ani bulgar dilindä kolada türkülerinnän barabar çalınarmış gagauzça da türkülär. Folklor toplayannarı yazmışlar birkaç türkü gagauz dilindä. Deyelim, Tomay küüyündän kolada türküsü:

Uyanın, çorbacılar,
Geldi sizä Kolada;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Geldi sizä musaafirlär
Doldurun siz sofrayı;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Baaşlayın da bir kolaç,
Gözelleyin kolacı;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Altın-gümüş kolaçta,
Bir da uygun kruçaylan
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Kon miruıy Kolada,
Ev saabiya Kolada;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar.

(Сырф, 2007, 66).

İki gagauzça kolada türküsü bulgar dilindä refrennän yazmış T. Zanet (Kotlovina küüyü, Reni rayonu, Odesa bölgesi):

Nerdän kazandın sän bu averyayı
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora baa dikärdim,
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora booday saçıldım,
Star, Stanine, gospodine.
Allaa verdi bereket oldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, ambarlar doldu,
Star, Stanine, gospodine.

Bereket oldu, fıçılar doldu.
Star, Stanine, gospodine.
Te nerdän bän kazandım bu averyayı.
Star, Stanine, gospodine.
Kal saalcaylan: ev saabi da,
Star, Stanine, gospodine.

Balbokada yazılı ikinci kolada türküsü birkaç variantta razgeler. En yaygın buydur:
Çeketmiştir, Koladi, Koladele,
Svet Arangel, Koladi, Koladele,
Balan beygirlen, Koladi, Koladele,
Dünnyayı da, Koladi, Koladele}2
Dolaşmaa da, Koladi, Koladele,
Karşı gelmiş, Koladi, Koladele,
Allaha da, Koladi, Koladele,
Allah sormuş, Koladi, Koladele,
Nerde gezdin, Koladi, Koladele}2
Neler gördün, Koladi, Koladele,
Çok erde gezdim, Koladi, Koladele,
İslää da gördüm, Koladi, Koladele,
Bir erde de, Koladi, Koladele,
Pek titsi gördüm, Koladi, Koladele,
O titside de, Koladi, Koladele,
Tütün tütyar, Koladi, Koladele,
O tütün de, Koladi, Koladele,
Ateş yanıy, Koladi, Koladele,
O ateş te, Koladi, Koladele,
Üç genç yanıy, Koladi, Koladele,
İlk gençin de, Koladi, Koladele,
Elleri yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Bubasına, Koladi, Koladele,
El kaldırmış, Koladi, Koladele,
İkinci gencin, Koladi, Koladele,
Ayakları yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Anasına, Koladi, Koladele,
Karşı sülemiş, Koladi, Koladele,
Üçüncüsü, Koladi, Koladele,
Hemetten yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,

Saadıcının, Koladi, Koladele,
 Önünü geçmiş, Koladi, Koladele,
 Kal saalicaylan, Koladi, Koladele,
 Svet Arangel, Koladi, Koladele.

Bu kolada türküsünün başka bir variantında bitki sıralarda meraklı diişilmeklər var (en büyük günää – anayı saymamaa):

...Üçüncü genç – en bettän yanêy.

Allaa genä sorêy:

- Neçin yanêy?

- Neçin yanêy? - diy -

- Mamusuna elinnän urmuş.

Allaa diy ona ölä:

- Yansın da külleri da olmasın.

(Zanet, 2010, 352)

Bizädän etişti din içindekisinnän taa bir gagauzça kolada teksti. Yazılı Valkaneştä, ama biliner başka gagauz küülerindä dä (Kong., Dezg.) (MGHT, 2003, 169; Квилинкова, 2002, 34):

Moş Krêçun-Sfint Bâtrın

Oturıy bir ceviz aacın altında.

O ceviz aacın dalında

Var bir altın salingaç.

Salingaçta da kim oturıy?

- İsus Hristos.

İsus Hristos küçücük.

- Kim onu sallıy salingaçta?

- Moş Krêçun-Sfint Bâtrın.

Hem sallıy, hem sorıy:

- Nezaman dünnää bitkisi?

İsyus Hristos ona süliy:

- Nezaman ool bobayı düyecek, kız da anayı,

Ozaman bilâsin, ani dünnää bitkisi.

(Valk. AA)

Bu kolada türküsünün peydalanması gagauzlarda, elbetki, baalı moldovan folkloruna. Kolada türküsünün baş personajı olarak, Moş Krêçunun mifologiya süreti geniş yayımını Moldovada hem Romıniyada.

Kolada gezmesinin önemni momenti – koladacılara geldikleri için baaşış vermäk. Kola-
 dacılara verärmışlär *kolada kolacı* (örülü kolaç, sinidä kolaç), para, kiyattan yapılı *kolada*
çiçää, fenet, yapaa ipliktän yapılı *kitka*, angılarını koladacılar o saat takarmışlar şapkalarına.

Adetçä sürüyü çaarmışlar içeri o evdä, neredä varmış delikannı kız. Burada koladacılara verärmışlär bir büyük **örülü sinidä kolaç**, kimi küülerdä kolacın üstünä koyarmışlar slanina, domuz lokması yada süüş tauk (Kopç.), tatlılık (Cal.).

Kızlar hazırlarmış feneç. Kim hazırlamamış feneç, yada vermiş az para, onnara şakadan sölärmışlär türlü korkutmaklar, gülmää almaklarlan:

Kos-koca mitka,
Yapmamış kitka.
Soba ardından bakıy,
Sümükleri da akıy (Kong.).

Kimikerä korkutmaklar çıkarmışlar aslı: koladacılar çıkarıp alarmışlar tokatları eki yaalarmışlar onnarı katrannan. Kolada korkutmakları bilinerlär hepsindä slavännarda (Виноградова, 1982, 132-135). P. Karaman, aaraştırıp Kolada yortularının negativ adet yarımınarını ("zulumnuk" tiplerini), göstermiş, ani onnar şaşılacak benzeşerlär hepsi Üülen-Duu Evropa halklarında (tit. Виноградова, 1982, 133).

Koladacıları herkerä içeri çaarmarmışlar. Pençerä yanında kolada türküsünü çaldıklarından sora evdekilerin birisi çıkararmış baaşış: kolaç, ufak para. Koladacılar şükür edärmışlär kısa formuylaylan, deyärmışlär "Kalın saalceylan" da gidärmışlär ileri. Koladacıların gezmesi sürtärmış bütün gecä. Sabaalen, açan klisedä bitärmış slujba, **far** sürüsünän kızakta, türkü çalarak, uurarmışlar o evlerä, neredä avşamdan brakılmış toplanılan kolada kolaçları. Burada toplanarmışlar kızlar, kiraz edärmışlär şarap da, sürü çaldıynan birkaç hayır dua türküsü, verärmışlär kolaçları (Kong.). Parayı hem kolaçları payedärmışlär **tarin** evindä, herkezi alarmış kendi yavklusunun kolacını. Koladacıların anaları verärmışlär o kolaçtan birär parça komuşulara hem senselelere, göstereräk gelin olacak kızın becerikliini (Valk., Kotl.).

Koladada üç gün gagauz küülerindä olarmış **horu (foru)**, herbir **maalä** yaparmış kendi horusunu. Çalgıcıları tutarmışlar **tarlär**, ödeşärmışlär paraylan eki Koladada toplanılan kolaçlan. Horuya kızlar gidärmışlär giyimni zarif fistannan, çemberindä renkli kiyattan çiçek, koladacıların da şapkalarında takılıymış kolada kitkası. **Horuda** gençlär tanışarmışlar hem iilenärmışlär. Çocuk beendii kıza yollarmış kafadarını sölesin, ani dostu isteer ondan kızın çiçeeni. Eer kız yollarsa çiçeeni, sayıarmış, ani o kayıl buluşmaa çocuklan. Ama kız pek beendiiysä çocu, o örärmiş ona kiyat çiçektän bir feneç.

b) Eni Yıl da gezmeklär

Eni Yıl yortusunda var en çok adet hem ritual gezmesi. Gagauzların Eni Yıl adetlerinä örülü respublikanın üülen rayonnarında yaşayan türlü halklar adetlerinin hem adet sıralarının elementleri.

Eni Yıla karşı, üülendän sora 6-13 yaşında kızlar hem çocuklar gezerlär evdän-evä hem çalêrlar romin dilindä çoban kolada türküsünü "**Plugomoşi**". Adetin mutlak atributu – **traka**, angısını koladacılar urêrlar kolada türküsünün refrenini çalarkan. Çorbacıyka-

lar baaşlêêrlar uşaklara, nicä Koladada, kolaççık, ceviz, bomboni, ufak para. Karannık olduyınan, **plugumoşi geziylar** (Valk.), **hêy-hêy gezerlär** (Kong., Beşg., Tom., Baur.) bük çocuklar. Eni Yıla karşı gezän sürülär taa teena, nekadar Koladada, ama hep okadar plugumoşi türkülerı işidilerlär gecä yarısına kadar. Hêy-hêy gezerlär 4-5 kişilik sürülär, evä çocukları çaarmêêrlar, türkülär çalınêrlar kapu önündä. Adet ritualına katılannarın birisi söleer teksti, öbürü baardêr buayı. **Bua** (Kong., Çad.); **buva** (Baur.); **uultu** (Valk.); **uuludak** (Kaz.) – ölä bir muzıka tertipi, angısını yapêrlar maasuz bu adet ritualı için. Kimi küülerdä (deyelim, Baurçuda hem Kazayakta), **buadan** kaarä, yaparmışlar maasuz bir alet, angısı çıtırdarmış – **çıtırdak**. Öbür hêyhêycılar herbir kuplettän sora urarmışlar kamçıyı hem baaramışlar “hêy-hêy” eki “ahou-ahou” – sansın güderlär öküzleri. Tomaylılar tutêrlar aklılarında adetın evelki elementini: puluklan taligaya koşarmışlar öküzleri. Kolada gezeräk, “çiftçi” çekärmiş kaarda ilk çiziyi, “haydayıcılar”, baarak “hêy-hêy”, haydarmışlar öküzleri. Şindiki vakıta puluklan artık gezmeêrlär, ama kamçı, bua hem traka kalêrlar “Plugumoşi” adetının mutlak atributları. Adet ritualını bitirdiktän sora çorbacılar vererlär **hêy-hêy kolacı (plugumoşi kolacı)** hem ufak para.

Plugumoşidä hêy-hêy türkülerı romın dilindä çalınardılar, ama çok küülerdä gaga-uzça da vardı (ГФ, 1969, 98; MGHT, 2003, 170-173). Örnek olarak bir hêy-hêy türküsü verelim:

Avşamêrsın, amuca, avşamêrsın,
Yok vakıt uyumaa,
Bu avşam Svıntı Vasiliy avşamıdır,
Amıca kalkêr,
Çırakları, çobannarı toplêêr,
Da onnara söleer,
Ani vakıt geldi sürmää.
Amuca gider,
Koşer beygirleri hem öküzleri.
Ya, çocuklar, kaldırınız bir ses:
Hêy-hêy!
Gider Rusalimin bayırına,
Garalimin çayırına.
Öküzleri pulaa koşêr,
Kara çizi çeker,
Sürmää bitirer,
Ekmää çekeder,
Kırmızı koor gibi booday saçer
Hem Allaha dua eder:
Yamurlar olsun!
Geler vakıt.
Amuca gider, payları dolaşêr.
Açan gider, ekinneri görer:

Boodaylar graa gibi gözäl.
Amuca geler evä seviniptä,
Çıraklara, çobannara söleer.
Ertesi günü kalkêr sabıylän,
Çırakları, çobannarı toplêêr,
Paylara gider,
O gözäl ekinleri toplêêr,
Evä geler o gözäl ekinnärlän.
Maşınaya gider un yapmaa.
Undan geldiynän ekmek yapêr.
Ekmeklär olêr gözäl, nicä
İsusun Hristozun üzü-gözü gibiydir.
Toplêêr çırakları, çobannarı,
Hepsinä ekmek verer,
Sevinmeliktän birär filcan şarap buyurêrlar.
Da çıraklar, çobannar
Ölä dua ederlär Allaha,
Ani Sfintu Vasilin saalı olsun,
Allaa versin sofrası postoyanno dolu olsun.
Hêy-hêy!

(Caltay, MGHT, 2003, 172-173)

Gagauzlarda var adet saadıçlara hem yakın senselelerä rakıylan gitmää. Rakıylan gezerlär sade çocuklar hem delikannı çocuklar. Onnara maasuz koyarmışlar yortu sofrası, ikram edärmişlär hem içärmişlär getirilän rakıyı. Musaaфіrä baaşlarmışlar gölmek hem para. Evel bu adetin varmış derin maanası hem o, bezbollahi, baalıymış dedelerin kultunnan. Rakıylan gezmää adet batmadı öbür ritual sofraları gibi, o etişti büünkü günä kadar.

Gagauz küülerindä hererdä geçer *survaki* - Kaz., Baur., Beşg., Tom. (*surva* - Kong.; *suvrak* - Valk.; *suraki* - Çad.; *zivra* - Kotl.). Bu adetin öz atributu – meyva aacından (kimi küülerdä süüt aacından) taazä koparılmış dalcaazlar, angılarını donadêrlar türlü renkli kıyat şiritçiklerinnän: *survaki* - Kaz.; *suvrak* - Valk.; *surva*, *survaknița* - Kong.; *suraki* Çad.; *zivra* - Kotl. Kızcaazlar hem çocuklar (*suvrakçılar* - Valk.) gezerlär küüdä evdän-evä, urarak üç kerä survakiylän arkalarına, kutlêêrlar insanı Eni Yıllan, dua ederlär kısmet, saalık, bereket. Çorbacıyklar koparêrlar birär parçacık kıyat şiritçik eki fışkanın ucundan bir parça da koyêrlar onnarı tauk holluklarına, aniki tauklar ileriyä islää yımırtlasınnar. Adet sırasını tamannarkan, söleerlär:

“Surva,surva,
Pak gudina” (Kong.)

“Surva, surva,
Pak gudina,
Eski gudina” (Kaz.)

“Surak, surak,
Pak gudina” (Tom., Valk.)

“İdi, idi, gudina,
Pak gudina” (Kotl.)

Valkaneştă adet rituellarını yapannar bildirerlär geldiklerini türküyân:

Çerkiti, merkiti, Ay Vasil;
Ay Vasili, kite zile,
Kite oka de fasülâ,
Sorkuva, morkuva,
Day, baba, rojkuva.
Ku-ka-re-ku, petuşok –
Zolotoy grebeşok...

Uşaklara verärmışlär bomboni, ev pränii, kovrik, ufak para, kimi küülerdä dikmä basmacık, gerdan, blezik (Kong., Beşg.). Tomay küüyündä surva adetindän sora uşaklar gezerlär senselelerinä hem komuşularına. Girdiynän içeri, onnar saçêrlar erä booday hem çalêrlar kutlamak türkülerini rus dilindä: “Сеем, сеем, посеваем, / С Новым годом поздравляем!” Türküyü çaldıkları için onnara vererlär bir kırmızı yımırta hem bir basmacık. Üülendän sora çocucaklar gezerlär *stävaylan* (yıldızlan). Onnar taşıyêrlar sopanın yukarkı ucuna kakılı ikonayı, angısı donaklı renkli kiyat şiritçiklerinnän, “ekerlär booday” (Kotl., Baur.), çalêrlar türkü, angılarının öz konusu – İsus Hristozun duuması, hem dâ dua ederlär çorbacılar eni yılda kısmet hem varlık. Bunun için onnar kabledelär ufak para, bomboni, piçeni; çorbacıyka baalêêr *stävaya* bir basmacık. *Stävaylan* gezärmışlär Eni Yıldan (Baurçuda – Koladadan) Ay Yuvana kadar.

Eni Yılda küülerdä gezärmışlär *kapraylan* (*capra* rom. “keçi”). *Kapra* olacaa giiyärmiş bir çuval, donaklı türlü renkli kiyat şiritçiklerinnän, kafasında – aazı açılan bir keçi maskası. “Keçiyân” barabar gezer bir çalgıcı, çalêr garmoşkada, “keçi” dâ atlêêr, trakladarak tafta aazınnan. Ev saabileri koyarmışlar keçinin aazına ufak para, şükür ederäk kutlamak için.

İleri dâ varmış, şindi dâ var adet kumilär mutlak gitsinnär saadıçlarına. Genç kumilär götürerlär bir büyük *sinidä kolaç*, kolacın üstündä süüş tauk, bomboni, piçeni, kuminin elindä – bir şişä ev rakısı hem bir garafa şarap. Geçän yıl evlenän gençlärân barabar gider güveenin anası. Musaafirleri bol-bol ikram ederlär, vererlär onnara baaşış hem para (ilk yıl vererlär gençlerä, sora da onnarın uşaklarına). Eni evlilär rakıylan hem kolaçlan giderlär yakın senselelerinä taa Ay Yuvan gününä kadar.

3. Fal çekmeklär hem bilgiçlik

Kış yortularının bir özelliği – türlü fal çekmek hem bilgiçlik adetleri. Sölenildii gibi, onnar baalı Ay Andrey gününä, birkaçı İgnat gününä, ama taa çoyu Kolada hem Eni Yıl ajunnarına. Fal çekmek predmeti – evlenmek, saalık, evdeki kişilerin kısmeti, islää mi olacek gelän yıla hava, bereket. Fal çekmek çalımnarı var türlü-türlü. Deyelim, Eni Yıla karşı suan kalendarına görä savaşırmışlar bilmää, nesoy olacek gelecek yılda hava. Suan başını kesärmışlar oniki parçaya, herbir parça nışannarmış belli bir ay. O parçaları, tuzlayıp, brakarmışlar dursunnar bir gecä. Ertesi sabaa bakarmışlar, angı parçanın taa çok suyu çıkmış, ona görä annarmışlar, angı ay kurak olacek, angısı da yaamurlu (Valk., Çeşm., Kotl.). Kazayak küüyündä o oniki parçanın herbirinä koyarmışlar booday, papşoy, yulaf tenesi h. b. Sayıarmış, ani angı parçanın taa çok suyu çıkarsa, o kultura (büüyüm) o yıl taa büyük bereket vereceymiş. Küülerin çoyunda yılın nesoy olacaanı annarmışlar Koladaya kesilmiş domuzun dalaandan (Kong., Valk., Kaz.). Hep o avşam herbir evdeki kişinin ecelini (kaderini) hem kısmetini annarmışlar adet pidesindän (*pita* - Kotl., *pide* - Valk., *döşemä* - Kirs., *kırma* - Kaz. Tom., *kirdä* - Kaz., *plaçinta* - Cal.). Eni Yıl sofrası için çorbacıyıklar pişirmışlar bir pidä, angısının içinä taa yazarkan koyularmış türlü şeylär: booday başaa (bereket), bir demir para (zenginnik), meyva aacından bir çibıcak (kısmet), üzük (düün), bir püskä yapaa (koyunnar zeedelenmesi; kimä düşärsä, çoban olacek), ev kuşu tüüyü (kuşların sayısı gelecek yılda iki kat zeedelenecek), bir samancık (hergelä zeedelenecek hem islää atlı) h. b. Adet sofrasında ev saabisi kesärmış pideyi kaç kişi varsa, okadar parçaya. Sora kimä ne düştüysä o yıl beklärmış aslıya çıksın pidä parçasında çıkan şeyin simvolikasına baalı olay. Bu adet biliner hererdä. Tomayda kı (v)ırmaya koyarmışlar sade bir para, angısı nışannarmış saalık, kısmet, Caltayda – bir para hem meyva aacından bir çibıcak (ev hayvannarının zeedelenmesi). Valkaneştä evdekilerin saalını bakarmışlar cevizlerdän, angılarını günnüklärmışlar adet sofrasında İgnat günündä: dolu ceviz – saalık, boş ceviz – hastalık.

Gagauzlarda çok geçer kızların evlenmek için fal çekmekleri. Eni Yıla karşı kızlar koyarmışlar yastık altına bir aynacık, umutlanarak düşündä görmää yavklusunun üzünü, sabaalen dä kırnakça süpürmüşler içerleri, gübürleri çıkararmışlar sokaa, basarmışlar süpürgeyä da sesirgenärmışlar – angı adam adı ilk işidilärsä, ölä olaceymiş kocasının da adı (Valk., Kirs.). Buna benzär fal çekmeklär bilinerlär Çeşmäküüdä Koladaya karşı. Kızlar, çıkıp sokaa, sesirgenärmışlar, angı taraftan köpek salacek, horoz ötecek, kuzular meeleyecek, taliga gıcırdaması işidelecek h. b. – o taraftan da kızın güveesi gelecek. Kirsovda kızlar aul aşırı atarmışlar çizmelerini da beklärmışlar: ilk geçän delikannı güvää olacek. Kızlar taa fal çekärmışlar, nezaman evlenecekler: pişirmiş birär küçük ekmecek (*pitacık*) da, toplanıp bireri, hepsi birdän atarmışlar kendi pitacıklarını evdeki köpää. O kız, kimin ekmeeni köpek taa ileri iyärmış, ilk evleneceymiş (Kirs.).

Eni Yıllan baalı çok inanış. O günü ev lääzımmış tertiplensin hem süpürülsün, hepsi ev işleri bitirilsin, evdekiler hepsi lääzımmış kalksinnar erken, aniki bütün yıl erken kalkmaa. Adetçä Eni Yıla karşı (Valk.) hem Koladaya karşı (Kirs.) gecä yataanı döşet-

märmişlär hem lampanın şafkını küçültmärmışlär. Burada görüner üülen slavännarın ritualı gecä uyumamaa hem ateşi süündürmemää. Nicä dä bulgarlarda, varmış adet: Eni Yıla karşı eki Survakinin ilk günündä sofrada oturarkan kim ansırsa, ona ev saabisı adarmış ilkyazın baaşlamaa ilk kuzuyu. Şindiki vakıta adet unudulmadı, ama kuzunun erinä adêêrlar bir büük baaşış.

Eni Yılın ikinci günü gagauzlarda biliner nicä Hayvannarın günü. Bu gündä adetçä ikram ederlär büük hayvannarın (sırların) saalı için. Adamnar toplanarmışlar, iyärmışlär-içärmışlär, herkezi savaşarmış ikram etmää kendi şarabından, aniki hayvannar saa olsun hem zeedelensin. Avşamdan geç gecä vakıdı çocuklar (yavklı hem onun kafadarları) gidärmışlär kızın evinä kürümää ahırları. Onnar läázımmış yapsınnar bunu saklı, ev saabisinin haberi olmasın. Kız onnara yardım edärmış: avşamdan brakarmış tokadı kitlenmedik, sölärmış çocuklara, neredä durêrlar küreklär, nicä görünülmedik gitmää ahırlara. Paklayıp ahırları, çocuklar urarmışlar pençerelerä, istärmışlär yaptıkları için ödek. Ertesi günü ev saabisı läázımmış yapsın bir konuş. Bu **dam kürümää** adetindä varmış paklanmak magiyası, o yapıarmış, aniki korumaa ev hayvannarını kötü kuvetlerdän.

Üçüncü büük kış yortusu **Ay Yordan** (06.01/19.01) - Kong., Valk., Kaz., Tom., Kotl. (**Yordan günü** - Kong., Beşal., Çad., Tom., Kaz., Kirs.; **Ay Yordan günü** - Valk., Kong.). Bu gündä olmazmış yapmaa hiç bir iş, insan gidärmış kliseyä, alarmış komka, eni ayazma, angısını bütün yıl kullanarmış türlü hastalıklardan ilaç gibi. Öz ritual yapımınarı olarmış yortunun önündeki günü: **Büük ayazma** (Kong., Kirs.); **Ay Yordan ajunu** (Kong.); **Stauro suya atılıy** (Valk.). O günü klisedä okuyarmışlar suyu: bir büük klisä teknesinä atarmışlar kruçayı da brakarmışlar onu sabaaya kadar. Eer kruça donarsa, buzlanarsa, sayıarmış, ani yıl olacak bereketli. Suyu sfinţit edärkän patladarmışlar piştofları hem tüfekleri (Kong., Beşal., Kirs.). Suyu klisedä sfinţit ettiktän sora popaz gezärmış küü içindä, ayazmalarmış evleri, yapıları, bunun için çorbacıyklar verärmışlär ona adet kolacı. Pınarların suyunu ayazmalarmışlar Ay Yordan günü (Kong.). Paklanmak için hem fena kuvetlerdän korunmak için çorbacıyklar savaşarmışlar bitirmää ev işlerini: paklamaa, kırnaklamaa; inanarmışlar, ani bu yardım edecek onnara bütün yıl hastalanmamaa (Valk.). Erken sabaalen karılar gidärmışlär kliseyä ayazma almaa, ayazmalarmışlar onunnan evi, herbir evdeki kişiyi, evdeki hayvannarı hem kuşları. Hastalar hem sakatlar yıkanarmışlar ayazmaylan, inanarak, ani o alıştırıcek onnarı (Kaz.). Ay Yordanda küülülär tutarmışlar oruç, avşamdan bişey imärmışlär, - aniki bütün yıl olmaa saa hem kaavi (Kong.). Yordannar yaparmışlar gününü.

Yanvarın 7-dä/20-dä gagauzlar yapêrlar **Ay İvan gününü** (**Ay İvan** - Kong., Kotl., Tom.; **Ay Yuvan** - Valk., Beşal.; **Sveti İvan** - Kong., Tom., Çad., Baur.; **Van günü** - Kaz.). Bu gündä yaparmışlar eni evlilerin hem İvannarın yıkamak ritualını. Onnarı çekärmışlär pınarın yanına, yıslarmışlar, sora da İvannar hem eni evlilär çaararmışlar hepsini evä da bol-bol ikram edärmışlär. Küçük İvannara evdä serpärmışlär su hem çekärmışlär kulaklarını, - ani büüsünnär kaavi hem saa. Nicä dä bulgarlarda, gagauzlarda var adet kurtulmaa yıkayıcılardan paraylan eki şaraplan. Şindiki vakıta yıkamak erinä su ser-

perlär. İvannar yapêrlar günnerini, toplêêrlar konuş, Ay İvanın adına vererlär kurban. Kurban baaşlarmışlar bir toklu, taa siirektä – bir horoz. Kimikerä hayvanı baaşlarmışlar diri, ama taa sık kesärmışlär. Kazayak küüyündä kurban kesmesinä hazırlanmasının hem kurban kesmesinin varmış türlü adet yapımnarı. Keseceykän tokluyu, onun boynusuna baalarmışlar bir peşkir, buynuzunda yakarmışlar bir mum. Küü popazı gezärmış küü içindä da sfințit edärmış kurban olacak tokluları, bunun için ev saabileri verirmışlär popaza ön budunun birisini. Kurban toklusunu atarmışlar fırına bütün, doldurup içini boodaylan. Kurbanı üleştirmışlär komuşulara, senselelerä, kim yaparmış gününü, ikram edärmış musaafirleri. Adetä görä, kurban bütünnä lääzımmış verilsin insana, onuştan baaşlarmışlar toklunun derisini bilä.

Bitki kış yortusu – **Babu günü** (08.01/21.01) - Kong., Beşal., Kaz., Beşg., Çad., Tom., Kirs.; **Babin, Babingünü** - Valk., Kotl., **Ay Babin** - Valk., Kong. Bu gündä adet ritullarına katılabmışlar sade karılar, en önemni adet kişisi - küü babusuymuş. Bu gündä o toplarmış hepsini karıları, kimä yardım etmiş duudurmaa, da koyarmış onnara adet sofrası. Evelki vakıtlarda babu satın alarmış bir dana, bir fıçı şarap, tutarmış çalgıcı. Karılar gelärmışlär adet sofrasına baaşışlarlan (rakı sabunu, peşkir, fistan için plat, fita h. b.), taa getirärmışlär ekmek, fasülä, kartofi, turşu h. b. Baaşışları asarmışlar içerdä gerili ipä (Valk.), atarmışlar babunun omuzuna (Kong., Tom), baalarmışlar babuya (Kaz.). Adet sofrasından sora babuyu giidirärmışlär gelin rubasına (Valk., Çad., Tom.), eski rubaya (Kaz.), giidirip biyaz rubaya, sararmışlar yapaalan (Kong.), oturdarmışlar kızaa eki taligaya da şamataylan gezdirärmışlär küü içindä. Sora götürärmışlär dereyä eki pınara da yıslarmışlar (Kaz., Tom.). Evä dönärkän, babu yaparmış kendisini ölü, da ozaman karılar ellän taşıyarmışlar onu içeri (Kaz.). Kotlovinada varmış adet kaldırmaa ellän küü babusunu birkaç kerä yukarı. Hepsi bu adet yapımnarında var produktiv karakteri, onnar nışannêêrlar (simvollêêrlar) eni yaşamanın duumasını.

Ozamandan beeri, açan uşaklar başladılar duumaa bolniçada, diişildi Babu gününün adetleri dä. Şindi karılar toplanêrlar birisinin evindä, konuşêrlar, şennenerlär, varsa kaar, kızak kayêrlar. Babu gününün bir vakit varmış önemni adet yapımnarı, şindi sä o döndü bir şen küü ilenmesinä.

İlkyaz yortuları

İlkyazın ilk adet yapımnarı, angıları baalı tabiatın uyanmasınnan hem çiftçilik işlerinin başlamasınnan, çekedärmışlär fevralda. Fevralın ilk üç günün adetleri sıkı baalı biri-birinnän hem birleşik ortak korunmak magiya funktıysınnan. Halk inanışlarına görä, Ay Trifun günü (01.02/14.02): **Ay Trifun, Trifun** - Valk., Kotl.; **Trifun günü** - Kong., Kaz., Çad., Çeşm., Cal., Tom.) açarmış ilkyazı. Bu gündä küülülär seftä çıkarmışlar baalara, serpärmışlär çıbıklara ayazma -Kong. Fevralın ikisindä tutarmışlar Sreteniya yortusunu (**Panaya** - Valk.; **Strateniya** - Kong.). Pişirärmışlär bir maasuz ekmek – **panayia pitası** – da verärmışlär onu komuşulara Hristozun anasının şanı için (Kong.). Sreteniyadan sora ikinci günü tutarmışlar Simon gününü (03.02/16.02): **Simion** - Valk.,

Kong.; *Simion günü* - Valk.; *Simon günü* - Çad., Cal., Kaz., Tom.; *Ay Simon* - Kotl. Simon gününü tutarmışlar, aniki korumaa insannarı hem hayvannarı türlü sakatlıktan. Bu gündä (kimi küülerdä fevralın ilk üç günündä) yasakmış kullanmaa keskin işleri: bıçak, nacak, makaz. Ama pek lääzımsa bir iş yapmaa, üç kerä urarmışlar nacaklan eşää, söyleyäräk bir magiya formulası: “Ne varsa olacaa, eşiklän olsun” (Valk.). Fevral yortularının rituallarında biri-birinä karışmışlar hristian hem tayfä adetleri. Halkta gezer bir legenda, angısı annadêr, neredän çekiler fevralın ilk günnerinin adetleri. Ay Trifun baalarda çotukları kesärmış. Karısı götürärmış ona boşçaylan imää. Yolda ona karşı gelmiş Panaiya İsus Hristos kucaanda: Mariya gidärmış kliseyâ kırklanmak molitvasına. Trifunun karısı almış onu gülmää: “Bakin, Mariya, ani duudurdu kocasız, yollanmış kliseyâ paklanmaa”. Mariya buna cuvap etmiş: “Sän taa ii git bak, Ay Trifun burnusunu kesmiş”. Etişip baalara hem görüp, ani Trifun saa-seläm, o annatmış kocasına, ani buluştu Panaiyaylan. Ay Trifun da girişmiş annatmaa, ani o keser çıbıkları yukarıdan aşaa dooru, ama diil aşaadın yukarı dooru, da, göstereräk, kesmiş burnusunu. Ozamandan beeri, halk inanışına görä, fevralın ilk üç günü tutulêr bilä, hem bu günnerdä yapılêr birtürlü adet ritualları (annattı E. İ. Köse, 1918-dän duuması, Valkaneş kasabası).

Gagauzlarda ilkyaz yortularının çoyu baalı gezär din yortularına, angıların günü (datası) belli olêr Paskelleyä görä. Paskelleyä baalı halk arasında en sevilän yortu – Maslenița. Bu arada en ilkin tutulêr ilkyaz çeketmesi, kış suuklarından sora bütün tabiatın uyanması. Yortular çekederlär Büük oruçtan bir hafta ileri, açan başlêêr *et orucu* (Kong., Valk.) hem *oruç*, *Paskellâ orucu* (Valk., Kong.; *horuç* - Tom., Cal., Çad.). Cumertesi, et duşnişası günü, anêrlar hepsini ölüleri. Bu gündä senselelerä hem komuşulara vererlär pomana – pişmiş yaanı. Bütün maslenița haftası (*piinir aftası* - Valk., Kong., Çeşm., Tom, Çad., Cal.; *maslenița* - Valk., Kotl., Tom., *maslenița aftası* - Valk.) gagauzlar iyerlär süt maasulları, yımırta, yapêrlar türlü hamur imekleri, onnarın arasında taa sık *pidä*, *kıvrma*, *gözlemä*, *döşemä* (*tutmanik*) h. b.

Maslenița haftasının bir günündä karılar toplanarmışlar *yapmaa maslenițayı*. Kurarmışlar bir yortu sofrası, angısına toplanarmış sade karılar (Valk., Tom.). Şen konuşmaktan sora, adetä görä, başlarmışlar kızak kaymaa. Kayarmışlar şen türkülärlän. Arada-sırada şindi dâ yapılêr maslenița konuşkalrı, nereyi adamnarı çarmêêrlar. Piinir haftasının cumertesindä, *piinir duşnişasında*, üleştirerlär süt imekleri (sütläş), yımırta, pidä, kıvrma h. b.

En önemni maslenița adetleri hem ritualları yapılêr pazar günü. Bu günü herbir evdä avşam ekmää için hazırlanêr yortu sofrası. Maslenița sofrasının adetçä imekleri: yaanı mancaları, sütlü imeklär, pişmiş yımırta, *piinirli*, *kaymaklı*, *kabaklı pidä*. Yortu sofrasına toplanêrlar yakın senselelär, saadıçlar. Bu günü gagauzlarda var adet prost etmää biri-birini, istemää evdekilär, senselelär, komuşular prost etsinnär. Adetä görä, gençlär bu avşam, angısına deerlär *prost gecesi*, lääzım gitsinnär saadıçlarına prost olmaa. Evel gençlär öpärmişlär saadıçlarının ellerini, büük senselelär dâ, saadıç, kresnița, verärmişlär onnara birär yımırta hem birär yanar mum (Valk., Kong.). İnsanın inandına görä, bu gün paklanmak günümüş, prost edilärmış günäalar. Komuşular arasında prost olmak

rituali geçärmış ateşlerin yanında, angıları yanarmış sokakta herbir evin yanında.

Avşamnen uşaklar **yımırta sallarmışlar** (**yımırta sallamaa** - Valk., **yımırta ham-lamaa** - Kong. (karş. sırlarda hem bulgarlarda: Календарные обычаи, 1977, 249, 277). Tavana bir biyaz ipliklän asarmışlar islää pişirilmiş soyulmuş yımırta. Çevirip onu, sallarmışlar taraftan-tarafa. Uşaklar läüzümüş tutsunnar yımırtayı aazlan eki dalasinnar bir parça, ellerinnän yardım etmeyeräk. Bu adet var Besarabiya bulgarlarında da. Açan uşakların birisi dalarmış yımırtayı, ozaman iplii yakarmışlar da ona görä bakarmışlar, nesoy bereket olacek ileriyä. İplik yanarsa tavana kadar, – yıl olacek bereketli.

Masleniğanın bitki günündä atlılar yarışarmış – olarmış **koşu**. Koşuda pay alarmış küüyün may hepsi çocukları. Enseyiciyä küü meydanında verärmışlär baaşış – bir gölmek eki bir büyük dikmä peşkir.

Masleniğa adetlerindä büyük er kaplarmış ateş. Halk inanışlarına görä, ateşin varmış büyük paklamak hem korumak kuvedi. İnanarmışlar, ani ateş koolêêr kötü ruhları hem, tersinä, çeker bereket, saalık hem selemet kuvetlerini. Ateş yakmak adeti etişti bizim günnerä kadar. Masleniğa ateşi (**ırlıga** - Kotl., **ulüliga** - Valk., **ulinga** - Çeşm.) yakarmışlar sokakta evlerin yanında. Ateşin dolayanına toplanarmış uşaklar, gençlär, büyükölär. Herkezi atlarmış ateşin üstündän – “ani saa olmaa, paklanmaa günaalardan”, hem dâ inanarmışlar, ani ateş atlamak koruyacak pirelerdän hem başka zararlı böceklerdän. Küü çocukları bu vakit gezärmışlär atlı şiritlän hem püsküllän gözäl donadılmış beygirdä. Kızlar beklärmışlär onnarı tokatların yanında eki toplanarmışlar köşelerdä. Açan peydalanarmışlar atlılar, çekedärmış şamata, hepsi şennenärmış. Çocuklar atlarmışlar ateşin üstündän atlı, inanılmış, ani bunu yaptıkları için yıl olacek bereketli. Şindiki vakıta ateş atlamanın ritual maanası may unutuldu, şindiki gençlär için ateş atlamak – sade bir şen iilenmäk. Valkaneştä yakarmışlar büyük küü ateşi dâ. Herbir maaledä yakarmışlar birkaç ateş, ayırıp onnar için küüyä yakın yılmaları. Hazırlanmak çekedärmış birkaç gün ileri: toplanmışlar çalı-çırpı, toli, rizina, samannan baalarmışlar puluk tekerlää, taa sora başladılar bunun için kullanmaa maşına tekerlää. O ateşlerin dolayanında toplanarmışlar sade uşaklar hem büyük adamnar. Açan ateş kızışarmış, yılmadan aşaa dooru tukurlarmışlar yanar tekerlekleri, kimi kerä o tekerlekleri ilkin atarmışlar yukaru, sora da salverärmışlär yılmadan aşaa.

Pazertesi günü oruç tutmaktan kalan imekleri verärmışlär hayvannara, yaalı kapları läüzümüş isleecä yıkamaa: çekedärmış Büyük oruç. Masleniğadan sora ilk üç gün en zormuş. Karılar hem genç kızlar tutarmışlar **trimur**: üç gün hiç bişey imäzmişlär. Ani orucu biraz kolaylatmaa deyni toplanmışlar dernek: kızlar yapaa işlärmişlär, örärmişlär, dikärmişlär, çocuklar da onnarı iilendirärmişlär. Ertesi günü gidärmişlär kliseyä komka almaa. Komka aldıktan sora babular kızları hem hepsini, kim tutmuş trimur, ikram edärmişlär meyva kurusundan hoşaf hem pesmetçik. Açan kızlar klisedän dönärmişlär, anaları yaparmış pomana. Trimur tutan kızlar gidärmişlär biri-birinä pomanayı kabletmää. Oruç vakıdı hiç olmazmış şennenmää, yapılmazmış **horu**, düün.

Büük orucun ilk cumertesi gagauzlar tutarmışlar **Ay Toduru** (**Ay Todur, Ay Todur günü, Ay Todur cumertesi** - Valk., **Todur günü** - Kong.). Bu gün sayılanmış ölüleri an-

mak günü. Sabaalen erken karılar gidärmişlär kliseyâ, sfintit edärmişlär, okudarmışlar pomana imeesini – **kolivayı**, angısını ritual kolaçlarınnan bilâ üleştirärmişlär mezarlıkta ölülerin canı için.

Todur cumertesini taa tutarmışlar nicâ beygirlerin yortusunu. Ay Todur sayılêr beygirlerin koruyucusu. XX-nci asirin ortasına kadar herbir küüdâ olarmış beygirlärlän yarışmak – **koşu**. Bu yarışmaklar çok meraklıymış, bezbelli, geçmiştä onnarın varmış ritual maanası. Çekedärmiş koşu komuşu küüdän eki küüdän uzak bir erdän. Yarışmakta pay alarmışlar sade delikannı çocuklar. Enseyiciyi beklärmiş ödül: küü meydanında dikärmişlär bir büyük direk, angısına baalarmışlar bütün küüdâ toplanılan baaşışları: gölmek, peşkir (Valk.). Kongazda baaşışları asarmışlar bir üüsek aaca. Yarışmalar sürtärmiş iki gün.

Ay Todur günü, nicâ dâ Masleniçada, adetça hererdä yakarmışlar ateş, angısının dolayanında toplanarmışlar hem büyüklär, hem gençlär. Todurlar çıkararmışlar şarap, imek: ikram edärmişlär Todurların saalıkları için. “Pirelerdän paklanmaa” deyni herkezi atlanmış ateş üstündän. Şindiki vakıta, koşudan kaarâ, Ay Todur gününün adetleri may hererdä bilinerlär hem tutulêrlar, makar adet rituallarının magiya maanası unutuldu.

Mart yortuları may her zaman düşerlär oruca. Bu arada tutulêrlar adetlär, angıları nişannêrlar kışın geçirilmesini hem ilkyazın karşılanmasını. Mardın ilk günü adetlerinin varmış korunmak hem paklanmak maanası. Halk arasında bu günâ denilärmiş **Baba Marta** - Kong., **Babu Marta** - Beşg., Tom., **Baba Evdokiya** - Çad. Karılar bu günü silkärmişlär hepsini evdeki işleri, bütün evdä yaparmışlar kırıaklık, gübürleri toplarmışlar kapu önündä eki sokakta da yakarmışlar onnarı. Mardın birindä gagauzlar yaparmışlar bir adet sırası, angısı biliner bulgarlarda hem moldovannarda da, – “pireleri koolamak”. Taa gün kalkmadıynan ilk dışarı çıkan urarmış pençereyâ da deyärmiş: “Mart, içeri!” İçerdän cevap edärmişlär: “Pirelär, dışarı!” - Kotl., Tom. Çadırdä hep bu ritualı yaparmışlar koca hem karı: “Babu Marta, içeri! – Pirelär dışarı!” Kongazda bu dialog sölenärmiş ozaman, açan içerdän kilimnär hem rubalar çıkarıarmış. Beşgözdä bu laflar sölenirkän üç kerâ çekärmişlär süpürgeyi maana süpürerlär. Bu adetin paklanmak funktiyasını gösterer dialog. Evi kırnaklamaktan sora gübürleri çıkararmışlar dışarı, baarak: “Mart, içeri!” İçerdän dâ cevap edärmişlär: “Bokluklar, kirlär, dışarı!” - Cal.

Çorbacıyalar sabaalen erken asarmışlar kapudan yukarı bir erâ eki evin direenâ bir kırmızı kuşak – “aniki ayazlar yakmasınnar meyvaları” (Kong.). Tomayda, Kotlovinada saçaa asarmışlar bir kırmızı plat – “booday bozulmasın deyni”. Hep bu küülerdä küçük uşakların ellerinä, Tomayda kuzucukların boynularına da baalarmışlar kırmızı iplik. Halk inanışlarına görâ, kırmızı yapaa şeylerin varmış magiya kuvedi, ilkyazın ilk günündä onnar edenärmişlär ayırı kutsal (sakral), koruyucu maana. Kırmızı şeylär asılı durarmış Kırk Meçik yortusuna kadar.

Mardın birindä gagauzlar baalarmışlar uşakların boynularına hem ellerinä (bileklerinä) kıvradılmış kırmızı hem biyaz iplik – **marta** (karş. bulgarlarda – *мартуница*, *марта*, *мартучка*, moldovannarda – *mărțișor*). Kimi küülerdä, deyelim, Kongazda **marta** baalarmışlar körpâ hayvannara da: kuzulara, danalara. **Martaları** lââzımmış

taşımaa mardın dokuzuna kadar, sora da onnarı baalarmışlar körpâ fidanın dallarına (Kotl.), brakarmışlar lelek yuvasının yanında (Çad.), sıbidarmışlar uçan turnaların tarafına (Kong.). **Martaların** magiya maanası unutuldu, şindi onnarı baaşlêêrlar biri-birinâ, kutlayarak ilkyazlan.

Mardın ilk gününnân baalı çok inanış. Bu gündä yapılmazmış ne adam işi, ne karı işi – “booday zengin bereket versin deyni” (Kong., Tom., Beşg., Çad.); Çeşmäküüdä hiç bişey çıkarılmazmış evdän – “ev kuşları hem hayvannarı ölmesin deyni”. Bütün gün läazımmış ayakta durmaa – “işlär islää gitsin deyni”. İnanarmışlar, ani ayakta durur-kan görürsän uçan turnaları, bütün yıl çalışkan olacan (Kong.). Halk inanışlarına görä, mardın 1-indän 9-una kadar olmazmış giisi yıkamaa, kireçlemää, suvamaa – “booday kararmasın deyni” (Çad, Çeşm.). Bu arada olmazmış sermäâ kurusun biyaz hem kara çamaşırları – “ayaz olmasın deyni” (Kong.).

Mardın 9-unda/22-sindä hepsindä gagauz küülerindä tutulêr **Kırk Meçik** yortusu - Valk., Çeşm., Kotl., Beşg., Cal., Tom.; **Kırk Ayo** - Kotl., Beşg., Çad.; **Kırk Kaşık** - Kong. Bu gündä yapılan adet rituelları baalı en ilkin insanın çalışmasınnan, onnarın maanası – zeedelemää topraan bereketini. Kırk meçik günü pişirärmışlär kırk adet ekmää (**pita** - Çeşm., Kotl.; **kolaççık** - Valk., Çeşm., Kotl., Tom., Cal., Çad; **sekizlik** - Kong.) da üleş-tirärmışlär onnarı komuşulara. Kongazda **Kırk Kaşık kolaçlarınnan** bilä verärmışlär kırk kaşık, buradan çekiler bu küüdä kullanılan yortunun adı. Bu günü läazımmış içmää kırk yudum şarap, gezmää küüyün kırk sokaanı (Kotl.), kukaylan örmää kırk ilmek (Kong.), kırk kerä urmaa sopaylan erä, kırk kerä urmaa ambarın kapusuna – “aniki bu yıl dolsun terekäylän” (Tom.), aulda läazımmış kırk hırleţ (bel kürää) urmaa – “belin acımasın” (karş. omonimneri: *bel* – sırtın aşası hem *bel* – kürek) - Kotl., Çeşm. Paklanmak hem korunmak amacinnan başçalarda yakarmışlar ateş – “aaçları tırtıllardan korumaa deyni” (Kong.). Meraklı bir magiya adeti varmış Kongazda: çorbacı üç kerä saurarmış nacaâ fidana da deyärmış: “Eer bereket vermärsän, kesecäm seni”.

Kırk meçik günü halk kalendarının önemni bir nişanıdır. Bu gündän ötää aulda, başçada işlär başlarmışlar, çiftçilär seftä kıra çıkarmışlar, ilk çiziyi çekämişlär. Bu günü çiçek, suan hem sarmısak, birkaç kartofi läazımmış ekmää, pençerä çiçeklerinin topraklarını diıştirmää. Hererdä başlarmışlar yapmaa sürmâk hem ekmâk çeketmesinnân baalı adet sıralarını. Pişirärmışlär bir maasuz ekmek – **pita** (Çeşm., Tom.); **tarla çörää** (Kotl.). Hazırlarmışlar hepsini, ne läazım sürmâk hem ekmâk için, taligayı, doldurup küllän, haydarmışlar kıra. Sürülmüş topraa düzeltmää deyni, gengerdän hem başka çalılı büüyümnerdän yaparmışlar bir tırmık hesabı, ucuna da mutlak baalarmışlar bir kırmızı parça. Topraa atarmışlar kül, zararlı böceklerdän korumaa deyni. Varmış bir meraklı adet ritual ekmäännân: pitayı çizidä tukurlarmışlar, sora adetä katılannarın birisi kırarmış onu, tutup yukarıda baş üstündä, sora da iyärmışlär onu. Ekmäänn bir parçasını verärmışlär beygirlerä (Çeşm.). Tomayda pitayı koşulu öküzlerin buynuzları üstündä kırarmışlar. Kotlovinada tarla çöreeni öküzlerin eki beygirlerin önündä tukurlarmışlar da sora ikram edärmışlär tarladaki komuşuları.

Gagauzlarda büyük yortu sayılêr **Blaguşteni** - Valk., Kong., Kotl., Çad.; **Blaguş-**

ten - Çeşm.; *Blagušteniy* - Tom. (25.03/07.04). Halk inanışlarına görä, o Paskellä gibi bûük yortu. Bu gündä yasakmış hepsi işlär. Olmazmış gitmää baalara, ekmek pişirmää: paslanarmış. Gagauzların inanışlarına görä, Blagušteniy günü kuşlar da yapınmêêr. Taa sık söleerlär kırlangaçlar için, inanarmışlar, ani onnar gelerlär kâr *Blagušteniy* günü. Bu gündä lââzımmış balık imää – “bütün yıl saa olmaa deyni”. Blagušteniy yortusunda delikannı çocuklar genä atlarmışlar ateşin üstündän atlı, söleyeräk:

“Атлайын, атлайым,

Пиреляр янсын атештя”.

(Мошков, 1902, 39)

Süüt pazarına karşı (*Süüt cumertesi* - Valk., Çeşm.; *Süüt Pazar cumertesi* - Valk.) gagauzlar tutarmışlar Ay Lazar gününü (*Lazari* - Valk., Kong.; *Lazar günü* - Valk.). Bu günü, Koladada gibi gezilärmış evdän-evä (*Lazari gezmää* - Valk., Kong.). 5-10 yaşında kızçaazlar (*lazaricilär* - Valk., Kong.) gezärmışlär evdän-evä, lazari türküsü çalarak hem lazari oyunu oynayarak. Lazari oyunlarının küülerä görä ayırıntıları may yok. Kızçaazlar toplanarmışlar üç kişi, taa siirek – iki kişi (Kotl., Tom.): birisi çalarmış, öbürü oynarmış. Adet oyununu oynarmış *gelin* (Valk., Kong., Çad.; *gelincik* - Tom., Beşg.). Gelin olan kızçaaz giyimniymiş yortu rubasınnan, başı baalıymış biyaz çemberlän gelin duaa gibi, elindä – iki biyaz çembercik, angılarını o oynarkan sallarmış. Beşgözdä bu rol için savaşarmışlar ayırmaa bir üüsüz kızçaazı. Valkaneştä lazari adedinin personajları *güvää* hem *gelinmiş*. Güvää olan kızçaaz giyimniymiş çocuk gölmäännän, başında – deri kuzusundan bir adam kalpaa. Durup biri-birinä karşı, onnar yaparmışlar *iki yan* oyun adımnarı, biri-birindän ayrılarak hem sallayarak biyaz çembercikleri saa omuzlarına dooru. Üçüncü kızçaaz çalarmış adet türküsünü:

Menevşä, menevşä,

Buldum deredä

Bir kız, kız gelin.

Sordum: “Evleriniz neredä?”

“Bizim evlerimiz karşıda,

Karşıda, mermer taşında”.

Girdim içeri, baktım, nâbêr.

Kadıncık yatmış uyuyêr.

“Kalk, kadıncık, sefa sür bizä”.

Başı altı altın döşeli,

Dört yanı sedef döşeli,

Ayak ucu feslen döşeli.

Uçtum, gittim, dala kondum, Lazari, Lazari.

O dal bana emiş verdi, Lazari, Lazari.

Bän emişi gökâ verdim, Lazari, Lazari.

Gök tä bana yaamur verdi, Lazari, Lazari.

Bän yaamuru erä verdim , Lazari, Lazari.
Er bana çimen verdi, Lazari, Lazari.
Bän çimeni koyuna verdim, Lazari, Lazari.
Koyun idi – kuzuladı, Lazari, Lazari.
Kuzucuu beyä verdim, Lazari, Lazari.
Bey da bana katır verdi, Lazari, Lazari.
Pindim, gittim kara suya, Lazari, Lazari.
Kara suda kanlar akıy, Lazari, Lazari.
İki dilber durmuş bakıy, Lazari, Lazari.
Birisinä alma attım, Lazari, Lazari.
Übürsünü bıçakladım, Lazari, Lazari.

Kongaz, 1988 y.,
Peyu Stepanida Georgievna, 63 yaşında.

Kimi küülerdä razgeler hep bir türkünün variantları. Verelim onnarı:

Pindim, gittim kara suya, Lazari, Lazari.
Kara suda kanlar akêr, Lazari, Lazari.
İki dilber durmuş bakêr, Lazari, Lazari.
Biri küçük, biri büücek, Lazari, Lazari.
Küçücüüne alma attım, Lazari, Lazari.
Büüceene selâm verdim, Lazari, Lazari.
Alma attım – alma almaz, Lazari, Lazari:
Selâm verdim – selâm almaz, Lazari, Lazari.

Kotlovina, 1986 y.,
Kuyumji Mariya Kirilovna, 62 yaşında.

Uçtum, gittim kara suya, Lazari, Lazari.
Kara suda kanlar akêr Lazari, Lazari.
İki kardaş bir durmuşlar, bakêrlêr, Lazari, Lazari.
Biriciine alma verdim, Lazari, Lazari.
Übürcüüne bıçaa attım, Lazari, Lazari.

Çadır-Lunga kasabası, 1986 y.,
Şekerli Ekaterina Afanasyevna, 64 yaşında.

Elim, elim, ibrişim, Lazari, Lazari.
Elime bir kuş kondu, Lazari, Lazari.
Ben o kuşu dala verdim, Lazari, Lazari.

Dal da bana verdi emiş, Lazari, Lazari.
 Ben o emişi ere saçtım, Lazari, Lazari.
 Er da bana çimen verdi, Lazari, Lazari.
 Ben o çimeni koyuna verdim, Lazari, Lazari.
 Koyun bana kuzu verdi, Lazari, Lazari.
 Ben o kuzuyu beyä verdim, Lazari, Lazari.
 Bey da bana katır verdi, Lazari, Lazari.
 Pindim katır beline, Lazari, Lazari.
 İndim urum eline, Lazari, Lazari.
 Urum eli taşlıca, Lazari, Lazari.
 Kızlar kara kaşlıca, Lazari, Lazari.

Çeşmäküü, 1966 y.,
 Ganeva Nadejda Mihaylovna.

Lääzım nişannamaa, ani lazari türkülerini, kolada türkülerinä bakınca, halk taa islää tutêr aklısında. Bunu var nasıl açıklamaa onunnan, ani lazari türkülerini ana dilindä çalarmışlar, kolada türkülerini sa – bulgar dilindä, angısını gagauzların çoyu bilmärmiş.

Adeti tamannadıktan sora çorbacıyklar baaşlarmışlar uşaklara yımirta. Türkü çalan lazarici kızçaaz toplarmış yımirtaları maasuz bu gün için donaklı bir sepetçää. Adetin kimi elementleri küülerä görä ayırılêrlar, deyelim, lazaricileri çaararmışlar içeri (Kotl.), adet ritualını tamannarkan “gelinin” üzü örtülü kırmızı çemberlän (Tom., Çad.), adetä katılan kişilerin sayısı sınırlanmarmış (Çeşm.).

Meraklı görüner, ani bereket fikirini (ideyasını) açıklayan lazari adetlerinin var baalantısı ölüleri anmaklan. Demäk, Lazari cumertesi karılar mezarlaa gidärmişlär, orada ateş yakarmışlar, adet kolacı üleştirärmişlär (Çeşm.).

Paskelleyä baalı yortu tıklası çekedärmiş Süüt pazarından. Bu günü insan gidärmiş kliseyâ, sfintit edärmiş (okudarmış) orada süüt dalcaazlarını, sora da onnarlan ayozlarmış evini, malını, bütün varlığını. Çadır-Lungada süüt dallarını erä saplarmışlar, ani o taa çok bereket versin. Kimi küülerdä sfintit edilmiş süüt dallarını hastalıktan eki başka bir beladan korunmak için bütün yıl tutarmışlar (Valk., Kotl.). İnanarmışlar, ani klisedä okutulmuş süüt dallarının var magiya kuvedi, ani onnar fena ruhlardan, hastalıklardan koruyêrlar, hem dâ topraan hem hayvannarın verimniini zeedeleêrlär.

Süüt pazarının adetleri sıkı baalı ölülerin kultunnan. Bu günü çorbacıyklar koliva, adet kolacı yaparmışlar, mezarlaa gidärmişlär. Mezarların üstünä döşärmişlär büük peşkir, üstünä koyarmışlar kolaçları, kolivayı, suylan dolu bir kap, yakarmışlar mumnarı da hepsini günnüklärmişlär. Sora kolaçları hem kolivayı üleştirärmişlär burada mezarlıkta raametli senselelerin canı için (Çeşm., Kotl.). Çeşmäküüdä bu günü mezarların yanında yakarmışlar gübürleri.

Orucun bitki haftasına gagauzlar deerlär **Büük afta**. Bu haftaya düşer çok adet: hem halk adeti, hem klisä adeti. Bütün hafta insan gidärmiş kliseyâ hem hazırlanarmış yortu-

ya. Paskellä için karılar yaparmışlar evdä büyük kırınlık, yıkarmışlar hem kazıyarmışlar kapları, avadannıkları, evel kireçlärmışlär evin duvarlarını, erleri enidän suvarmışlar, tertiplärmışlär aulu hem evin dolayanını. Gagauzlarda varmış adet Paskelleyä giimää eni ruba, herbir ayledä bu gün için uşaklara mutlak dikärmışlär eni ruba. Olmalı, evelki vakıtlarda ölä hem enidän dirilän Allaayın şanına yortu için eni ruba hazırlamanın varmış magiya maanası. Eni ruba eni yaşamanın simvoluymuş.

Büük aftada herbir günün varmış kendi maanası. O günnerin en meraklısı – **Ak Perşembä** (Valk., Çeşm., Kotl., Tom., Çad.) eki **Büük Perşembä** (Kong.). Gagauzlar Ak Perşembä günü tamannarmışlar dedelerin kultunnan baalı adetleri. Halk inanışlarına görä, ölülerin cannarı bu günü dönärmışlär evlerinä da durarmışlar İspasa kadar, sora genä gidärmışlär geeri mezarlara. Çorbacıyklar perşembä günü sabaalen erken kapu önündä yakarmışlar ateş, ateşin yanına koyarmışlar pomana imeklerini (oruç mancaları: laana, kartofi, fasülä, pomana kolacı, *koliva*). Bu imekleri günnüklärmışlär da üleştirärmışlär komuşulara, senselelerä. Sora gidärmışlär mezarlaa, yakarmışlar mum, yıslarmışlar mezarları (Valk., Çeşm., Kotl.). Başka erlerdä ölüleri anmak için adet rituelları yapılmışlar mezarlıkta. Deyelim, Kongazda pomanayı: kolaç, koliva hem çanak-çölmek tarafından bişey üleştirärmışlär mezarlıkta. Getirilmiş çalı-çırpıdan mezarlarda yakarmışlar ateş, ateşin yanına koyarmışlar adet kolaçlarını, kolivayı, bomboni, günnüklärmışlär onnarı da üleştirärmışlär (Çad.). Mezarlaa gidärkän köprünün parmaklıklarında yakarmışlar mum (Tom.).

Ak Perşembäylän baalıymış çok inanış. Perşembä günü hava islääysä, açıksa, sayılär yıl olacak bereketli (Valk.). Bu günü hem adamnara, hem karılara olmazmış iş yapmaa. İnanılmış, ani giisi yıkamak getirecek evä bela. Adamnara bu günü yasakmış traş olmaa: “Ölülär, geldiyän evä, sabunnu su betterinä iyämeyeceymışlar” (Çeşm.). Ak perşembä İspasa dooru ölülerin canı için tutulan perşembelerin sırasında ilk perşembä.

Ak Perşembädä başlarmışlar yımirtaları boyamaa. Halk inanışlarına görä, Ak Perşembä günü boyanmış yımirtalar bozulmarmış İspasa kadar. Adetçä yımirtaları boyarmış ayledä en büük yaşlı karı. Öbür evdekilär dä lääzımmış dursunnar onun yanında. Geçmiş vakıtlarda varmış adet diil sade boyamaa yımirtaları, ama becerikli resimnemää dä onnarı. Yımirtalarda yazarmışlar geometrik hem büüyüm ornamenti. Bizim günnerdä yımırta yazmaa adet may unutuldu, şindi onnarı sade boyêrlar, kimikerä bal mumunnan uşakların adlarını yazêrlar.

Adet ekmeklerini (**paskaları**) pişirärmışlär cumaa hem cumertesi günü. Yaparmışlar onnarı booday unundan tomlarlak somun formalı. Paskaları gözelledärmışlär hamurdan türlü örmelärlän, kimikerä üstlerinä sepelärmışlär haşış toomu. Saadıçlara, kumilerä hem senselelerä deyni hazırlandı büük paskalardan kaarä, yaparmışlar küçük paskacık ta ayledeki herbir kişiye eki sade uşaklara deyni. Paska yaparmışlar diil sade Paskellä, ama İspas hem Troyta için dä. **Paskelleyi** tutarmışlar üç gün. Avşamdan gidämişlär kliseyë, sfintit edärmışlär paskaları, yımirtaları, paskellä mancalarını. Klisä slujbasından sora uşaklar üleştirärmışlär komuşulara birär dilim paska hem ikişär boyalı yımırta, bundan sora aylä sofraya oturarmış. İlkin sfintit edilmiş paska hem yımırta iyärmışlär.

Paskellä sofrasını üç gün kaldırmamışlar, herbir musaafirä ikram edärmişlär paska, yımırta, şarap eki ev rakısı.

Gagauzlarda, nicä dä başka milletlerdä, çok yaygın yımırta oynunarı – **dokuşma**. Uşaklar, kimi kerä oyuna katıarmışlar bükükler dä, ellerindä birär boyalı yımırta çiftä-çiftä durarmışlar biri-birinä karşı. Herkezi kendi yımirtasınan karşıdakısının yımirtasına urarmış. Kimin yımirtası kırılmamış, o da ensärmiş.

Paskellenin ilk günü (Kotlovinada pazertesi) genç evlilär gidärmişlär saadıçlarına paskaylan hem boyalı yımirtaylan. O yılın evlenän karılar giyärmişlär gelinnik rubalarını. Gelip saadıçların evlerinä, gençlär öpärmişlär saadıçların ellerini da verärmişlär onnara baaşış. İkrām ettiktän sora kresnița verärmiş kumilerä kendi tarafından: paska, yımırta, kumițaya bir baaşış. Gelin rubasınan genç evli karılar gidärmişlär paskellä horularına da, angıları sürtärmiş üç gün: pazar, pazertesi, sali. (Çeşm.). Genç kızlar gelärmişlär horuya eni fistannarlan, peliklerinä öärmişlär ilkyaz çıçää. Yortu şennikleri hem bol konuşmalar sürtärmişlär üç gün.

Paskellenin dokuzuncu günü gagauzlar tutarmışlar **Paskellenin dokuzunu (Ölülerin günü - Valk.)**, bu yortuya taa deyärmişlär **Küçük Paskellä** (Kong., Çeşm., Kotl., Baur., Tom., Çad.) eki **Ölülerin Paskellesi** (Baur.), **Sofinden** (Kong.). Bū gün için taa Paskelledän tutarmışlar paska, boyalı yımırta. Kimi küülerdä bū gün için kesärmişlär kurban – bir kuzu (Çeşm., Çad.). Ölülerin günündä gidärmişlär mezarlaa, götürärmişlär imek, paska, yımırta, pomana kolacı, şarap, hepsini bunnarı koyarmışlar senselelerin mezarlarına, günnüklärmişlär da üleştirärmişlär. Sora burada kurarmışlar bükük sofa. Ölülerin canı için verärmişlär biri-birinä baaşış (Kong.). Baurçuda mezarlıktan geldiynän bükük insan-nar herbir maaledä oynarmışlar horu, da bununan bitärmiş ölüleri anmak (mezarlıkta adet horusu için hem paskellä horusu için – bak Вакарелски, 1943, 48).

Gagauzların bükük ilkyaz yortusu – **Hederlez** (23.04/06.05) - Kong., Tom., Kotl., Çad., Baur. (**Ederlez** - Valk., Çeşm., Cal.; **Hayvannarın Paskellesi** - Cal.; **Ay Örgi** - Valk., Kotl.; **Örgi** - Çeşm.; **Sveti Görgi** - Cal.). Hederlez yortusu – yılın iki önemni yortuların birisi. Yıl bölünärmiş iki birtakım perioda: kış hem yaz. Yaz periodunu açarmış Hederlez yortusu (23.04/06.05) hem bitirärmiş Kasım (26.10/08.11). Bu datalar baalı çiftçi yılın en önemni nişannarına – hayvannarın yaz otlayacaklarına çıkarılmasına hem onnarın kışlalara kapanmasına.

Gagauzlarda, nicä dä başka milletlerdä, **Sveti Örgi** ilkin baalı hayvancılaa, angısı kaplêer bükük er gagauzların çorbacılında. Bunu gösterer yortunun adı da – **Hayvannarın Paskellesi** - Cal. Bū günü hayvannarı seftä çıkararmışlar kıra otlatmaa, kuzuları ayırmışlar koyunnardan, koyunnarı seftä saayarmışlar, seftä yaparmışlar süt maasulu, taa sık – koyun piiniri.

Sveti Örgi günü yasakmış hepsi işlär, sade varmış nasıl yapmaa hayvannara baalı işleri. Şu işleri yaparkan, gerçeklenärmiş magiya ritualları, aniki korumaa hayvannarı türlü belalardan.

Hederlez yortusunun adetlerindä bükük er kaplarmış Sveti Örgiyä **kurban vermäk** adeti. Sveti Örgi sayıarmış koyun sürülerinin koruyucusu. Yortu taa uzakkan,

kuzuların arasından ayırmışlar bir kurban kuzusu da nişannarmışlar onu bir maasuz nişannan. Kurbanı baaşlarmışlar diri (Tom., Çad., Cal., Kotl.) eki kesärmışlär onu. Kurban hazırlanmasının hem kesmesinin varmış türlü ritualları. Kuzuyu baaşlarsalar diri, onun buynuzlarına geçirärmışlär bir yanar mumnu kolaç, baalarmışlar peşkir (Çeşm., Kotl., Tom.), kimikerä günnüklärmışlär, deyeräk: “Bu dünnäda senin olsun, öbür dünnäda benim olsun”. Kurbanı kabledän cuvap edärmış: “Bodaprosti” (“Bog da prosti”) - Tom. Gagauzlar adetçä kurban kuzusunu taa sık keserlä. Adet yapılmış sabaalen erken, taa gün çıkmadıynan. Keseceykän, kuzunun buynuzunda yakarmışlar mum, kimi küülerdä kafasına giidirärmışlär adet kolacı (Çeşm., Cal.), tütüdermişlär, sora ayledä en büyük adam, dönüp gün duusuna dooru, kesärmış kuzuyu. Kuzunun kanınan çizärmışlär uşakların (Kotl., Çeşm., Tom.), hepsi evdekilerin (Valk.) annılarını, kapunun süvesindä yaparmışlar kruça (Çeşm.). İnarmışlar, ani kurban olan hayvanın kanında var magiya kuvedi, ani o koruyër insanı hem büülder bereketi, onuştan o kanı, toplayıp, gömärmışlär bir sapa erdä. Kuzuyu bütün atarmışlar fırına (Valk., Çeşm.) eki bölärmışlär iki (Kong.), üç (Kotl.), dört (Cal.) büyük bakır tavaya. Hem yaparmışlar booday bulguru, nereyi kıyarmışlar kuzunun biyaz ceerini, kara ceerini, barsaklarını. Kafasını pişirmışlär, donadıp türlü eşilliklän: kara naanä, kuzu kulaa, leuştän. Kuzunun derisini baaşlarmışlar bir fukaaraya. Caltayda deriyi verärmışlär ona, kim kesmiş kuzuyu: burada kesmäk ade-tini yapmarmış ev saabisi, ama başka bir adam. Çeşmäküüdä üç çorbacıyka, toplanıp bireri, pişirmışlär kurbanı açık ateştä. Kurbanın bir payını kurban ekmäännän bilä üleştirärmışlär komuşulara, öbür payını da götürärmışlär küü konuşuna. Büyük konuş yaparmışlar yolun boyunda çimen üstündä. İsteyän çaarmış komuşularını da bol-bol ikram edärmış.

Hederlez yortusunda yapılmış başka adetlär dä, deyelim: sabaalen erken yıkanarmışlar çilän (Kong.), yortuya karşı haşlarmışlar feslen, angısını kullanarmışlar türlü hastalıkları ilaçlamaa deyni (Baur.), hererdä varmış adet çekidä çekilmää, inanarmışlar, ani bu getirecek saalık hem kismet.

Ay Örgi gününün kimi adetleri etiştilər büünä kadar.

Yaz hem güz yortuları

Yaz hem güz tıklasının yortuları ayırılêrlar diil geçirilmä zamanına görä, ama onnarı birleştirän maanaya görä. Yortuların öz maanası – saalamaa büyüümnerin ilerlemesini, meyvaların olmasını, bereketin toplanılmasını hem korunmasını.

Yaz tıklasının kalendar yortularında önemni er kaplêêr yaamur çaarması. Gagauzlar, nicä dä bulgarlar, bilerlär *Pipiruda* hem *Germançu* adetlerini. Gagauz küülerindä onnar yapılmışlar *Ay Tanas günündä* (01.05/14.05): *Ay Tanas* - Valk., Kotl.; *Tanas günü* - Tom. *German adetin*in hem adet figuracının adı küülerä görä başka-başka: *Kaluyeni* - Valk., *Kaliyani* - Çeşm., *Kalivançu* - Kotl., *Germançu* - Cal., Baur., *Tanas* - Tom., Çad.

Kaluyeni adet ritualları yapılmış pipiruda adettinnän bir gündä. 8-10 yaşında

kızcaazlar kildän (çamurdan) yaparmışlar adama benzär 40-50 santimnik bir figuracık da koyarmışlar onu güneşä kurusun. Pipirudaya karşı kildän adamcı giidirämişlär partal rubalarinnan, koyarmışlar bir küçücük sandıcaa, dolayanına koyarmışlar çiçek, yakarmışlar mumnarı da bütün gecä dizämişlär, nicä haliz ölüyü. İnanarmışlar, ani nekadar taa çok göz yaşı akıdaceklar, okadar taa çok yaamur yaayacak. Taa çok yaş çıksın deyni, uşakların gözlerini uarmışlar yakıcı biberlän.

Kotlovina küüyündä o figuracı yaparmışlar Paskelledän sora üçüncü günü, donadarmışlar onu boyalı yımırta kapçınnan da gömämişlär topraa. Her gün uşaklar yıslarmışlar Kalivañunun mezarını. Kırkınıcı günü (Paskelledän Ay Tanasa kadar) Kalivañuyu çıkararmışlar, tamannarmışlar hepsini gömmäk rituellarını da **Pipiruda** adetini geçirdiktän sora atarmışlar gölä.

Pipiruda adeti varmış hepsi gagauz küülerindä. Adetin ritualını yaparmışlar on yaşını tamannamayan kızcaazlar. Bir üüsüz kızcaazı koyarmışlar **gelin, gelincik** - Çeşm., Kotl., Çad. Gelin donadarmışlar eşilliklän: kuzu kulaandan “dikämişlär ona fista”, başına giidirämişlär yapraktan bir fes (Çeşm.). Valkaneştä gelinin giyimini yaparmışlar kalabaktan, buradan çekiler gelinin adı - **Kalabaklı**. Çadır-Lungada gelinä ottan örämişlär **fenet** (o otlara deyämişlär **pipiruda otu**), elindä o tutarmış iki büyük yaprak (Kotl., Tom.), göz kapaklarına yapıştırmışlar maavi, yanaklarına da - kırmızı boyalı yımırta kapçı (Çeşm.).

Uşaklar gezämişlär birkaç sokak, herbir evin kapu önündä çalarmışlar adet türküsü, **gelin** dä (iki **gelin** - Tom.), bu vakit oynarmış adet oyununu. Valkaneştä pipirudacı kızcaazlar oynarmışlar horu, angısının ortasında **Kalabaklı** sallanarmış, durup erindä. Ev çorbacıkası yıslarmış pipirudacıları suylan da verämiş onnara oloy, yaa, süt, kaymak, kaşkaval. Uşakların yanında varmış torba, oloy için şişä, süt için hem yımırta için çölmek (çorbacıka yımirtaları kırarmış çölmä, kapçıkları da atarmış yol üstünä - “tolu düümesin ekintileri” - Valk.). Unu verämişlär elektä. Pipirudacıların birisi, aktarıp unu torbasına, tukurlarmış elää geeri çorbacıkanın tarafına. Elään düştüünä görä annarmışlar, nesoy olacek yılın bereketi: tepesi üstü düşürsä, - yıl olacek bereketli, dibi aşaa düşürsä, - kıtlık olacek (Valkaneştä elää tukurlarmış kendisi çorbacıka). Kotlovinada adet oyununu oynadıktan sora kızların birisi, angısına deyämişlär **popaz**, bir bakır kaptan feslen dalınnan ayazmalarmış evin o köşesini, neredä asılıymış ikona.

Pipiruda türkülerini çalarmışlar gaguzça hem bulgarca:

Pipiruda, ruda,
Day, Boje, leda,
Yaamur yaasın,
Bolluk olsun,
Kara başak olsun,
Çimen çıksın,
Ambar dolsun,

Terekä booday,
Çavdar, papşoy,
Tarlada çamur olsun,
Teknedä amur,
Fırında somun,
Uşaklara kolaç.

Pipiruda lätala, lätala,
Üzgölüsam lätala, lätala,
Day mi, Boje, seten dış,
Da sa napravim kravay,
İ kravay da e mitogum (mnogu),
Nikolay, Nikolay,
Day mi, Boje, seten dış.

Kotlovina k., 1986 y.,
Kara Elena Kirilovna, 62 yaşında.

Başka küülerdä razgeler bu adet türkülerinin variantları:

Pipiruda gezerim-gezerim,
Allaha da dua ederim.
Ver, Allahım, yaamurcuk,
Ambarlara boodaycık,
Teknelerä amurcuk,
Sergennerä somuncuk,
Babulara şarapçık,
Dädulara rakıcık.

Çadır-Lunga kas., 1986 y.
Sarı Praskovya Petrovna, 58 yaşında.

Küülerin çoyunda türkülär karışık bulgarca hem gagauzça çalınêrlar:

Pipiruda, ruda,
Na gorița – mița,
Day, Boje, dijdeț,
Seten, bereketen,
Yaamurlar yaasın,
Bereketler olsun,
Kara başak olsun,

Ambarlar dolsun,
Kara somun olsun,
Çorbacıyka versin.

Valkaneş kas., 1986 y.,
Köse Elena İvanovna, 68 yaşında.

Pipiruda, ruda,
Magorița mǎda (Na gorița mǎda),
Day, Boje,
Yaamurcuk ta yaasin,
Bereket tǎ olsun,
Kara başak dolsun,
Kırmızı tene döksün,
Ambarlar dolsun,
Kurtlar-kuşlar doysun,
Çorbacıyka da versin.

Çeşmäküü, 1986 y.,
Urum Mariya Petrovna, 63 yaşında.

Pipiruda, ruda,
Day, Boje kruda,
Setǎn-petǎn kravay.
Ver, Allahım, yaamur,
Tarlalara çamur,
Teknelerǎ hamur,
Sergennerǎ kolaç,
Dolaplara pesmet,
Uşaklara saalık.

Tomay, 1986 y.,
Yabancı Varvara Panteleyevna, 59 yaşında.

Pipiruda, ruda,
Yaz da geldi-geçti,
Kış ta geldi-geçti.
Ver, Allahım, yaamurcuk,
Tarlalara çamurcuk,
Teknelerǎ hamurcuk,
Fırınlara kolaççık,

Sergennerä somuncuk,
Acı, Allahım, acı
Aulda ayvannarı,
Dünnää sakatları,
Dünnää üüsüzleri.

Baurçu, 1986 y.,
Hristeva Stepanida İvanovna, 76 yaşında.

Kolada türkülerinä bakınca, pipiruda türkülerini taa az unutulmuş. Olmalı, onuştan, ani onnarı çalarmışlar diil sade bulgarca, ama ana dilindä dä.

Pipiruda adetini yaptıktan sora pipirudacılar gömürmişlər **Kaluyeni**yi (**Germançuyu**) gagauzların gömmäk rituallarına uygun, nicä haliz ölüyü. Kaluyenin ölüsünän sandı küüdän dışarı bir erdä gömürmişlər (Valk.), atarmışlar gölä (Kotl., Çeşm.), dereyâ (Çad.), bir kör pınara (Tom.), götürürmişlər kıra da orada salverürmişlər su içinä (Cal.), çukura (Baur.). Bundan sora yaparmışlar “pomana”. Pomana rituallarına katıarmışlar büyüklär dä. O imeklerden, ani toplamışlar pipirudacılar, karılar yaparmışlar gözlemä, türlü tatlılar, toplanmış papşoy ununu diıştırürmişlər bozaya. Büyük sofra kurarmışlar o evdä, neredä gecelemiş kaluyeni. İnformatorların annattıklarına görä, kaluyeni adetini klisä izmetçileri yasaklarmışlar. Şindiki vakıttı adet tamannanmêêr, ama insan onu islää tutêr aklısında.

Paskelledän irmi beş gün geçtiynän gagauzlar tutarmışlar **Rusali yortusunu** (**Rusali** - Valk., Kong., Tom.). Bu günä taa deyürmişlər **Rusali çarşambası** (Paskelledän sora - dördüncü çarşamba) - Çeşm., Kotl., Çad. Halk inanışlarına görä, **Rusalilär** varmış nasıl yapsınнар insana büyük zarar: aklısını çelsinnär (alsınнар), çarpsınнар. Onuştan bu gündä olmazmış yapmaa kimi işleri: dikmää, yapaa işlemää, dokumaa (Valk., Kotl., Çeşm., Tom.). Sıkı tutarmışlar birkaç başka yasaklama da: deyelim, yıkanmaa göldä (Kotl.), uyumaa gündüz (Valk., Çeşm.). Kendini **Rusalilerdän** korumaa deyni, toplamışlar pelin, daadarmışlar onu evdä, koyarmışlar döşek hem yastık altına, asarmışlar belinä - “acımasın belin deyni”. **Rusali yortularınнан** baalı meraklı adetlär varmış Bucak kırların merkez bölgesindä. Burada rusalileri “**getirürmişlər**” hem “**götürürmişlər**”. Çadır-Lungada rusali çarşambası günü karılar gidürmişlər mezarlaa, alarmışlar yanına imek (fasülä, suan, boyalı yımırta). Geeri dönürmişlər hepsi barabar, sokakça gidürmişlər oynayarak **açık horu**. Butakım karılar getirürmişlər rusalileri. Baurçuda karılar donadarmışlar gelini, çıkarmışlar kıra, erdä kurarmışlar sofra, konuşarmışlar, oynarmışlar adet horusu, şamataylan şennenürmişlər. “Götürürmişlər” rusalileri Troițadan sora sekizinci günü. Gün battıktan sora karılar toplanarmışlar derenin boyunda, nicä dä rusalileri “getirirkän”, konuşarmışlar, şennenürmişlər, sayılêr, “götürürmişlər” rusalileri. Kotlovinada varmış bir inanış, ani rusalilär giderlär sabaalen erken, açan hayvannarı güderlär kıra otlatmaa.

Paskelledän sora kırkıncı günü tutarmışlar **İspas** (**Spas**) yortusunu. Gagauzlar, nicä

dä bulgarlar, inanêrlar, ani İspas günü ölülerin cannarı dönerlär geeri öbür dünneyä, onuştan bu yortunun adetleri hem ritualları baalı ölüleri anmaklan. İspas yortusu için karılar pişirerlär adet ekmää (**pita, kolaç**) da üleştirerlär onnarı raametli senselelerin canı için. Çadır-Lungada evdeki en büyük karı çıkêr sokaa (evel – taa gün çıkmadıynan) da ilk gelân-geçenä verer pomana: adet kolacı hem bir plat. Kotlovinada pomana pitası-na koyêrlar suan, sarmısak, tuz hem düülmüş kara biber, başka küülerdä kolaçlan bilä vererlär çanak-çölmek (Valk., Komg., Çeşm., Tom.). Kimi küülerdä İspasa hazırlanêrlar nicä Paskelleyä: boyêrlar yımırta (Kotl., Baur.), pişirerlär paska (Baur., Valk.), angılarını vererlär mezarlıkta pomana olarak. İspas yortusunun önemni momenti – **ölüleri doyurmak** adeti. Taa gün çıkmadıynan giderlär mezarlaa, yakêrlar mum, günnükleerlär mezar üstündeki adet kolaçlarını hem imekleri, vererlär pomana, sora, toplanıp bölük-bölük (senselelär, komuşular), konuşêrlar (Valk., Kong., Çad.).

İspas hem Troița arasında günnerä Kongazda deerlär **Rusali aftası**. Bu haftanın ayırı adetleri yok. Haftanın bitki günneri – cumertesi hem pazar – düşerlär klisä yortusuna **Troytaya**. Cumertesi – ölüleri anmak günü – **Moşi (Moşa)**. Bu günü tekrarlanêr İspas gününün adetleri: üleştirerlär kolaç, boyalı yımırta (Tom.), Çeşmäküüdä çaşkaları donadarmışlar ilk kirezin dallarınnan eki gül çiçäännän; giderlär mezarlaa, yıslêêrlar mezarları, vererlär pomana. Bu günü gagauzlarda ayledaki uşaklara veriler baaşış.

Troytayı (Troițayı) gagauzlar tutêrlar iki gün (pazar hem pazertesi). İlerdeki günü toplêêrlar **Troița çiçää**, ceviz yapraa, pelin, onnarlan donadêrlar evi, çorbacılık yapılarını, daadêrlar içerlerdä erä, soba üstünä, krivatlara, masa üstünä. Toplêêrlar otu sekizinci günü, açan “götürerlär rusalileri”. Pelini hem ceviz yapraklarını kullanêrlar güveyä karşı. Pazar günü, Troytada, insan sfintit eder klisedä ceviz yapraklarını, dolaşêr senselelerini, ne zamansa gençlar yaparmışlar küü horusu.

Yaz gün durumuna (24.06/07.07) hererdä deerlär **Dragayka**, onun may yok adetleri, çok erdä o hiç yortu da sayılmêêr. Halkın inandına görä, bu gün – yazın ortası, – **gün döner**. **Dragayka yortusu** için kızlar hem genç karılar toplarmışlar türlü ot, kurudarmışlar onnarı, sora da yıl boyunca kullanarmışlar onnarı ilaç olarak türlü hastalıklardan. Kızlar kesärmışlär kırdä genger tomruu da onnara görä üürenärmışlär, kim olacek güveesi. Herbir tomruu nişannarmışlar belli delikanniya: ikisi – küüdän, üçüncüsü dä – aşırıdan (Kotl.). Tomrukları koyarmışlar evin saçaana: açılan tomruk gösterärmış, angı çocaa kız evlenecek.

Çeşmäküüdä **Dragayka yortusu** sayıarmış **Meyva günü**. Çorbacıyklar saalık için verärmışlär zarzavat hem meyva. Kotlovinada Dragaykaya kadar imärmışlär abrikos, o günü ilkin ikram edärmışlär komuşuları da sora kendileri iyärmışlär.

Bu günü adamnar çıkarmışlar kıra, bakarmışlar olmuş mu booday, bir haftadan sora başlarmışlar ekini biçmää. Biçimdä herbir kulturenin varmış kendi sırası. Biçim sürtärmış iki hafta.

Sveti Petri gününä kadar (29.06/12.07): **Ay Petro** - Baur., Çeşm., **Petro, Petro günü** - Kong., Kotl., Baur., Çeşm., **Pitrou** - Valk., Kotl., **Pitrou günü** - Çeşm. biçärmışlär arpayı, sora boodayı. Bitärmış **Pitrou orucu**. Bu günü herbir evdä kesärmışlär kurban - bir

körpâ horoz, yaparmışlar ondan manca da ikram edärmişlär komuşuları.

İliya gününâ kadar (20.07/02.08): **Ay İliya** - Valk., Kotl., Çeşm., **Sveti İliya** - Çad. bitirmişlär biçmää, çekedärmişlär boodayı düümää. Bu vakıt yapılmış en sıkı kır işleri, varmış büük korku, ani olacek yangın, onuştan yasakmış yakmaa ateş aullarda, sokaklarda. Nicä dä **Petro günündä**, verärmişlär **kurban**: klisedä okuttuktan sora seftä iyärmişlär üzümün karpuz hem üleştirärmişlär komuşulara.

Avgustun 1-dä/14-dä – **Makavey günündä** çekedärmiş oruç, angısı sürtärmiş avgustun 15 kadar (**Panaiya orucu**). Bu günü, alıp herbir çiçektän biraz, sfintit edärmişlär onnarı klisedä da tutarmışlar bütün yıl ilaç gibi. İnanarmışlar, ani bü günü hepsi otlar aalêrlar, neçinki “gün döner güzä” - Çad.

Sotira Yortusu (06.08/19.08): **Sotira** - Valk., **Ay Sotira** - Kotl., **Pobrajna** - Çad.) gagauzlarda sayıarmış **Panaiya orucunun** ortası. Bu günü klisedä sfintit edilärmiş alma da verilärmiş komuşulara hem senselelerä.

Büük yortu sayıarmış **Panaiya** (15.08/28.08). Bu günü (**Büük Panaya** - Valk., **Büük Panıya** - Kotl., Kong., Tom., Baur.) eni undan pişirmişlär kolaççık da ilk üzüm sal-kımınnan hem başka meyvaylan sfintit edärmişlär onnarı klisedä da üleştirärmişlär hısımna, komuşulara dirilerin saalı için hem ölülerin canı için. Panaiya günü sayıarmış bereket yortusu: bitärmiş kır işleri, güzlükleri ekmää kadar olarmış bir boş aralık. Güzlükleri ekmää başlarmışlar sentâbrinin 14-dä/27-dä – **Kresto yortusunda** (**Krestou** - Valk., Kotl. Çad., **Krestou günü** - Tom.). Bu gündän ötää çekedärmiş baa bozumu. **Küçük Panaiya günündän** – 08.09/21.09 (**Küçük Panaya** - Valk., **Küçük Panıya** - Kotl., Tom., Baur., Çad.) Krestou gününâ kadar tutarmışlar **oruç**.

Ay Dimitri günü (26.10/08.11): **Kasım** - hererdä, **Ay Dimitri** - Valk. Çeşm., Kotl. halk kalendarında **Hederlez** gibi büükmüş, neçin deyni bu iki data böler yılı iki sezona, ama onda yokmuş okadar adet hem ritual. Ay Dimitri günündä bitärmiş hayvannarın yaz otladılması. Bü günü ödeşärmişlär çobannarlan. Mutlak läázımmış kesmää bir koç da ikram etmää senseleleri hem komuşuları evdekilerin saalı için.

Arhangil Mihailın yortusunda (08.11/21.11): **Arhangel Mihayıl** - Valk., Kong., Çad., **Arhangel** - Kotl., **Sveti Arhangel** - Tom. yokmuş ayırı adetleri (gidärmişlär kliseyâ, verärmişlär pomana), ama o ölä bir günmüş, nezaman yaparmışlar **soy kurbannarını**.

Evelki vakitlardan gagauzlarda en saygılı hayvan sayıarmış yabanı. Onun yortularını (**Canavar yortuları** - Kong., Kotl., Çeşm., Tom., **Yabanı yortuları** - Valk., Çad.) tutarmışlar birkaç gün (6 gün – 3 yaalı gün hem 3 oruç günü: noyabrinin 11-16 - Kotl., Valk., Çeşm.; 4 gün – 2 yaalı gün hem üç oruç günü: noyabrinin 12-15 - Çad., Tom., Baur., Cal.) Bü günnerin rituallarına girärmiş korunmak hem imitaşıya yapımnarı. Bü günü karılar işlemärmişlär, – “ani yabanılar dokunmasınar koyun sürüsünâ”, kullanmarmışlar keskin hem sivri aletleri: makaz, iinä, bıçak. Tomayda makazları baalarmışlar, – “ani kitlemää yabanıların aazlarını”. “Yabanılar insana zarar etmesinnär deyni” dokunmarmışlar yapaaya (Cal.), yapaa işlemärmişlär (Kotl.), çamaşırları yıkamarmışlar (Valk.), dikmärmişlär, haliz adam rubası (Kotl., Valk.).

Hepsindän çok sayıarmış üçüncü gün – **“Topal canavar yortusu”** - Çad., Baur.

Gagauz folklorunda var bir evelki legenda, ona görä, bir vakıt adam enseyâbilmiş topal canavarı, angısını Allaa yollamışmış isin adamı. Bu legenda çok gezek, o geçirili entiklopediya dooruducusuna "Dünnä halklarının mifleri" (Мифы, 1980).

Yortular hem adetlär ayna gibi istoriya etaplarında bir halkın yaşamasını her taraftan göstererlär. Kendi funktiyasına hem maanasına görä gagauz yortuları hem adetleri belli bir sistem gibi olmuşlar da bütün Balkan adetleri sisteminä girmişlär.

V. MOŞKOVun (1902 y.) hem AVTORun (2002 y.) tarafından Beşalma küüyündä toplanılan gagauz halk kalendar adetlerinin hem adet sıralarının karşılaştırılması

V. MOŞKOVun tarafından toplanılan adetlär hem adet sıraları	AVTORun tarafından toplanılan adetlär hem adet sıraları
Yanvar	
• Eni Yıl. • Eni Yıla karşı var adet küçük çocuklar hem delikannılar gezsinnär evdän-evä. Koladacılar traka düüyerlär hem okuyêrlar moldovanca. Ev sabileri baaşlêêrlar onnara 'B' bukva formasında kolaç hem para (s. 30-31). Adet terminologiyası yok*. • Eni Yıl günü uşaklar gezerlär küüdä evdän-evä süüt çıbıklarinnan, urêrlar onnarlan biri-birinä hem nesä sölelerlär bulgarca, annamayarak lafların maanasını (s. 31). Bu adet, bezbelli, alınmış bulgarlardan (s. 54). • Delikannı çocuklar Eni Yıl günündä gezerlär senselelerinä (hısımnarına) bir garafa rakıylan da kiraz ederlär kutlayarak (s. 54).	• Eni Yıl. • Eni Yıla karşı 7-12 yaşında çocuklar hêy-hêy gezerlär hem çalêrlar hêy-hêy türküsü romınca, refreni çalarkan, traka düüyerlär. Çorbacıykalar vererlär onnara ceviz, para, 'B' bukva gibi kolaç. Avşamnen kolada gezerlär delikannı çocuklar, siirektä evlilär. Ellerindä – kamçılar, traka, bugay (bua), bir buynuz, angısına üfleyip, baardêrlar, daul, eski demir kapaktan yapılı çıtırdak. Peet sölärdilär romınca, taa sora – gagauzça, D. Kara Çobanın yazılarından*. • Survaki. • Taazä koparılmış ayva dallarını donadêrlar (gözällederlär) türlü renktä kiyat şiritçiklerinnän. Sabaalen erken kızçaazlar (survakicilär) survaki gezerlär evdän-evä, urêrlar evdekilerin arkalarına, söyleyäräk: 'Srok, srok, pak gudina' Çorbacıykalar koparêrlar kiyat şiritçiklerindän birär parça da koyêrlar onnarı tauk holluklarına – tauklar islää yımırtlasınnar deyni. Uşaklara vererlär ceviz, bomboni, para, ev pränii. • Rakıylan gezmää. • Adeti tamannêêrlar orta yaşta uşaklar hem delikannılar. Onnara baaşlêêrlar gölmek hem para.

* Avtorun esapalmakları.

• Bildır (geçän yıl) evlenän gençler in adeti gezmää hepsi senselelerinä kolaçlan hem tauklan. • Eni Yılın ikinci günü onnarı, kim evlenmiş bildır, yıslêêrlar suylan, onnar da lääzım ikram etsinnär yıslayannarı. • Eni Yılda hava için fal çekmäk: çölmää dökerlär su da bakêrlar avşama kadar iisilecek mi. İisilirsä, yıl olacak kurak, iisilmärsä – olacak yaşlık. • Eni Yıla karşı alêrlar birkaç baş suan, keserlär onnarı 12 parçaya, kaç ay var yılda, da, tuzlayıp, koyêrlar setä. Eni Yıl günü bakêrlar, angı suanda tuz erimiş. Herbir suan parçası uyêr bir aya (s. 32). • İnanışlar: • Eni Yıla karşı sayıların islää nişan, açan birisi evdä ansırmış, onuştan boba, dädu (büük boba) eki evdekilerin arasında yaştan büük olan ansırana baaşlêêr bir kuzu eki bir bızaa (s. 31).	• Genç kumilär götürerlär saadıçlarına bir büük kolaç, onun üstündä bomboni, pränik, şindi taa sık götürerlär tort. • Eni Yılda hava için fal çekmäk: aklılarında tutmêêrlar.* • Bu türlü fal çekmäk etişti büünkü günä kadar. • Eni Yıl sofrası için çorbacıykalar yapmışlar kıvrıma (pidä, plaçinta), angısının içinä yazarkan koyarmışlar bir demir para – saalık simvolu. Avşam ekmeeni iyärkän, ev saabisi kesärmış kıvrımayı okadar parçaya, kaç kişi var ayledä. • İnanışlar: • Bu inanış var büün dä, ama kuzunun erinä adetçä adêêrlar bir büük baaşış.
• Eni Yılda var dam kürümäk adeti. O ikrama, angısını yapêr evin saabisi damı kürüyän çocuklara, deniler moldovanca lonja. • Eer ev saabisi bu adeti tamannamarsa (ikram etmärsä), bu çocuklar çıkaraceklar üfkelerini ertesi Eni Yıla – maasuz getiriceklär da aktaraceklar 5-6 taliga fişkı (s. 32).	• Dam kürümää adeti, angısını yazdırdı VM oşkov, şindiki vakıta Beşalma küüyündä bilinmeer.

• Hayvannarın günü için V. Moşkov yazmamış.*	• Eni Yılın ikinci günü biliner nicä Hayvannarın günü. Adamnar toplanarmışlar, ikramnarmışlar biri-birini ev hayvannarının saalı için.
• Yanvarın 6-da - Ay Yordan. • V. Moşkov bu yortunun ajunu için bişey sölämeer, hepsi yazdırılan yapımnar olêr Ay Yordan günündä. • Su sfintit ediler pınarda bir çiftçinin aulunda. • Sfințit ettiktän sora o suylan sulêêrlar beygirleri, bu vakit patladarak tüfekleri hem piştöfları. • Ačan başlêêr düümäâ üülennik için ilk çan, delikannı çocuklar pinerlär atlı, gezinerlär küü içindä hem küü dolayında, göstereräk kızlara kendi iitliini hem beygirlerin ürüklüünü. • Ay Yordana hepsi evdeki ikonaları yıkêêrlar suylan (s. 32).	• Yordan günü. • Büük ayazma. Suyu sfintit edärmışlär klisenin aulunda. Popaz sfintit edärmış suyu bir büük çaunda, angısının içindä sabaaya kadar brakarmışlar kruçayı: buzlanarsa(donarsa) – yıl olacak bereketli. • Tüfekleri hem piştöfları patladarmışlar suyu sfintit edärkän klisenin aulunda. Sfințit ettiktän sora popaz gezärmış küü içindä, ayazmalmarmış evleri hem başka yapıları. • Tutmêêrlar aklılarında.* • Büük yaşta insannar şindi dä bu gündä yıkêêrlar ikonaları.
• Yanvarın 7-dä - Ay Yuvan («Свети Юван»). V. Moşkov verer sade yortunun adını, adetleri vermeer.*	• İvannar yapêrlar gününü, Ay Yuvanı adına daadêrlar kurban.
• Yanvarın 8-dä - küü babusu- nun günü. V. Moşkov bu yortu için bişey annatmêêr.*	• Babu günü. • Karılar toplanarmışlar küü babusunda, yaparmışlar yortu. Onnar getirärmışlär babuya baaış: sabun, dufi, çorap, basma, tarak, fita için plat, <i>şeker basması</i> h. b. Konuşmaktan sora babuyu düzärmışlär gelin, çıkarmışlar sokaa da şamataylan şennenärmışlär.
Fevral	
• Fevralın 1-dä - Ay Trifun. • V. Moşkov verer sade yortunun adını, adetleri vermeer.*	• Trifun günü. • Biliner legenda Trifunun karısı hem Sveti Mariya için.

• Fevralın 2-dä – Сретение (gagauz termini yok).*	• Bu gün sayılêr nicä fevral başında üç yortu günnerinin birisi (olabilir, canavar yortuları).
• Fevralın 3-dä – Sveti Simon («Св. Симон»). • Bu gündä olmazmış almaa elinä bişey keskin. Saçaktan buzlar baari biraz ayırılsa, deerlär, ani yaz olacak sıcak.	• Simon günü. • Saklarmışlar hepsini sivri hem keskin işleri. Ekmek kesärmışlär avşamdan..
• Fevralın 4-dä – Sveti Aralam- bu («Св. Араламбу»).	• (H)aralambu günü.
• Fevralın 24-dä – Sveti Yuvan («Св. Юван»).	• Sveti Yuvan.
• Maslenița, Piinir aftası («Піинир афтасы») • Piinir aftasında çekinerlär kızaklarda eki taligalarda. • Piinir aftasında giisi (çamaşır) yıkamêêrlar, pirelär dalamasın deyni hem yuurmêêrlar hamur, ani hamur teknedä bozulmasın deyni. • Giderlär musaafirlää hepsinä yaştan büyük senselelerä. • Bitki pazar günü toplanêrlar bütün aylelär soyun en büyük (ihtâr) insanın evindä, aniki Büyük oruç çekedeceykân prost olmaa biri-birinnän.	• Var <i>et orucu</i> hem <i>paskellâ orucu</i>. Et <i>duşnițasında</i> anêrlar hepsini ölüleri – senselelerä hem komuşulara vererlär pomana – lokma mancası. <i>İlk oruç aftasına</i> deerlär <i>piinir aftası</i>. Yaparmışlar türlü hamur imekleri – <i>kıvrırma, döşemä, gözlemä</i>. Piinir aftasının cumertesindä – oruç <i>duşnițasında</i>, vererlär pomana süt imeklerinden. • Maslenițada toplanarmışlar bir evdä sade karılar, kurarmışlar sofra, iyärmışlär-içärmışlär, şennenärmışlär, sora çekinärmışlär kızaklarda – bölä yaparmışlar Maslenițayı. • Şindi dä Maslenița aftasında giisileri yıkamêêrlar. • Adet taa var.* • Piinir aftasının bitki pazarında (<i>oruç tutulmasında</i>) hepsinä musaafirlerä vererlär birär pişmiş yımırta hem birär yanar mum. Avşamnen toplanêrlar soyun en büyük insannarında, gelerlär kumilär, koyulêr yortu sofrası,

• Avşam ekmeendän sora çekeder oyun 'Hamam' («Хамам») (s. 34). • 'Hamam' oyunu bittiktän sora doldurêrlar bir çölmek su, koyêrlar orayı kepek, da hep o uşaklar läázım o çölmektän aazlan çıkarsınar ufak demir para. • Pişirerlär döşemä («дөшмя»), onun içinä, yazarkan, koyêrlar kiyat-çıklar yazılarlan: inek, koyun, domuz, kaaz, tauk h. b. Yazılarlan kiyatçıkların erinä koyêrlar kertikli çıbıcağ, kertiklerin sayısına görä annaşêrlar, angı çıbıcağ angı ev hayvanını nışannêr. Döşemeyi keserlär sofrada oturannarın sayısına görä (s. 35). • Üülendän sora sokaklarda yakêrlar samandan ateş. Küçük çocuklar atlêrlar ateş üstündän kendi ayaklarinnan, büyüklär sä – beygirlerdä atlı – ani şeytannar taa uzaa gitsinnär hem pirelär dalamasın. Bu adetä deerlär Ullü brati («Уллю брати»), neçin deyni atlarkan baarêrlar 'Ullü brati', ama bu lafların maanasını gagauzlar kendileri dâ annamêrlar. • Masleniçada yaanı hiç imeerlär, yaalıdan kalan imeeyi da vererlär küçük uşaklara, ani alaca kuzu duusun.	angısında mutlak läázım olsun yaanı, piinir imekleri hem yımırta. Bu avşam (prost gecesi) toplanêrlar biri-birinnän prost olmaa. • Tutmaa yımırtayı aazlan. 'Hamam' termini bilinmeer. Bu adet şindiki vakıta tamannanmêêr.* • Bu adet için bilerlär ihtârların annatmalarından.* • Butürlü fal çekmâğ yapıarmış Eni Yıla karşı.* • Ateş yakarmışlar aul içindä, ateşin üstündän atlarmışlar evdekilär hem gelän musaafırlär, aniki pirelerdän hem hastalıklardan kurtulmaa deyni. Avşam üstü birkaç komuşu toplanıp yakarmışlar ateş sokakta, atlarmışlar ateş üstündän, sora da küldä pişirärmışlar kartofi. Birkaç erdä gençlär yakarmışlar büyük ateş. Maalelär yarışarmışlar, kimin ateşi taa büyük. • Kalan yaanı mancalarını vererlär uşak- lara (günaa için onnardan cuvap az) hem ev hayvannarına, yaalı kapları läázımmış isleecä yıkamaa: başlarmış Büyük oruç.
--	---

Büük oruç. • «Бююк хоруджъ». Pak pazertesi si günü kızlar hem babular 'trimur tutayorlar' («тримур тутаёрлар»), sayılér, üç gün bişey imeerlär hem iç-meerlär. • Büük orucun her "haftasında yaparmışlar kolaçcık hem ölä denilän kukla (booday hamurundan türlü formada kolaçcıklar, koliva («колева»)) hem türlü pişmiş imeklär da götürärmışlär kliseyâ okutmaa. Bu adetâ deerlär Panagiya (Панагия).	• Büük oruç. Pak pazertesi karılar (taa sık ihtärlar), kızlar tutarmışlar trimur orucu. • Klisä küüdä işlämedii için, adet hem onun atributları batmışlar. • Orucun bitki haftasına deerlär Büük aŧta. İnanarmışlar, ani Büük perşembedä ölülerin cannarı döner kendi evlerinä da kalêlar orada İspasa kadar. Ölülerin canı için mezarlıkta verärmışlär pomana: kolaç, koliva, toprak çanak.
• Lazari pazarı. 7-8 yaşında kız-çaazlar, türkü çalarak, gezerlär küüdä (güväâ hem gelin). Terminologiya verilmeer.*	• Lazar günü. Tamannanarmış kız adeti lazarki gezmäâ. 7 yaşından 14 yaşına kadar kızçaazlar ikişär kişi (gelinnän güväâ) gezärmışlär evdän-evä, çalarmışlar lazarki türküsü. Onnari çaararmışlar içeri. Gelin, giyimni gelin rubasına (başında duak gibi çember, elindä –açık basma), oynêêr 'iki yanına' oyununu, güväâ da (başında kuzu derisindän kalpak) çalêr adet türküsünü: 'Uçtum, gittim, dala kondum...' Çorbacıykalär onnara verärmışlär çii yımırta, un, ceviz, pränik. • Bu gün karılar gidärmışlär mezarlaa, yakarmışlar orada ateş, daadarmışlar üleştirmä (eleştirmä, ileştirmä) kolaç.

• Süüt pazarı («Сюють назапы»). Bu gün var nicä imää balık.	• Süüt pazarı. Gidärmişlär komuşu küüyä Kongaza kliseyä, okudarmışlar süüt dallarını, getirärmişlär onnarı evä, yaparmışlar o dallardan feneţ da koyarmışlar ikonanın yanına, kullanarmışlar türlü hastalıklardan ilaç gibi. • Bu gündä karılar gidärmişlär mezarlaa. Kaynadarmışlar koliva, pişirärmişlär üleştirmä kolaç, alarmışlar yanına süüt dalcaazı, bir şişä su. Mezarlara döşärmişlär büyük peşkir, o peşkir üstünä koyarmışlar getirdiklerini, yakarmışlar mumnarı da tütüdärmişlär günnüklän. Kolaçları hem kolıvayı daadarmışlar insana mezarlıkta.
Mart	
• Mardın 1-dä. Sveti Dokiya («Св. Докія», «Баба гюню»). • Kurtulmaa pirelerdän deyni lää-zım gün kauşarkan soyunmaa anadan duuma, kaçarak dolanmaa içersini üç kerä, söleyäräk: 'Pirä dışarı'	• Marta günü, Babu Marta. • Karılar bu gündä paklarmışlar herersini, çıkararmışlar evdeki işleri dışarı, pirelerdän kurtulmaa deyni, silkärmişlär, söleyäräk: 'Pirelär dışarı – Marta içeri!'
• Mardın 1-dä küü babusuna gidärmişlär hepsi karılar, götürärmişlär birär garafa şarap hem birär kanıska («каниска») – büyük kolaç («колачъ») tauklan eki balıklan. • Kızlar hem karılar yaparmışlar kırmızı hem biyaz ipliktän blezik hem üzük (termin verilmeer).*	• Bu adet tamannanêr küü babusunun yortusunda (yanvarın 8-dä). • Adet etiştı bizim günnerimizä. Martacık baalarmışlar uşaklara, kızlara, karılara hem küçücük, enez duuan kuzulara. • Çorbacıykalar sabaalen erken asarmışlar kapudan yukarı bir kırmızı adam kuşaa, aniki donmasınнар meyvalar. • Bu gündä yapılmazmış hiç birtürlü iş, aniki booday bereketi olsun.

	• Mardın 1-indän 9-una kadar olmazmış giisileri yıkamaa, suvamaa, aniki booday kararmasın. Olmazmış asmaa dışarı biyaz hem kara giisileri, anı urmasın ayaz.
• Mardın 9-da. Kırk ayoç, Kırk kaşık («<i>Кырк аёз</i>», «<i>Кырк кашык</i>»). Pişirerlär 40 küçük kolaççık, lääzım içmää 40 damna şarap.	• Günü deniler Kırk ayoç. Bu gündä pişirärmışlär kırk kolaççık sekizlik gibi hem guguşçuk da üleştirärmışlär onnarı komuşulara. Aulda urarmışlar kırk kazma. • Bu gündän ötää çekedärmışlär işlemää sadta (meyvalıkta)*, başçedä, kırdä. Maasuz bu gün için pişirärmışlär pita, taligaya ükledärmışlär kül da çıkarmışlar kıra. Topraa sepelärmışlär kül, pitayı kırarmışlar iki parçaya da orada erindä onu iyärmışlär.
• Mardın 11-dä. Todur günü, Ay Todur («<i>Тодуръ гиюню</i>», «<i>Ай Тодуръ</i>»). Bu gündä atlılar yarışêrlar.	• Bu günün (Todur günü) adetleri, olmalı, battılar. Bu gün sayılêr ölülerin anmak günü.
• Mardın 25-dä - Blaguštenî («<i>Благуштене</i>»). Çocuklar beygîrlerdä atlı atlêêrlar ateş üstündän.	• Sayılêr büyük yortu, deniler Blaguštenî. Bu gün lääzım imää balık.
• Mardın 27-dä - Sveti Feodisi-yin günü. Bu gündä olêr ölä denilän moşä (<i>мошя</i>), demäk, ölü için kurban. Bu günü deniler Kara Çarşamba («<i>Кара Чаршамба</i>»). Neçin bölä deniler, açıklayamêêrlar, ama bu gündä olmaz koşmaa öküzleri. • Bizim görüşümüzä görä, V. Moşkov burada toplamış türlü yortuların adetlerini.*	

April	
• Paskellä («Паскелля»). • Herbir çorbacıyka yapêr Paskellä ekmää (paska) hem çok kolaç. • Kolaçları daadêrlar senselelerä, nicä Eni Yilda.	• Paskellä. • Herbir evdä pişirerlär Paskellä ekmää (paska) hem büyük adet kolacı, angısınnan giderlär saadıçlarına. Üleştirerlär birär parça paska hem birär boyalı yımırta. • Adet şimdi dä var. Genç evlilär ilk yıl giderlär barabar, sora da sade <i>kumița</i> gider <i>kresnițasına</i>.
• Küçük Paskellä («Кючюкъ Паскелля»). • Ölülerini anmak için mezarlıkta yapêrlar cümnä pomanası, nerdä daadêrlar kolaççık 'kukla' hem yımırta.	• Küçük Paskellä. • Adet şimdi dä var.* '<i>Kuklalar</i>' unutulmuşlar.*
• Aprilin 23-dä – Sveti Görgi («Ай Йорги» eki «Хедеples»). • Keserlär kuzuyu kurban. Kanını toplêêrlar, onunnan kapularda yapêrlar kruça, kalanı da gömerlär ambarın yanında. • Kuzuyu pişirerlär bütün, içini doldurup pirinçlän eki booday bulgurunnar. Derisini vererlär popaza. Klisä aulunda kurulêr bir cümnä sofrä. Kuzuylan bilä vererlär yortu için pişirilmiş kuru emișli hem üst kabuunda kruçalı tombarlak somunu – kurban ekmää («курбанъ екмя»). • Ekmek imektän sora kurban olan kuzunun kemiklerini toplêêrlar, götürerlär evä da gömerlär er içinä. • Kemiceklärlän urêrlar geçän yıl evlenän gençlerä, ani onnarın çok uşakları olsun hem evlerindä bolluk olsun. • Gençlär sallanêrlar sallangaçta hem çekilerlär çekidä.	• Hederlez, Görgi günü. • Adet var şimdi dä.* Kurban olacak hayvanı ya kesärmişlär, yada baaşlar-mışlar diri. Kuzuyu baaşlarsalar diri, buynuzlarına geçirärmişlär bir kolaç, angısına saplarmışlar bir yanar mum, günnüklärmişlär da ölä verärmişlär, ama taa sık kuzuyu kesärmişlär. • Adet var, ama kısaldılmış.* Pişirmerlär kuru emișli ekmek, cümnä sofrä başladı kurulmaa bitki vakıta. • Aklılarında tutmêêrlar.* • Aklılarında tutmêêrlar.* • Aklılarında tutêrlar ihtêrların annat-malarından.*

• Bu günü lâazım korunmaa gelmesin cadılar («джады»), angıları alêrlar ineklerin südünü eki kırdakı bereket. Onuştan bu gündä aul içindä saçêrlar sfintit edilmiş darı, söyleyäräk cadı alsın manasını.	• Sabaalen erken yıkanarmışlar çilân. • Yortuya karşı ekârmişlär feslen, angısını kullanarmışlar ilaçlanmak için. • Aklılarında tutmêêrlar.*
• Rusali yortuları («Русали ėртулары»). • Преполовения günündä başlêêrlar rusali yortuları. Bu gündä kıra çıkmêêrlar, neçin deyni rusalilär var nasıl kapsınnar, olmaz kırdä uyumaa, neçin deyni rusalilär taa çok çalarmışlar uyuyar insannarı.	• Rusali yortusu. • Halk inanışlarına görä, rusalilär yaparmışlar insana büyük zarar, onuştan bu gündä hiç olmazmış yapmaa iş. Rusalilerdän korunmaa deyni toplarmışlar pelin, daadarmışlar onu bütün evdä. Gecä rusalilär insana dokunmasın deyni masa üstündä brakarmışlar ekmek hem leendä su.
May	
• Mayın 1-dä - Pipiruda («Пипируда»). • Bu gündä biri-birini aldadêrlar. • Kızlar ölüyü gibi gömerlär kuklayı, angısına deerlär germançu («германчу»). Yapêrlar onu çamurdan eki samandan, uzunnuu iki arşın. Toplanêr 10-30 kız, ayırêrlar pipiruda («пипируда»), kuklayı götürêrlär kıra da gömerlär erä eki atêrlar pınara, çalêrlar bulgarca: Pipiruda lötala, lötala, Day, bulü, gulâm daş, Da sarudu jetu-tu, Jetu-tu, prosu-tu, İtna mole, molelay, Day, Boje, yaamur. (s.46).	• Pipiruda. Tutarmışlar mayın 1-dä. • Fiksat edilmedi.* • 8-10 yaşında kızçaazlar çamurdan yaparmışlar bir adamcık figurası (gerçu), giidirärmışlär onu partaldan rubaya, koyarmışlar ayak kabından kalan bir koropkaya (kutuya), dolayına koyarmışlar çiçek, yakarmışlar mum da dizärmışlär (aalarmışlar), nicä ölüyü. Sora kızçaazlar gezärmışlär evdän-evä, çalarmışlar adet türkülerini bulgarca hem gagauzça. Biz yazıya geçiräbildik aşaadakı türküyü: Pipiruda-ruda, Day, Boje, leda, Yaamur yaasın, Bolluk olsun, Kara başak olsun, Çimen çıksın, Ambar dolsun,

• Kızlar serpärmışlär biri-birinä su, gezärmişlär evdän-evä da toplarmışlar kuklanın pomanası için. • Gagauzların annattıklarına görä, Beşalmada yortu peydalanmış en çok 5 yıl geeri.	Terekä, booday, Çavdar, papşoy, Tarlada çamur olsun, Teknedä amur, Fırında somun, Uşaklara kolaç. Çorbacıyka hepsini yıslaarmış suylan, verärmiş oloy, un, süt masulları, angılardan karılar yaparmışlar imää gerçunun pomanası için. Gömärmişlär onu gömmäk adetlerinä uygun: proşesiya, geçip bütün küüdän, doorularmış gölä, atarmışlar gerçuyu suya, dönärmişlär evä, hepsinä, kim karşılarmışlar yolda, ikram edärmişlär şarap hem tatlı pränik. Evä döndüktän sora uşaklara katıarmışlar karılar, da yaparmışlar gerçunun pomanasını.
• Mayın 2-dä – Sveti Tanas («св. Танас»).	• <i>Tanas günü</i>
• Mayın 8-dä – Sveti Yuvan («св. Юван»).	• <i>Sveti Yuvan</i>
• Mayın 9-da - Nikul günü – («Никул гиюню»).	• <i>Nüklay günü</i>
• İspas (Испасъ»).	• <i>Ispas</i>. Nicä Paskelledä, pişirerlär paska, kolaç, boyêrlar yımırta, giderlär mezarlaa, mezarlar üstündä erleştirerlär paska, yımırta, sora onnarı erindä mezarlıkta daadêrlar. Mezarların yanında döşederlär evdän getirilän palayı, koyêrlar üstünä getirilän imekleri, toplanêrlar birkaç aylä da oturup iyerlär. Bu günü güneş duuarkan üleştirerlär kolaç hem bir parça materiya (plat) hem dä mezarlıkta daadêrlar topraktan çanak-çölmek.

• Mayın 21-dä – Sveti Konstantin-İläna («св. Константин Иляна»).	• <i>Konstantin-Läna.</i>
• Troița – («Троица»). • Evin erlerine daadêrlar ot, sıkıştı-rêrlar saça.	• <i>Troița.</i> • Cumertesi avşamnen erä daadêrlar cumaa günü toplanılmış otu, saça eki giriş kapusuna asêrlar taazä koparılmış ceviz dalı.
<i>Iyün</i>	
• <i>Iyünün 4-dä – Moşa («Моша»).</i> • Kolivaylan («колева») hem suylan giderlär mezarlaa. Ölülerin cannarı için baaşlêrlar aaçtan çölmek hem kaşık – su üstündä durmayan (buulan) kap baaşlamaa günaa.	• <i>Moşa, Moşa günü.</i> Bu yortuyu tütêrlar diil iyünün 4-dä, ama cumertesi Troiçaya karşı. • Adetä görä, bü gündä küçük uşak-lara baaşlêrlar topraktan kap (çölmek, çanak), angılarına koyêrlar tatlılık.
• <i>Iyünün 7-10 – Rusali yortuları.</i> • Deerlär, ani bu günnerdä rusalilär («русали») yaparmışlar horu («хору»). O erdä, neredä olêr horu, o yılın ot artık büümeer.	• <i>Rusali yortuları.</i> • Olmalı, laf gider '<i>rusalileri geçirmäk</i>' için – Beşalma küüyündä fiksət edilmedik adet için.*
• <i>Iyünün 24-dä – Dragayka («Драгайка»).</i> • Hepsi rubaları asarmışlar dışarı, aniki moli imesin, kırda toplêrlar üüsek ot süpürgä için. • Genç evlileri yislêrlar pınardan eki fantaldan suylan. • Bu gündän ötää başlêrlar biçmää arpayı.	• <i>Dragayka.</i> • Kızlar toplarmışlar türlü ot, kurudar-mışlar onnarı, sora da kullanarmışlar nicä ilaç. • Aklılarında tutmêrlar.* • Adamnar çıkarmışlar kıra, bakarmışlar ekinleri, bir aftadan sora çekedärmış harman vakıdı. • <i>Dragayka</i> yortusu sayıarmış <i>meyva (meva) günü</i>, saalık için daadarmışlar meyva hem zarzavat. • Kızlar avşamdan getirärmışlär bir genger çiçää, kesärmışlär onun tüüyünü da koyarmışlar yastık eki krivat altına, sabaalen dä bakarmışlar: çiçektä tüü büüdüyşä – kız için yıl olacak kısmetli.

Üyünün 29-da – Sveti Petri (– «св. Петри»).	<i>Petrov, Petrov günü.</i> Tutarmışlar 2-af- talık <i>Petrov oorucu</i> . Bu vakit olarmışlar petrov almaları. Kesärmışlar bir petrov horozçuu – <i>Petrov kurbanı</i> .
• İyünün 30-da – Sveti Paul («св. Паулъ»).	• <i>Petri-Pavli</i> .
<i>İyül</i>	
• İyülün 8-dä – Panaiya («Панаія»).	
• İyülün 15-dä – Sveti Kirika (– «св. Кирика»).	
• İyülün 17-dä – Sveti Marina («св. Марина»).	
• İyülün 20-dä – Sveti İliya («св. Илія»).	• <i>Sveti İley, Ay İliya</i> . Bitärmış harman. Bu gündä seftä iyärmışlar pişmiş sütlü papşoy.
• İyülün 22-dä – Sveti Foka («хаталы гюню»), ateş yortusu.	• <i>Foka</i> . Yangın olmasın deyni yasak- mış yakmaa ateş, gübürleri aul içindä, sokakta.
• İyülün 27-dä – Sveti Pantili- mon (– «св. Пантимон»).	
<i>Avgust</i>	
• <i>Lobut ayı</i> . • Avgustun 1-dä – Sveti Makavey («св. Макавей»).	• <i>Lobut ayı</i> . • <i>Makavey</i> . Çekedärmış Panaiya orucu. Toplarmışlar türlü ot, kurudarmışlar on- narı, klisedä okudarmışlar da tutarmışlar ilaç gibi.
• Avgustun 6-da Probejen («Пробежен»).	• <i>Probejna</i> . Bu günä kadar karılar imär- mışlar alma, bu gündä seftä iyärmışlar sfintit edilmiş alma hem başka meyva.
• Avgustun 15-dä – Panaya («Паная»).	• <i>Paniya, Paniya günü, Büük Panı- ya</i> . Bu gün sayılêr büük klisä yortusu. Eni undan yaparmışlar kolaççık da ilk üzüm salkımnarınnan, klisedä okudup, daadarmışlar komuşulara, senselelerä.
• Deerlär, ani bu günä karşı, Paskelle- yâ hem Görgi gününä karşı peydalanêr yalın o erlerdä, neredä gömülü mal – «мал ойнээр».	

• Avgustun 29-u – Vaatizedici Yuvanın kafasını kesmək günü. Gagauz dilində termin verilmeer.	• <i>Yuvan günü.</i> İmeerlər kırmızı karpuz, kırmızı alma.
Sentäbri	
• Sentäbrinin 1-dä – Sveti Simon («св. Симона»), sayılêr tılsım günü.	
• Sentäbrinin 8-dä – Küçükъ Panaiya («Кючукъ Панаія»).	• <i>Küçük Panıya.</i>
• Sentäbrinin 14-dä – Krestov («Крестов»).	• <i>Krestov günü.</i> Başlêêrlar toplamaa ceviz.
• Avgustun 26-da – Sveti Yuvan («Свети Юван»)	• <i>Sveti Yuvan.</i>
Oktäbri	
• Oktäbrinin 1-dä – Pokrov. Gagauzça termin verilmeer.*	• <i>Pokrof.</i> Düşer ilk kaar.
• Oktäbrinin 14-dä – Sveti Petkof («св. Петкоф»)	
• Oktäbrinin 26-da – Sveti Dimitri («св. Димитри»). Bu yortuya deerlər Kasım («Касым»).	• <i>Kasım.</i> Bu yortu Hederlez gibi büyük, neçin deyni onnar bölerlər yılı kışa hem yaza. Bu gündä koyun sürüleri, inekler dönerler yaz otlayacaklarından. Nicä dä Hederlezdä, keserler kurban bir kuzu, atêrlar onu fırına bütün eki booday bulgurunnan, yapêrlar adet ekmää da daadêrlar saalık için. Kimin düşer günü, onnar vererler cannı kurban.
Noyabri	
• Noyabrinin 1-dä – Sveti Diman («св. Диман»).	
• Noyabrinin 8-dä – Arhangel Mihail («Архангелъ Михаилъ»).	• <i>Arhangel Mihayıl.</i> O günnerin birisi, açan yapılêr saalık için kurban.
• Canavar yortuları («Джянавар ѳртулар»).	• <i>Canavar yortuları.</i>
• Yortular sürterler noyabrinin 11-dän 14(15) kadar. Meraklı bir canavar kultundan kalan adet.	• Tutulêr üç gün.
• Karıların birisi bu günnerdä dikêr-sä eki yapaadan dokuyarsa bişey, eki adam rubasına yama koyarsa, adam bu rubaylan olmaz çıksın – onu mutlak	• Karılar bu gündä işlêmârmişler: olmazmış dikmää, örmää, adam rubasını yamaa, dokunmaa keskin işlerä, - canavarlar zarar yapmasın koyunnara hem insana.

kavrayacak canavar. Ama eer kira çık-marsa bilä, canavarlar zarar yapaceklar onun hayvannarına.	Pek lääzımsa bişey kesmää, keserlär da deerlär: “Ne varsa olacaa – eşiklän olsun.”
• Noyabrinin 21-dä – Vedeniye günü («Ведение гюню»). • Bu yortuda hava bulutluysa, yazın olacek bereket, açıksa – bereket olmayacak. • Bu yortunun da adı Topal canavar yortusu («Топал дянвар»). • Bu gündä adam karşılsa kırdä canavarı, o lääzım soyunsun rubasını, sibitsin onu da kaçsın, zerä canavar onu mutlak iyär.	• Ovidenie günü. • Eer bu gündä düşärsä bol kraa, o yıl islää bereket olacek. • Topal canavar. • Annadêrlar, ani bir karı yıkamış uşakların rubalarını, da o günü onnar uşakları yollanmışlar taligaylan aşırı küüyä. Onnarın ardına takışmışlar yabanılar, insannar etiştiräbilmişlär çözmää uşaan plänalarını da sibitmişlar onnarı yabanılara – taa ozaman yabanılar geeri kalmışlar.
• Noyabrinin 30-da – Sveti Andrey. • Sveti Andrey günündä, nicä dä Sveti Görgi günündä, gezerlär cadılar («джяды»), onnardan sade birtürlü kurtulmaa var nasıl – saçmaa kapu önünä darı.	• Ay Andrey. • Bu gündä ayırı maana verärmışlär sarmısaa. Sayılanmış, ani o var nasıl korusun insanı hem hayvannarı hastalıklardan hem kötü kuvetlerdän. Bunun için sarmısaa uuarmışlar annılarına, sarmısaklar-mışlar pençerelerin şişelerini, sarmısakları kapularda, tokatlarda yaparmışlar kruçanışanı, - aniki cadıları koolamaa. • Bu gündä herbir ayledä yaparmışlar fasülä, mercimek – aniki yıl bereketli olsun. Terekä evdän çıkarmazmışlar - averä kaavi olsun. • Sarmısak beklemäa. Ay Andreyä karşı tamannarmışlar Sarmısak beklemäa (Sarmısak) adetini. Kızlar getirärmışlär un, fasülä, papşoy, mercimek, kartofi h.b. Büük karılar yaparmışlar imäa, gençlär dä şennenärmışlär.

- | | |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> • Ay Andreyä karşı kızlar yatacee zaman başı altına koyêrlar çember, çocuklar da – kuşak, ani düşündä görmää yavklularını. • Kızlar koyêrlar çanaa okadar suan başı, kaç kişi fal çeker. Birkimseyin suanı öbürünä yapışırsa, o kız evlenecek. | <ul style="list-style-type: none"> • Kızlar yortudan getirärmışlär evä 'beklenilmiş sarmısak' ekämişlär onu çiçek çerebinä, çıktına görä fal çekärmışlär, nasıl olacak kismetleri. |
|---|---|

Dekabri

- | | |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> • Dekabrinin 4-dä – Sveti Varvara. | <ul style="list-style-type: none"> • Varvara günü
Bu gündä çorbacıyalar yaparmışlar ballı pita (pesmet) eki sekizlik formasında kolaççık da üleştirärmışlär komuşulara, senselelerä uşakların saalı için – çiçek çıkarmasınnar hem kızamak geçirmesinär. Pitayı yaparmışlar çörek hamurdan – aniki hastalık taa hızlı geçsin; pitayı saplarmışlar furkulişaylan, nicä ekmää, - uşaan tenindä kalmasın çiçek izi deyni. Hep bunun için olmazmış kullanmaa iinä, başka sivri hem keskin iş. Birkaç komuşuyka toplanarmışlar bir evdä, getirärmışlär imää, koyarmışlar sofrayı, konuşarmışlar – Varvarayı bakarmışlar. |
| <ul style="list-style-type: none"> • Dekabrinin 5-dä – Sveti Sava. | <ul style="list-style-type: none"> • Sava günü. Bu günnerdä (dekabrinin 4-6) olmazmış işlemää, gençlär kızak kayarmışlar. |
| <ul style="list-style-type: none"> • Dekabrinin 6-da – Sveti Nikulay. | <ul style="list-style-type: none"> • Sveti Nikulay. • Ay Varvara, Ay Sava hem Ay Nikulay günneri sayıarmışlar yortu günnä, olmazmış iş yapmaa: giisileri yıkamaa, kireçlemää, suamaa. Ay Nikulay günü sayılär adamnarın günü. Adamnar toplanarmışlar bir Nikulayın evindä da şamataylan konuşarmışlar. Çorbacıyka adetä görä yaparmış balık kurbanı: balık paçası hem balık bulgurlan. |

• Dekabrinin 12-dä – Sveti Spiridon.	• <i>Spiridon günü.</i>
• Dekabrinin 12-dä – İgnajden («Игнаждын»). • İgnajdenä karşı avşamdan kayna-dêrlar koliva («колева») da iyerlär ballan hem kuru emişlän. • İgnajdenä karşı gecä küü korkarmış cadılardan («джяды»), angıları çalarmışlar ineklerin südünü. • İgnajdendän Koladaya kadar olmaz yapaa işlemää, neçinki bu vakıt Panaiya aar kalmış (gebä olmuş). Bu adeti tutmayan karı zor duuduraceymış.	• <i>İgnajden günü.</i> • Bu yortuya taa deerlär <i>tauk yortusu.</i> • İgnajden sofrasına toplanêr bütün aylä, yapêrlar <i>koliva</i>, kaurêrlar papşoy (<i>kauk</i>) da daadêrlar komuşuların uşaklarına. • Olmazmış hiç birtürlü iş yapmaa. Haliz karılar savaşarmışlar işlämemää, ani bela başlarına gelmesin deyni. • Olmaz vermää ödünç eki çıkarmaa bişey evdän, - ani tauklar gezmesinnär aalemin aullarında hem islää yımirtlasınar. Diilmiş läázım gitmää musaafirlää, - bereketi çıkarmamaa' deyni, hep bunun için bu gündä uşakları brakmazmışlar çıksınnar evdän. • İgnat günündä varmış adet karşılamaa ilk musaafiri - «<i>kloçkayı</i>». Kim o günü ilk girärmış içeri, onu oturdarmışlar kapu ardında saman üstünä eki süpürgeyä, - ani çok piliç çıksın deyni. Hep o köşedä koyarmışlar sofrä: ekmek, şarap, çanakta türlü terekä, angısınnan doyrêrlar kuşları. Musaafiri ikram etmâzmişlär, - tauklar kırmassınnar taazä yımirtaları deyni. Avşamnen şarabı damnadarmışlar masa üstünä üç erdä, ekmää iyärmişlär avşamnen, çanaktakı teneleri dä ertesi sabaa verärmişlär ev kuşlarına, - çok piliç çıksın deyni. İlk musaafiri varmış nasıl çaarsınnar avşamdan da, eer bildir onun uuru islää gittiysä.

• **Dekabrinin 25-şindä – Kolada («Колѧда»).**

- Kolada için keserlär domuzları da soyêrlar derilerini çarık yapmaa deyni.
- Domuzun dalaana görä fal çekerlär.

- Koladaya karşı delikannı çocuklar evdän-evä kolada gezerlär.

- Taa Kolada orucunda koladacılar ayırêrlar bir ev, neredä toplanaceklar üürenmää kolada türküsü.

- Ayırêrlar bir baş koladacı («Цѧп»).

- Hepsi koladacılar toplanêrlar grupa-grupa ona görä, kaç sokak varsa küüdä. **Țar** karar alêr angı grupa angı sokakta gezecek. Delikannı çocukların arasında en islää kolada türküsü çalan sürüyä veriler küüyün büyük soka, küçük sokacıklarda sa gezerlär küçük şoparlar.

- Koladada çalêrlar sade bulgar türküsü, demäk, bulgar dilindä.

• **Kolada**

- Domuzları keserlär Koladadan 2-3 gün ileri.

- Domuzun dalaana görä fal çekerlär, nicä gelän yıla hava olacek.

- Uşaklar gezärmişlär üülendän karan- nık olunca. Çorbacıyklar baaşlarmışlar onnara kolaçcık (**kolada kolaçcu**), **kovrik**, angılarını onnar dizärmişlär omuzuna geçirilmiş çatıya, hem onnara verärmişlär ufak demip para.

- Büüklär (10-12 kişilik grupa) çekedämişlär gezmää karannık olduynan (**Țar çekeder gezmää**).

- Çocuklar toplanarmışlar, barabar üürenärmişlär grupa başının evindä kolada türküsü. Küçük çocuklar üürenärmişlär kolada herkez kendibaşına, onnara yar- dım edärmişlär evdeki büüklär.

- Yaştan büyük koladacıyı ayırarmışlar **Țar**. **Țarin** varmış iki yardımcısı: birisi toplarmış parayı (**kasir**), öbürü çuvala toplarmış kolaçları.

- Koladacılar toplanarmışlar grupa-grupa, Koladaya karşı gidärmişlär küüyün primarına izin almaa Kolada gezmää deyni. Primarlan annaşmaya görä, küüyü bölärmişlär birkaç maaleyä, herbir grupa gezärmiş kendi maalesindä. Grupanın birisi sınırı geçärsä, çok kerä varmış olduu düüşlär.

- İhtärların annatmalarına görä, **kolada türkülerini** çalarmışlar bulgarca, ama şindi onnarı çalêrlar gagauzça.

- Koladacılar takêrlar şapkalarının altına saa taraftan birâr büyük türlü renkli kiyattan yapılı fırça (çetka).
- **Țarin** başına giidirerlär bir korona, angısı yapılı üç taanâ fıçı çemberi parçasından, o koronaya asêrlar biyaz hem renkli kiyatçık hem deerlär **vençula** («*веньчула*»).

• Koladanın ilk günündän Yordan gününä kadar koladacılar (2-3 kiři) gezerlär küüyün her bir evinä yıldızlan («*йылдыз*») - bir tombarlak ramka- dan (eski kalburun ramkası), angısı kakılı bir uzun sopaya. Ramkanın iki tarafına yapıştırılı iki kiyat ikona, ikonalar- dan her tarafa dooru kakılı ok gibi sopacıklar. Her bir sopacaa baalı basmacık.

• Yıldızlan kolada gezmää adet Beşalma küüyündä, olmalı, eniydir, onun adı moldovancadan: Stäfacı («*Стяфаджи*»), türküleri dä – Stäfa türküsü («*Стяфа тюркюсю*»),

• Atribut var şindi dä.*

• **Țarin** şapkasına takmaa deyni büyük karılar hazırlarmışlar bir **kiyattan çiçek**.

• Her bir kız yavklusu için hazırlarmış **kolada çiçää**. Açan aul içinä girärmış o grupa, angısınan gezärmış onun yavklusu, kız çıkarmış da takarmış o çiçää sevgilisinin kalpaana.

• Kolada sürüsünü içeri çarmarmışlar, kolada çalarmışlar kapu önündä, çorbacı çıkarmış şaraplan hem kolaçlan (**Țar kolacı**) hem dä verärmış onnara para.

• Sabaalen **Țar** sürüsünän kızaklan kolada çalarak gezärmışlär o evlerä, neredä geçän gecä brakılmış kolaçlar. Burada toplanarmışlar kızlar, gençlär şennenärmişlär.

• Parayı hem kolaçları payedärmışlär **Țarin** evindä, herkezi alarmış yavklusu verdii kolacı.

• Şindiki vakıтта Beşalma küüyündä bu adet tamannanmêêr.*

angı dildä çalêrlar o türküleri, V. Moşkov üürenämemiş.* Çorbacılar vererlär onnara birär basma (kasinka) hem 5-10 kapeyka. Toplanılan parayı vererlär kliseyâ, basmaları da brakêrlar kendilerinâ. • Evelki vakıtta koladacılarda varmış taa bir meraklı alet, angısına deyâr-mişlär bugay («<i>бугай</i>»). O bir küçük batlacıkmış, bir dibi çıkık, o dibin erinä, nicä daula, geriliymiş koyun derisi. Koyun derisindän batlaan içindän dışarı dooru geçirili bir diil pek kalın püskä uzun beygir kılı. Kıllar batlaan içindä düünüklüymüş. Onnari saaelinin yıslaanmış büyük hem gösterek parmaklarınnan tutup-çektinyän, çıkêr bir ses, angısı pek benzeer bua anırmasına. • Bitki vakıt gagauzlar vazgeçerlär Kolada gezmää, neçin deyni popazlar hem poliñiyacılar izin vermeerlär. Bu olêr onuştan, ani koladacılara evsaabileri vererlär para hem imek. Payetmektä herkerä olêr dartışmaklar hem çekişmeklär, angıları kimikerä biterlär büyük düüşlän.	• Bu adetä deniler <i>Hêy-hêy gezmää</i>, o tamannanêr Eni Yıla karşı.
• Dekabrinin 26-da – Sveti Konstantin.	
• Dekabrinin 27-dä – Sveti Stepan.	• <i>Stepan günü.</i>

İnformantlar:

Kapaklı Elena, 73 yaşında, Kara Vera, 70 yaşında, Köse Ekaterina, 77 yaşında, Kara Ana, 35 yaşında.

GAGAUZ KALENDAR ADETLERİNİN TERMİNOLOGİYASI

Bitki zamannarda aktual oldu ruh kulturasının hem onun terminologiyasının kompleksli öğrenmesi. Etnografiya, folkloristika, dialektologiya, lingvogeografiya bilgilerinin paralel analizi metodu yayılêr adetlerin incelenmesinâ. Dil olêr etnografiya obyektî, etnik kaynaa (Епемеєв, 1967, 62-74). Buna ilişik nışannanan adetlerin strukturasını, semantikasını hem simvolikasını gösterân adet terminologiyasının analizi halk kalendarı öğrenmesindâ önemni aspekttir.

Bu bölümün daavası (neeti) - gagauz adetlerinin kalendar terminologiyası- nın lingvistika yazdırılması. O ölä bir sistem, angısını biz inceleeriz söz yapımı, semantika (maana), etimologiya, dialektologiya hem nominaşıya printipleri tarafından. Bu sistem için, nicâ dâ bulgar sistemasi için, karakterlidir belli semantika grupaları, polisemiya hem sinonimiya, halk etimologiyası olayları, hem dâ metaforik leksikanın kullanılması.

Leksika-semantika grupalarının nışannamaları

Gagauz kalendar adetleri leksikasına analiz yapmak için belli edelim aşadaki nışannamaları:

1. Yortular hem hrononimnär.
2. Rituallar. Adet yapımnarı.
3. Oynayannar (adetleri tamannayannar), adet kişileri, onnarın grupaları.
4. Adet realiyaları (ekmeklär, ritual ikramnarı, ritual gezisi yapannarın atributları).
5. Dualar, türkülär.

1. Yortular hem hrononimnär

Kalendar adetleri termin sistemindâ önemni er kaplêr yortuların hem hrononimnerin adları: gagauz terminosistemindâ bu termin grupası en büüktür, onnarın temelleri göstererlär yortu tıklaların semantikasını (maanasını) hem çok kullanılêrlar başka semantika grupaların termin kurulmasında.

Toplanılan etnolingvistika materialları gösterer, ani gagauzların halk kalendarı temelindâ durêr ortodoks klisâ kalendarı, onuştan yortuların hem hrononimnerin çoyuna verili o ayozların adları, angıların günneri tutulêrlar bütün kalendar yılında, hem klisâ hrononimneri: *Sveti İvan (Ay Yâni)* – Kong., Tom., Baur.; *Sveti Nikulay (Ay Nikola)* – Baur., Beşal., Çad.; *Büük ayazma* – Kotl., Beşal., Kaz.; *Paskellä* – Valk., Kotl., Kong., Kaz. h. b.; *Troița* – Valk., Kong., Kaz. h. b. Klisâ terminologiyasınan barabar var başka da – halk terminologiyası, taa parlak hem taa çok sayılı: *Kolada* – Valk., Kong. h. b.; *Surva* – Kong.;

Babin, Babin günü – Valk., Kotl.; *Babu günü* – Kong., Kaz. h. b.; *Dragayka* – Valk., Beşal. Herbir büyük yortunun, nicä dä bulgar terminosistemindä, var birkaç termini. Deyelim, Valkaneştä Sveti İgnatın gününü nişannamak için kullanılêr bölä adlar: *İgnajden, İgnajden günü, Taukların yortusu* hem *Domuzların günü*. Bu yortuyu adlamaa deyni paralel olarak kullanılêr hem halk hem hristiyan annayışları. Halk terminneri *Taukların yortusu* hem *Domuzların günü* göstererlêr bu günün türlü rituallarını: ev kuşlarını çıkarmak için yapılan adet yapımınarını hem domuzların ritual kesmesini.

Gagauzların halk kalendarına görä, nicä dä bulgarların, yıl bölüner iki sezona: kış hem yaz. Kışın başı sayılêr *Sveti Dimitrinin günü* (26.10/08.11), yazın ilk günü dä – *Sveti Görginin günü* (23.04/06.05). Hayvancılık kalendarın en önemni nişannarına baalı olan bu iki yortuyu adlamak için kullanılêr terminnêr: Dimitri günü – *Kasım, Ay Dimitri, Sveti Dimitri*; Görgi günü – *Hederlez (Ederlez), Ay Örgi, Örgi, Sveti Görgi, Hayvannarın Paskellesi*. Halk adları *Kasım* hem *Hederlez* alınma türk dilindän. *Kasım* gelir laftan *kasım* – ‘bölän’, nişannêr, ani o gün böler yılı iki paya. Biliner, ani türklêr çiftçilêr almışlar bu iki datayı (ilkyazın başı hem kışın başı) erli çiftçilik kalendarından, angısını kullanêrlar Küçük Aziyadaki hristiyanlar (Еремеев, 1971, 244; Гордлевский, 1968, Т. IV, 89). Termin *Hederlez* çekiler türkçedän: *hidrellez, Hızırilyaz*, neredä *Hızır* – prorok İliyanın musulman adı, *İlyas* ta gelir *ilkyaz* lafından. Klisä adetleri nihem hristiyan düşüncelerini fiksate eder terminnêr *Ay Dimitri, Sveti Dimitri, Ay Örgi, Sveti Görgi*. Terminnêr *Sveti Dimitri* hem *Sveti Görgi* alınma bulgar dilindän, terminnerdä *Ay Dimitri, Ay Örgi* bulgar modelinä görä kullanılêr urum (grek) lekseması *ay* (ay), angısının maanası ‘*ayozlu*’. Lääzım söylemää, ani Balkannarda Kara deniz boyunda yaşayan gagauzlar, taa çok urum klisesinä baalı olarak, taa çok kullanêrlar klisä yortularının urum variantlarını: *Ay Varvara, Ay Vasil, Ay İvan, Ay Todur, Ay İliya* h. b. Bununnan bilä kullanılêr bulgar adları da: *Sveti Nikulay, Sveti İliya, Sveti İvan, Sveti Arhangel*, angıları taa çok gezerlêr ölä denilän ‘bulgar gagauzlarının’ arasında. *Ay Örgi* yortunun hayvancılaa baalı olduı görünêr onun halk adından: *Hayvannarın Paskellesi*. Burada yan-yanı kullanılêrlar türk halk adları (*Hederlez, Kasım*), slavän – ortodoks ayozun adınan barabar (*Sveti Görgi, Sveti Dimitri*), urum kalkaları bulgarcadan (*Ay Örgi, Ay Dimitri*) hem gagauz halk adları (*Hayvannarın Paskellesi*).

Kolada termini (yortunun temel adı) alınma bulgarlardan. Biliner, ani Duu Bulgarıyada, neredä Besarabıyaya taa göçmediynän yaşaarmışlar gagauzlar, geniş kullanı-larmış *Kolada* adının fonetik variantı (Седаткова, 1984, 7). *Kolada* termininnän barabar kimi gagauz küülerindä kullanılêr termin *Kraçun (Crăciun)* – Valk., Tom., angısı gelmiş gagauzlara, bezbollahi, moldovannardan: termin *Kraçun* gezer Batı Bulgarıyada maanay-lan ‘*Kolada ajunu*’ (Етнография на България, 1985, Т. III, 99), moldovannarda hem romınnarda sa *Crăciun* sayılêr *Kolada* yortusunun baş adı (Календарные обычаи,

1973, 228; Кабакова, 1989, 5; PPC, 1980, 342).

Gagauzların terminosistemasında leksema *Kolada* nışannêêr diil sade *Kolada* yortusunu, ama *Kolada* adetlerinin başka realiyalarını da. Deyelim, yortunun adı identikli *Kolada* grupasının hem *Kolada* gezmektä çalınan türkünün adlarına. O kullanîlêr bir temel gibi terminologiya lafbirleşmeleri yapılmasında. Nışannayalım, ani *Kolada* adetlerinin adlamasında sintaksis metodu – temel metoddur. Sıralayalım lafbirleşmesi terminneri, angılarına girer *Kolada* lekseması:

- *Kolada* protesi: *Kolada gezmää* – Kong., Kotl., Cal., Beşal.
- Ev, neredä koladacılar üürenelâr kolada türkülerini: *Kolada evi* – Kotl.
- *Kolada* gezârkân çalınan türkölâr: *Kolada türköleri* – Kong., Beşal., Baur.; *Kolada avarları* – Valk., Kong., Tom.
- *Kolada* kolacını kabledârkân sölenân dualar: *Kolada molitvası* – Kong.
- Koladacılar verilân adet ekmekleri: *Kolada kolacı* – Valk., Kotl.
- Koladacıların şapkalarını donatmak için kiyattan çiçeklâr: *Kolada çiçää* – Beşg., Tom., Beşal.
- Koladanın önündä tutulan oruç: *Kolada orucu* – Valk., Kong., Baur.
- Koladanın önündeki haftası: *Kolada aftası* – Valk., Kong., Tom.
- Koladanın önündeki günü: *Kolada ajunu* – Kong.; *Koladaya karşı* – Valk., Kong.
- Koladaya karşı gecä: *Kolada gecesi* – Valk., Kong., Baur.
- Koladanın ilk günü: *Kolada günü* – Valk., Beşg., Çad.
- Büük koladacılar grupası: *Büük Kolada* – Valk.
- Küçük koladacılar grupası: *Küçük Kolada* – Valk.

Kolada sözün temelindän kurulu tek terminnâr: üz sufiksi (afiksi) – *cı* yardımınan kurulu söz *koladacı*, kolada türküsünün refreni dâ verdi termini *koladele*.

Eni Yıl yortusunu nışannêêr terminnâr *Eni Yıl*, *Ay Vasil* – Valk., Beşg.; *Surva* – Kong. Terminnâr *Ay Vasil* hem *Surva* gösterelâr yortunun klisä hem halk adını. İlk ad yapılı aşaadakı modelä görä: *ay* hem ayozun adı, angısının günü tutulêr yanvarın 1-dä, onun bulgar variantında (karş. *Ay Petrov*). Antroponimin gagauz variantı (*Vasili*) razgeler *survaki* gezân uşakların Eni Yıl türküsündä. İkinci ad taa evelki, onu taa sık kullanêrlar merkez dialekttdä lafedân gagauzlar. Termin *Surva* yaygın gagauz dilinin aazlarında birkaç fonetik variantta. Deyelim, üülen dialektindä taa çok kullanîlêr fonetik variantı *Suvr-*, merkezdekisindä – *Surv-*, *Sur-*, Kotlovina küüyündä sä kullanîlêr temel *Zivr-*, angısı başka küülerdä kullanılmêêr. Kimi erlerdä Eni Yıl yortusunu nışannamaa deyni kullanîlêr çokluk sayısında adlık (pluralia tantum): *Survaki* – Kaz.; *Suraki* – Çad.

Surva leksemanın ilk maanası 'dalcaaz' (donaklı çibık), angısınan uşaklar gezârmişlâr evdân-evä saalık hem bereket dualarınan, sora da başlêêr nışan- namaa yortuyu hem yayılêr adetin başka aspektlerinä. Lääzım sölemää, ani Besarabiya gagauzları *Surva* leksemanın (urumca σούρβα 'kızılçık') ilk maa- nasını baalamêêrlar Eni Yıl

adetlerinin semantikasınan hem simvolikasınan: Bucak kırlarında kızılıcak aacı sii-
rek razgeler, onuştan *Surva gezmäk* atributu gibi gagauzlar kullanêrlar alma hem kirez
dalcaazlarını. Bezbelli, bundan açıklanêr ayleyâ girân derivatların az oldu. Onnar
nişanêrlar *Surva gezmäk* ritualının türlü aspektlerini: kendi ritualı, rituala katılanı hem
onun yapımınarını, yortuyu hem ritualın rekvizitlerini.

Ritual, yortu	Ritual gezmesi	Yapım	Çıbık	Katılan
<i>Surva</i>	<i>Surva gezmää</i>	<i>survalamaa</i>	<i>surva, survaklița</i>	<i>suvrakçı</i> <i>survakici</i>
<i>Suvrak</i>	<i>Suvrak gezmää</i>	<i>suvraklamaa</i>	<i>suvrak</i>	
<i>Survaki</i>	<i>Survaki gezmää</i>	<i>survaklamaa</i>	<i>survaki</i>	
<i>Suraki</i>	<i>Suraki gezmää</i>	<i>suraklamaa</i>	<i>suraki</i>	
<i>Zivra</i>	<i>Zivra gezmää</i>	<i>zivralamaa</i>	<i>zivra</i>	

Kalendar adetlerindâ önemni rol oynêr temel yortuların ajunnarı, angılarına geler
ritualların büyük payı. Yortular ajunnarının en çok kullanılan terminolojiya modeli – adlık
+ ardıf karşı. Deyelim: *Koladaya karşı*, *Eni Yıla karşı*, *Ay Vasilü karşı*, *İgnajdenâ karşı*, *Babinâ*
karşı h. b. Bu bakımdan ileresli nişannamaa üç büyük yortunun ad tarafından identikliini:
Kolada ajunu, *Eni Yıl ajunu* hem *Ay Yordan ajunu*. Romın lekseması *ajun* (PPC, 1980, 44)
girer terminolojiya lafbirleşmelerinâ sade bu üç yortunun adlarında. *Kolada* hem *Kolada*
ajunu kimikerâ karşılaştırılêrlar belirtici laf yardımınan. Adyektiv substantiv konstruktı-
yalarında kullanılêrlar karşı maanalı neşannıklar: *Küçük Kolada* – *Büük Kolada* (karş.: bulg.
Малка Колада – ‘Küçük Kolada’ bak: Колева, 1973, 277 hem *Голяма Колада* – ‘Büük Kolada’
bak: Вакарелски, 1939,

8). *Küçük Kolada*, *Eni Yıl*, *Ay Andrey* hem *Ay Nikola* avşamnarı adlı terminolojiya
lafbirleşmeleri olarak: *Kolada gecesi*, *Ay Vasil gecesi*, *Sarmısak gecesi* (*Ay Andreyâ karşı*),
Kadın gecesi (*Ay Nikolaya karşı*). Burada *Kolada* hem *Kolada ajunu* karşılaş- tırılêrlar nicâ
gün – gecâ: *Kolada günü* – *Kolada gecesi*.

Vaatiz yortularının terminneri gösterêrlar hristiyanların görüşlerini İsus Hristo-
zun vaatiz edilmesi için hem bu yortulara baalı klisâ adetlerini. Hristiyan görüşlerini
açıklêrlar terminnâr *Ay Yordan*, *Yordan günü*, *Büük ayazma*. Urum termini ayazma
(αΰιασμα - ‘ayozlu çöşmä’) nişannêr suyu ayozlamak protesini hem o günü, ne zaman
yapılêr bu adet. Bellilik *büük* burada kullanılêr hep o maanada, nicâ terminnerdâ *Büük*
afta, *Büük cumaa*. *Ay Yordan* ajununu, angısına baalı su ayozlamak ritualı, gagauzlar
kimikerâ nişannêrlar annatmalı: ‘*Stauro suya atılıy*’. Verelim bir örnek konteksttâ: ‘*Açan*
stauro suya atılıy, o günü popaz geziy evden-eve, vaatiz ediy suları’ – Valk. Bu olayda klîşe
formulası, N. İ. Tolstoyun definişiyasına görâ, adetlâr reallını gösterân bir ‘potenşial
termindir’.

İlk yazın ilk gününâ gagauzlar deerlâr *Baba Evdokiya*, *Babu Marta*. Termin *Baba*
Evdokiya çekiler bir legendadan, angısına görâ, *Babu Evdokiya*, fena bir babu, istemâzmiş
yol vermää islââ havaya. *Baba Evdokiya*ya taa deyârmışlâr *Babu Marta* (karş.: bulg. *Баба*

Mapma, gagauz dilindä laf *babu* geler bulgarcadan *baba* çaarmak formasından, neredä *o*, diişip, olmuş *u*: *babo* – *babu*).

Ilkyaz adetlerindä merkez er kaplêêr *Paskellä* hem ona hazırlanmak – *Büük oruç* eki *Paskellä orucu*. Yıl boyunca tutulêr birkaç oruç. Onnarı nişannamak için kullanılêr lafbirleşmesi terminnär, neredä belli edilân laf – türk lekseması *oruç*, bellilik tã – o yortunun adı, angısına baalı oruç, deyelim, *Kolada orucu*, *Panaiya orucu*, *Petro orucu* h. b.

Büük orucun önündä gider *Et orucu* hem *Piindir aftası*. Et orucunu tutarmışlar piindir haftasının önündä – o bitki gün, açan bol-bol iyärmişlär yaalı (etli) imek. Ondan sora gidärmiş *Piindir aftası*, *Maslenița aftası*, *Maslenița*. Birinci ad geler adet imeklerindän, angılarını iyärmişlär o afta: piindir, süt, yımırta. Terminnär *Maslenița*, *Maslenița aftası*, bezbelli, taa geç vakıttā alınmış rus dilindän bulgarcanın aracılunnān. *Piindir aftasının* adları gösterêrlär onun kimi adet momentlerini. Termin *Oruç gecesi* nişannêêr orucun ajununu hem gösterer, ani, hristiyan inanışlarına görä, Paskelleyä kadar kırk gün sayılêr oruç, pişmannık hem temizlenmāk vakıdı. Orucun ajununu nişannayan başka bir termin – *Prost gecesi* – baalı halk adetinnän prost etmää biri-birini bu avşam.

Paskellä orucuna düşêr birkaç yortu günü: *Ay Todur cumertesi*, *Kırk ayo*, *Blaguštenî*, *Lazari cumertesi*, *Süüt pazarı*. Orucun ilk cumertesinin var birkaç termini, angılarına girer beygirleri koruyan ayozun adı: *Ay Todur*, *Ay Todur günü*, *Ay Todur cumertesi*, *Todur günü*. Urum adının (*Ay Todur*) yanısıra kullanılêr bulgarcadan kalka – *Todur günü* (bulg. Тодоровден) eki iki modelin birleşmesi – *Ay Todur günü*. *Ay Todur cumertesi* terminin gagauzlarda kullanması doorudêr o fikirä, ani Todur haftasında herbir günün varmış kendi adı (karş. bulgarlarda: Етнография на България, 1985, Т. III, 113-114), ama kalendar yortularının hem onnarın adetlerinin sayısı azaldıkça unutuldu onnarın adları da.

Kırk ayo yortusunun çok kullanılan var taa bir adı – *Kırk meçik* (ayoz hem meçik urumcadan hem arapçadan çevirdiynän – ‘ayoz’). Kongaz küüyündä kullanılêr termin *Kırk kaşık* - bu günün adetinä görä, kırk ayozun hatırına senselelerä hem komuşulara baaşlamaa kırk kaşık.

Blaguštenî terminin kullanılêr ikinci fonetik variantı da – *Blaguštenıye*. Poyraz-Duu Bulgariyada kullanılêr bu yortunun kısaltılmış variantları (*Благовещене* – Добруджа, 1974, 325; *Благовещене* – БЕР 1971, Т. I, 52) bitki kısımda urguyulan. Gagauz dilindä erleşildi terminin kısaltılmışı variantı, ama urgusu düşêr lafın temelinä, nicä yortunun kıyatlarda gecân adında, - *Благовещение* (БТР 1976, 55).

Süüt pazarı – bir lafbirleşmesi termini benzär başka izafet tipi terminologiya birleşmelerinä (karş.: *Kolada günü*, *Sarmısak gecesi*, *Tauk yortusu* h. b.). *Süüt pazarına* karşı cumertesi nişannanêr birkaç terminnän, angıların herbiri fiksāt eder o günün belli momentlerini. Terminnär *Süüt cumertesi* hem *Süüt pazarı cumertesi* nişannêêrlar *Süüt pazarının* ajununu – yortuya hazırlanmak vakıdını: adetä görä, sfintit etmāk için kullanılan süüt dallarını kesärmişlär yortunun önündeki günü. Hep o günü gagauzlar tutêrlar *Ay Lazari* gününü, *Lazariyi*. Ayozun adı – bu yortunun adetlerini gösterän deri-

vatları yapmak için temeldir. *Lazar-* temelindän yapılan terminlerin laf yapımı yuvası kurulêr hep o printiplerä görä, nicä dä *Surv-* temelin laf yapımı yuvası. *Lazar-* temelindän yapılan derivatlar nışannêrlar:

- yortuyu: *Lazar, Lazari, Lazar günü,*
- ritualı: *Lazari,*
- rituala katılanı: *lazarici, lazariciyka,*
- rituala katılanların yapımınarını: *Lazari gezmää, lazarki gezmää,*
- adet oyununu: *lazari,*
- adet oyununun türküsünü: *lazari, lazarki türküsü.*

Lazari leksemasının, nicä dä *Kolada, Surva* terminlerin, var çok maanası: yortu, ritual, adet oyunu hem oyun oynanarkan çalınan türkü.

Hristiyan klisesinin en büyük yortusuna gagauzlar deerlär *Paskellä*. Evelki çift lafi *Pesah* gelmiş gagauzçaya, geçip urumcadan (πασχα), neredä o kabletmiş forma.

Paskellenin önündeki haftasına deerlär *Paskellä aftası* eki *Büük afta*. O hafta ayırı tutarmışlar çarşambayı, perşembeyi hem cumaayı, angıların var kendi termin- neri dä. O günnerin terminologizatiyası, nicä dä *Paskellä aftasının*, olêr çok dildä bilinän modelä görä, açan günün adına eklener bellilik *büük*: *Büük perşembä, Büük cumaa* (karş. urumca ημεραλη εἰσομαζ; bulg. Велика неделя, Велик четвъртък (Етнография на България, 1985, Т. III, 120), Велик петък (Вакарелски, 1943, 60); sırb. Велика неделя, Велики петак (Календарные обычаи, 1977, 331, 304, 256, 258); rom. joî mare ('büük perşembä'). Gagauz dilindä *Büük perşembenin* var taa bir adı – *Ak perşembä*. Laf kendisi açıklêr bu günün maanasını (*pak, temiz*).

Leksema *Paskellä* kullanılêr nicä temel bir sıra terminologiya lafbirleşmesi için, angıları nışannêrlar bu günnän baalı olan hrononimneri: *Paskellä aftası; Ölülerin Paskellesi, Paskellenin dokuzu, Küçük Paskellä*.

Ölülerin Paskellesi terminin sinonimneri kaynaklanêr ondan, ani gösteriler bu günün türlü adet maanaları, hem hristiyan annayırları, hem dä evelki pagın (tayfä) inanışlarını. Bu günü gagauzlar hererdä tutêrlar ölülerini anmaa deyni – *Ölülerin gününü*. Hep bu adeti gösterer yortunun başka adları da – *Paskelle- nin dokuzu, Ölülerin Paskellesi* hem *Küçük Paskellä*. Termin *Paskellenin dokuzu* baalı hristiyan adetinä anmaa ölülerini öldüklerindän sora dokuzuncu günü. Bu terminologiya birleşmelerindä *Paskellä* lekseması gösterer baalantıyı dirilerin hem ölülerin arasında. *Paskellä* – dirilerin yortusu, *Küçük Paskellä* – ölülerin. Pek benzeer, ani termin *Küçük Paskellä* yapılmış romın dilinin modelinä görä – *Paştele Mici*. Gagauzların arasında bu gün biliner taa nicä *Ay Sofi günü*, angısı nışannanêr bulgar termininnän *Sofinden - Софинден* (bak: Етнография на България, 1985, Т. III, 122).

Paskelleyä baalı klisä yortuları da – *İspas (Spas)* hem *Troița*. Bizim bakışımıza görä, ilk yortunun adı geler bulgar terminindän *Cvemu Cnac* (kı- saltılma forma) hem romın terminindän *İspas*. Paskelledän sora ellinci günä, nicä dä Evropa halklarının çoyu, gagauzlar deerlär *Troița (Troyța)*. *İspasın* hem *Troițanın* arasında haftaya Kongaz

küüyündä deniler *Rusali aftası*. Başka kü- ülerdä sä, neredä toplandı etnolingvistika materialı, *Rusali yortuları* başlêrlar *Paskelledän* sora dördüncü çarşamba günü. Bu günün adı – *Rusali çarşambası*. Bu gündä varmış birkaç yasaklama, angılarını kesän- kes tutarmışlar ‘kara hasta- lıktan’ korunmaa deyni, o hastalı varmış nasıl getirsinnär rusalilär. Bu inanışları gösterer günün adı - termin *Kara çarşamba*. Buna görä hurulu bu günün adı bulgar terminologiyasında da – *Черна сряда* (neçinki tutarmışlar dolu oruç) hem *Луда сряда* (daadarmışlar içerlerdä pelin) – ‘aniki hastalanmamaa kara hasta- lıktan’ (Сорочяну, 2004). Gagauz dilindä bu termindä kontaminaşıya usulunnan birleşerlär maanaların ikisi dä.

Rusali yortunun adlarında var bir genel leksema – *Rusali*. Nicä dä *Kolada*, o kullanılêr temel gibi bu yortuların adetlerini gösterän terminologiya birleşmeleri yapımında.

Yortu hem onun hrononimleri	Ritual	Yapım
<i>Rusali</i> <i>Rusali yortuları</i> <i>Rusali aftası</i> <i>Rusali çarşambası</i>	<i>Rusalileri getirmää</i> <i>Rusalileri götürmää</i>	<i>Rusalilär gelerlär</i> <i>Rusalilär giderlär</i>

Yaz-kış ıkılası yortularının çoyu taşıyêrlar ayozların adlarını. Geneldä – bul- gar- cadan alınma eki bulgar dilindän leksika kalkaları: *Sveti İliya* (*Ay İliya*), *Sveti İvan* (*Ay İani*), *Sveti Arhangel*, *Sveti Dimitri* (*Ay Dimitri*), *Petro(u) günü*, *Petro(u) hem Pavel yortusu*, *Kresto(u) günü*. Kimikerä kullanılêr bulgar terminin kısıl- dılmış forması – *Petrou*, *Krestou*, *Dimitrou* (karş. *Петровден* h.b.). Urum hem bulgar formaların kontaminaşıyası verer gagauz terminin eni variantını: *Ay Petro(u)*, *Ay Kresto(u)*, angıları lafetmektä kullanılêrlar çok taa sık, nekadar öbürleri. Hep bu modelä görä kurulmuş küü babusu gününün adı *Ay Babin*. Bu terminin kurulması verer hak düşünmää, ani Balkannarda gagauzlar lafetmärmışlär hepsi bulgarca, annamayarak *babin* belliliin maanasını, onnar kurmuşlar termin bir ayozu nişannamak için sık kullanılan modelä görä.

Yaz gün durumu günündä gagauzlar, nicä dä bulgarlar, toplarmışlar *dragayka* çiçää, kurdarmışlar onnarı, sora da yıl boyunca kullanırmışlar onnarı ilaç olarak. Bulgar dilinin kimi dialektlerindä da bu çiçään adı *дръзайка* (БЕР 1971, T. I, 417), literatura dilindä dä - *еньовче* – *Еньовден* günün adından. Çiçään dialekt adı kuvetleştä gagauzçada, sora da oldu o yortunun adı, açan adetçä toplarmışlar *dragayka* çiçää. Nişannayalım, ani bulgar etnografiya literaturasında hrononim *Dragayka* razgelmeer, Bulgar etimologiya laflı verer bu lafı nicä İvan (Еньов) günü adetinın dialekt adını. (БЕР 1971, T. I, 417).

Sotira, *Ay Sotira* adı gagauzlara gelmiş urumcadan. Siirek bir termin, bulgar etnografiyasında anılêr sade Plovdiv bölgesinin bir dialektindä (Сраменова, 1989, 359), biler onu arumınnar da – *ajun sutira* (Кабакова, 1989, 59).

Panaiyanın iki güz yortusunun adları bulgar yortularına uygun: *Büük Panaiya*

(*Paniya*) hem *Küçük Panaiya*(*Paniya*) (karş. *Юляма Богородица – Малка Богородица*).

Yabaniya saygı göstermek günlerinin adları yapılı hep ölä, nicä başka Balkanlar halklarında: *Canavar yortuları*, *yabanı yortuları* - karş. bulg. *Вълчи празници* (Етнография на България, 1985, Т. III, 134); sırb. *Вучки празници* (Календарные обычаи, 1978, 219); rom. *ziua lupului* (Свешникова, 1987, 105). Gagauz folklorunda unutulmamış bir evelki legenda: bir vakit adam enseyâbilmiş topal canavarı, angısını Allaa yollamışmış isin adamı. Bu enseyişi anmaa deyni gagauzlar tutêrlar *Topal canavar yortusunu* (Мошков, 1904, 208).

2. Ritualar. Adet yapımnarı

İkinci leksika grupasına girer ritualar hem adet yapımnarı terminologiyası. Analizin gösterdiğine görä, herbir adet yapımnın hem ritualın termini yoktur. Demäk, *potana* adetlerinin, adet *ekmeen kırmak* ritualının, *ilk musaafir* gelmesinin ayrı termini yok. Geneldä termin veriler evdän-evä gezmäk rituallarına hem o adetlerä hem ritualara, angıları maanalı bütün küü için: *Rusali yortularının adetleri*, *sarmısak beklemesi*, *yaamur çarması*.

Rituaların terminologiyası – o bir eklenmä işlik lafbirleşmesi grupasıdır. Onnarda gösteriler rituala katılannarın öz adet yapımnarı, onuştan adet yapımnını hem kendisini ritualı nişannêêr geneldä hep bir termin lafbirleşmesi. Ayırılık sade onda, ani adet yapımnını nişannayan lafbirleşmesine girer ad hem işliin üz formaları (örnek: *uşaklar gezerlär Kolada*), ritualı nişannayan lafbirleşmesine sä – ad hem infinitiv formasında işlik (*Kolada gezmää*), hem bunun var sebebi: gagauz dilindä infinitiv forması istoriyadan kalma -mak/-mæk afiksli işliktän yapılan doorudak halda adtır (gezmäk + ä = gezmä-ä, gezmää).

Dayangaçlı leksema, angısı taşıyêr terminologiya lafbirleşmelerinin öz maana- sını, – adlıktır. O nişannêêr: a) yortununadını – *Kolada gezmää*, *Lazari gezmää*; b) gezmeyä katılannarınritualrekvizitini – *Surva gezmää*, *Stäva gezmää*, *Rakiy- nan gezmää*; c) adet türkülerini (tekstin başlanmasına eki refrenä görä) – *Pupa- lilaysa gezmää* (uşak Kolada gezmesi), *Plugumoşi gezmää* hem onun sinonimi – *Hêy-hêy gezmää*; ç) maskaları – *Kapra gezmää*, *Kadın gezmää* (*Ay Nikolaya* karşı); d) demon personajı – *Rusalileri getirmää*, *Rusalileri götürmää*.

Kimi rituaların adlarında gösteriler öz adet yapımnarın semantikasi, angıları karakterli belli rituala: *sarmısak beklemaa* (oruç tutmakta yapılan adet), *yımırta hamlamaa* (hep oruç tutmakta). Ritualı hem adet yapımnını nişannamaa deyni – kolaç için şükürlük laflarının söylemesindä kullanılêr klişelenmiş lafbirleşmesi *molitva okumaa*.

Yaamur çarmak adetlerini gagauzlar almışlar bulgarlardan, bunu gösterer onnarın adları da. *Pipiruda* adeti gelir bulgar leksemasından *pipiruda*. German adetinin adı türlü küülerdä başka: *germançu* – Cal., Baur.; *gerçu* – Beşal.; *kaluyeni* – Val.; *kaliyani* – Çeşm.; *kalivançu* – Kotl.; *tanäs* – Tom., Çad. Unutmayarak bulgarların hem rominnarın

arasındaki adet hem dil kontaktlarını (karş. *german* adedinin romın adlarını *Caloianul*, *Scaloianul* (Календарные обычаи, 1978, 244; Зеленчук, Попович, 1976, 195), biz hep okadar sayêriz, ani bu adet terminologiyasını gagauzlar almışlar bulgarlardan. Bunu gösterer terminlerin morfologiya karakteristikası: bulgar üzüñ küçültmä afiksleri -*chel-/cho/-chu* (*gerçu*, *germançu*, *kalivançu*), bulgar adın çaarı forması (*kaluyeni*, *kaliyani* – bulg. *Калояне*). *Tanas* termini baalı *Ay Tanas* adına, angısının yortusunda yapılar bu adet. Poyraz-Duu Bulgariyada – Şumen hem Burgas bölgelerindä – yaamur çaarmak adeti dâ baalı *Ay Tanas* gününä (Попов, 1991, 81).

3. Oynayannar (adetleri tamannayannar), adet kişileri, onların grupaları

Adet praktikasında ritualları tamannayan kişilerä her zaman ad verilmeer. Deyelim, aylâ başı için, angısı tamannêêr çok yortunun rituallarını (imeeyi günnüklemäk, kolacı kırmak, kurban hayvanını kesmäk), hem çorbacıya için, angısı pay alêr evdeki herbir adet yapımında, ayırı termin yoktur. Bu sefer termin olmayan leksemanın rolunu oynêêr terminnär: *babu*, *dädu*, *hem büü*, *hem ihtâr içerdä*, *çorbacı*, *çorbacıya*.

Hererdä hem her zaman veriler ad ritual gezmeklerindä pay alannara. Ritual gezmeklerin tiplerinä uygun bölüner aşadaki grupalar:

- a) ilk musaafir;
- b) Kolada grupasına katılan;
- c) Eni Yıl gezmeklerinä katılannar;
- ç) adetçâ giyimni kişilär;
- d) lazari türkülerini çalannar;
- e) pipiruda adetinä katılannar.

Nicä biliner, *İgnajden* gününün mutlak bir adeti - ilk musaafirin piliç çıkarması, neyi gösterer adet kişinin adı - *kloşka*. Koladacıların başını nişannamaa deyni kulllanılêr iki leksema: *stannik* hem *çar*. Bu terminnär bölünerlär küülerä görä. Merkez dialektindä taa sık kullanılêr termin *çar*, gün duusu dialektindä - *stannik*. Lääzım nişannamaa, ani gagauzça lafedennär bilerlär iki termini dâ, ama birisini baalêrlar kendi küüyün dialektinä, öbürünü dâ - komuşu küülerin dialektinä.

Kolada grupasının, soşial institutu bakımından, türlü küülerdä strukturası ayırı, ona görä dâ bölüner koladacıların funktiyaları. Parayı toplayan kişiye deerlär *kasir*, kolaçları taşıyannarı nişannamak için hem koladacıları, angıları bildirerlär çorbacılar, ani geler grupa, - kullanılêr figural leksema *kedi*. Çotrayı taşıyan koladacıya deerlär *dever*, nicä düüncüyä, angısı tamannêêr hep bu funktiyayı. Bundan başka, grupaylan bilä gezerlär çalgıcılar da, ama onnar ayırı terminnän nişannanmamışlar, onnara deerlär *kemençeci*, *daulcu*, *garmoşkacı* h. b.

Klisä termini *popaz* nişannêêr o kişiyi, angısı kabledirkän ev saabilerindän kolacı söyleer *kolada molitvasını*.

Ayırı bir grupa yapêr terminnâr, anguları nişannêêr adet kişilerini. Grupayı nişan-namak için, *kolada* terminindâ kaarâ, kullanilêr asker terminneri *kol* hem *çetâ* (*çete*).

Eni Yıl ritual gezmeklerindâ grupanın kuruluşu hem strukturası okadar önemni diil, nekadar kolada grupada. Burada adet kişilerinin belli diferentiâtıyası yok, nicâ koladacılarda, onuştan grupanın herbir azası sayılêr *survakici* (*suvrakçı*). *Stāvaylan* (yıldızlan) gezân uşaklara deerlâr *stāvaci*.

Başka Eni Yıl gezmeklerinâ katılannarın terminologiyası baalı sölenân teks-tin ilk sırasına: *plugumoşici*, *pupalilaysaci* (*pupalilaysa+cı*). Lääzım sölemâa, ani Eni Yıl grupalarının ayırı terminneri yok, onnarı nişannamaa deyni kullanilêr gezmeklerâ katılannarın adı çokluk sayısında (*pluralia tantum*): *survakicilâr* (*suvrakçılar*). Hep bölâ nişannanêr kızcaazların ilkyazın gezmâk grupaları: *lazaricilâr* (*lazarçılar*), *pipirudacılâr*. Lazari oyunlarına katılan en önemni kişilerin terminologiyası – *gelin* hem *güvâa* gösterer *Lazari* adetinin öz maanasını - küçük yaşta kızların evlenâbilinir yaşa geçmesini. Öbür iki kızcaaza deerlâr *lazarici* (*lazariciyka*). *Gelin*, *gelincik* gagauzlar deerlâr *Pipiruda* adetinin en önemni kişisinâ dâ. Valkaneştâ gelinin giyimini yaparmışlar kalabak otundan (rus. *попых*), buradan gelir onun termini *kalabaklı*. Kotlovina küüyündâ *pipirudacı* kızların birisi feslen dalınnan ayazmalêêr evin o köşesini, neredâ durêr ikona, ona deerlâr *popaz*.

4. Adet realiyaları

Adet realiyalarının grupasına girerlâr aşaadaki bölümnâr: I) adet ekmekleri, II) adet ikramnarı, III) ritual gezmeklerinâ katılannarın rekviziti hem giyimneri.

I. Kalendar yortuları için pişirilân ekmekleri olur bölmâa üç grupaya: 1) kolada kolaçları, 2) saalık için üleştirilân ekmeklâr, 3) pomana kolaçları.

1. Kolada için gagauzlar pişirerlâr birkaç türlü ekmek. Onnarın funktiyaları bakımından ekmeklâr bölünerlâr iki grupaya – yortu sofrası için hem koladacılâr için. Koladacılâr için, eer evdâ yoksa delikannı kız, pişirârmışlâr üleştirimâa deyni kolaç. Onnarı pişirârmışlâr vatrada, taa küçüräkmişlâr, yokmuş gözellikleri, ortasında varmış bir delik. Hep bölâ kolaç yaparmışlar hêy-hêycılâr için dâ – *Plugumoşi kolacı* (Valk.), *hêy-hêy kolacı* (Tom.). Adetçâ imâk için pişirârmışlâr *büük örülü sinidâ kolaç* yortu için hem fal çekmâk için *pita*, angısının içinâ koyarmışlar ufak demir para hem birkaç başka nişan. Koladada kullanılan herbir ekmâa deyârmışlâr *kolada kolacı*. FunktİYalarına görâ kolada ekmeklerinin terminologiyası taa konkret belli edilârmış.

O evlerdâ, neredâ varmış delikannı kız, pişirârmışlâr iki büük kolaç: birisi ritual avşam ekmek imeesi için, birisini dâ verârmışlâr o kolada grupasına, angısınnan gezâr-mış kızın yavklusu. Bu kolaçların gözellikleri başkaymı. Yortu kolacında yazılıymış kruça hem güneş. Kimi kerâ bölâ kompozitiya varmış koladacılâr için kolaçta da, ama taa sık gelin olacak kızlar yazarmışlar kolaçları, nicâ düün kolacını, gözelledip dekorativ ornamentlân hem feslen dalcaazınnan. Bölâ kolaçlar için kullanılmışlar klişelenmiş terminneri *örülü kolaç* hem *sinidâ kolaç*. Gagauzlar pişirârmışlâr kolaç vatrada hem

sinidä, herbir kolacın varmış kendi funktıyaları.

Ayrı bir grupaya girärmişlär koladacı uşaklar için kolaçlar. Hepsindä küülerdä pişirärmişlär aşaa da kapanmamış sekizlik formasında küçücük *kolaççık*. Pişirerlär taa *kovrik*: Valkaneştä kovrik – o ölä uzunca, üstündä dalgalı resimni ev peçenyası (*präniı*), Kongaz küüyündä survakicilär için ev peçenyasına deerlär *pitička*. Var *boz pitička* hem *kırmızı pitička*. Boz pitiçkalar alma gibi tombarlakmış, rengi – nicä küldä pişirilmiş ekmek, kırmızılar – halka gibi, ortasında deliklän, üstü dâ yaalıymış kırmızı ballan.

Ufak demir paraylan hem fal çekmäk nişannarınnan adet ekmeenin spețifikalı terminologiyası yokmuş, kullanıarmış hamur imeklerin adları: *kirdä* (Kaz.), *pita* (Kotl.) – vatrada pişirilän çörek ekmek; *pidä* / *pide* (Valk.), *kırma* (Kaz., Tom.), *plaçinta* (Cal.) – incä pazıdan iışimikli (eki piinirli) hem kaymaklı pidä. Lääzım nişannamaa, ani gagauz dilindä *pita* (nicä dâ *kolaç*) leksemasının, maanası ‘adet ekmää’. Ufak demir paraylan hem ayrı nişannarlan ekmekleri kullanarmışlar fal çekmää deyni, eni yılda kimin nicä uuru hem kısmeti olacek.

2. Saalık için verilän adet ekmekleri grupasına biz geçirdik *Ay Varvara* hem *Panaiya* günneri için pişirilän pitaları da. *Ay Varvara* günündä herbir küüdä ya- parmışlar çörek, pita, onnarın üstünü ballarmışlar da daadarmışlar komuşulara, senselelerä uşakların saalı için – ‘ani hastalanmasınar kızamaklan hem çiçek çıkarmasınar’ (Kong., Kirs., Baur., Kotl., Çad., Tom., Kaz., Valk., Çeşm.). O ek- meklerä deyärmişlär *ballı pita*, *ballı çörek*. Panaiya pitası daadarmışlar, deeyeräk: ‘*Panaiya versin saalık hem isläälık*’ (Valk.).

Uçüncü grupaya girän gösterer onnarın ölüleri anmak maanasını. Pomanada verilän kolaçları hem kalendar yortularında üleştirilän klişelenmiş adları: *pomana kolacı* hem *üleştirimä kolaç*. Belli anmak semantikasını var *Kırk ayo*z günü için pişirilän ekmeciklerdä dâ. Onnarı pişirerlär kırk taanä sekizlik formasında, ne gösterer, olmalı, ayozun simvolunu. Ad razgeler türlü: *pita* (Çeşm., Kotl.), *kolaççık* (Valk., Çad.), *sekizlik*, *kırk kaşık kolacı* (Kong.). Kongazda Kırk ayoz gününä deniler *Kırk kaşık*, neçin deyni adet ekmeklerinnän bilä daadarmışlar kırk kaşık ta, buradan geler kolaçcın adı da.

Kara çarşamba günü, açan bitärmiş *trimur*, o kızlara, angıları tutarmış onu, klisedä ihtär karılar verärmişlär *pesmet* (*pesmetçik*) – ölä çörek ekmecik, angısının üstünä basılı prasa damgası.

Kurbannan bilä verilän ekmään adı gösterer onun semantikasını – *kurban ekmää*. Gagauzların kalendar yılında var birkaç yortu, açan kesiler kurban, da herkerä kurban hayvanınnan bilä veriler (üleştiriler) *kurban ekmää*.

Paskellä ekmeeni nişannamaa deyni hererdä kullanılêr evelki çifit dilindän gelän termin *paska*.

II. Ritual ikramnarı için termin may yok, saymayarak *kolivayı*, angısı girer herbir adet imeesinä, hem kendi adet imeesini – *kurbanı*. Hederlez yortusunda *Ay Görgiyä* kesärmişlär ilk kuzuyu, *Ay Petriyä* hem *Ay Pavliyä* – ilk horozu, *Ay Nüklaya* yaparmışlar *balık kurbanı* - balıktan türlü imeklär. Hem balık, hem kuzu, hem horoz pişirilärmiş fırında booday bulgurunnan, onuştan kimikerä *kurban* terminin erinä kullanêrlar lek-

sema maanaylan 'bulgurlan kurban yaanısı', deerlär: 'Hederlezdä kestik kurban, yaptık bulgur' (Beşal.).

III. Ritual gezmeklerinä katılannarın rekvizitleri için dä herkerä termin yok. Demäk, yok termin koladacı uşakların ölä ritual predmetleri için, nicä sopa, traka, ip, angısına aac bizlän uşaklar dizerlär *kolada kolaçlarını*, torba, angısına koyêrlar baaşışları. Bu olayda termin olmayan leksikanın erinä kullanêrlar o terminneri, angıları nişannêr adet realiyalarını: *sopa, traka, bizlän ip* (dialekt variantı: *biznen ip* – Valk.).

Hererdä var termin o gözelliklär için, angılarını yapêrlar kızlar koladacılar için: *kolada çiçää, kitka, feneç*. Koladacılar donadêrlar kalpaklarını çiçeklän da bununnan ayırılêrlar küüyün başka çocuklarından. Gagauzlarda survaki adetinä katılêrlar hem kızlar, hem çocuklar. Survakicilerin mutlak rekviziti meyva aacın- dan taazä koparılma dalcaazlar: çocuklarda – çıplak *fişkan, fişkancık*, kızlarda – donaklı türlü renkli parçacıklan: *suvrak* - Valk., *suvra, suvraklița* – Kong., *sur- vaki* – Kaz., Beşal., *suraki* – Çad., *zıvra* – Kotl. Baaşışları toplêrlar kasinkadan maasuz baalanmış *boşçaya*.

Plugumoşi adetinin temel atributları – *buga* hem *çitirdak*. *Buga* – ölä adet muzıka tertibi, angısınan yapêrlar *buga* anırmasını. Onu yapmaa kolay: teneki kazanın dibinä takêrlar bir püskä beygir kılı. Açan ellän tutup çekerlär yaş kılları, çıkêr bir ses, angısı benzeer *buga* anırmasına. Bu tertibin biliner birkaç adı: *bua* – Kong., Çad.; *buva* – Baur.; *uultu* – Valk.; *uuludak* – Kaz. Kimi küülerdä taa çok şamata olsun deyni yaparmışlar çitirtı yapan bir alet – *çitirdak*.

Yıldızlan gezmäk ritualı rekvizitinin terminini, nicä dä kendisini ritualı, ga- gauzlar almışlar moldovannardan: *stäva* (rom. *steaua* – PPC, 1980, 1346). Eni Yıl gezmeklerindä pay alêr sade bir maska *kapra* (rom. *capră*).

5. Dualar, türkölär

Koladacıların çaldı türkünün termini uyêr hrononimin adınan: *kolada* ('Koladacılar herbir evdä çalêr dördär-beşär *kolada*' – Kong.).

Bu adettä çalınan türkölari nişannamak için kullanılêr klişelenmiş lafbirleşmeleri dä: *kolada türküsü* hem *kolada avası* 'türkü' maanasında. Buna görä nişannanêr survakicilerin türküsü dä – *suvrak türküsü* (Valk.). *Kolada* duasına (ii sözlemesinä), angısını söleer 'popaz' baaşışları kablettiktän sora, deniler *molitva, kolada molitvası*. Eni Yıl yortusunda evdän-evä gezmeyä deniler *Plugumoşi*, ritual tekstin ilk bukvasına görä.

SEMANTİKA PROTESLERİ

Gagauz hem bulgar kalendar terminologiyalarını ayırêr birtakım leksika-se- mantika protesleri: *polisemiya, sinonimiya* hem *antonimiya*.

Kolada, Surva, Lazari leksemalarının polisemiya örnekleri gösterildi yukarda. Burada göstereceğ *pipiruda* terminin çok maanalını: bir leksemada toplu türk, oyun hem kendi *Pipiruda* adetinin maanaları. *Pipirudada pipirudacılar geziylar evdän-evä, çalıylar türk - pipiruda, gelin dä ortada oynıy - oynuya hep pipiruda deniler* (Kong.).

Gagauz termin sistemaindä sinonimi sıraları dizilerlär taa çok başka diller- dän alınma laflardan hem adet realiyalarının türlü sebeplemesindän.

Hepsi ortodoks ayozların adları çiftliydir - bulgar termini hem onun urum kalkası: *Sveti Andrey - Ay Andrey, Sveti İliya - Ay İliya* h. b. Sinonimik sırasını ilerlediler bulgar dilindän kalkaları: *Andrey günü* (bulg. Андреевден), *Nikola günü* (bulg. Николовден), *Yordan günü* (bulg. Йордановден) h. b.; kısaltılmış formalar: *Andrey, Varvara, Nikola, Trifun* h. b.; urum hem bulgar kalkalarının eklenmesi: *Ay Varvara günü, Ay Nikola günü, Ay Yordan günü, Ay Todur günü, Ay Todur cumertesi* h. b. *Ay Nikola* gününün sinonimi sırasına taa eklener terminin rus variantı: *Sveti Nikulay, Nikulay günü, Sveti Nikulay günü*.

O terminnerdän başka, angılarına girerlär ayozların adları, sinonimik sırasına girer o adlar da, angıları gösterer günün baş ritualını: *Domuzların günü* (İgnajden- dä *Kolada* için kesärmişlär domuzları), *dam kürümää* (bulg. Риначовден, рина - 'paklamaa', bu yortu sayılêr hayvannarın (sırların) günü, 02.01/15.01), *Kadın gecesi* (Kadın - bir ruhun adı, bak: Радлов, 1888, 8) - *Sveti Nikulaya* karşı gecä, açan evdän-evä gezärmişlär *kadınlar*; *Sarmısak gecesi* - *Sveti Andreyä* karşı gecä, açan yaparmışlar *sarmısak beklemää* adetini, bu terminin kullanılmış kısaltılmış forması da: *Sarmısak, Usturoy* (rom. *usturoi* - 'sarmısak').

Sinonimik sırası var nasıl ilerledilsin adet realiyalarının türlü sebeplendirmesi yarıdımınan: *Domuzların günü* (İgnajdendä domuz kesmesi), *Taukların günü, Taukların yortusu* - hep İgnajdendä yapılmış 'yımırta çıkarmak' ritualı; *Oruç gecesi, Prost gecesi* - *Büük oruca* karşı gecä.

Sinonimik çifti olêr o kaynaa görä, angısı sebepleer hrononimi. O var nasıl olsun adet yapımı hem onun adresatı: *dam kürümää* - (H)ayvannarın günü; adet yapımı, günün maanalı hem onun vakit sınırları: *Stavro suya atılêr - Büük ayazma - Ay Yordan ajunu*.

Gagauz terminologiyasında, nicä dä bulgar terminologiyasında, yan-yan kulanılêrlar hem hristiyan, hem halk adları, da bundan peydalanêr sinonimik sırası: *Ay Vasil - Surva; Ay Örgi, Sveti Görgi - Hederlez, Hayvannarın Paskellesi; Sofinden - Küçük Paskellä - Paskellenin dokuzu - Ölülerin Paskellesi - Ölülerin günü; Ay Dimitri - Sveti Dimitri - Kasım*.

Sinonimik sırası var nasıl düzülsün yakın maanalı hep bir dildän eki başka dilerdän alınma lafların temelindä: *Yabanı yortuları - Canavar yortuları* (iki fars lafı gagauzçada nişannêrlar bir maanayı); *Kırk ayoz - Kırk meçik* (ayoz hem meçik, birisi alınma urumcadan, birisi dä - arapçadan, türkçä meçit - 'şanni' - Allahın epiteti - TPC, 1977, 610).

Sinonimik sırasının bir kısmı var nasıl olsun romın dilindän alınma laflar da: *Kolada - Krêçun, Koladaya karşı - Krêçuna karşı - Kolada ajunu, Sarmısak - Usturoy (Ay Andreyin ajunu)*.

Gagauzçada terminlerin sinonimik sıraları çok taa geniş, nekadar bulgarcada (Сороцяну, 1999-2000, 39-71). Bunun sebebini açıklêr gagauz termin sistemesinin strukturası, nereyi girer hem öz gagauz terminleri, hem alınma terminnär eki türlü dillerdän kalkalar. Gösterişli örnek – *Ay Örgi* yortusunun adı: *Sveti Görgi, Ay Örgi (Görgi), Örgi, (H)Ederlez, Hayvannarın Paskellesi*.

Gagauz termin sistemaindä *antonimiya* razgeler pek siirek. Bük koladacılar hem küçük (uşak) koladacılar gruplarının karşılaştırmasını gösterer *antonimnär: bük kolada – küçük kolada*. Nicä dä bulgar adet terminologiyasında, *antonimnär nişannêrlar* yortuları: *Bük Panaiya (Panaya, Pamiya) – Küçük Panaiya (Panaya, Pamiya)* (karş. bulg. *Голяма Богородица – Малка Богородица*).

GAGAUZ KALENDAR LEKSİKASI KURULMASININ KAYNAKLARI

Kalendar adet realiyalarını nişannamaa deyni gagauzlar kullanêrlar alınma hem kendi gagauz leksikasını. Alınma terminnär hem kalkalar kaplêrlar adet terminlerinin yarısından zeedesini.

En çok alınma termin baalı, belliki, bulgar dilinä. Balkannarda gagauzlar kabletmişlär bulgar kalendar adetlerini, gagauz dili dä – o adetleri nişannayan leksikayı. Alınmışlar hem halk adları, hem klisä adları, angıları gelmişlär bulgar dilinä taa çoyu urumcadan eski slavän dili zamanında. Bulgarcadan gelerlär halk yortularının adları: *Kolada, Surva, Rusali, Dragayka, Pipiruda, Germançu* hem onnarın temelindä kurulan terminnär, ritual ekmeklerinin, adet atributlarının adları hem adettä pay alannarın adları (*kolaç, pita, kitka, feneç, stannik, țar, dever* h. b.). Bulgar dilindän alınmış ortodoks ayozlarının günneri: *Sveti İvan, Sveti Andrey, Sveti Varvara* (nişannayalım, ani gagauz dilindä yok cins kategoriyası, onuştan gagauzlar karı adının önündä kullanêrlar bellili *sveti*, angısı bulgarcada gösterer erkek cinsi formasını). Hep bulgarcadan çekilerlär bölä klisä terminleri, nicä *Blagušteni, Spas, Troița, Pobrajna, Strateniya*:

- bulg. *Благовецение* çekiler eski slavän lafindan *Благовецение*, urum lafin- dan *εὐαγγελισμοῦ τηχαγιαῖ θεοτοκου* (BER 1971, T. I, 52);

- bulg. *Спас* çekiler eski slavän lafindan *Съпасъ*, urumca *Αὐαληψιῖ του εωτηροῦ* (Фасмер 1987, T. III, 732);

- bulg. *Троица* – urum lafinin *Триаῖ* kalkası, geçän eski slavän lafindan *Троица* (БТР 1976, 972);

- bulg. *Преображение, Преображене*, eski slavänca *Прѣображение*, urumca *ἡμεταμορφοσιῖ του* gagauzçada verdilär fonetik variantı *Pobrajna – Çad., Probejna* – Beşal. (gagauz dilinin üülen dialektindä kaavileşti urum dilindän alınma forma *Sotira*) (БТР 1976, 731);

- eski slavänca *Сърѣтение, Сърѣтение* – urumcadan kalka gagauz dialektlerindä

biliner nicä *Strateniya / Sreteniya* (Фасмер, 1987, T. III, 740).

Gagauz kalendar terminologiyasının en büyük payı – bulgarcadan kalkalar. Ortodoks ayozlarına adlı hepsi günnär bulgar dilindä nişannı katlı leksemaylan, angısına girer antroponim hem laf *den*. Gagauz dilinä bu katlı leksemalar kalkalanêr izafet tipi lafbirleşmelerinnän: *Andrey günü, Varvara günü, Nikola günü* h. b. Nicä dâ bulgar dilindä, bu terminnär kullanılêrlar kısaltılmış formada:

Andrey, Varvara, Nikola. Gagauz nominaşıya modeli pek yakın bulgar modelinä. Terminlerin taa çoyu ya kalkalanêr bulgarcadan (*sarmısak beklemä* – *вардя (пазя) чесан, örülü kolaç - плетен кравай*), yada kurulêr bulgar modelinä görä (*Sarmısak gecesi, Kadın gecesi, Domuzların günü, kolada evi* – ev, neredä koladacılar üürenelâr kolada türkülerini (karş.: bulgar modelinnän *колодна връва*).

O hrononimnär dâ, angıları gösterelâr vakıt uzunnuunu (gecä, gün, (h)afta) hem onnarın belliliklerini, bulgar kalkalarıdır: *Prost gecesi* – *Пруштална вечер*; *Süüt cumertesi* – *Връбна събота*; *Büük perşembä* – *Велики четвъртък* – *Ak perşembä* – kalkalanêr günün maanası; *Büük cuma* – *Велик’уу петок*, *Piınir aftası* – *Сирната неделя*, *Rusali aftası* – *Русарската неделя*; *Kara çarşamba* – *Черна сряда* – *Troiţanın önündä çarşamba*. Bu modelä görä kurulu gagauz terminleri: *Kolada aftası, Ayvannarın günü, Tauk günü, Masleniţa aftası, Süüt pazarı, Paskellä aftası, Paskellä cumertesi, Rusali çarşambası*.

Sıkça razgeler karşılaştırmalar: gün – gecä, angıları kurulu belli modellerä görä: *Kolada günü* – *Kolada gecesi, Oruç günü* – *Oruç gecesi* (Büük orucun önündä bitki pazar – Büük orucun önündä gecä).

Yortu günnerinin ajun adları bulgar dilindän kalkaydır, bir payı da alınma romın dilindän: *Andreyä karşı* – *Срецу Адреевден*, *İgnajdenä karşı* – *Срецу Игнажден* h. b.; *Koladaya karşı, Kolada ajunu* (rom. *ajun* – ‘karşı’) – *Срецу Колада*; *Eni Yıla karşı, Eni Yıl ajunu* – *Срецу Нова година*, *Ay Yordan ajunu, Ajun ayazması* – *Срецу Йордановден*. Başka termin lafbirleşmelerindä *ajun* lekseması gagauz termin sistemindä kullanılmêr, sade kullanılêr *Ajun - Kolada ajunu* maanasında (Valk.).

Bulgar dilindän kalkalanêr lafbirleşmeleri, angıların temelindä baş olarak kullanılêr yortu lekseması: *Tauk yortuları* – *Пилешки празник*, *Rusali yortuları* – *Русалимски празници*; *Yabanı, Canavar yortuları* – *Вълчи / Вълците празници*.

Kolajni posti – *Kolada orucu* modelä görä kurulêrlar öbür oruçların adları: *Paskellä orucu, Panaiya orucu, Petro(u) orucu* h.b. Oruç lekseması gagauzlarda hem türklerde farsî dilindän alınma. Nasıl o gelmiş gagauz dilinä şindilik söylemää zor.

Meraklı nominativ formaları kullanılêrlar luhusababusunu nişannamaa deyni. Alınma termin *Babinden* kullanılêr hep ölä, nicä onun kalkası *Babu günü*, taa sii- rek kullanılêr kısaltılmış forma *Babin*, ama hepsindän çok kullanılêr lafbirleşmesi, angısına girer bulgar bellilii *babin* hem gagauz lekseması *gün: Babin günü*.

Adresat, kimä adlı yortu, hem leksema *gün* – hrononimi nişannamak için en sık kullanılan nominaşıya modeliydir. Kimikerä peydaletêrlar tautologiya formaları, örnek: *İgnajden günü*.

Bulgarcadan kalkalanêrlar çoyu adet rituallarının adları: *kolaç okutmaa* – *отчитам* (удричам) *кравая*; *trimur tutmaa* – *държът тримур*, *Kolada gezmää* – *ходя на Колада*; *surva gezmää* – *ходя на сорваки*; *Lazari gezmää* – *ходя на Лазар*.

Bulgar dilindä kullanılan modelä görä kurulu gagauz terminneri: *oruç tutmaa* (karş. bulg. *държът тримур*); *masleniŭayı yartmaa* (karş.: bulg. *правя Сурваки*); *uultuynan gezmää* (karş.: bulg. *ходя с хлопки*); *pupalilaysa gezmää* (*pupalilaysa* – bulgarların ‘Похвалила се...’ kolada türküsü başlantısının gagauz variantı); *rakiynan gezmää*; *Kadın gezmää*. Kimi lafbirleşmelerinä girerlär romıncadan alınma laflar: *plugumoşi gezmää* (*pluguşor*, *plug*, *plugumoşi* – adet türküsünün başlantısı); *stävaynan gezmää* – Koladada ‘yıldızlan’ evdänevä gezmäk ritualı (rom. *a umbla cu steaua* – DEI, 2004, 893, bulg. *ходя със звезда* – Сорочяну, 1995, 12); *kapra gezmää* – Eni Yıldı keçı (rom. *capră*) maskasınnan evdän-evä gezmäk ritualı. Kimikerä hrononimi nişannamak için kalkalanêr bulgar terminin maanası, bölä peydalanmış gagauz dilindä termin *Öküzlerin günü* (02.01/15.01), angısı bulgar dilindä nişannı leksemaylan *Риначовден* (işliktän *рина* ‘paklamaa, kürümää küreklän (‘fıski, kaar’)’ – БРС, 1975, 585). Gagauzçaya termin çevirili bukva-bukva: *dam kürümää*. Bilinir modellerä görä, açan termin erinä kullanılêr adet ritualını nişannayan lafbirleşmesi, yapılı aşaa-dakı adet yapımnarının adları: *yımırta sallamaa*, *yımırta hamlamaa* (oruç tutmakta yapılan adet ritualları); *rusalileri getirmää*, *rusalileri götürmää* (rusali yortularının adet ritualları).

Коледни песни, *коледни кравай*, *еньовски китки* gibi bulgar terminnerinä görä kurulêrlar gagauz terminneri: *kolada türküleri*, *suvrak türküsü*, *kolada kolacı*, *plugumoşi kolacı* ‘koladacılarā verilän ekmek’; *kolada çiçää* – kiyattan yapılı çiçek, koladacıların nişanı, *troiŭa çiçää*, *troyŭa otu*, *kolada molitvası* – kolada kolacını kabledirkän koladacıların tarafından sölenän molitva.

Balkannarda Kara deniz boyunda yaşıyan gagauzlar, ölä denilän haslı (haliz) gagauzlar bulunarmışlar urum (grek) klisesinin etkisi altında. Bizä görä, bu üzerä gagauzlarda yaygın ortodoks ayozlarının günneri adına girer urum lekseması ay: *Ay Andrey*, *Ay Varvara*, *Ay Örgi*, *Ay Dimitri* h. b. Bu terminnär bulgar dilindän alınma terminnerin hem kalkaların sinonim variantlarıdır: *Ay Andrey* – *Sveti Andrey* – *Andrey günü*. Onnar kimikerä girerlär katlı termin birleşmesinä: *Ay Nikola günü*, *Ay Nikolaya karşı*, angıları gagauz dilindä düzülü urum hem bulgar kalkalarının temelindä. *Ay Yordan*, *Ay İvan* modelinä görä yapılı luhusa babu- sunun kalendar günü: *Ay Babin*. Urum dilindän alınma ay hem bulgarcadan alınma saabilik belliliin *бабин* birleşmesi bu günü hem onu nişannayan termini koyêr yılın başka klisä datalarınan bir sıraya.

Urum dilindän alınma gagauzçada adlık ayoz da (a’ııaç, bak: ГРС, 1975, 9). Kalendar termin sistemasında bu adlık girer terminologiya birleşmesinä *Kırk ayoz*, nişannayarak *Kırk ayoz* gününü. Bu günün dublet variantı *Kırk meçik* birleşmesi, neredä ayoz maanasını gösterer arap lekseması, angısı gelmiş gagauzçaya türk dili yolundan: *meçit ‘şanni’* – Allah için (TPC, 1977, 610).

Kimikerä yortuların hristiyan adları halk etimologiyası yardımınan maanası di- işiler, olêr klisä hrononimnerinin adaptatıyası, onnarın halk adlarına yaklaşması (halk etimologiyası için bak: Толстой, Толстая, 1988). Deyelim, *Kırk ayoz* gü- nündä adetä görä lääzımmış kırk kerä dalamaa ekmää, içmää kırk yudum şarap, kırk kerä urmaa erä kazmaylan, üleştirmää kırk kolaçcık; Kongaz küüyündä sä lääzımmış daatmaa insana kırk kaşık, neredän geler günün adı – *Kırk kaşık*, angısı olêr günün klisä adlarının sinonimi.

Urum klisä dilindän geler üülen tarafındaki gagauzlara taa bir yortunun adı – *Sotira*, *Ay Sotira* (ἡ μεταμορφωσις του εσπεροζ, σπερ, ηροζ ‘kurtarıcı’ – ДГРС, 1958, T. II).

Hem üülen, hem merkez dialektlerdä Hristozun anası nışannanêr urum leksema- sının *Pana(i)ya* (Valk.), *Paniya* (Kong.) – urumca Пана'їа çok ayozlu, Mariyanın epi- teti. *Büük Panaiya* hem *Küçük Panaiya* yortularının adları bulgar dilindän kalkalardır: *Голяма Богородица* – *Малка Богородица*.

Urum klisä dilindän, geçip gagauz dilinä, gelmiş evelki çifit dilindän çekilän termin *Paskellä* (evelki çifitçe *Pesah*, urum. πασχα).

Tek-tek razgeler türk dilindän alınma terminnär. Onnarın arasında yaz başının halk adları *hidrellez*, *Hızirilyaz* (*Hızır* – prorok İliyanın musulman adı, *ilyas* – ilkyaz, gaga- uzçada – *Hederlez/Ederlez*) hem kış başının adı *Kasım* (yazı kıştan ayıran). Bu günnär taa osman türklerinde birleşmişlär *Ay Görgi* hem *Ay Dimitri* hristiyan yortularının (Гордлевский, 1968, T. IV, 89). Türk dilindän geçän arap lafı *meçik* gagauz dilindä sade adet ritualı termin lafbirleşmesindä hem onun derivatlarında razgeler.

Göçüp Besarabiyaya, gagauzlar başladılar yakın ilişkilennmäa erli halklan - mol- dovannarlan da kavramışlar onnardan birkaç adet hem adet ritualı. Onnarın arasında geneldä kış yortuları. Adetlärän barabar almışlar adet leksikasını da. O terminnär diil çok, ama onnar geräa gibi kaavi köklemişlär, aktiv kullanılêr, bakmayarak ona, ani ço- yunda var gagauz variantları da. *Sarmısak beklemää* adetinnän barabar alınmış *usturoy* termini da - adet ritualının baş atributu.

Leksema *Kolada* gagauzlarda sayılêr yortunun baş adı, ama kimi erlerdä, nicä, deyelim, Tomay küüyündä hem Çadır-Lunga kasabasında, kullanılêr termin *Krêçun* (Cră- ciun). Valkaneştä bu leksema kullanılêr sade deyimdä: ‘*Büün ajun, yaarin Krêçun*’. Kola- daya karşı gün dä nışannı romın leksemasının *ajun* (Valk.). *Ajun* hem *Krêçun* girerlär türlü termin lafbirleşmelerinä, angıları bilinerlär bir dialektlerdä, ama bilinmeerlär başkalarında. Deyelim, *Kolada ajunu* kullanılêr Kongazda, Çadır-Lungada sa bu günä deerlär *Krêçuna karşı* – termin, angısı ya- pılı en çok kullanılan modelä görä: *Koladaya karşı* – karşı. bulg. *Срещу Колада*. Kongazda üç kış yortusunun (*Kolada*, *Eni Yıl* hem *Ay Yordan günü*) önündeki günnerini nışannamak için kullanılêr moldovan lekseması *ajun*: *Kolada ajunu*, *Eni Yıl ajunu*, *Ay Yordan ajunu*. *Ajun* lekseması kullanılêr taa bir termindä: *ajun ayazması* (belli edili günün en önemni adet ritualı).

Romın leksemaları girerlär gagauz terminologiyası lafbirleşmelerinä, angıları nışannêr- lar kışın evdän-evä ritual gezmeklerini: *stăva gezmää* (rom. *steaua* – ‘yıl- dız’), *Plugumoşi gezmää* (*plugumoşi* – moldovan kolada türküsünün başlantısı), *kapra gezmää* (rom. *capră* – ‘keçi’).

İki termin romın dilindän baalı ölüleri anmak adetlerinnän: *pomana* hem *Moşi / Moşa*. Evelki slavăncadan gelän laf *паша* gelmiş gagauzlara, geçip romıncadan maanalarnan: ‘ölüyü anmak’ – ‘birkimseyin canını anmak için verilän kolaç’ ‘ölüyü anmak için verilän baaşışlar’ (Valk., Kotl., Kong., Çeşm., Töm.). Dedeleri anmak için tutulan *Troyta cumertesi* nişannanmış adaptat edilmiş formaylan *Moşi / Moşa* – moldovannarda: *Moşilor, Moşii de Rusalii* (Кабакова, 1989, 306).

Bulgar hem romın laflarınнан uyan terminnerdän başka (bu olayın sebebi – ritual praktikalarının birtürlülüü), olur belli etmää kimi bulgar-romın izoglosaları. Deyelim, bölä izoglosa var nasıl sayalım *Küçük Paskellä* terminini: bulg. *Малък Великден* – rom. *Paştele mici*. Gagauzlarda bu günün sinonim maanası *Ölülerin Paskellesi* uyêr bulgar adınнан *Мъртъвyy Великден* (Сорочяну, 1995) hem dâ Vengriya hem Banat romınнарında *Paştile morţilor* (Кабакова, 1989, 75).

Bulgar-gagauz izoglosası sayılêrlar kalendar pomanalarının adları, angıları bulgar kalendarında nişannı terminnêrlän *задушница, душница, одуши*, gagauzçada – *duşnița*, hrononimdä gösterilän dedeleri anmak pomanası sa, belli ediler romın-gagauz arealında: *Simbăta Moşii – Moşi (Moşa)* (Кабакова, 1989, 38).

Spas, İspas yortusunun nişannanmasını var nasıl katmaa hem bulgar, hem romın izoglosalarına. Gagauz dilindä termin *Spas* var nasıl olsun bulgarcadan: *Sveti Spas* termininin kısaldılmış forması, *İspas* sa (bulgar dialektlerinde razgelmeyän) var nasıl olsun romın forması *İspas*, angısı çekiler evelki slavän formasından *Съпасъ* (εωτηρος). ‘Bulgar gagauzları’ taa sık kullanêrlar termini *Spas*, üülen dialektindä lafedän gagauzlar (‘haslı gagauzlar’) sa, angıları yaşêêrlar moldovannarlan komuşulukta, kullanêrlar termini *İspas*.

Gagauz kalendar adetleri terminologiyasının karşılaştırma analizi üzä çıkardı aşadaki özellikleri:

1. Gagauz kalendar adetleri terminologiyası – ölä bir sistem, angısı strukturasına görä, içindä geçän leksika hem semantika protesleri karakterinä görä yakındır bulgar kalendar adetleri termin sisteminä.

2. Gagauz nominaşıya modeli en yakın bulgar modelinä.

3. Adet terminnerinin çoyu bulgarcadan kalkaydır, taa azı – urumcadan kalkaydır.

4. Alınma terminnerin en büyük sayısı baalı bulgar hem urum dillerinä. Urum dilindän alınma terminnêr gelmişlêr urum klisä dilindän, bulgar dilindän gelän terminnerinin aracı dil funktşiyasını tamannamış evelki slavän dili.

5. Urum dilinin en kuvetli etkisi varmış gagauz dilinin üülen dialekti terminologiyasına, ölä denilän ‘haslı gagauzların’ dilinä, angıları Balkannarda bulunarmışlar urum klisesi etkisinin altında, taa kuvetli bulgar etkisi dâ – merkez dialektindä lafedän ‘bulgar gagauzlarının’ dilinä düşärmiş.

6. Erli moldovan halkınнан dayma kontaktlar üzerinä moldovan kalendar terminologiyasının etkisi belliydir. Razgeler genel (ortak) bulgar hem moldovan izoglosaları da.

GAGAUZ TERMİNNERİNİN ETNOLİNGVİSTİKA SÖZLÜÜ

Ajun. Koladaya karşı gün. (24.12/07.01). Valk., Kirs. = *Kolada ajunu* – Kong. = *Koladaya karşı* (*Kolada karşı* – Kaz., Kotl., Baur.) – Valk., Kong. = *Krêçuna karşı* – Çad. / İrmi dördünde dekabrının ajun: büün ajun, yaarna – Krêçun – Valk. / Küçük uşaklar (çocukaklar) gezerdile(r) ajunda Pupalilaysa. – Valk.

Ajun ayazması. Hep o **Büük ayazma** – 1. Kong. / Ay Yordan ajunu popaz yapardı ajun ayazması. Masa üstündä dört kastrula, popaz okuye onnarı, svençit eder kruçaynan suyu – ayazma yapêr. Sora feslennän serper narodun üstünä.

Ak perşembä. Paskelleyä korşı perşembä. Valk., Kotl., Çeşm., Çad., Tom., Baur. = *Büük perşembä* – Kong. / Ak perşembädä cannar geliy evä. Kalkıysın erkenä, yapıysın eleştirmä (laana, fasülä, ekmek). Koyısın kapu yönündä sofrayı, koyısın sofra üstünä ne var, yakıysın ateş sofranın yanında, günnükliysın sofrayı da eleştiriysin. – Valk. / Ak perşembädä boyısın yımırta. – Tom. / Ak perşembädä giderlär mezarlaa, alıylêr birkaç kolaç, koliva, şarap, süpürgä, materiya, fistannık, çorap, yakacak (koçancık). Yakêrlar ateş mezarın başında. Açan çıkêrlar auldan, saplêêrlar punara bir mum hem köprüyä. Soran evä gelerlär, eleştirelär. – Baur.

Andrey. Hep o **Ay Andrey.** Valk., Kong., Çeşm. / *Andreyä karşı* – Baur., Valk., Tom., Beş. / Andreyde iş yapmardılar. Kim isterdi, yapardı gününü. Toplanardı kızlar, çocuklar sarmısak beklemee. – Valk.

Andrey günü. Hep o **Ay Andrey.** Kirs., Baur., Cal., Beşg. / Andrey günü bir evä toplanardılar kızlar, çocuklar sarmısak beklemäa. – Cal.

Andreyä karşı. Ay Andrey gününün ajunu. Valk., Tom., Baur., Beşg. = *Sarmısak gecesi* – Çeşm. = *Sarmısak* – Valk. = *Usturoy* – Valk. / Andreyä karşı alêrla(r) bir diş sarmısak da yapêrla(r) kruça kapulara, tokatlara. Deerlä(r): ‘Şeytan, evdän yırak, içeri girmesin’ – Baur.

Arhangel. Hep o **Arhangel Mihayıl.** Kotl. / Arhangel hem Kasım eskiycäk hem eniycek düşıylär bir gün – sekizindä noyabrının. Arhangeldän sora çekeder horuç.

Arhangel Mihayıl. Arhangel Mihailın günü (08.11/21.11). Valk., Çeşm., Kong., Beşal., Çad. = *Arhangel* – Kotl. = *Sveti Arhangel* – Tom. / Arhangel Mihayıl pek büük günü. Keserler kurban, konuşarlar. – Valk.

Ay Andrey. Ay Andreyin günü (30.11/13.12). Valk., Kong., Beşal., Çeşm. = *Andrey* – Valk., Kong., Çeşm. = *Andrey günü* – Kirs., Baur., Cal., Beşg. / Noyab- rinin otuzunda – Ay Andrey. Biz bekläardik Sarmısak. Andreyle(r) yapardılar gününü – Valk. / Ay Andreydä otururduk pridänka. Kızlar sarmısaklan dener- dilär kısmetini. Koyardılar sarmısak (birkaç diş) ikonanın karşısına. Herbir dişä koyardılar çocuk aad, sabaadan eşerirsadı, o çocuk – kızın kısmeti – Kong.

Ayazma. Okunmuş (sfințit) edilmiş su. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Çad., Baur. / Açıan stauro suya atılıy, o günü gidiyla(r) kliseye, alıyla(r) ayazma. Getirdiynen ayazmayı, içiyla(r) birer yudum – saalık için. O günü deniylä(r): ayazma donarsaydı – o yıl olacak saa, donmarsaydı – olacak astalık.- Valk. / Ay Yordan ajunu narod klisädän alêr evä birer şişe ayazma. – Kong.

Ay Babin. Hep o **Babin.** Kong., Valk. / Ay Babindä babular toplanırdılar konuşmaa – Kong. / Nasıl uşaklar çeketti olmaa bol'niçada, Ay Babini karılar yapıyla(r) toplanıpta bir evde. Epsi getiriy imee, şarap – konuşiyla(r) sade karılar. Sora bitkide çorbacıykayı çekiyla(r) kızaklan, kendileri çekiniy – Valk.

Ay Dimitri. Hep o **Kasım.** Valk., Çeşm., Kotl. / Ay Dimitridä kurban keserlär. Ödeşerlär çobannarnan. – Kotl.

Ay İliya. Ay İliyanın günü (20.07/02.08). Valk., Kong., Kotl., Beşal., Çeşm. = *Sveti İliya* – Çad., = *Sveti İley* – Beşal. / Ay İliyaya kada(r) imeerler üzüm hem karpuz. Giderler kliseye, okudalar, eleştireler, ondan sora iyerler. Kurban keserdiler. – Kotl.

Ay İvan. Ay İvanın günü (eskiycä 07.01.). Kong., Kotl., Tom. (*Ay Yuvan* – Valk., Beşal.) = *Sveti İvan* –1. Kong. = *İvan günü* – Kong, Tom., Baur., Çad. = *Van günü* – Kaz. / Ay İvanda olêr slujba, kimin var İvanı, kurban keser. Eni evliläri serperdilär suynan. Kim istemerdi serpsinnär, vererdi bahşiş. – Kong. / Ay İvanda biterdi yortular. – Kotl.

Ay Nikola. Ay Nikolanın günü (06.12/19.12). Valk., Kong., Çeşm. = *Nikola* – Kong., Tom. = *Nikola günü* – Kong. = *Ay Nikola günü* – Valk. = *Sveti Nikulay* – Çad., Beşal., Baur. = *Nikulay günü* – Kong., Kirs., Çad., Baur. = *Sveti Nikulay günü* – Baur. // *Ay Nikolaya karşı* – Valk. / Ay Nikolada var kurban, ama oruç, balık kurbanı. Kimin günü, istersa, yapêr oruç, eleştirmeerler. – Kong. / Ay Nikolada yaalı inilmiy. Kim Nikola, yapıy kurbanını – balıktan. – Valk.

Ay Nikola günü. Hep o **Ay Nikola.** Valk. / Ay Nikola günü gidiyis kliseye, slujba olıy, o günü işleniliy.

Ay Nikolaya karşı. Ay Nikola gününün ajunu. Valk. = *Sveti Nikulay gününä karşı* – Baur. – *Kadın gecesi* – Valk. / Ay Nikolaya karşı çocuklar Kadın geziyla(r).

Ay Örgi. Hep o **Hederlez.** Valk., Kotl. / Ay Örgide eleştireler kurban kuzusunu kurban ekmeennän. O kurbandan ne kalardı, toplanardı üç-dört komuşu, çıkardılar kenara, çimene, da orda emişlik içindä iyerdiler. Kurbannar karışık inilerdi. – Valk. / Açıan kuzuyu diri vererler, iki buynuz arasına koyêrlar bir kolaç, bir peşkir, günnüklerler da vererler. Açıan keserler – sade iki mumcaaz. Deriyi vererler kime isteerler saalık için. O günü o kuzu lääzım bitsin. – Kotl.

Ay Petro. Ay Petroyun günü (29.06/12.07). Baur., Çeşm. = *Petro, Petro günü* – Kong., Kotl., Baur., Çeşm. = *Petrou* – Valk., Kotl. = *Petrou günü* – Çeşm. = *Petro hem Pavel yortusu* – Tom., Çad. / Ay Petrouda yaalı açılêr. Keserdiler ilk keret yılda eni kokoş. – Baur.

Ay Simon. Ay Simonun günü (03.02/16.02). Kotl. = *Simon günü* –Kaz., Tom., Beşal.,

Çad., Cal. = *Simion* – Valk., Kong. = *Simion günü* – Valk. / Trifun kesermiş baaları Ay Simonda. Ay Simon geçer da sölär, nası läázım kesmää. Trifun Ay Simona gösterär, nası kesmää da kesär burnusunu. Ay Simon hatalı gün.

Ay Sotira. Hep o **Sotira.** Valk., Kotl., Çeşm., Baur. / Ay Sotira – orucun ortası. Balık iner. Ekmek yapmarlar, ateş olmasın, pek hatalı gün. – Kotl.

Ay Tanas. Ay Tanasın günü (01.05/14.05). Valk., Kotl. = *Tanas günü* – Töm., Beşal., Kirs. = *Pipiruda* – Valk., Beşal., Kotl., Töm. / Ay Tanasta kızcaazlar gezerdiler Pipiruda. – Kotl.

Ay Todur. Ay Todurun günü. Todur haftasının cumertesi. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Cal., Töm. = *Ay Todur cumertesi*, *Ay Todur günü* – Valk. = *Todur günü* – Kong., Beşal. / Ay Todur – ilk oruç cumertesi. İliştiriler pişmiş booday. Ateş yakardılar. Yarışıldılar atlılar. Horu yoktu. – Töm. / Primar bayraklan gezerdi sokaklarda, toplardı Ay Todur için pudarka – atlılar için. – Kotl.

Ay Todur cumertesi. Hep o **Ay Todur.** Valk. / Ay Todur cumertesi iş yapılmardı. Avşamnayan yakardık ateş, atlardık ateşten – gene pireler silkinsin.

Ay Todur günü. Hep o **Ay Todur.** Valk. / Ay Todur günü kaynadardılar koliva, giderdiler dädular, babular, gelinner kiliseye, gezerdi atlılar.

Ay Trifun. Ay Trifunun günü (01.02/14.02). Valk., Kotl. = *Trifun* – Valk. = *Trifun günü* – Kong., Çad., Kaz., Çeşm., Cal., Töm. / Ay Trifunda almêêrlar bıcaa elinâ. Lääzımsadı bişey kesmää – eşik üstündä çekerlär üç keret bıçaklan kruça. Biri sorıy: 'Kimi kesersin?' Öbürü cevap ediy: 'Siçanın kuyruunu keserim' – Kotl.

Ay Varvara. Ay Varvaranın günü (04.12/17.12). Valk., Kong. = *Ay Varvara günü* – Valk., Kong. = *Varvara* – Kong., Beşg. = *Varvara günü* – Kaz., Çad., Töm., Kirs., Kotl., Baur. = *Sveti Varvara* – Valk., Kotl. / Ay Varvara tutulêr kızamak hem çiçek için. Yapardık ballı pita da eleştirerdik uşakların saalı için. Ay Varvarada çamaşır yıkanılmêêr, suanılmêêr, iineynän gezilmeer – uşaklarda çiçektän hem kızamaktan nışan kalmasın. – Kong.

Ay Varvara günü. Hep o **Ay Varvara.** Valk., Kong. / Ay Varvara günü yapılyı ballı çörek kızamak için, uşaklar ilin çıkarsınnar çiçek. – Valk.

Ay Vasil. Eni Yıl, Ay Vasilin günü (01.01/14.01). Valk., Beşg. = *Ay Vasil günü* – Valk. = *Vasil günü* – Kirs. = *Surva* – Kong. = *Eni Yıl* – Valk., Kong., Kaz., Çad., Cal., Töm., Kotl. / *Ay Vasile karşı* – Valk. / Ay Vasili tutardık üç gün. O günü top- lanardı kumiler, evli uşakların gelerdi. Sabaalen rakıcıları karşılardın, suvrakçılar gezerdi. – Valk. / Biz deeriz Eni Yıl, Ay Vasil. – Beşg.

Ay Vasil günü. Hep o **Ay Vasil.** Valk. / Angı uşak duudu Ay Vasil günü, onun adını koila(r) Vasili. Kim ansırdı Ay Vasil günü, ona adıyla(r) ilk kuzuyu.

Ay Vasilâ(-e) karşı. Eni Yıla karşı (dekabrinin 31-dän yanvarın 1-ä gecä). Valk. / Ay Vasile karşı yapıys pide. İçine koyis para, tüü, yapaa. Kime ne düşecek – ondan da kısmeti. O gece yapardık paça, sarma sarardık, azırlanardık Eni Yıla.

Ay Yani. Kafa kesici Ay İvanın günü (29.08/11.09). Kotl., Çad. = *Sveti İvan* – 2. Töm.,

Baur, Çad. = *Yuvan günü* – Beşal. / Ay Yani augustta, irmi dokuzunda. Bu gün inmeer kan içli karpuz hem kara üzüm. İlkin okudêrlar da sora iner. – Çad.

Ay Yordan. Ay Yordanın günü (06.01/19.01). Valk., Kong., Kaz., Kotl., Töm. = *Yordan günü* – Kong., Beşal., Çad., Töm., Kaz. = *Ay Yordan günü* – Valk., Kong. // *Ay Yordan ajunu.* – Kong. / Beşindä yanvarın stauro suya atılıy, ertesi günü – Ay Yordan. Ay Yordanda yapardık imää, toplardık da sora giderdik kliseye, alardık ayazma. Kimin günüydü, yapardı gününü – konuşardılar. Ay Yordanda kliseden sora iş olmadı. Ay Yordanda atlılar gezerdilär sokakta. Varsadı kaar – kızaklarnan çekinärdilär. – Kaz. / Klisädä kruçayı avşamdan koyêrlar su içinä taa sabaadan. Ay Yordanda bakêrla(r): kruça donduysadı – saalık hem bereketli yıl olacek. – Töm / Ay Yordanda olêr klisä, iş yapmêêrla(r). – Kotl.

Ay Yordan ajunu. Hristozun vaatiz olduu günün ajunu (05.01/18.01). Kong. = *Büük ayazma-2.* Kaz., Kotl., Töm., Kirs., Çad. / Beşindä yanvarın Ay Yordan ajunu. Saalık için ekmek inilmeer avşamadan. Ay Yordan ajununda popaz yaper ajun ayazması. O günü popaz gezerdi evdän-evä, okuyardı, serperdi içersini hem insannarı, vaatiz ederdi. Popaza vererdilär birer kolaç.

Ay Yordan günü. Hep o **Ay Yordan.** Valk., Kong. / Ay Yordan günü. Ristos vaatiz olıy, onu vaatiz ediy prorok İvan – Ristozun uçenii. O günü olıy büük slujba, gene ayazma olıy. – Valk. / Ay Yordan günü olardı slujba. Bittiyän slujba, tüfäk patladêrdılar. Şindi dâ patladêrlar. Ay Yordan günü sular ayazma olêr. – Kong.

Ay Yuvan. Hep o **Ay İvan.** Valk., Beşal. / Ay Yuvan düşiy eskiycäk Koladada, olardı klise, kimin kurbanıydı, keserdi kurban, yapardık Ay Yuvanı, konuşardık. – Valk.

Ayvannarın günü. Hep o **Hayvannarın günü.** Valk.

Baba Marta. Mardin 1-nin yortusu. Kong. = *Babu Marta* – Çad., Töm., Beşg., Beşal. = *Babu Evdokiya* – Çad. / Baba Martada sabaalän çıkariylar rubaları – pirlär çık-sın. Çıkararkana rubaları deerlär: 'Marta içeri – pirlär dışarı'. Gün taa duumadıyan, kırmızı kuşaa baalıylar dirää – kraa düşmesin, hepsi emişlik olsun kırmızı.

Babin. Küü babusunun günü (08.01/21.01). Valk. = *Babin günü* – Valk., Kotl. = *Babu günü* – Kong., Kaz., Beşal., Beşg., Çad., Töm. = *Ay Babin* – Kong., Valk. / Babinde biterdi kış yortuları.

Babin günü. Hep o **Babin.** Valk., Kotl. / Babin günü toplanardık küü babusuna, kimde oldu uşaklarımız (Valkaneşte vardı iki-üç babu) da yapardık Babini. Babu keserdi dana, yapardı imee (kartofi, laana) alardı bir fıçı şarap. Toplanardı üz kişiyadan. Babu içeri asardı bir ip. Babuya getirerdile(r) baaşış da o ipe asardı(r). Getirerdile(r) materiya (fistannuk, fartalık), çorap, kasinka, basma, peşkir, dufi, sabun (sabun epsi getirirdi). Oturardık, konuşardık. Açan daalmaa yakın, babuyu sokakta çekerdik kızaklan. – Valk. / Babin günü babu yapardı ikram. Karılar götürärdilär pudarka: materiya, peşkir, sabun. Bitkidä babuyu yıkarı kaldırêrlar. Adamnar yaklaşmardı. Babu ödeer muzıkayı. – Kotl.

Babu Evdokiya. Hep o **Baba Marta.** Çad. / Babu Evdokiya – hiç iş olmêêr, hatalı

gün, konuşêrlar. Karı kaldırêr yorgannarı, adam çıkêr dışarı da urêr pençereyâ: 'Babu Marta içeri!' Karı da içerdän: 'Pirelâr dışarı!' Bir kırmızı parça asıylar aaca. Dokuz gün çamaşır yıkanılmêr, suvanılmêr – booday olmasın kara.

Babu günü. Hep o **Babin.** Kong., Kaz., Çad., Beşg., Kirs., Beşal., Töm. / Stäva gezerlâr Babu gününâ kada(r). Babu günü saadâ babular, karılar toplanêrlar da konuşêrlar. Babuya getirerlâr baaşış (materiya, çorap, sabun, peşkir). Düzerlâr onu gelin da çıkêrêrlêr dışarı, kızaklan çekerlâr. Adamnar sakınêrlar onnarın önünâ çıkmâa. – Çad. / Babu günü gelinnâr kayınnalarnan giderdilâr babuya baaşışnan: yapaa, materiya, kolaç, çanaklan un, sabun, peşkir. Babu azırlanardı – fırına manca atardı. Oturerla(r) imâa. Sora babuya giidirerlâr biyaz gölmek, peşkir bezdâni baalêêrlar başına, sarêrlar yapaynan da oturdêrlar. Genç gelinnâr çekerlâr babuyu sokaklarda. Sora getirderlâr evâ da soyundurêrlar. – Kong. / Babu günü karılar toplanardılar. Babu azırlardı sofra, karılar da götürârdilâr peşkir, sabun, materiya, şarap da konuşardılar. Sora düzârdilâr babuyu, götürârdilâr kızaklan punara, yıkardılar, çekindirerdilâr sokakta kızaklan. – Töm. / Babu günü toplanardılar babuda, konuşardılar, türkû çalêrdılar. Karılar babuya getirerdilâr basma, peşkir, materiya. Babuyu oturdardılar liinâ ili taçkaya da çekerdilâr. Karşı gellersadı adam, isterdilâr ondan para. – Kaz.

Babu Marta. Hep o **Baba Marta.** Töm., Beşg., Beşal., Çad. / Pervıyında mardın – Babu Marta. Dışarı saçaa dokuzunadan asêrlar bir kırmızı parça – olsun booday bereket. İş yapmêêrlar. Gün duumadan kim ilkin çıkardı, alardı bir cıbık da pençereyâ urardı: 'Mart içeri – pirelâr dışarı.' – Töm.

Balık kurbanı. Balıktan adet imeesi – ayoza kurban. Ay Nikola günündâ yaparmışlar balık paçası hem balık bulgurnan. Valk., Beşal. / Ay Nikolada kurban balıktandı – balık kurbanı. Yapardıla(r) balık paçası, balık bulgurnan. – Valk.

Ballı çörek. Hep o **Ballı pita.** Valk. Çeşm. / Ay Varvara günü yapardılar ballı çörek kızamak için, çiçek için, eleştirerdiler komuşulara. Çörek yapıları amursuz, ani kabarmasın, uşaklarda çiçekler em kızamak ilin geçsin. Çöree ya- alardılar ballan da daadardılar komuşulara. Bir küçük çörecik sokardılar saçaa – isin kuşlar. – Valk.

Ballı pita. Adet pitası, üstü ballı, verilârdi Ay Varvara günündâ uşakların saalı için, ani onnar hastalanmasınnar kızamaklan hem çiçek çıkarmasınnar. Kong., Beşal., Kirs., Baur., Kotl., Çad., Töm., Kaz. = *Ballı çörek* – Valk., Çeşm. / Varvarada yapardık ballı pita uşakların saalı için. Pita olêr amursuz, zere çiçek için, bak amurlu yaptıynan, kabarêr, furkulițelan saplanmêr – hep çiçek için. Pitaları ballayıpta eleştirerlâr(r) komuşulara. – Kong.

Blagușteni (25.03/07.04). Valk., Kotl., Beşal., Kong., Çad. = *Blagușteniye* – Çeşm., Töm. / Blaguștenidâ iş yapılmêr, kırlangaçlar yuva da yapmêêrlar. O günü iniler balık. – Kong. / Blaguștenidâ ekmek yapılmıy – küflenermiş, baa içinâ girilmiy. – Kotl. / Blaguștenidâ tauklar yımırtlamıylar. – Çad.

Blagușteniye. Hep o **Blagușteni.** Çeşm., Töm. / Blagușteniye – irmi beşinde mardın.

Kırlangaç geldiysadı, yuva yapmêêr - ölä büük yortu. - Töm.

Boa. Hep o **Bua.** Çad. / Yapardılar bir fıçıcıkta hem biigir kılından.

Boşça. Uçları baalı bir kasinka, angısına uşaklar - survakicilər hem lazaricilər toplarmışlar baaşışları. Kong., Baur., Töm., Kaz. / Kızlar, kim surva gezerdi, basmadan, kasinkadan yapardılar boşça. Boşçaya toplardılar kovrik, pitička, tarak, bilezik, şirit, basma - ne verärdilər. - Kong. / Evel, kim gezerdi survaki, kovrikleri, tatlılıkları toplardılar boşçaya. - Baur. / Kızçaazlar gezerlär boşçaylan: orêy toplêêrlar kanfeti, peçeni. - Töm. / Ne vardı boşçalarında, uşaklar paylaşmardılar. - Kaz.

Bua. Adet muzıka tertibi, angısı çıkarêr bua anırmasına benzeyän bir ses - plu-gumoşi adetinın baş atributu. Kong. = *Boa* - Çad. = *Buva*. - Baur. = *Uultu* - Valk. = *Uuludak* - Kaz. / Bua - tenekiyä baalardılar biigir kuyruundan kıl, yıslardılar onu da çektiyän - uuldardı.

Buva. Hep o **Bua.** Baur. / Yapêrlar fıçıcık, baalêrdılar biigir kılı, yıslardılar da çekerkenä uuldardı.

Büük afta. 1. Maslenițadan sora gidän afta. Kong. 2. Hep o **Paskellä aftası.** Kong., Beşal., Çad. / 1. Açan tutulêr oruç, ertesi afta - büük afta. Kim ister tutmaa oruç, saade avşamnayan iyer. - Kong. / 2. Pazertesi çekeder büük hafta (Paskellä aftası). - Kong.

Büük ayazma. 1. Ay Yordan günü için klisedä okunmuş (sfințit edilmiş) su. Kong., Beşal. = *Ajun ayazması* - Kong. / Ay Yordan ajunu popaz yapardı büük ayazma - ajun ayazması. Kong. 2. Ay Yordan (Vaatziz) yortusu (05.01/18.01). Kotl., Kirs., Kaz., Çad., Töm. = *Stauro suya atılıy* - Valk. / Büük ayazmada klisädä sular vaatiz olardı. - Kaz., Töm., Çad. / Büük ayazmada giderlär klisâyä, alêrlar ayazma saalık için. - Kotl.

Büük cumaa. Büük aftanın cumaaşı. Çad. / Büük cumaa yıkamaa yok nicel, pak-lamaa da diil lââzım. Bu gün Ristoz verdi canını bizim için.

Büük kolada. Büüklerin kolada grupası. Valk. = *Kol* - Valk., Kong. = *Çete* - Valk., Kotl. / Gündüz (ajunda) geziy küçük kolada, gece (Kolada gecesi) - büük kolada. Kim alıy büük koladaları içeri, veriyla(r) kolaç, kolacın üstüne para koyıla(r), a kim almıy - o veriy para.

Büük Panaya. Hep o **Büük Panaiya.** Valk. / Büük Panayada eleştiriyeis mevâ, kesiyis kurban, hatalı gün.

Büük Panaiya. Panaiyanın günü (15.08/28.08). Kotl.

Büük Panıya. Hep o **Büük Panaiya.** Kotl., Kong., Töm., Beşal., Baur. / Büük Panıyada olıy klise, okudêrlar kolaçcık, meva, kurban keserlar. - Kotl.

Büük perşembä. Hep o **Ak perşembä.** Kong., Beşal. / Büük aftanın Büük perşembesindä olêr büük slujba. Büük perşembä sabaalän kolaçcık eleştirerlär, kolıva, çölmek, çaşka - mezarlıkta ölülr için. - Kong.

Canavar yortuları. Valk., Kotl., Çeşm., Kong., Cal., Töm. = *Yabanı yortuları* - Valk., Çad. / *Topal canavar yortusu* - Çad., Baur. / Canavar yortuları altıgün - 11-16.09. (üç yaalıdan, üç tä horuçtan). İş yapılmaardı, adamnara ruba dikilmäärdi, yapaa

işlenmeerdı – canavarlar kıymasınar koyunnarı. Turşu kurulmêêr, laana koyulmêêr – neçin ani uzêr, kokêr. – Kotl. / İş yapmazdılar – canavar yapmasın zarar. Bıçak, makaz bü günnâr (kullanmaa) olmazdı. Baalardılar makazları, ani canavarların aazları açılmasın. İş yaparsadın, canavar gelârđi da indirârđi örtüyü. – Tom.

Çete. Hep o **Kolada-3.** Valk., Kotl. / Koladacılar gezerdi çete-çete. Erkez çetenin vardı maalesi. Geçersadılar başka maaleye – olardı düüşmek ta, öldürmek ta. Bir çetede vardı onbeş-irmi kiři. – Valk.

Çıtırdak. Plugumoři adetinın atributu. Çıtırtı yapan bir alet, benzeer rusların treşçotkasına (трещотка). Baur., Beşal., Kaz. / Çıtırdaa yapardılar taftadan, baalardılêr birkaç taftacık da gezdirerdilêr onnarı. Taftacıklar çıtırdardı, onun için dâ deniliy çıtırdak. – Kaz.

Çotra. Koladacılar ev saabilerini çotradan kiraz edârdilêr şaraplan. Valk., Kotl., Tom., Kaz., Cal. / Çotrayı taşıyardı dever. Girdiynen içeri, dever vererdi çorbacıya çotraynan şarap. – Valk.

Çörek. Yortu sofraları için pişirilân adet çörââ. Valk., Kaz., Kong., Baur., Tom., Çad. / Ay Andreye karşı toplanıy karılar, yapıyla(r) çörek, getiriyla(r) kartofi, laana, fasülâ – yapıyla(r) imee. – Valk.

Dam kürümäk. Eni Yılın ikinci gününâ karşı gecâ delikannı çocukların tarafından yapılan ritual: yavklı olan çocuk dostlarınnan paklarmış yavklusunun evindâ damda ahırları. Valk., Kong., Kaz., Kotl., Beşal., Cal. / Damnarı kürüyerdilêr Surva günü. Avşamnân çocuk kafadarlarınnan yavklusunun ahırlarını paklêrlar. Kız geçirerdi çocukları dâdudan saklı. Kız deyerdi: 'Sân bak, nârdân girecân. Auldan girin. Osadı tokadı mı brakayım açık?' Dâdunun damını kürü- düysalar, dâdu lâázım yapsın bir konuş, konuklasın çocukları. Dâdu istemeer, baarêr kıza, neçin lâázım kessin bir-iki kuş, yapsın imââ, doyursun çocukları, şarap çıkarsın: lâázım azırlansın, nicel bir çotraya. Dâdu yapmarsadı konuş, kat- rannêrlar tokatları. – Kong. / Bizdâ dam kürümäk Eni Yıldıydı. Kızın yavklusu kafadarınnan paklardı biigirlêrin hem ineklêrin erini, vererdilêr imââ da soran giderdilêr kapuya da deyerdilêr: 'Sizin biigirlêr yok' Girerdilêr içeri, selâm vererdilêr, konuşurdular, çocuklara basma vererdilêr. Damnarı lâázımdı kürümââ saklı. Kızın bobası duyarsadı – çocuklar kaçardı. – Kaz. / Eni Yıl günü avşamnân çocuklar saklı paklêrlar damnarı da sora urêrlar pençereyâ: 'Kürüdük, pakladık, hayvannarı doyurduk'. Ev saabisi baarardı: 'Saa olunuz!' Ertesi günü horuda çocuk kıza sülârdı, ani kürüdülêr damı, kız da sülârdı: 'Buyurunuz, geliniz' Yavklusu çocuklarnan gelerdilêr içeri, ev saabisi ikramnêêr. – Cal. / Evlilêr gece gezerdi- lâr dam kürümââ. Sora ev saabisi çırardı da ikramnardı onnarı, para vererdi." – Kotl.

Dever. Koladacı, angısı kiraz edârđi ev saabilerini çotradan şaraplan. Valk. / Çotrayı taşıyardı dever. Girdiynen içeri, dever vererdi çorbacıya çotraynan şarap, stannik sorardı: 'Avşam ayır olsun! Kabul muysunuz musaafir?' Çorbacı deyerdi: 'Kabul'. Bundan sora koladacılar çekediyla(r) çalmaa 'kolada'

Dimitri duşnişası. Kirs. / Dimitri duşnişası - hem büük duşnişa, yapılar kayıp-ların parastası. Genä pomana ileştirerla, koliva yapêrlar.

Dokuşma. Boyalı yımirt "alarla Paskellä oynunnarı. Uşaklar, kimikerä büüklär dä, durêrlar biri-birinä karşı ellerindä yımirta. Herkezi kendi yımirtasınan urêr karşıda-kısının yımirtasına. Enseer o, kimin yımirtası kırılmêêr. Valk., Kong., Çeşm., Kotl., Baur. / Paskelledä oynardılar yımirtaylan dokuşma. Kimin yımirtası çıkacak taa kaavi, o taa saa hem kuvetli. - Çeşm.

Domuzların günü. Hep o İgnajden. Valk., Beşg., Töm., Cal. / İgnajden - domuzların günü. Bu gün keserdiler domuzları Krêçun için. - Töm.

Dragayka. Yaz ortası (24.06/07.07). Valk., Kong., Çeşm., Kotl., Töm., Çad., Baur. = Meyva günü - Çeşm. / Yaz yarılanêr, gün döner. Kıra gidârdilêr ekinleri dolaşmaa. Dragaykadan sora çekedârdi orak, iki aftada bitârdi biçmâk. - Töm. / Dragaykada epsi rubaları çıkarardık dışarı - moli olmasın, pençereleri tıkarardık. Kliseye, mezarlaa gi-derdik. - Valk. / Dragaykada yok nicä çekilmää kantarlan. - Çeşm.

Dragaykaya karşı. Dragaykanın ajunu. Valk., Kotl., Kong., Töm., Beşal., Çeşm., Çad. / Dragaykaya karşı kızlar toplardılar genger, keserdiler okada(r) genger, nekada(r) neetliylar (iki - küü içinä, bir - aşırıya). Asardılar dışarı başaşaa. Angısı eşerecek - ona da evlenecek. - Kotl.

Duşnişa. Kirs. Bu gün ölülerin adına pomana veriler. Herbir yortuların önündä olêr Duşnişa.

Duşnişa Troyta günü. Troyta cumertesi, Moşa. Kirs. / Bu gündä döşeela erlerä, saçaklara ot: çayır otu, pelin. İlk otu getirerlar Duşnişa Troyta günü.

Ederlez. Ay Örginin günü (23.04/06.05). Valk., Çeşm., Cal. = Hederlez - Kong., Beşal., Kotl., Töm., Çad., Baur. = Ay Örgi - Valk., Kotl. = Örgi - Çeşm. = Sveti Görgi - Cal. = Hayvannarın Paskellesi - Cal. / Ederlez için kurban kuzuyu nişannêrlar. Keserlêr dä, diri dä vererlêr. Açan vererlêr, deerlêr: 'Bu dünnäda sänin olsun, übür dünnäda benim olsun' Kim da alêr, deer: 'Bo(g) da proste' - Töm.

Ederlezä karşı. Ay Örginin ajunu. Valk., Kotl., Kong., Töm., Baur. / Ederlezä karşı ekerlêr feshân. - Baur.

Eleştirmä kolaç (Üleştirmä kolaç - Beşal.). Pomana kolacı. Pişiriler vatrada, örülü, başka donaklamasız, ortasında delikli. Bölä kolaçlar daadarmışlar plugumoşicilerä: plugumoşi kolacı - Valk.; hêy-hêy kolacı - Töm. / Plugumoşicilere vererdile(r) eleştirme kolaç. Eleştirme kolaç olmadı sinide, onu pişirerdile(r) fırının erinde. Alardılar iki tel amur, kıvradardıla(r) onnarı, yapardıla(r) kolaç, ortada delik. - Valk.

Eni Yıl. Yıl başı. Hep o Ay Vasil. Valk., Kong., Beşal., Kaz., Çeşm., Baur., Çad., Cal., Töm., Kotl. // Eni Yıla karşı - Valk. Kong., Töm., Kaz. / Eni Yıl günü - Kong., Valk., Töm., Cal. / Eni Yıl epsi kumişala(r) naşasına kolaçlan (sinide kolaç yapıyla(r)). Kolacın üstünde süüş tauk, kanfeti, kovrik. Naşasından kaare gidiyla(r) dever anasına. - Valk. / Eni Yıl - iki gün, horu olardı. Kim ansırdı Eni Yılda, ona vererdilêr gölmek, don,

adardılar kuzu. – Töm. / Eni Yılda atlı çocuklar gezerdilär, kızlar da toplanıp köşedä onnara bakêrlar. – Töm. / Eni Yılda horuya kada(r) kızlar, çocuklar kızak çekinärdilär. – Kaz.

Eni Yıl günü. Eni Yılın ilk günü. Kong., Valk., Töm. / Eni Yıl günü foru olardı. – Valk. / Eni Yıl günü avşamnän çocuk kafadarlarınnan yavklusunun ahırlarını paklêêrlar. – Kong. / Eni Yıl günü sabaalän çocuklar gezerlär rakıylan nunasına. – Töm.

Eni Yıla karşı. Eni Yıl gecesi. Kong., Valk., Töm., Kaz., Beşg., Kotl., Cal. / Eni Yıla karşı alardıla(r) bir baş suan, ayırdıla(r) oniki yaprak, koyardıla(r) pençereye. Oniki parça suanı nişannıysan onnarı oniki aya. Angı yaprakta çıkıy su – o ay olacak yaamurlu. – Valk. / Eni Yıla karşı azırlanêrsın: yapêrsın paça, sarma, şişek, tauk kesersin: azırlanêrsın rakıcılara, kumilärä. Eni Yıla karşı çocuklar gezerdilär hêy-hêy. – Kong. / Angı yaprakta çıkıy su, o ay olacak yaamurlu. Eni Yıla karşı gündüzdän çocuklar gezerdilä(r) trakaynan, vardı çatıcıkları kolaçcık için. Onnara vererdilä(r) kapeyka, kanfeti, kolaçcık. Gezerdilä(r) karannaa kada(r). Sora çekederdi gezmäa taa büüklä(r), gezerdilä(r) bütün küüyü, onnara da vererdilä(r) kolaç, kapeyka, – Kotl. / Eni Yıla karşı yapêrla(r) pita. İçine koyêrla(r) kapeyka, saman, yapaa, tüü – bakêrla(r) kimä ne düşecek. Eni Yıla karşı hem İgnajdenä dizerdilä(r) pençerä üstünä suan yapraa. Dizerdilä(r) nası güneş. – Kotl. / Eni Yıla karşı yapêrla(r) kırma. Kırmaya koyêrla(r) kapeyka, soran keserlä(r) da kimä düşer – onun kısmeti çıkêr. – Töm. / Eni Yıla karşı yapardılar plêçintê. İçinä koyardılar çıbık (kimä düşecek – hayvandan kısmet) hem kapey- ka (zengin olacak). – Cal. / Eni Yıla karşı yapardılar kırma. Kırmaya koyêrlar kapeyka, yapaa, tüü. Kimä ne düşerdi – onda o da olacak. Suannan denerdilär, angı ay olacak yaamurlu. Kim Eni Yıla karşı ansırdı – adardılar (boba, dädu, babu) kuzu, dana. – Kaz.

Et duşnişası. Et orucuna karşı cumertesi. Valk., Kong. / Et duşnişası – cumertesi, eleştireriz manca lokmaynan. – Kong.

Et orucu. Masleniçanın önündä pazar. Valk., Beşal., Kong. / Et duşnişası – Kong. / Cumertesi – et duşnişası, pazar – et orucu, ertesi aftası – piinir aftası. – Kong. / Pazar günü bitki gün iniliy lokma, pazertesinden çekediy Piinir aftası. – Valk.

Feneş. 1. Turumcu çiçeklerdän feneş, angısını kızlar örärdilär yavklularına kolada gezmäk için. Kaz. 2. Koladacıların donaa. Kotl. / Kolada(da) çocuk alardı şirit, tandäla, tel, vererdi yavklusuna da o yapardı feneş. İlk günü (Koladada) olardı horu. Horuya çocuklar giderdilär feneşlärnän. – Kaz. / Tarä yapardı feneşä kızkardaşı. – Kotl.

Fışkan, -cık. Çıplak alma (süüt) çıbu, angısınnan çocuklar yaparmışlar Survaki adetini. Valk., Kong., Baur., Töm. / Suvrakçılarda – çocuklarda elinde vardı fışkancık, onnan suvraklardılar girdiyen içeri. – Valk. / Kızların elindä vardı survaklıta, çocuklarda – pak fışkan. – Kong. / Survaki geziylär fışkan (emiştän) elindä. Girerlär içeri, fışkancıklan düver kıçına, da ona vererlär kovrik, tatlılık, kapeyka. – Baur. / Sekiz-on yaşında kızçaazlar gezerlär bir fışkan elindä, kenarda lentacıklar, girerlär içeri, çalêrlar: 'Surak, surak, pak gudina' Çorbacıyka kırêr fışkandan bir parça da koyêr onu hollaa

- tauklar çok yımırta yapsın. Kızçaazlar gezerdilər birin fişkan bitincesinä. - Töm.

Fima günü. Fima günü. Kirs. / Fima günü kesiler horoz, çocukların saalı için.

Gelin (Gelincik). 1. Adet oyununu oynayan lazarici kızçaaz. Valk., Kong., Beşal., Çad. = *Gelincik* -Töm., Beşg. 2. Baş pipirudacı kızçaaz. Töm. = *Gelincik* - Çeşm., Kotl., Çad. = *Kalabaklı* - Valk. / Üç kızçaaz sekiz-dokuz yaşında gezerlər lazari. Birisi olêr gelin, ikisi da çalêr. Gelin onnarın önündä oynıy iki elindä birer basma. Tepesinde gelinin baalı biyaz çember. - Kong. / Pipiruda geziy sekiz-on kızçaaz. Onnarın içindä iki gelin - düzülü çiçeklän. Ot ellerindä oynêêrlar, übürlär çalêr. - Töm. / Gelincik olardı üüsüz uşak. - Kotl.

Gercu. Hep o **Kaluyeni.** Beşal.

Germançu. Hep o **Kaluyeni.** Töm., Baur., Cal. / Topraktan yapêrlar kukla, kırk santimetra - Germançu (Tanas). Koyêrlar yaşçik içinä, kızçaazlar beklerlər, mumcaaz yakêrlar. Pipirudadan sora kuklayı kör punara atêrlar - yaamurlar boşansın. - Töm. / Germançuyu atêrlar çukura. - Baur.

Guguşçuk. Koladacı uşaklar için pişirilän adet ekmecii. Valk.

Güvää. Lazarici kızçaaz, angısı 'gelinnän' bilä oynêêr adet oyununu. Valk., Beşal. / Gelinnän güvää oynıylar biri-birine karşı (biri - oyanı, biri - buyanı) da çalıylar lazari. - Valk.

Hayvannarın günü (02.01/15.01). Kong., Beşal. / Eni Yılın ikinci günü - Ayvannarın günü. Adamnar toplanardılar, içärdilər şarap ayvannarın saalı için. - Kong.

Hayvannarın Paskellesi. Ay Örginin (ev hayvannarını koruyucusunun) yortusu. Cal. / Ederlez, Sveti Görgi - bu Hayvannarın Paskellesi. Ederlezä karşı urardılar hayvannarı kira, a koyunnarı taa ileri aydêrlar toløkaya.

Hederlez. Hep o **Ederlez.** Kong., Beşal., Kotl., Töm., Çad., Baur. / Hederlezdä sabaalän imedäân çekilerlər hem yıkanêrlar çiiydä. Kurban keserlər - kuzu erkek olsun, eleştirerlər. - Kong. / Hederlezdä çoban alêr koyunnarı tarlaya. - Kotl.

Hêy-hêy. Hep o **Plugumoşi-1.2.** Kong., Kaz., Töm., Beşg. / Hêy-hêyda içeri kolu çarmêêrlar, hêy-hêy dışarda. İnsan çıkardı kapuya, vererdi bir kolaç, beş mi, iki mi frank. Kolaçları toplardılar bir sopaya. Gezerdilər gece yarısına kada- (r). - Kong. / Eni Yılda hêy-hêy çalardılar. - Kaz. / Hêy-hêyde içeri girmäârlär, okuyurdular hêy-hêy kapu önündä. - Töm. / Hêy-hêy çalardılar molduvanca. - Beşg.

Hêy-hêy gezmäâ. Hep o **Plugumoşi gezmäâ.** Kong., Kaz., Töm., Baur., Beşg., Beşal., Çad. / Hêy-hêy çocuklar gezerdilər Eni Yıla karşı. Gezerdilər kol-kol (dört-beş kişi) muzıkaynan, kemençeynän, çannan, trakaynan, buaynan, kamçı patladêrdilêr. - Kong. / Hêy-hêy gezerdilər üç-dört kişi, saadä delikannılar. Gezerdilər trakalarnan, uuldaklan, çitirdaklan. Onnara vererdilər gümüş, kolaç. - Kaz. / Eni Yılda gezerlər hêy-hêy. Gündüz, üülendän sora, gezerlər küçük uşaklar, gece da, onikidän sora - büyük çocuklar (üçär-dördär kişi). Gezerdilər uultuynan, öküz dâ ilärdä, öküzü koşardılêr taligaya, taligada da - puluk. Aydıylêr evdän-evä, düviylêr trakaları, baarêrlêr: hêy-hêy! - Töm. /

Eni Yıla karşı sabaadan çocuklar gezerdilär hêy-hêy (onedi-onsekiz yaşında, üçär-dördär kişi). Gezerlär garmoşkaynan, buvaynan, çıtırdaklan. Gezerlär bütün küüyü. Onnara vererlär kapeyka, kolaç. Kolaçları, parayı payederlär. – Baur. / Eni Yıla karşı gezerlär hêy- hêy – çannarnan, trakaynan. – Beşg. / Eni Yıla karşı hêy-hêy gezerlär. Biri kamçı patladêr, biri boa çeker, biri çalêr, hepsi dâ baarêr: hêy-hêy! Küçükklär gezerlär gündüzdän, büüklär – gece. – Çad.

Hêy-hêy kolacı. Hep o **Plugumoşi kolacı.** Tom. / Kim gezärdi hêy-hêy, onnara verärdilär Hêy-hêy kolacı, gümüş. Kolaçları toplardilêr çatıya, çatı da baalıydı belindä.

Horuç. Hep o **Oruç.** Tom., Cal., Çad. / Pazar horuç tutulêr. Ateş yapardılar herbir evdä, tokatların yanında, atlılar gezerdi. – Tom.

İgnajden (İgnajdin). Ay İgnatın günü (20.12/02.01). Kong., Valk., Baur., Cal., Tom., Çad., Çeşm. = *İgnajdi günü* – Valk., Çeşm. = *İgnajden günü* – Kong., Valk., Beşal., Baur., Tom., Kaz. = *İgnat günü* – Kirs. = *Tauk yortusu* – Valk., Kotl., Beşal., Baur., Kaz. = *Taukların günü* – Baur. = *Domuzların günü* – Beşg., Cal., Valk., Tom. // *İgnajden karşı* – Valk. *İgnajdenä karşı* – Valk., Kong., Çeşm., Kaz., Kotl. / İgnajden maala gezmersin, deni kloçka düşsün, çıkarsın islää piliçleri evdän bişey vermeersin. O günü papşoy patladêrlar, deni kloçka çok piliç çıkarsın. – Kong. / İgnajdendä patladêr(r) misir – kauk biyaz papşoy, ani kloçka çıkarsın piliçleri, nicel o kauklar. – Beşg. / İgnajdendä ne yapıları – yapıları kuşların saalı için. Buudaydan em kolivadan vererdiler kuşlara – bütün yıl saalıkları ol- sun. O günü bişey kimseye verilmiy – daalmasın kuşlar. İgnajdendä keserdiler domuzları. – Valk.

İgnajden günü. Hep o **İgnajden.** Valk., Kong., Baur., Tom., Beşal., Kaz. / İgnajden günü kim gelerdi ilkin – onu oturdardıla(r) kapu ardına. O insan da gelerdi aucunda buudaynan. Daadardı o buudayı içerde, kapunun ardında da çaarardı taukları: kıt-kıt-kıt... Sora kalkardı, geçerdı sofranın başına, da ona vererdiler imää – ne kaldı avşamdan. Kimin islää uuru, çaarardılar ileriya da: 'Eer uurun islääsaydı, gel ileriya da, diilsadı islää - gelmä'. Kimisi avşamdan çaarıy: 'Bildır isläädı uurun, bak ta gel biyıl taa erken' – Valk.

İgnajdenä karşı (İgnajden(e) karşı – Valk.). Valk., Kong., Çeşm., Kaz., Kotl. / İgnajdene karşı yapardık imää, kaynadardı mamu fasülä, koliva, yapardı ekmek. Koyardıla(r) sofrayı. Sofrada läüzımdı olsun dokuz türlü imek (örnek: buuday, koliva, amur, manca, turşu, oşaf). Sofranın üstüne koyardık bir çanak buuday (çii buuday), buudayın üstüne – bir filcan bal, bir mum yakardıla(r), kaç da can – okada(r) ceviz koyardıla(r). Buudayı, balı hem cevizleri tutardık Ay Yordanadan. Cevizleri kırardık da bakardık, angımızın kısmeti nesoy. Var çıkardı bozuk, var çıkardı islää, var çıkardı biri benim bozuk, biri islää, dădu deyerdi: 'Tê bu uşaan kısmeti yarım'. Buudayı da katardıla(r) tuuma. Sofrayı günnüklerdi dădu, da sora oturardık imee. Bir parçasını çöreen keserdik – senin var koyunun, ineen – onnarı parçalardık sabaalän ayvannara, buudaydan da vererdik kuşlara. Sofrayı kaldırmaardık, çekerdi dădu bir tarafa, sora mamu sabaalen kaldırdardı. – Valk.

/ İgnajdenä karşı papşoy patladêrdık, koliva kaynadêrdık, pita yapêrdık. Sofra koyunêr. Günnük yakêrız da imeyi tütüderiz hem seymayı. Sora ilk bıkasını hepsi brakêr sofrada bir çanak içindä kaynanmış boodaynan da ertesi günü vererdiler tauklara, ani çok piliç çıksın: ikiüz tenedän üçüz piliç çıksın. Tütüderiz çii papşoy bir çanakta, bir dâ mum ortasında – tutêrlar onu Koladaya kada(r). Koladaya karşı koêrlar sofraya. – Kong.

İgnajdi günü. Hep o **İgnajden.** Valk., Çeşm. / İgnajdi günü bişey yapma- ardık. Kim gelecek bana İgnajdi günü, ben oturdım piliç için. Oturiy içerde, onun uuru islâsadı – kloçka düşecek, diilsadı – düşmeyecek. Biliysin, bilmiysin uurunı, ep oturdıysın. – Valk.

İgnat günü. Hep o **İgnajden.** Kirs.

İspas. İspas yortusu (Paskelledän sora edinci perşembä). Valk., Kong., Çad., Beşal., Tom., Kotl. = *Spas* – Kotl., Baur. / Ölü cannar geliy evä Ak perşembädä da durıylar İspasadan. – Valk. / Kırk gün Paskelledän sora – İspas. İspasta sabaalän, gün duumadan, baasışlêersın bir materiya, ekmek ilk insana, kim geçecek tokat yanından. – Çad.

İvan günü. Hep o **Ay İvan.** Kong., Tom., Kirs., Çad., Baur. / Ay İvanda, İvan günündä eni güveeyi yıslardılar. Sabaalän çölmeklän su dökärdilär üstünä. – Tom. / İvan günü İvannar gününü yapardılar. – Kong. / Gençler, kim evlendi güzün, geziylär kolaçlan, Eni Yıldan taa İvan gününä kada(r). Lääzım dolaylasınnar hepsi senseleleri. – Baur. / Stäva gezerdilär Krêçundan İvan gününädan. – Çad.

Kadın. Karı rubasına giiyinmiş çocuklar, ani gezärmişlär evdän-evä Ay Nikolaya karşı. *Kadın* – evelki türk mifologiyasında bir ruhun adı. Valk. / Top- lanardı çocukla(r), düzerdile(r) Kadın – giiyinerdile(r) karı rubası, gezerdile(r) evden-eve.

Kadın gecesi. Ay Nikola gününä karşı gecä, açan evdän-evä gezärmişlär ‘Kadın’ Valk. / Angı insan kısmetli, ona deyila: ‘Aman, mari, ne kısmetliymiş bu insan - sansı Kadın gecesi duumuş.’

Kadın gezmää. Evdän-evä ‘Kadın gezmää.’ Valk. / Ay Nikolaya karşı çocukla(r) Kadın gezerdile(r). İki kişi gezerdile(r). Urardıla(r) pençereye:

Hey, Kadınınım, hey,

Geliriz, ölürüz,

Bela başınıza oluruz.

Onnarı kablederdile(r) içeri, vererdile(r) şarap.

Kalabaklı. Hep o **Gelin-2.** Valk. / Pipiruda bir kişiyi düzerdik kalabaklan, deyerdik ona – kalabaklı. Diziylar kalabak da baalıylar doz-dolay beline, kafasına – gelin gibi sarkıy.

Kalivañçu. Hep o **Kaluyeni.** Kotl. Paskellenin üçüncü günü kızçaazlar yapıylar çamurdan kukla – Kalivañçu, düzärdiler onu yımırta kapçunnan. Gömerdiler o aulda, nerdä yaptılar kuklayı. Kırk gün kızçaazlar su dökiylär Kalivañçunun mezarına. Kırk gündän sora – Pipiruda. Pipirudadan sora çıkarıylar Kalivañçuyu da sıbıdıylar gölä – yaamur için.

Kaliyani. Hep o **Kaluyeni.** Çeşm. / Toplanêrlêr, yapêrlêr bir kukla çamurdan (kildän)

– Kaliyani. Düzârdilâr ölü gibi. Beklârdilâr onu, nası ölüyü. Çalardılar türkû: 'Kaliyani, Yani, açan boban Galağa gitti, seni braadı sapa-saa, gelmiş açan Galağtan, mumsuz, gün-nüksüz bulmuş. Pipirudadan sora toplanêrdilêr o evâ, nânda beklârdilâr Kaliyaniyi, yapêrdilêr gözlemâ, sütlâş, iyerdilâr da soran gö- tûrârdilâr Kaliyaniyi suya, sıbıdardilêr.

Kaluyeni. 1. Yaamur çaarmak adeti. 2. Adama benzâr çamurdan (kildân) figura – adetin baş rekviziti. Valk. = *Kaliyani* – Çeşm. = *Kalivançu* – Kotl. = *Gerçu* – Beşal. = *Germançu* – Töm., Cal., Baur. *Tanas* – Töm., Çad. / 1. Kaluyeni em Pipiruda bizde bir günde olıy – yaamur için. 2. Açan bir gün kalıy Pipirudaya (beşinci perşermbe Paskel-ledân), yapardık çamurdan Kaluyeni, koyurduk onu bir koropkacaa da o gece beklârdık – çok aalardık, sıralardık. Sora örterdik onu da sabaası gezerdik Pipiruda. Pipirudadan sora götürerdik Kaluyeniye gömmâa taa stılba. Kırardık süüt dalları, asardık birkaç ceviz, kanfeti, kovrik. Yapardık iki dal, übür dala asardık Kaluyenin rubalarını (parçacık). İki kişi taşıyardı o iki dalı, onnarın ardında giderdi ölü – Kaluyeni. Ölüyü taşıyardı bir uşak, biz dâ geridân. Sıralardık: 'Kaluyeni-eni, mamu y Stuyeni, Mamun gitmiş Galağa, seni brakmış sapa-saa. Açan gelmiş, bulmuş kaskaticâ' Sıbıdardık onu rıpa içine yaamur yaasin. Gelerdik evâ, iyirdik (kızlar, mamular toplanardı) – yapardık pomana.

Kansız kurban. Diri verilân kurban hayvanı. Valk., Kotl., Kong., Töm., Kaz., Cal., Çad., Çeşm. / Açan veriysin kuzuyu, kuşu diri kurban erine – ona deniler kansız kurban. – Valk.

Kapra. Eni Yıla karşı takılan adet mackası. Valk., Kaz., Kotl. / Kaprayı yapar- dıla(r) çuvaldan, tavşam derisinden. Çuvala dikedile(r) kıyat parçası: boyalı kıyat, gazeta parçası – güzellik için. Kapranın kafasını yapardıla(r) tavşan derisinden, zotkayı – iki taftadan. Baalardıla(r) bir ip, iplen kullanardıla(r) zotkayı: açardılar onu. Kapra oynarkana, zotkası lââzımdı açılsın. – Valk.

Kapra gezmâa (Kapra gezmee – Valk.). Eni Yıl yortularında (01.01/14.01- dan 07.01/20.01-nâ kadar) keçi maskasınnan evâdân-evâ gezmâk ritualı. Kotl., Kaz. / Eni Yıl günü, üülenden sora, çekediy gezmee kapra. Geziyla(r) üç kişi: biri olıy kapra, übürü çalıy garmoşkaynan, üçüncüsü da tophıy torbaya, ne ani veriy- la(r): kanfeti, tatlı kovrik, ceviz. Giriyla(r) içeri, garmoşka çalıy, kapra da oynıy. Kapranın zotkasına koyıla(r) kapeyka, ruble, kanfeti, baalıyla(r) basma. Kapra geziyla(r) Ay Yuvana kada(r). – Valk. / Gündüz (Eni Yılda) gezerdilâr şkol'niklâr kapra. Girerdilâr içeri, konardilêr ikonaya karşı, garmoşka çalardı, kapra oynardı, sallardilêr çannan, serpârdilâr azimka. Onnara vererdilâr kolaç, kapeyka. – Kotl. / Kapra gezârdi iki kişi: biri olêrdı kapra, übürü dâ garmoşkaynandı. Garmoşka çalardı, kapra da oynardı. Verârdilâr kovrik, kapeyka. – Kaz.

Kasım. Ay Dimitrinin günü (26.10/08.11). Valk., Kotl., Töm., Beşal., Çad., Cal. = *Ay Dimitri* – Valk., Çeşm., Kotl. = *Sveti Dimitri* – Çad. / Ederlezdâ hem Kasımda koyunnar bir gün evdâ. Ederlezdâ annaşêrlar, a Kasımda ödeerlâr. – Cal. / Bitki kurban kesiliy Kasımda. – Valk.

Kasir. Parayı toplayan koladacı. Kaz., Beşal., Töm. / Erbir koladada kasir vardı,

o parayı toplêêr. – Kaz. / Koladacılar vererla(r) kolaç, para. Parayı kasir toplêêr. – Töm.

Kedi. Kolaçları taşıyan koladacı. Kong. / Popaz, kolacı okuduynan, verer ke- diyä. Kim taşıyer kolaçları, ona dener kedi. Kedilär – küçük pañannar (on-oniki yaşında), girdiynän aula, pençeredän baarêr(r): “Mäu!”

Kırk ayoç. Hep o **Kırk meçik.** Kotl., Beşg., Beşal., Çad. / Kırk ayoçda yaparlêr irmi pita, üstünä dä – irmi kolaççık sekizlik gibi, eleştirerlär saalık için. – Kırk kazma urêrlar gün duumadıynan – belin acımasın, kırk yudum şarap, kırk maalä gezmää. Çiçek aşlanêr, çölmeklerdä toprak diiştirilär. – Kotl.

Kırk kaşık. Hep o **Kırk meçik.** Kong. / Dokuzunda mardın Kırk kaşık. Sa- baalän, gün duumadıynan yakêrız ateş erbir fidanın altında, tütüderız – olmasın tirtıl. Yaktıynan ateş, üç keret kurulêrlar nacaknan fidana: “Yapmarsadın meva – kesecem seni!” O günü lääzım urmaa kırk kazma, kırk prinka kukaynan yap- maa, kırk kolaç daadêrsın kırk kaşıklan.

Kırk kaşık kolacı. Kırk meçik günündä üleştirilän adet ekmää. Kong. / Kırk kaşıқта eleştirerlär *kırk kaşık kolacı* saalık için.

Kırk meçik. Kırk ayoç günü (09.03/22.03). Valk., Töm., Çeşm., Kotl., Cal., Beşg. = *Kırk ayoç* – Kotl., Beşal., Beşg., Çad. = *Kırk kaşık* – Kong. / Dokuzunda mardın Kırk meçik. Bu sabaa çıkêrlar kıra, açan koşardılêr öküzleri – kırardılar öküzün buynuzunda pitayı da sora iyerlär. Kırk kolaççık sekizlik gibi eleştirer- lär, kırk filcan şarap içêrlär, kırk sopa erä urardılar, kırk kerä ambara urardılar – ambar dolu olsun. – Töm.

Kitka. Hep o **Kolada çiçää.** Kong., Kotl., Töm. / Koladacılar için kızlar yapêr kitka. Kitka – çiçek, yapılı kiyattan, şirittän hem teldän. Bir evdän bir kola vererlär kitkaları: altı çocuk varsadı, altı kitka vererlär. Çocuklar toplêêrlar çok kitka, beki onbeş-onsekiz kitka. Açan kitkaları daadardıla(r), taa içerdä koladacılar takardılar kalpaklarına. Açan vermeerdilä(r) kitka, çalardılar:

Kos-koca mitka
Yapmamış kitka,
Soba aardından bakêr,
Sümükleri dä akêr, –
Dönärdilär da gidärdilär.

Kimisi katrannardılar tokatları, evi, prost yapardılar, kloçkalarda gezärdilär, hayırsız yapardılar. – Kong. / Feneş yapardılar saadä tarä, yapardılar garuzdan, ortada kitka. – Kotl. / Kızlar hepsinä vererlä(r) çiçek. Açan vermeerdilär, çalar- dılar: Kos-koca mitka Yapmamış kitka, Anası çakal, Sümükleri akêr. – Töm.

Kloçka. Ay İgnat günündä evä ilk gelän adam, angısı tamannêêr ‘piliç çı- karmak’ adet yapımını. – Kong., Beşal. = *Poleznik* – Kong. / İgnajden günü kim gelir, oturdêrız onu kapu ardında, ona kloçka deerız. Geldin sän bana: ‘Mari, sän kloçka, ya otur köşädä’ Biraz da altına da saman döşedersin. Koyardılar kloçkanın kucaana çanacıklan biraz fasulä mı osa biraz paklanmış papşoy mı. Sora vererlär şarap – kloçka sendelesin biraz.

Kimin islää uuru, avşamdan onu çaarêrlar: 'A bak da gel sabaa taa sabaalân'

Kol. Hep o **Kolada-3.** Valk., Kong., Kaz. / Çocuklar gezerlär kolada kol-kol. Hepsı giderlär yavklularına. Senin beki yavklun taa übür kenarda – orayı gider- sin. Kızlar azırlêrlar kolaç hem kitka, vererlär kitkaları. – Kong. / Bir kolda vardı kırk kişi. – Kaz. / Koladacılar gezerdile(r) kol-kol, çete-çete. Bizde üle de, üle de deyerdile(r). – Valk.

Kolaç. Adet ekmää. // *Kolada kolacı, örülü kolaç* – Valk., Çeşm., Kotl., Töm.; *Sinide kolaç* – Valk., Töm.; *Elerştirmä kolaç* – Valk., Kong., Baur., Kaz.; *Poma- na kolacı* – Valk., Kong., Baur., Kaz.; *Plugumoşi kolacı* – Valk.; *Hêy-hêy kolacı* – Töm.; *Kırk kaşık kolacı* – Kong.; *Kolaç okumaa* – Kong., Valk., Kotl. / Sabaalen Kolada günü koladacılar paylaşdılar kolaçları. Erkez alardı yavklusunun ko- lacını. – Valk. / Açan toplanardı dört-beş kolaç, koladacılar brakardılar onnarı bir evdä (yavklusunda, komşusunda). Sora sabaalân ıar koşardı kızaa (taligayı), çalardılar sokakça kolada, giderdilär almaa kolaçları. İçeri girerdilä çalarak, kızlar toplanardılar druşkalarinnan, vererdilär koladıcılara birär filcan şarap. – Kong. / Koladacıların biri kolaçları toplêêr. – Kaz. / ıar giderdi primarä kolaçları, verärdi para, o da verärdi koladacılaraya voya gezmää kolada. – Töm. / Koladaya karşı, bir gün iläri, çocuklar toplanardılar, gidärdilär primarä, çalardılar kolada. Angı çete çalardı taa güzäl, ona primar verärdi kolaç, bir kazan şarap hem elli rubla. – Kotl. / Koladacılaraya verärlä(r) kolaç, para. – Baur., Beşg. / Ev saabisi verär koladacılaraya birär filcan şarap, ıarä dä – para hem kolaç. – Cal.

Kolaç okumaa. Sölemää şükürlük formulaları Kolada kolacını kablettiktän sora. Kong., Kotl., Valk. / Kim okuyer kolacı, ona deerlär *popaz*. Popaz okuyer ko- lacı ikonaya karşı. – Kong. / Koladacıların biri üürener molitva – kolacı okumaa. ıar hem kim kolacı okuyêr girerlä(r) içeri – übürlä(r) dışarda türkü çalarla(r). ıardä var çotra, girdiynän içeri, o hepsinä döker şarap, kendisi içmeer. Vererlä- (r) kolaç, para. Kız çıkêr dışarı da verer yavklusuna çiçää hem da feneç. – Kotl. / Stannik kaldırıy kolacı yıkarı da okıy onu ikonaya karşı. Bitirdiynen okumaa kolacı, deyi: 'A uç edin çıkmää!' Koladacılar da baarıyla(r): 'Kesene – bereket! Kesene – bereket!' – Valk.

Kolaççık. Küçük kolaç kitlenmedik sekizlik formasında koladacı hem sur- vakici uşaklar için (Valk., Kong., Çeşm., Kotl., Töm., Cal., Kaz., Baur.) hem dä Kırk meçik günündä üleştirimää deyni. Valk., Çeşm., Kotl., Cal., Çad. = *Sekizlik* – Kong. / Küçük uşaklara, kim geziy pupalılaysa, plugumoşi, serkiti, veriyla(r) kolaççık, kapeyka, kanfeti, ceviz. – Valk. / Kim gezerdi Hêy-hêy, onnara verärdi- lär kolaççık, kapeyka. – Baur. / Kim gezärdi zıvra, onnara vererdilä(r) kapeyka, kolaççık. – Kotl.

Kolaççılar. Adet kişileri, genç evlilär, angıları Kolada hem Eni Yıl yortuların- da, Masleniçada hem Paskelledä giderlär saadıcılarna, senselelerinä. Valk., Kong., Baur., Kotl. / Eni Yıl günü toplanardıla(r) kolaççılar. Epsi kumişalar gidiyla(r) naşasına, dever anasına, kendi anasına, senselelere. Kumişa taşıy kolacı, kumi da – garafaynan şarabı. Kolaç büük, sinide kolaç, üstünde süüş tauk, kanfeti, tatlı kovrik. – Valk. / Eni Yılda gündüs çekediylär gezmää kolaççılar. Kumilär giderdi saadıcına kolaçları, süüş tauk üstündä, bir

garava şarap. Varsadı insanın iki-üç kumisi, hepsi gelir birdän. Kumilär girerlär, öperlär saadıcın, krıstniņasının elle- rini, oturuşurdılär – masa hazırdı. – Kong. / Kolaççılar gezerdilär İvan gününä kada(r). – Baur. / Kumilär, kolaççılar gelerdilär birdän. – Kotl.

Kolada. 1. Kolada, Krêçun (25.12/07.01). Valk., Kong., Kaz., Kotl., Çeşm., Baur., Beşg., Kirs., Beşal., Cal. = *Kolada günü* – Çad., Beşg.; *Krêçun* – Valk., Çad., Tom. // *Kolada orucu* – Valk., Kong., Baur.; *Kolada aftası* – Valk., Kong., Tom.; *Kolada ajunu* – Kong.; *Koladaya karşı* (*Kolada karşı* – Kaz., Kotl.) – Kong., Valk.; *Kolada gecesi* – Valk., Kong., Kotl., Baur.; *Kolada gezmää* – Valk., Kong., Kotl., Cal.; *Kolada evi* – Kotl.; *Kolada çiçää* (*Kolada çiçee* – Valk.) – Beşg., Tom.; *Kolada molitvası* – Kong. / Boodayı hem papşoyu çanaklan tutardılar İgnajdinden Koladaya kada(r). Koladayı tutardık irmi beşindä dekabrinin. – Kong. / Koladayı tutardık üç gün, işlemezdik. Bizde Kolada tutulıy eniyecek – irmi beşindä dekab- rinin. Eskiycä dä tutıyz, ama koladacılar geziyla(r) irmi beşine karşı. – Valk. / 2. Kolada türküsü. – Valk., Kong., Çeşm. = *Kuladi* – Çad. = *Kuladele* – Tom. = *Kolada türküleri* – Kong., Baur. // *Kolada avası* – Valk., Kong., Tom. / Koladacılar çekediyla(r) üürenmee koladaları İgnajdenden, kimsi – taa ileri. – Valk. / Bizdä koladaları üürenärdilär kafadarlarında. Açan koladacılar girärdilär içeri, koladaları çaldılar sıra vardı. – Kong. / 3. Kolada grupası. Valk., Tom. = *Kol* – Valk., Kong., Kaz. = *Çete* – Valk., Kotl. // *Büük kolada* – Valk., *Küçük kolada* – Valk. / Bütün gece Koladaya karşı sokaklarda geziy Kolada. Koladalar sokakta çaldılar: 'Çete da ide, dobri gosti; Ey, Koladele, Mey, koladele' – Valk. / Koladacılar, girdiynän, deerlä(r): 'Kolada geler, kabul koladacı' – Tom. / İki afta varkana Koladaya çeke- derdile(r) üürenmee Kolada. Alardıla(r) bir ev boş, öderdile(r) o evi, gaz parası toplardıla(r). Üürenmekten sora gezerdile(r) kızlara. Kızlar yapardıla(r) oturmak – sidänka. Bir eve, senselesinde, toplanardı kızlar: babu yapıy oturmak, ev saabisi uyumardı o gece. Kızlar tandela örädile(r), yapaa işlerdile(r). Çocuklar geliyla(r) oturmaa, kızlar veriyla(r) yavklusuna çiçek: kızın kafadarkası veriy. Oturiyla(r) birii başka çete gelincesine. Dışardakılar: 'Adiyn, ba, taa duracınız mı, biz don- duk.' Adi, giriy başka çete. Üle geçiy bütün gece. – Valk.

Kolada aftası. Koladanın önündä hafta. Valk., Kong., Tom. / Kolada aftası çocuklar giderdilär bir genç evliyä, konuklardılar onu, giderdilär nicä saadıca, ani aberi olsun, ani olacak tar. Alardılar onu-bunu, turşu, şarap, çıkarırdılar da konuşardılar. – Kong.

Kolada ajunu. Hep o **Ajun.** Kong. / Kolada ajunu gideriz mezarlaa, kimin var taaze ölüsü, okuder klisedä kolüva, eleştiririz ölüler için.

Kolada avası. Kolada türkülerinin havası. Valk., Kong., Tom. / Girdiynän içeri kemençe çalar kolada avası. – Tom.

Kolada çiçää (**Kolada çiçee** – Valk.). Koladacıların kalpaklarına takmaa deyni çiçeklär, angılarını hazırlêêrlar kızlar. Tom., Beşal. = *Kitka* – Kong., Kotl., Tom. / Çocukların kalpaklarında çiçek takılı – kolada çiçee. Çiçekleri kızlar yapardı- la(r). – Valk. / Koladada kız azırlêêr bir kasnak çiçek – kolada çiçää. Kız verärdi hepsinä (koladacılar) birär çiçek. – Tom.

Kolada evi. Ev, neredä koladacılar üürenärmiş kolada türkülerini. Kolada- cılar kiralarmışlar onu, kolada gezmektän sora ödeşärmişlär kolaçlan. – Kotl. / Kolada evi vardı, orêy toplanardı hepsi, türkölari üürenärdilär, soran ödärdilär kolaçlan. – Kotl.

Kolada gecesi. Koladaya karşı gecä. Valk., Kong., Kotl., Baur. / Gündüz, üü- lenden sora, geziy uşaklar. Avşamneen, Kolada gecesi, geziy delikannılar. – Valk. / Koladaya karşı, karannık olduynan, - Kolada gecesi, - gezer koladacılar. Kong. / Kolada gecesi tarin karısı yapıy (koladacılar getirerlä(r) yaanı, şarap), da kolada gezmäk bittiynän konuşêrlar. – Baur.

Kolada gezmää (Kolada gezmee – Valk.). Krêçunda evdän-evä gezmää. Kong., Töm., Baur., Beşg., Kotl., Cal. = *Kuladi gezmää* – Çad. / Evelki vakıta gezerdilä(r) kolada kitkaynan, şindi yok, basıldı onnar. Bizdä evelki vakıta ge- zerdilä(r) kolada çocuklar, bir dâ evli vardı içindä – ona far deyerdilä(r). Küçük uşaklar kolada gezmäärlär. – Kong. / Koladaya karşı çocuklar gezerdi kolada. Onnarın elinde vardı saade sopa. Kolada çalarak girerdile(r) içeri. Çocukların kalpaklarında çiçek takılı. Ev saabisi çıkarardı şarap, kazannan, vererdi birer fil- can şarap, kolaç hem para. – Valk. / Koladacılar kolada gezerdilä(r) çırtmaynan, kavalnan, dobaynan, kemençeynän. Gezerdilä(r) dördä kada(r) sabaalän. – Beşg. / *Kolada gezmää* – Krêçunda senselelerä hem saadıçlara gezmäk adeti. – Çad. (diil sade senselelerä, ama küülülerin evlerinä dâ.). Var nasıl düşünmää, ani bu termin var herbir küüdä, neredä var bu adet.*

Kolada günü. Hep o **Kolada-1.** Valk., Kong., Çad., Beşg. / Boodayı, papşo- yu, ani İgnajdenden kalma, Kolada ajunu tütüderla(r) da Kolada günü sabaalän vererlä(r) kuşlara. – Kong. / Kolada günü üülenden sora çekederdi foru. Erbir maalenin vardı forusu. Çocuklar tutardıla(r) çalgıcı, öderdile(r) o paraynan, ani kolada gezdile(r). Foru olardı üç gün. Kolada günü gelinner kocalarının gider- diler kolaçlan naşasına, anasına – giyyinerdile(r) gelinniklerini. – Valk. / Kolada günü kim evlendi horucadan – kolada läázım gitsin hepsi senselelerä. Giderlä(r) kolaçlan, şaraplan, onnara da vererlä(r) bakış: güveeyä – gölmek, para, kariya – fistan, para. – Çad. / Kolada günü kumileri çaarêrla(r) konuşmaa. – Baur. **Kolada karşı.** Kaz., Kotl., Baur. / Kolada karşı delikannılar gezerdilär kolada. Toplanardılär kırk kişiyadan. – Kaz. / Kolada karşı keserlä(r) domuz, tauk. – Kotl. / Kolada karşı delikannı çocuklar çiçeklärnän geziylär kolada. İlkin toplanêrla(r) tarin evinä. Poka onnar gezerlä(r), tarin karısı yapar manca, da onnar geldiynän, iyerla(r), pay ederlä(r) parayı, farä biraz taa çok vererlä(r). – Baur.

Kolada kolacı. Kolada için yapılan kolaç. Valk., Beşal. / Kolada için yapıys kolaç: büük ta, küçük ta – kolada kolacı. – Valk.

Kolada molitvası. Laf formulaları, angılarını söleer koladacı 'popaz' kolada kolacını kablettiktän sora. Kong., Kotl. / Popaz ikonaya karşı okuyer kolada mo- litvası. Okuyer kolacı, kitka da üstündä. – Kong.

Kolada orucu. Kolada orucu. Valk., Kong., Baur. / Açan Kolada orucu tutulêr (noyab- rinin ondördündä), çocuklar toplanêrlar kol-kol da üüre- nerlär kolada türkülerini. – Kong.

Kolada türkülerini. Hep o **Kolada-2.** Kong., Beşal., Baur. / Kolada türkülerini bul-

garcaydı. – Kong. / Bir afta kaldıynan Koladaya delikannılar toplanêrla(r), ayırêrla(r) țari, üürenerlê(r) kolada türkülerini. – Baur.

Koladacı. Kolada gezân. Kotl., Valk., Kong., Çeşm., Baur., Töm., Cal., Kaz., Çad., Beşg. / Kim gezer Kolada, onnara *koladacı* deyerdilêr. Koladacılar gezerdilêr taa çok kimdâ var kız, kızlar yapardılar kitka. Erbir evdâ koladacılar vererdilêr bir kolaç, para hem altı kitka. – Kong. / Koladacılar girdiynen srazu çekediyla(r) çalmaa. Çaldılar bir-iki kolada – kalkardılar gitmee, çorbacı deer: “Taa çalın”. Sora gene çalarla(r). Kızla(r) pat üstünde durıyla(r), sesliyla(r). – Valk. / Koladacılar girerlê(r) içeri, oturarla(r) pat üstünâ da çalarla(r) üç türkü. Ev saabisı verer kolaç, para. Țar kolacı okuyêr ikonaya karşı, parayı da koyêr cöbünâ. – Kotl.

Koladaya karşı. Hep o **Ajun.** Kong., Valk. / Koladaya karşı karannık olduy- nan – çekediylê(r) gezmâa koladacılar: altı çocuk hem bir evli, o – țar. – Kong.

/ Koladaya karşı yapardık kolaç, azırlardık imâa: paça, sarma, sucuk. Delikannı çocuklar gezerdile(r) kolada. Gezerdile(r) evliler da, onnarın çeteleri başkaydı delikan- nılardan. – Valk.

Koladele. Hep o **Kolada-2.** Töm. / Koladacıların elindâ kemeñçe, garmoşka, daul, çotra şaraplan. Hepsi birdân girerlê(r) içeri, hepsi çalêrla(r) koladele.

Koliva. Kaynadılmış tatlı ilkyaz booday. Valk., Töm., Kong., Beşal., Çad., Kirs., Cal., Beşg., Kotl., Çeşm., Baur. / Mutlak lâazımmış olsun adet ekmâa hem koliva. – Kaz.

Koşu. Tödur günündâ yapılan atlı yarışmak ritualı. – Valk. / Ay Tödur günü auşam- nayan olıy koşu. Biigirler yarışıldılar. Kimin adı Tödur, koyurdular bir pardıya peşkir, da kim gelecek ilkin, o alardı peşkiri, baalardı biigire da gezerdi atlı sokaklarda. Köşede durardı kızlar, çocuklar.

Kovrik. Tömbarlak kolaççık. Kovrik pişirârmışlêr koladacı uşaklar için hem Eni Yıl gezmekleri için. Valk., Kong., Kotl., Töm., Beşal., Cal., Baur. / *Tatlı kovrik* – Baur. / Kovrik yapardık küçük uşaklar için: kim gezerdi kolada, plugumoşi, suvrak. Amurdan yapardık bir tekerlek, salvererdik onu kaynak su içine da sora atardık fırına. – Valk.

Krestou. Hep o **Krestou günü.** Valk., Çeşm., Kotl., Çad., Baur. / Krestovdan sora yılannar saklanıylar erâ, kurt-kuş aalıy, ani kış geliy. – Valk.

Krestou günü. Kruçanın yortusu (14.09/27.09). Töm., Beşal. = *Krestou* – Valk., Beşal., Çeşm., Kotl., Baur., Çad. / Krestou günü yaalı imâärlêr, klisâ olêr, çeke- derlêr baa bozmaa.

Krêçun. Hep o **Kolada-1.** Valk., Çad., Töm. // *Krêçuna karşı* – Çad. / Krê- çunda yaalı açılêr. Horu olardı. Kumilêr gelêrdi. Delikannı çocuklar kolada ge- zârdilêr. – Töm. / Krêçunda horu olardı üç gün sıradan. – Çad. / İrmi dördünde dekabrinin ajun, irmi beşinde – Krêçun (“Büün ajun, yaarina Krêçun”). – Valk.

Krêçuna karşı. Hep o **Ajun.** Çad. / Krêçuna karşı uşaklar gezerlê(r) kuladi.

Kuladi. Hep o **Kolada-2.** Çad. // *Kuladi gezmâa* – Çad. / Uşaklar çalardılêr kuladi molduvanca.

Kuladi gezmâa. Hep o **Kolada gezmâa.** Çad. / Krêçuna karşı uşaklar gezerlê(r)

kuladi, gezerlä(r) sabaadan garmoşkaynan edi-sekiz kişi.

Kurban. 1. Allahın adından baaşış (koyun eki başka inilir hayvan). 2. Kurban hayvanından, kuştan, balıktan adet imeesi. Valk., Kotl., Kong., Tom., Kaz., Beşal., Baur., Cal., Kirs., Çeşm., Çad. / Yıldı olêr sekiz kurban, ilk kurban Ederlezdä. – Kotl.

Kurban ekmää. Ay Örgiyä Hederlez yortusunda kurban verilän adet ekmää. Valk. / Ederlezdä eleştirerdik: çiniyâ koyardık bir kaşık bulgur, bir parça lokma, bir dilim ekmek – kurban ekmää, onu bir gün ileri yapırdık.

Kurban kuzusu. Baaşlanılan kuzu. Kurban yapmak için taa Ay Örgi yortusu uzakkan duumuş kuzuların arasından ayırêrlar bir kuzu, nişannêêrlar onu bir ma- asuz nişannan. Ay Örgi günü kurban hayvanını baaşlarmışlar diri eki kesärmişlär. Valk., Kong., Kotl., Çad., Tom., Cal. / Ederlezdä keserdik kuzu, iki kuzun olsun – birisini keserdin. Buynuzuna kuzunun mumcaas koyardık yansın. Kestiynen kannardın parmaannan annını, epsini, uşakları da, kim vardı ev içindä. Kanı epsini toplardılar, gömerdiler. Kuzuyu bütün koyardılar siniyâ, atardılar fırına. – Valk. / Kurban kuzusunu var nicel kesmää, var nicel diri vermää. Çad.

Küçük Kolada. Uşakların kolada grupası. Valk. / Büük kolada geziy gece, gündüz geziy küçük kolada (Küçük kolada geziy pupalılaysa).

Küçük Panaiya, Küçük Panaya. Sveti Mariyanın duuma günü (08.09/21.09) Valk., = *Küçük Panıya* – Tom., Çad., Kotl., Çeşm., Baur. / *Küçük Panaya* - Pa- nayanın duuması. Çekederdi oruç (beş gün). Klise olardı. Mariyalar yapardılar gününü.

Küçük Panıya. Hep o **Küçük Panaiya.** Tom., Beşal., Çad., Kotl., Çeşm., Baur. / Küçük Panıya kalıy güzä, çekediylär baa bozmaa. Klisâyä gidiylar, eleştiriylar (ekmek, gözlemä), mumcaas yakıylar. – Kotl.

Küçük Paskellä. Paskellenin dokuzuncu günü – Pomana günü. Kong., Baur., Kotl., Beşal., Çeşm., Tom., Çad. = *Ölülerin Paskellesi* - Kong., Baur. = *Paskellenin dokuzu* = *Ölülerin günü* – Valk. = *Sofinden* – Kong. / Pazertesi – Küçük Paskellä. Sabaalin keserdilär kuzuyu, bulgur – içinä, bütün atêrlar fırına. O kuzuyu alêrlar mezarlaa, oturêrlar, konuşêrlar. Eleştirêrlär yımırta, paska – ölülerin canı için. – Çad.

Lambu günü. Haralampı günü. Kirs. / Lambu günü sayılêr üz on gün ne- zamanndan kış girdi. 'Üz on – tarla başına kon'. Kıra lăázım gitmää – ekmää. O gündän çekederlar ekmää.

Lazar. Hep o **Lazari-1.** Tom. / Lazardä kızçaazlar (on-oniki yaşında) gezer- lâr ikişâr kişi lazari. Birisi – gelincik, onun elindä iki basma, suratında bir büük basma, übüründä – sepet, o toplêêr yımırta. Gelincik oynêêr, übürü çalêr.

Lazar günü. Hep o **Lazari-1.** Valk., Beşal. / Lazar günü kızçaazlar geziylar lazari, oynıylar, çalıylar lazari, tophıylar yımırta. – Valk.

Lazari. 1. Lazari cumertesi. Valk., Kong. = *Lazar* – Tom. = *Lazar günü* – Valk. = *Sür- mä-Lazar* – Kong. 2. Lazari günündä evdän-evä türkü çalmaklan hem oyun oynamaklan gezmäk ritualı. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Çad., Beşg. 3. Lazari tür- küleri. Valk., Kong.,

Kotl., Beşg. 4. Lazari oyunu. Valk., Kong., Kotl., Beşg. // 1. Süüt cumertesi. – Valk. / Lazaridä geziylar lazari. Çalıylar lazari. – Valk. / 'Gelin' oynêêr lazari, iki lazariciyka da çalêr. – Kong.

Lazari gezmää (Lazarki gezmää – Beşal.). Gezmää evdän-evä türküyän hem oyun-nan. Valk., Kong., Kotl., Beşg. / Süüt pazarı üç kızçaaz geziy lazari. – Valk.

Lazarici/lazarcı (lazariciyka/lazarcıyka). Lazari oyunlarına katılan kızçaaz. Valk., Kong. / Lazaridä gezerdi lazarcılar – üç kızçaas sekiz-dokuz yaşında. Birisi olêr gelin, onun tepesindä baalı biyaz çember, fata gibi. Gelinin önündä oynêêr iki lazarici: birinin elindä basma, übürün – boşça, orayı toplêêrlar yımırta. – Kong.

Lazarki türküsü. Lazari türküleri. Beşal.

Makavey. Makaveyin günü (01.08/14.08). Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Töm., Beşal., Çad., Baur. / Oruç tutular Bükük Panıyaya kada(r). Çiçeklän giderler kliseye, okudalar, soran o çiçää kurudalar da onnan ilaçlarlar. – Kotl. / Hepsi otlar aalıylar – gün dönêr güzä. – Çad.

Marta. Biyaz hem kırmızı ipliktän bükülü ip, angısını mardın 1-dä baalarmışlar uşaklara, kızlara hem körpâ hayvannara. Valk., Kong., Çeşm., Cal., Beşal., Çad. Kotlovina da hem Tömayda uşaklara hem hayvannara baalarmışlar kırmızı iplik. / Baalardık marta uşaklara, karılara, kuzulara, bizaalara. O martayı çıkarêrlar dokuzunda da sıbdêrlar turnaların ardına. – Kong. / Kuzulara, uşaklara baalardılar kırmızı iplik, fidana da kırmızı parça. – Töm.

Maslenița. 1. Piinir aftası. Valk., Töm., Kotl. 2. Bükük orucun önündä bitki gün. Valk., Töm., Kotl. / Biz piinir aftasına deyerdik Maslenița. Oruç gecesindä hep Maslenița. Bütün afta Maslenița. – Valk.

Maslenița aftası. Hep o Piinir aftası. Valk. / Maslenița aftası hem piinir aftası hep bir.

Maslenițayı yapmaa. Maslenița "haftasının bir günündä karılar toplanarmışlar yapmaa Maslenițayı. Koyarmışlar yortu sofrası – Valk., Töm. Şen konuşmaktan sora adetçâ çekedârmiş kızaklan çekinmek – Valk. / Maale toplanardı bir eve. Getirerdik kimin neyi var, erbir karıdan şarap, tutardık bir da çırtma, oturardık, iyerdik, içerdik, oynardık avşamadan, kızaklan çekinerdik (sade karılar) – ya- pardık Maslenițayı. – Valk.

Meyva günü. Hep o Dragayka. Çeşm. / Dragaykada meeva eleştirerlär, onun için o günä deniliy meeva, emişlik günü.

Moşa. Troița cumertesi. Töm., Beşal., Çad. / On gün İspastan sora, cumertesi – Moşa. Sabaalin evdä eleştirerlär sarma baa yapraandan, kolaç, mum yakêrlar. Üüländän sora mezarlaa giderlär, orda da eleştirerlär. – Töm.

Moşi. Hep o Moşa. Valk., Kong., Kotl., Çeşm. = Moşa – Töm., Çad. / Troița cumertesi – Moşi. Moşidä eleştiriysin çanak, çölmek, kolaç – saalık için. – Valk. / Moşidä eleştireriz çanak, filcan, kaşık – ölüär için. – Kong. / Gidiylär mezarlaa, eleştiriylär çölmek, çanak. – Kotl.

Nikola. Hep o **Ay Nikola.** Kong., Töm. / Üç gün yortu sıradan: Varvara, Sava, Nikola. – Kong. / Nikola dekabridä, slujba olıy. Küçük uşakları, kim Nikola, Koli, kulaklarından çekiyler – ‘kutluca olsun’ – Töm.

Nikola günü. Hep o **Ay Nikola.** Kong. / Nikola günü toplanardılar salt adamnar, tutardılar küünün çalgıcılarını da konuşardılar. İmääleri yapardı karılar, oruç imääsi olardı.

Nikulay günü (Nüklay günü – Beşal.). Hep o **Ay Nikola.** Çad., Kirs., Baur. / Nikulay günü işlemeerlä(r), üç gün slujba olêr, pek hatalı günnär. – Çad. **Oruç.** Klisä sıralarına görä, yaalı imemäk hem başka sınırlamalar. Valk., Kong. = *Horuç* – Töm., Cal., Çad. // *Paskellä orucu* – Valk., Kong., Töm.; *Panaya orucu* – Valk., (*Paniya orucu* – Kong., Töm., Çad.); *Petrou orucu* – Valk., Kong., Çeşm., Çad.; *Et orucu* – Valk., Kong.; *Oruç gecesi* – Valk.; *Oruç tutmaa* – Valk., Kong., Çeşm., Töm., Baur., Çad. / Pazar, açan Paskelleye karşı kalıy elli gün, oruç tutulıy. – Valk.

Oruç gecesi. Büük oruca karşı gecä. Valk. / Oruç gecesi ateş yakardık, atlılar gezdiler küü içinde. Kızlar ateşin dolay yanında durardılar, çocuklar biigirlärnän ateş üstündän atlardılar.

Oruç tutmaa. 1. Yaalı imemää. 2. Maslenițayı yapmaa. Valk., Kong., Çeşm., Kirs., Töm., Baur., Çad. / Yıldı oruç tutulıy birkaç keret. Açan tutulıy oruç, inmiy lokma, yaalı. – Valk. / Hem büük oruç – Paskellä orucu. Yapıys pide (piinirli, kabaklı, kaymaklı), kesiys tauk, yapıys sarma, toplanıys da konuşıys o gece. Kumițalar, kumiler geliylar kolaçlan. – Valk.

Ölülerin günü. Hep o **Küçük Paskellä.** Valk. / Paskellenin dokuzu bizde sayılıy ölülerin günü. O günü bütün küü konuşıy mezarlıkta.

Ölülerin Paskellesi. Hep o **Küçük Paskellä.** Kong., Baur. / Küçük Paskellä – Ölülerin Paskellesi. Yapêrlar imää, eleştirerlär ilkin evdä, sora mezarlıkta. Çıktıynan mezarlıktan – dönmeerlär geeri. Geldiynän evä, toplanêrlêr sokaa dädular, babular da oynêrlêr sokakta horu. – Baur.

Örgi. Hep o **Hederlez (Ederlez).** Çeşm. / Ederlezdä, Örgidä urardılêr koyunnarı tarlaya. Gün duumadan keserdilêr kuzuyu. Kannan yapardılêr kapuya hem uşakların annısına stavroz. Birkaç ev lâázım bir fırında pişirsin. O kuzuynan inerlêr çayıra. Popaz okêêr, alêr deriyi hem bir budu. Bakêrdılêr saa kürää – varsadı kemiktä kara – o evdä ölü olacak.

Örülü kolaç. Koladacılar için büük kolaç. Valk., Töm., Kong., Çad., Kirs., Cal., Beşg., Kotl., Çeşm., Baur. = *Sinidä kolaç* (*Sinide kolaç* – Valk.) Çeşm., Kotl., Töm. / Koladacıların içindäsaydı kızın yavklusu, kız verer yavklusuna örülü kolaç. – Töm. / Koladacılar için azırlardık örülü kolaç. – Valk.

Panaiya, Panaya. 1. Strateniya yortusu (02.02/15.02). Valk. = *Paniya* – Çeşm., Kotl., Töm., Çad. = *Strateniya* – Kong. (*Sreteniya* – Valk.) // *Panaiya (Panaya) pitası* – Valk., Kong. = *Panaiya (Panaya) orucu* – Valk. = *Paniya orucu* – Kong., Töm., Çad., Kotl.,

Çeşm., Baur. 2. Sveti Mariyanın günü (15.08/28.08). Valk. = *Paniya* – Tom., Çad., Baur., Çeşm. = *Büük Panaya (Paniya)* – Valk., Tom., Kong., Çad., Kotl., Çeşm., Baur. // *Küçük Panaya (Paniya)* – Valk., Tom., Kong., Çad., Kotl., Çeşm., Baur. / 1. Panaya bu gün (02.02/15.02) kırkklanmış. – Valk. / 2. Panayada (15.08/28.08) klisede okudıylar mevâ, eleştiriylar karpuz, üzüm. – Valk.

Panaiya (Panaya) orucu. İki haftalık oruç Panaiya yortusunun önündä. Valk. = *Paniya orucu* – Kong., Tom., Çad., Kotl., Çeşm., Baur. / Panaya orucu iki afta. – Valk.

Panaiya (Panaya) pitası. Strateniya günündä üleştirilän ekmek. Valk., Kong. / Sreteniyada eleştiriylar kime istiylar panaiya (panaya) pitası – bu gün Panaya kırkklanmış. – Valk.

Paniya. 1. Hep o **Panaiya-1.** Çeşm., Tom., Çad., Beşal., Kotl. 2. Hep o **Panaiya-2.** Tom., Çad., Baur., Çeşm. / 1. Paniyada (02.02/15.02) kloçka koymêêrlar – sakat olmasın deni ayvannar. Ekmek kesiyêr auşamdan. – Çeşm. / 2. Paniyada alma, üzüm okudêrla(r). Bitârdi harman. – Tom.

Paniya orucu. Hep o **Panaiya orucu.** Tom., Kong., Çad., Kotl., Çeşm., Baur. / *Paniya orucu* tutulêrdı Makaveydä. – Tom.

Paska. Tatlı Paskellä ekmää. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Tom., Kaz., Çad., Cal., Baur., Beşg. / Paska yapêriz cumaa günü. Pazar sabaalän giderız klisâyä paskaynan, sora, geldiynän evä, eleştireriz. – Kong.

Paskellä. Paskellä yortusu. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Baur., Beşal., Çad., Tom., Beşg. // *Paskellâyä karşı* – Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Çad.; *Paskellä cumertesi* – Baur.; *Paskellä aftası* – Valk., Kong., Kotl., Çeşm.; *Küçük Paskellä* – Kotl., Çeşm., Tom., Çad.; *Paskellenin dokuzu* – Valk.; *Ölülerin Paskellesi* – Kong.; *Hayvannarın Paskellesi* – Cal. / Paskellä tutuluy üç gün. Paskellä sabaası giderdilär klisâyä okutmaa paska. Ondan sora – eleştirerdiler, içerdiler rakı da çekederdiler içmee. – Valk.

Paskellä aftası. Paskellenin önündä hafta, Büük hafta. Valk., Kong., Kotl., Çeşm. = *Büük afta* – Kong., Çad. / Süüt pazarından sora – Paskellä aftası. – Valk.

Paskellä cumertesi. Baur. / Paskellä cumertesi bütün gün izmet. Auşamnayan giderlär klisâyä, alêrlar paska, mum, beklârlär Hristozu.

Paskellä günü. Hep o **Paskellä.** Valk., Kong., Tom., Kotl., Çeşm., Kaz., Cal. / Paskellä günü gençler gidiylar naşasına, mamusuna kolaçlan. Kolaç paskadan, kolacın üstünä koyılar yımırta, kovrik. – Valk.

Paskellä orucu. Paskellä orucu. Valk., Kong., Beşal., Tom. / Paskellä orucu açılêr, açan kalêr elli gün Paskellâyä kadar. – Tom.

Paskellenin dokuzu. Hep o **Küçük Paskellä.** Valk. / Paskellenin dokuzunda gidiliy mezarlaa, bütün küü gidiy, eleştiriylar, konuşıylar.

Paskellâyä karşı. Paskellâyä karşı avşam. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Çad., Baur. / Paskellâyä karşı insannar gidiylar klisâyä beklemää İsus Hristozu. – Kotl.

Pesmet (pesmetçik). Pusurnıklän basılı hamursuz ekmecik. Babular verärmişlär pes-

metçik o kızlara, angıları tutmuş trimur. Valk., Beşal. / Kim ani tuttu trimur, popaz vererdi ilkin nafra, sora babular vererdiler çaşkaynan oşaf hem pesmetçik – ekmekten taaze yapardılar, üstünü bastırdılar pusurniklen. – Valk.

Petro. Hep o **Ay Petro.** Kong., Beşal., Kotl. / Petrovadan arpalar lăăzım biçilsin, ondan sora hepsi biçiliy sıradan. – Kotl.

Petro günü. Hep o **Ay Petro.** Baur., Beşal., Çeşm. / Petrou günü kurban yapêrlar, eleştirerlâr, toplêêrlêr uşaklarını da tutêrlêr günü. – Baur.

Petro hem Pavel yortusu (Petri-Pavel – Beşal.). Hep o **Ay Petro.** Tom., Çad. / Petro hem Pavel yortusunda kim isteer uşaklarını toplêêr, kim isteer eleştirer, kim isteer baaşıslêêr. O günü kurban keserlâr – horoz. – Tom.

Petro orucu. Petro orucu. Valk., Kong., Çeşm., Çad. / Rusalilâr geçer – tutunêr Petro orucu. – Çad.

Pırliga. Hep o **Ulülinga.** Kotl. / Masleniçada erbir evin yanında yakardılar ateş – pırliga, hepsi ateş atlardılar.

Piınir aftası. Et orucu, açan iniler sade piınir, süt, yımırta. Valk., Kong., Çeşm., Beşal., Tom., Çad., Cal. = *Masleniça* – Valk., Kotl., Tom. = *Masleniça aftası* – Valk.; *Piınir duşniçası* – Kong. / Piınir aftası bir afta oruca kada(r), masleniçaya kada(r) lokma inilmîy, saade piınir, yımırta, gözlemâ, pide yapıylar. – Valk.

Piınir duşniçası. Piınir haftasının cumertesi. Kong. / Piınir aftası cumertesi – piınir duşniçası, sora Pazar avşamı – oruç tutulêr. Cumertesi eleştirersin sütlü piriñç, yımırta, döşemâ, kıvrırma, gözlemâ.

Pipiruda. 1. Yaamur çaarmak adeti. Valk., Kotl., Tom., Cal., Beşal., Çad., Çeşm. 2. Pipiruda adeti tamannanarkan çalınan adet türküsü. Valk., Kotl., Tom., Cal., Çad., Çeşm. 3. Tanas günü, açan Pipiruda adeti tamannanarmış. Valk., Tom., Kotl. / 1. Biz Pipirudayı yapıys mayın çeketmesindâ (01-02.05). – Kotl., Tom., Cal., Çad., Çeşm. / Beşinci perşembe Paskelledân – Pipiruda. – Valk. / 2. Epsi pipirudacılar çalardılar pipirudayı, kalabaklı susıy. – Valk.

Pipiruda gezmâ. Pipiruda adetini tamannamaa. Valk., Kotl., Çeşm., Tom. / Pipiruda gezerdik evden-eve altı-on kişi. Aul içinde oynardık foru tombarlak, a kalabaklı da forunun orta erinde sallanıy. Epsi çalıy pipiruda, kalabaklı susıy. Karı alıy elâä, gidiy ambara, getiriy un, koyis çuvala, sora kırıy yımırta çölmâä, kapları da atıy sokaa, veriy yaa. Elâä tekerlerdi çorbacıyka da bakardık: elâk kapanarsadı – bereket, açıksadı – kıtlık. Çıkırkana çorbacıyka atardı üstümüzâ bir çaşka su. Vererdiler papşoy unu, satardık onu, diıştırirdik bozaya. Mamular undan, yaadan, yımırtadan, ani topladık, yapardılar pide o evde, nâända öldü Kaluyeni, sora yapardık orda pomana. – Valk.

Pipiruda otu. Kalabak otu, angısınnan donaklarmışlar pipiruda gelinini. Çad. / Gelincâä pipiruda otundan feneş yapardılêr, elinâ dâ iki büük ot vererdilâr.

Pipirudacı. Pipiruda adetini tamannayan adet kişisi. Valk., Kotl., Tom., Çeşm. / Pipiruda gezerdilâr yaamur için. Pipirudacılar gezerdilâr evdân-evâ (altışar kızçaaz).

Çorbacıyklar kazannan su atêrlêr üstlerinä. Vererlär yımırta, papşoy, un. – Tom.

Pita. 1. Adet ekmää (herbir). Valk., Kotl., Kaz. 2. Demir paraylan içindä adet ekmää. Kotl. / 1. İgnajdin için yapardılar pita. Hepsı koparêr birêr bika, koyêrlar bir çanaa da sora sabaalân vererlär kuşlara – saalık için. – Kong.

Pitička. Survakicilär için evdä pişirilân tatlı ekmecek, pitacık. Var boz pitička hem kırmızı pitička. Boz pitiçkalar tombarlak, nicä alma, küldä pişirilmiş ekmään rengindä, kırmızılar sa – ortasında delikli, üstü dâ yaalı kırmızı şekerlân. Kong. / Uşaklar için, kim gezerdi surva, yapardılar pitička. Pitička vardı kırmızı hem boz. Kırmızılar kovrik gibiydi, üstü kırmızı boyalı şekerlân, bozlar pränik gibiydi – tombarlak, alma gibi.

Plugumoşi. 1. Eni Yılda evdän-evä gezennerin ritual türküsü. Valk. = *Hêy-hêy* – Kong. / Girdiynen aul içine, çekediyla(r) çalmaa plugumoşi. Plugumoşi çalardılar molduvanca. Plugumoşi çok vardı. – Valk. 2. Eni Yılda evdän-evä gezmäk ritualı. Valk. = *Hêy-hêy* – Kong. / Plugumoşide uşaklar toplardıla(r) kolaççık, para.

Plugumoşi gezmää. Eni Yılda evdän-evä gezmäk ritualı. Valk. = *Hêy-hêy gezmää* – Kong., Kaz., Tom., Baur., Beşg., Çad. / Ay Vasile karşı, gece, çocuklar gezerdile(r) plugumoşi, içeri girmeerdile(r), çalardılar pençereden molduvanca. İki-üç kişi gezerdile(r), yoktu maale-maale, dübüdü küüde gezerdile(r). Uultu yapardıla(r), traka sallardıla(r), kamçı patladardıla(r). Gündüs plugumoşi gezerdi küçük uşaklar: trakaynan, kamçıynen. Onnara vererdile(r) plugumoşi kolaççın, kovrik, kapeyka.

Plugumoşi kolacı. Plugumoşicilär için adet kolacı. Valk. = *Hêy-hêy kolacı* – Tom. / Plugumoşicilere vererle(r) plugumoşi kolacı – eleştirme kolaç. – Valk.

Plugumoşici. Eni Yıl gecesindä evdän-evä gezmäk ritualını tamannayan adet kişisi. Valk. / Plugumoşicilere vererdile(r) kolaç (eleştirme, plugumoşi kolacı) em para.

Pobrajna. Hep o **Sotira.** Çad. / Pobrajna – oruç yarısı, giderlär kliseyâ da okudêrlar alma, üzüm, eleştirerlär, ondan sora iyerlär.

Pokrou (Pokroif – Beşal.). Pokrov yortusu (01.10/14.10). Kotl., Çad. / Pokrou – pek büyük yortu. Pokrovdan sora sürärdilär, ekärdilär booday, çavdar. Kırlangaçlar giderdi. Vardı bir türkü: 'Ay, turnalar, turnalar, ay! // Kış bitti, yaz geldi. // Bizim kariya yaz kısa geldi.' – Kotl.

Poleznik. İgnajden yortusunda evä gelân ilk musaafir. Kong.

Pomana. 1. Ölülerin canı için kurban. Valk., Kotl., Kong., Çeşm., Beşal., Tom. 2. Trimurdan sora trimur tutan kızların anaları yaparmışlar pomana. Kızlar gidermişler biri-birinä, alarmışlar pomana. Valk. / 1. İspasta veriliy ölülär için pomana: çini, çaşka, gölmek. – Valk. / 2. Angı kız tuttu trimur, mamular yapardılar pomana: kaynadardılar fasülä, laana, kartofi, oşaf. Çaarardılar komuşuları – iyerdiler. – Valk.

Pomana kolacı. Hep o **Eleştirmä kolaç.** Valk., Kong. / İspas için yapardık pomana kolacı. – Valk.

Popaz. 1. Kolada grupasınnan gezân kişi, angısı sölärmış molitva kabledirkân kolada kolacını. Kong. / Koladacıların içindä vardı bir üürenmiş çocuk, o okuyardı kolacı ikonaya

karşı. Ona deyerdiler popaz. Erbir kolun vardı kendi popazı. Popaz okuyer kolada molitvası hem toplêr parayı. 2. Pipirudacı, angısı adet oyununu oynadıktan sora bakırdan feslen dalınnan serper ayazma evin o köşesini, neredâ asılı ikona. Kotl. / Bir kızçaaz – o popaz – serper ayazma feslennân bakırcıktan ikonala – yaamurcuk olsun.

Probejna. Hep o **Sotira.** Beşal.

Prost gecesi. Oruç gecesi. Valk., Beşal. / Oruç gecesinâ deyerdik *prost gecesi*, neçinki o gece prost olardık. – Valk.

Prost olmak. Adet oruç gecesi prost olmaa biri-birinnân. Valk., Kong., Kotl., Beşal., Tom., Cal., Çad. / Oruç gecesi gelerdi komuşular, uşaklar prost olmaa, öperdiler elini, sen da vererdin bir mum, yımırta. – Valk.

Pufalilaysa (Pupalilaysa). 1. Kolada türküsü, angısını çalarmuşlar koladacı uşaklar. Valk. 2. Koladaya karşı evdân-evâ gezmâk rituali. Valk. / Ajunda, üülenden sora, küçük uşaklar (çocuklar) geziyla(r) pupalilaysa. Çete geziyla(r) dört- beş kişi. İpe baalardılar bir biz (çibıktan), ipe geçirerdile(r) kolaçları da urardıla(r) sırtına. Ellerinde vardı traka, sallardılar onnarı da çalardıla(r) pupalilaysa: Pupalilaysa (pufalilaysa) stanule mayka, Stanule-mumule, koladele. Mari Stanu, Bela Stanu, Stanule, mumule, koladele. Vererdile(r) küçük kolaççık, kapeyka, kanfeti, ceviz. Gezerdile(r) bütün küü. – Valk.

Rakıcı. Eni Yilda senselelerinâ evdân-evâ rakıylan gezân adet kişisi. Valk., Kong., Baur., Cal., Kaz., Tom., Kotl. / Rakıcılara koyıla(r) sofra, veriyla(r) para, basma, gölmek. – Valk. / Eni Yıl erken gelerdi rakıcı kapuya, baarêrdı: 'Surva!' Oturdêrsın rakıcıyı, doyurêrsın, koyardın imââ. Rakıcı dökerdi birer filcan rakı, oza(m)an gelerdiler irmi beş gramniklan rakı, dil nası şindi. Rakıcıya vererdiler bir basma, beş frank, şindi vererlâr basma, gölmek, sviter, para. – Kong. / Rakı- cılara vererlâr(r) gölmek, para. – Kotl., Baur., Cal. / Rakıcılara vererdilâr basma, gölmek, para. – Kaz. / Rakıcı verer birêr filcan rakı, onnara vererlâr gölmek, gümüş. – Tom.

Rakıynan gezmââ. Eni Yilda senselelerâ rakıylan gezmââ. Valk., Kong., Kotl., Beşal., Kaz., Tom., Baur., Cal. / Ay Vasilde etişer çocuklar sabaa karşı, plugumo- şiden sora, geziyla(r) rakıylan. İlkin gidiyla(r) nunasına, sora senseleye. Rakıylan geziy çocuk evlenincesine. – Valk. / Bitti hêy-hêy, iki-üç saat çocuklar dinne- nârdilâr da sora çeke- derdilâr gezmââ rakıynan. İlkin nunasına giderdilâr, sora giderdi çuçusuna, senselesinâ giderdi. Nereyi giderdi, birer filcancık rakı vererdi hepsiciine. – Kong. / Eni Yıl sabaalân çocuklar (on yaşından evlenincesinâ) ge- ziylar rakıylan. – Kotl. / Eni Yıl sabaalân, saat altıya kada(r), çocuklar gezârdilâr rakıynan. – Kaz. / Eni Yıl günü sabaalân çocuklar gezerlâr rakıynan. – Tom. / Delikannı çocuklar Eni Yilda saat altıda çekederlâr(r) rakıynan gezmââ. İlkin nu- naya giderlâr(r). Dokuzdan onikiyadan rakıynan gezerlâr(r) küçük uşaklar. – Baur. / Eni Yıl sabaalân çocuklar (on-oniki yaşında) gezerdilâr rakıynan. – Cal.

Rusali. 1. Rusali yortuları. Kotl., Beşal., Tom. = *Rusali yortuları* – Kotl., Tom., Baur., Çad. / Rusalidâ iş olmy – hasta olmamaa deni. Düzân dokunmy, göldâ yıkanmaardılar. Pelin taşıyardılar – belin acımasın. – Kotl. 2. Rusali çarşambası (Paskelledân sora dördüncü

çarşamba). Valk., Kong. = *Rusali çarşambası* – Çad., Çeşm. / Rusali dördüncü çarşamba Paskelledän. Belinä asardılar pelin – belin acımasın. İçerdä döşerdilər pelin. İş evdä pek yapmaardılar, ama kıra çıkardılar. – Kong. 3. Mifologiya yaradılışı (türkçä *deniz kıztı*). Çad., Valk. / Rusali çarşambasına kada(r) herbir ottan olër ilaç, ama rusali geldiynän, o deler otları, da onnar diil islää ilaç için. – Çad. / O günü uyumazdın – rusali çarpmasın. – Valk.

Rusali aftası. Troiğanın önündä hafta (pazertesindän cumertesinä kadar). Kong. / Rusali aftası – düşer bir afta Troiğaya kada(r).

Rusali çarşambası. Hep o **Rusali.** (Paskelledän sora irmi beşinci gün) Çad. (Paskelledän sora beşinci çarşamba) Çeşm. / Rusali çarşambası – irmi beş gün Paskelledän. Pişirerlär fasülä, boyêrlar yımırta, giderlär mezarlaa – Çad. / Rusali çarşambası – beşinci çarşamba Paskelledän sora. Pelin içeri döşenär. Olmaz uyumaa o gün – zerem aazın burulacak. Uyumaa lääzım pelinnän. – Çeşm.

Rusali yortuları. Hep o **Rusali-1.** Kotl., Töm., Baur., Beşal., Çad. / Rusali yortuları rusali çarşambasından, açan getirerlär rusaliläri, taa Troiğa übür aftasına kada(r), açan götüriylär onnarı. – Çad.

Rusalileri getirmää. Rusalileri küüyä getirmäk adeti. Çad., Baur. / Rusali çarşambası karılar gidärmışlär mezarlaa, alarmışlar yanına imek (fasülä, suan, boyalı yımırta) da orda ikramnanarmışlar. Geeri dönärmışlär hepsi bilä, sokakça oynayarak açık horu. – Çad. Baurçu küüyündä karılar düzärmışlär gelini, çıkarmışlar kıra, erdä koyarmışlar sofra, konuşarmışlar, oynarmışlar adet horusu, şamataylan şennenärmışlär – 'karşıarmışlar rusalileri' / Rusali çarşambası karılar toplanêrlär da 'getirelär rusalileri'. Sokakçan gelärdilär oynayarak mezarlıktan. – Çad. / Çarşamba getirerlär rusalileri. Sade karılar toplanêr. Alêrlar duvak, çiçek da taa gençü düzerlär. Kırdä yapêrlar sofra, iyerlär, içêrlär, muzıkant var, oynêrlar nicel düündä. – Baur.

Rusalileri götürmää. Rusalileri küüdän götürmäk adeti. Çad., Baur. / Geçirärmışlär rusalileri Troiğadan sora sekizinci günü. Gün kauştuynan, karılar toplanarmışlar derä boyunda çimendä, konuşarmışlar, şennenärmışlär, götürärmışlär rusalileri' / Sekiz gün Troiğadan sora rusalilär giderdilär. Aşşamlın saade karılar toplanardılêr da konuşardılêr. – Çad. / Bir aydan sora (Rusalidän) rusalileri götürerlär. Götürerlär kâr ülä, nicel getirerlär (bak: **Rusalileri getirmää**). – Baur.

Rusaliya karşı. Rusalya karşı salı. Valk. / Rusaliyâ karşı tophıysın pelin – döşıysın döşeklere, erlere, takıysın beline – belin acımasın.

Saklı oruç. Krestov yortusunun önündä beş günnük oruç (14.09/27.09). Baur. / Küçük Panyıadan Krestovadan tutêlêr beş gün horuç – saklı horuç. Giderlär kliseyâ, alêrlar komka (hem islää horuç).

Sarmısak. Hep o **Sarmısak beklemää.** Çeşm. 2. Hep o **Sarmısak gecesi.** Valk. / Ay Andreyâ karşı toplanardılar kızlar da, çocuklar da, da oynardılar. Açan bitärdi oynamak, koyardılar sofrayı da iyerdilär. Sora daalışardılar, sarmısak bitärdi, ona denärdi Sarmısak. – Çeşm. / Sarmısakta toplanardık, yapardık konuşka. – Valk.

Sarmısak beklemää. Andrey gününä karşı sarmısak beklemek adeti. Valk., Beşal., Beşg., Kong., Baur., Cal., Tom. = *Sarmısak-1*. Çeşm. / Andreyä karşı bir evdä toplanardılar kızlar, mamular, yapardılar pita, kartofi, fasülä, getirerdilər turşu. Kızlar çocuklarnan oynardılar, oynamaktan sora çocuklar daalışardılar, karılar hem kızlar giredilär içeri da konuşardılar. Kızlar bir baş sarmısak koyardılar cöbünä, evdä dikedilär çiçek kökünä, her büvärsadı – olacak kismet. – Beşg.

Sarmısak gecesi. Ay Andreyä karşı gecä, açan tamannanarmış sarmısak beklemek adeti. Çeşm. = *Sarmısak-1*. Valk. = *Usturoy* – Valk. / Sarmısak gecesi kızlar denärdilär kismetini. Bir filcana suylan koyardılar birär dişçeez sarmısak. Neetlärdilär: Vani mi, Peti mi, Sandi mi. Sabaalän bakêrdılar: angısı eşerdi – ona da gidecek.

Sava. Ay Savanın günü (05.12/18.12). Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Kaz., Tom., Baur. = *Sava günü* – Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Kaz., Tom., Kirs., Baur. / Varvara – dördündä, ertesi günü – Sava, soran – Nikulay günü. – Kong.

Sava günü. Hep o **Sava**. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Kaz., Tom., Kirs., Beşal., Baur. / Sava günü işlenilmey, tutıys yortuyu. Savalar yapıylar gününü. – Valk. / Sava günü klisä olmeêr, bişey yapılmêr o günü, çamaşır yıkanılmêr, evelki vakit erler sualıydı. – Kong.

Sekizlik. Sekizlik gibi adet ekmää *Kırk meçik* günü komuşulara hem senselelerä daatmak için. Kong. / *Kırk kaşıktä* eleştirersin kolaççık – ikişer sekizlik verersin saalık için.

Simion. Hep o **Ay Simon**. Valk., Kong. / Simionda bıçaklan gezilmey, imää yapılmey, amur yurulmey. Bir karı yapmış gözleme, da bızaası duumuş gözleri suvalı hem götü pazı gibi. – Valk.

Simion günü. Hep o **Ay Simon**. Valk. / Simion günü nacak, bıçak bişey yoktu nicel elinä almaa – uşak, kuş, ayvan sakat olmasın. Simion günü üç keret nacaklan urıysın eşee da deysisin: ‘Ne olacak – eşee olsun, eşikte kalsın’

Simon günü. Hep o **Ay Simon**. Kaz., Tom., Çad., Beşal., Cal. / Pek hatalı gün. Bir babu Simon günündä kesmiş bir tauk, yapmış manca, da kuzular olmuş yumak-yumak. – Çad.

Sinidä kolaç (Sinide kolaç – Valk.). Büük sinidä pişirilän örülü ekmek. Çeşm., Kotl., Tom. / Büük koladalar için yapıys büük kolaç sinide, fırına atıys, sinide kolaç deysis. Sinide kolaçnan gençler gidiyla(r) naşasına, dever anasına. – Valk.

Sofinden. Hep o **Küçük Paskellä**. Ay Sofi günü. Kong. / Bizdä Küçük Paskelleyä, ölülärin Paskellesinä deerlar Sofinden. Gideris mezarlaa imeknän. Eleştireris yımırta, paska, tuçka, gölmek, çini.

Sotira. Sotira yortusu. (06.08/19.08). Valk., Kotl., Çeşm. = *Ay Sotira* – Valk., Çeşm., Baur., Kotl. = *Pobrajna* – Çad. = *Probejna* – Beşal. / Sotira – büük yortu, yarısı orucun. Bu günä kada(r) inilmey alma, üzüm, maalez kimin ölü uşaa. Klisede okudıylar alma, üzüm, karpuz, eleştiriylar da sora kendileri iyılar. – Valk.

Spas. Hep o **İspas**. Kotl., Baur. / Spasta, erken, gün duumadıynan, açan sır geçer,

eleştirirdiler pita – üstünä da suan, sarmısak, tuz, biber. Boyardılar yımırta da giderdiler mezarlaa, orda da eleştirirdiler. – Kotl. / Spas – Paskellenin bitkisi – ölülär kapanër. – Baur.

Sreteniya. Hep o **Panaiya-1.** Valk. / Sreteniyada eleştiriylar kime istiylar Panaiya (Panaya) pitası – bu gün Panaya kırklanmış.

Stannik. Koladacıların başı, hep o **Țar.** Valk. = Țar – Kong., Kotl., Cal., Kaz., Tom. / Koladacıların içinde vardı stannik (kolacı okuyardı, parayı toplardı). Ev saabisi kolacı veriy stannee. Stannik kaldırıy kolacı ikarı, okıy onu ikonaya karşı. Stannik paylaştırdı parayı.

Starasta. Hêy-hêycıların (plugumoşicilerin) başı. Kong. / Hêy-hêyda yok țar, onda var starasta, o toplêer parayı.

Stavro suya atılêr (Stauro suya atılıy - Valk.). Hep o **Büük ayazma-2.** Valk. / Açan stauro suya atılıy, sabaalen erken kalkıys, süpüriys, tophıys, çamaşır yıkiys, bitiriys işimizi sabaa oluncasına (aydınнанınasına). Sora giderdik kliseye, alardık ayazma, gelerdik eve da o günü tutardık yortuyu. Toplardık, süpürüdük saalık için.

Stäva. Eni Yılda gezmäk ritualın rekviziti (rom. 'stea' – yıldız): bir pardıya kakarmışlar kiyat çiçäännän, çancaazlan donaklı bir ikona. Valk., Tom., Baur., Cal., Kaz., Kotl. / Eni Yıl için çocuklar yapardı(r) stäva – düzerdile(r) ikonayı güzel kiyatlan, çancaazlan, kakardılar onu bir uzun sopaya. Girdiynen içeri, konardı(r) ikonaya karşı, sallardılar stävayı, çalardı(r) molduvanca: annadardı(r), nasıl duumuş Hristos. Çorbacıyka baalardı stävaya basma, stävacılar vererdi kapeyka, kanfeti, ceviz. – Valk. / Stäva için çingenäykada yapêrlar kruça taftadan (1,5 x 2 sm genişlii). Kruçaya tutturdılêr ikonayı. – Baur. / Stävayı yapêrlêr ikonadan. Doz-dolay koyêrlar çancaaz. – Cal. / Elektän yapardı(r) kasnak, ortasına koyardı(r) bir küçük ikonacık, saadä bir tarafına. Stävayı güzällärdilêr boyalı kiyatlan. – Kaz.

Stäva gezmää. Koladadan (25.12/07.01) Babu gününä (08.01/21.01) kadar evdän-evä stävaylan gezmäk ritualı, açan annadılêr Bibliyaya görä Hristozun duuması için. Valk., Tom., Kotl., Cal., Kaz., Baur., Çad. / Stäva gezmee çekederdiler Eni Yıl günü üülenden sora. Gezerdi küçük çocuklar (on-onbeş yaşına kadar). İkişêr kişi gezerdile(r). – Valk. / Stäva gezerdilêr Krêçundan Yordan gününädan. İkişêr kişi gezerlêr stävaynan, girerlêr içeri, çalêrlar molduvanca – anêrlar, nicä Hristos duumuş. – Tom. / Stäva çekederlêr gezmää Koladada da taa İvan gününädan. Adamnar da, karılar da stäva gezerdilêr, bütün semyaynan. Girerlêr içeri, daadêrlar booday, bir auç booday, da deerlêr: 'Allaa versin bölä bereket, bölä booday'. – Baur. / Stäva gezerdilêr ikişêr kişi, gezerdilêr bütün küü, başka küülerä dâ giderdilêr. Geçerdilêr içeri, sallêêrlar stävayı içerin ikonasına karşı da çalêrlar 'Otçe naş' – Cal. / Stäva gezerdi küçük çocuklar (onbeş yaşına kadar). Girerdilêr içeri da ikonaya karşı okuyardı(r) stäva molduvanca. – Çad. / Stäva gezerdilêr üç gün Koladada hem üç gün Eni Yılda. Gezerdilêr iki kişi: birindä stäva, übüründä dâ çancaas. Girerdilêr içeri da ikonaya karşı çalardı(r). – Kaz. / Stäva gezerdilêr Ay

Yordana kada(r). – Cal.

Stäva okumaa. Bibliyaya görä Hristozun duuması için annatmaa. Baur, Çad. / Girdiynän içeri stävacılar çekederlär okumaa stäva. – Baur. / Stäva okuyardılar molduvanca. – Çad.

Stävacı. Eni Yılda stävaylan gezän adet kişisi. Valk., Kong., Baur, Cal., Kaz., Çad., Tom., Kotl. / Stävacılar gezerdile(r) bütün küüde. Çekederdile(r) Eni Yılda da bitirerdiler taa Ay İvanda. – Valk. / Stävacılar vererdiler birkaç gümüş, kolaç. – Kong. / Stävacılar vererlär basma, materiya. – Baur. / Stävacılar vererdilär peşkir, bir kasinka baalêrlar stävaya, vererlär para. Cal. / Stävacılar vererdilär gölmek, para, bomboni. – Çad. / Stävacılar vererdilär kovrik, bomboni. – Kaz.

Strateniya. Hep o **Panaiya-1.** Kong. / Strateniyada Panaiya kırklanmış. O günü pitacık eleştirelär.

Suraki. 1. Hep o **Surva-1.** Çad. / Suraki gezerlär küçüklär – kızlar, çocuklar (oniki yaşınadan) suraki elindä. 2. Hep o **Surva-2.** Çad. / Eni Yılın ilk günü – Suraki. **Suraki gezmää.** Eni Yıllan kutlamak için evdän-evä gezmäk ritualı. Çad. = *Surva gezmää* – Kong. = *Survaki gezmää* – Kaz., Tom., Baur., Beşg. = *Suvrak gezmää* – Valk. = *Zivra gezmää* – Kotl. / Eni Yılda, sabaalän gezerlär suraki. Gezerlär küçüklär – kızlar, çocuklar (oniki yaşınadan).

Suraklamaa. Hep o **Survaklamaa.** Çad. / Evel çalardılêr: ‘Sura, sura, Pak gudi-na’. Şindi çaliyêrlar: ‘Сеем, сеем, посеваем, С Новым годом поздравляем’. Çaliyêrkana çorbacıykayı suraklêrlar survaynan.

Surva. 1. Renkli kıyatçıklan donaklı kızılıcık (eki alma, süüt) dalcaazı, angısınnan ev saabilerinin urêrlar arkasına, kutlayarak Eni Yıllan. Kong. 2. Eni Yılın ilk günü, açan küçük çocuklar evdän-evä gezerlär surva. Kong. = *Surva, Survaklıta* – Kong. = *Suraki* – Çad. = *Survaki* (çibık, fışkancık) – Kaz., Tom., Baur., Beşg. = *Suvrak* – Valk. = *Zivra* – Kotl. / 1. Kızcaazlar gezerdilär survaynan. Surva yapêrlar fışkandan. Kertiklerdilär kıyadi, gazetayı da sarardılar fışkana. / Eni Yıl hem Surva – hep bir, biz üle dä, büle dä deeriz.

Surva gezmää. Hep o **Suraki gezmää.** Kong. / Surva gezerdilär çocuklar da, kızcaazlar da: üç-dört kişi. Kim büük, ona deyerdilär: ‘E, sän gitmä surva gezmää, zere gücü koyacaklar ensenä - büüksün’. Vererdilär hepsinä uşaklara birer-ikişer kapeyka, kovrik.

Surva günü. Eni Yılın ilk günü. Hep o **Surva-2, Ay Vasil.** Kong. / Damnarı kürü-yerdilär Surva günü, avşamnän.

Survalamaa. Hep o **Survaklamaa.** Kong. / Uşak surva(k)lardı gittiynän epsi-ciini: diyerdi o survaynan, o fışkannan. Bişey çalmaardı.

Survaki. 1. Hep o **Surva-1.** Kaz., Beşal. 2. Hep o **Surva-2.** Kaz., Tom., Baur., Beşg. / Survaki günü gezerdilär çibıklan, o çibık, survaki, kıyatlan sarılı. – Kaz.

Survaki gezmää. Hep o **Suraki gezmää.** Kaz., Tom., Baur., Beşg. / Survaki

gezerdilär kızçaazlar, çocukaklar – üç-dört kişi. Çalardılar: ‘Surva, surva, pak gudina’. – Kaz. / Bizdä survaki gezerlär saadä Eni Yıldı. – Tom. / Survaki gezerlär fişkancıklan. – Baur. / Kızçaazlar sabaalän gezerlär survaki. Girdiynän içeri, booday atardılar erä, çalardılar: ‘Survak, survak, Pak gudina’. – Beşg.

Survakici. Hep o **Survakçı.** Beşal.

Survaklamaa. Urmaa süüt eki alma çibınnan kutlanan insanın arkasına, söleyäräk hayır duası. Kaz., Tom., Baur., Beşg. = *Surva(k)lamaa* – Kong. = *Survaklamaa* – Çad. = *Suvraklamaa* – Valk. = *Zıvralamaa* – Kotl / Girdilär içeri, urardılär çıbıklan, o survakiynän omuzuna, survaklardılar. Verirdilär uşaklara kovrik, bomboni, ley. – Kaz.

Survakliğa. Hep o **Surva-1.** Kong. / Kızçaazlar hem çocuklar gezerlär surva, evdän-evä sıravardı. Kızlarda elindä var survakliğa, çocuklarda – fişkan. Survayı, survakliğayı yapêrlar avşamdan, gezerlär Eni Yıl sabaalän. İlk survakliğadan çorbacıyka koparêr bir kiyatçık, koyêr onu hollaa – yımirtlasınnar tauklar.

Suvrak. Hep o **Surva-1.** 2. Hep o **Surva-2.** Valk. / Kızçaazların elinde suvrak, çocukların – fişkan. Suvrak yapardıla(r) boyalı güzel kiyattan. Keserdile(r) kiyatları garmoşka gibi da makara ipliinnen baalardıla(r) bir fişkana. Fişkanı kıardıla(r) alma aacından.

Suvrak gezmää. Hep o **Suraki gezmää.** Valk. / Eni Yıl sabaalen suvrak geziyla(r) kızlar da, çocuklar da, 7-10 yaşında.

Suvraklamaa. Hep o **Survaklamaa.** Valk. / Girdiynen içeri suvrakçılar suvraklıyla(r) – urıyla(r) suvraklan epsiciinin arkalarına, omuzlarına, kim ani var içerde. Suvraklarkana süliyla(r): ‘Surak, Surak, pak gudina’. Çorbacıyka oturdiy suvrakçıları kapunun ardına, koparıy suvraktan birer yaprak da koıy onnarı follaa – tauklar çok piliç çıkarsın.

Suvrakçı. Suvrak adetini tamannayan kişi. Valk. / Suvrakçılar gezerdile(r) bütün küü. Onnarı alardıla(r) içeri, vererdile(r) kapeyka, kovrik, kanfeti, ceviz.

Suvrak türküsü. Ritual teksti, angısını söleerlär suvrakçılar. Valk. / Uşaklar Ay Vasil için üürenerdile(r) suvrak türküsü:

Şerkiti, merkiti (serkiti, merkiti), Ay Vasil,
Ay Vasili, kite zile, kite oka de fasule,
Sorkuva, morkuva, day, baba, rojkuva.

Sürma-Lazar. Hep o **Lazari-1.** Kong. / Sürma-Lazarda lazarçılar gezerlär lazari.

Süüt cumertesi. Hep o **Süüt pazarı cumertesi.** Valk., Çeşm. / Süüt cumertesi gidelar mezarlaa, alêlar kolaç, şarap. Ateşçik yakêrlêr, iştirilêr mezä. – Çeşm.

Süüt pazarı. Paskelleyä karşı pazar. Valk., Kong., Çeşm., Kotl., Beşg., Beşal., Çad. // *Süüt pazarı cumertesi* – Valk.; *Süüt cumertesi* – Valk., Çeşm. / Açan kalıy Paskelleyä bir afta – Süüt pazarı. Gidiylar erkene mezarlaa, götüriylar süüt, koyıla(r) mezara, mumcaas yakıylar. – Valk.

Süüt pazarı cumertesi. Süüt cumertesi. Valk. = *Süüt cumertesi* – Valk. / Süüt pazar

cumertesi geziyar kızçaazlar lazari.

Sveti Arhangel. Hep o **Arhangel Mihayıl.** Töm. / Sveti Arhangel – bitki yortu, hatalı gün, keserlär kurban.

Sveti Dimitri. Hep o **Kasım.** Çad. / Sveti Dimitridä adamnar giderlär tırlaya da alêêrlêr koyunnarı evä.

Sveti Görgi. Hep o **Hederlez.** Cal. / Ederlezä biz taa deyiz Sveti Görgi. Keserlär kurban – erkek kuzu. Yakêrlar kolaçta mum, o kolacı geçirerlär buynusuna da keserlär. Deriyi, kafasını, ceerleri baaşışlêêrlar kim keser, ev saabisi kesmiy. Bir yıl keserlär, bir yıl vererlär kuzuyu diri.

Sveti İley. Hep o **Ay İliya.** Beşal.

Sveti İliya. Hep o **Ay İliya.** Çad., Beşal. / Sveti İliya düşerdi arman ayında – *lobut ayı* gelärdi. Yakmaa ateş – pek büyük günaa, kurban keserlär. – Çad.

Sveti İvan. 1. Hep o **Ay İvan.** Kong. 2. Hep o **Ay Yani.** Töm., Baur., Çad. / 1. Ay Yordandan sora Ay İvan gelerdi. Bizdä deyärdilär taa Sveti İvan hem İvan günü. – Kong. / 2. Sveti İvanda yok nicel imää kan içli karpuz hem kara üzüm. – Töm.

Sveti Nikulay. Hep o **Ay Nikola.** Çad., Beşal., Baur. // Sveti Nikulayda keserlä(r) kurban, kansız kurban (kuzu, horoz, ama saadä bütün). – Çad.

Sveti Nikulay günä karşı. Hep o **Ay Nikolaya karşı.** Baur. / Sveti Nikulay günä karşı azırlardık balık, yapardık kurban.

Sveti Nikulay günü. Hep o **Ay Nikola.** Baur. // Sveti Nikulay günä karşı – Baur. / Sveti Nikolay günü Nikolalar yapardılêr gününü.

Sveti Varvara. Hep o **Ay Varvara.** Valk., Kotl. / Sveti Varvara büyük yortu. O günü işlenilmey, ballı çörek yapıy, saalık için daadardık komuşulêra. Vererkene deydik: ‘Uşakların saalı için’ Bir da çörek koyis saçaa, Sveti Varvara için – kuşlar alsın, da uşaklarda kızamak geçsin. – Valk.

Tanas. Hep o **Kaluyeni.** Töm., Çad. / Bir afta ileri yapardılêr çamurdan kukla – Tanas. Giidirärdilär jiletka, don, takä. Sandıcak yapardılêr, doz-dolay çiçek dizerlär. Bekleerlär kuklayı kufnedä bütün gecä, sıralıylêr, gözlerini biberleerlär, ani aalasınнар deni. Ertesi günü pipirudadan sora sandıcaknan Tanası sıbıdıylêr dereyë. – Çad. / Kuklayı sıralıylêr: ‘Tanas, Tanas, oolum Tanas, kimä braktın bizi?’ – Töm.

Tanas günü. Hep o **Ay Tanas.** Töm., Beşal., Kirs. / Bizdä Pipiruda – Tanas günü (01.05/14.05). – Töm.

Tarla çörää. Adet ekmää, angısını tukurlarmışlar tarlada Kırk ayoз günündä. Kotl. / Kırk ayoзda yapardık tarla çörää, çıkardık kıra, o çörää öküzlerin hem biğirlerin önündä tekerlêrdik, sora parça-parça daadardık komuşulara, kendimiz iyerdik da ondan sora tutunardık işä.

Tatlı kovrik. Uzun formalı ev präni, üstündä dalgalı resim var. Tatlı kovrik pişirärmışlar Paskelledä, Eni Yılda, Troiçada. Valk. / Suvrakçılar girerdile(r) içeri, onnara vererdile(r) kapeyka, kovrik, bomboni, tatlı kovrik kimisi yapardı. Amura koyardın yı-

mırta, şeker, geçirerdin amuru maşinkadan (ani yaanı kıymaa), vardı maşinkanın üle forması. Tatlı kovrikleri atardık fırına.

Tauk yortusu. Hep o **İgnajden.** Valk., Kotl., Kaz., Beşal., Baur. / İgnajdinä deerdik *Tauk yortusu*. Kuşları doyurardık fıçı çemberi içindä – daalmasıınar aul içindä. – Kaz.

Taukların günü. Hep o **İgnajden.** Baur. / İgnajden – taukların günü, tauk yortusu. O gün tutulêr tauklar yımırtlasın dini hem kloçka otursun dini. Bir mu- saafir geldiynän (kim ilkin geldi), oturdêr(r), şarap vererlê(r), imää koyêr(r). O günü bişey verilmeer, taukların saalı için.

Todur günü. Hep o **Ay Todur.** Kong., Beşal. / Todur günü koliva yapêrlar ölülêr için. Mezarlaa giderdilêr, eleştireldilêr. – Kong.

Topal canavar yortusu. Canavar yortularının bür günü. Çad., Beşal., Baur. / 14 noyabrinin sveti Filip –Töpal canavar yortusu. Bu gün pek hatalı. İş hiç olmıy, kıra çıkılmıy. Annadıylar: babu dokuêr adamına kuşak. Dädu kuşêêr belinä o kuşaa, gider kıra. Çikêr önünä canavar. Kurtulamêêr, o sibiêr kuşaa da kurtulêr. Dädu ensiy canavarı. – Çad.

Traka. Ev hayvannarının boynularındaki çancaaz, angısı kullanılêr Eni Yıldı hêy-hêy (plugumoşi) ritualında. Valk., Kong., Kotl., Kaz., Töm., Baur., Cal., Beşg., Beşal., Çad. / Plugumoşi geziyla(r) trakaynan, çitirdaklan. – Kaz. / Kızlar, çocuklar toplanardılar bir eve gece geçsin taa tez, bayılmasıınar. – Valk.

Trifun. Hep o **Ay Trifun.** Valk. / Trifun kesermiş baayı. Trifunun da karısı götü-rermiş imää. Panaya da İsus Hristozlan gidermiş kırkklanmaa. Trifunun karısı gülmüş Panayayı, demiş: Mariya almış piçini da gidiy kırkklanmaa' Mariya da demiş ona: 'Sen git bak, ani Trifun kesti burnusunu.' Açan gidiy, Trifun kesermiş baayı. 'Panaya dedi, sen kesmişin burnunu.' Trifun demiş: 'Ben kesiyim baayı aşaa dooru,' - da kesmiş burnusunu. Geliy bir şopurla, kesiy kuyruunu. Trifun alıy da şopurlanın kuyruunnan yapıştırıy burnusunu. Ozamandan kalmış: Trifun, Panaya hem Simion yannaşık günnêr – sakatlık için.

Trifun günü. Hep o **Ay Trifun.** Kotl., Çad., Kaz., Çeşm., Cal., Kirs., Beşal., Töm. / Trifun günü adamnar giderlêr baalara da ayazmaynan serperlêr. – Kong. / Bir-iki çotuk keserdilêr, bıçak, makaz Trifun günü elinä alınmêêr – sakatlık için. – Töm.

Trimur. Üç günnük sıkı oruç, angısını tutarmışlar kızlar hem bûük karılar. Valk., Beşal., Kong., Kotl., Çeşm., Töm., Çad. / Üç gün tutardık trimur: kızlar, çocuklar, babular. – Valk.

Trimur tutmaa. Piinir haftasından sora üç günnük sıkı orucu tutmaa. Valk., Kong., Kotl., Çeşm., Töm., Çad. / Kim ister, pazertesi, salı, çarşamba trimur tutêr. – Kong.

Troița. Troița yortusu (Paskelledän sora ellinci gün). Valk., Kong., Kotl., Beşal., Töm., Çad., Çeşm., Baur. / Troița günü kalkıysın sabaalen, yapıysın imää, gidiysın kliseyâ. Troița tutulıy üç gün. Foru üç gün olardı. – Valk. / Troiçada ot döşerlêr ikonalara, içerlêrâ, salkım – saçak altına. – Töm. / Troiça Paskellâ gibi. – Çeşm.

Troița çiçää. Troița yortusunda açan zambak kır çiçää, angısınnan donadarmışlar evleri. Valk. / Troiçada tophıys troița çiçää, daadıys içerlerde, koyis ikonaya.

Troița otu. Troiçada toplanılan otlar, eşillik, ceviz dalı. Kong., Kotl., Çeşm., Tom., Valk. / Otları döşiyisin içerlere, saçaa saplıysın, ikonaya koyısın. – Valk.

Țar. Hep o **Stannik.** Kong., Kotl., Cal., Kaz., Beşal., Tom. / Koladacılar gezerlär Koladaya karşı, gece gezerdilä(r) saadä delikannılar. Bir evli vardı, ani țar olardı onnara. Țar – evli adam, ölä bir-iki yıllık evli. Țar olardı kim istärdi, kimi bulardılar, hepsi istämeerdı: deli kaçmaa sokaklarda, ama vardı ölä afotnik. – Kong. / Delikannılar toplanêrdilêr țardä, țarin evindä. Oniki țaradan vardı bir küüdä, onnar annaşardılêr kim neredä gezecek. – Kaz. / Țar toplêêr delikannı çocukları, üürenerlä(r) çalmaa. İleri țardä vardı çotra. İçeri ilkin girer țar, sorêr: 'Kabul muysun koladacıları?'- verer ev saabisinä şarap, soran girer çocuklar da çalêrle(r). Ev saabisi verer birêr stakan şarap, țarä – para hem kolaç. Kız verer yavklusuna çiçek (teldän, garuzdan) da çıkêrle(r). – Cal. / Țar delikannıydı. Vardı onun bir pomoşnii – çotrayı taşıyardı. – Kotl. / Țar – evli çocuk. Koladacılar ne topladılêr – payederlä(r). İlkin ödärlä(r) muzıkayı, țari, a naşey kalêr – payederlä(r). – Tom.

Ulinga. Hep o **Ulülinga.** Çeşm.

Ulülinga. Maslenița ateşleri. Valk. = *Ulinga* – Çeşm. = *Pırliga* – Kotl. / Pazar günü Masleniçada ateş yakılırlar. Ulülinga (ateş) üstündän atlıyrlar.

Usturoy. Hep o **Sarmısak gecesi.** Valk. / Sarmısaa biz deerdik em Usturoy, em Sarmısak: Usturoy – moldovanca, Sarmısak – gagauzça.

Uultu. Hep o **Bua.** Valk. / Plugumoşi için çocuklar yapardılar uultu. Kazanın dibinde yapardıla(r) delik, geçiredile(r) ondan biigir kılı, yıslardıla(r). Açıan çekerdile(r) o biigir kılını – uuldardı, onun için deyiliy *uultu*.

Uuludak. Hep o **Bua.** Kaz. / Hêy-hêy gezerdiler uuludaklan. Uuludaa yapardılêr biigir kuyruundan, baalardılar bir teneki koropkaya.

Üleştırmä kolaç. Hep o **Eleştırmä kolaç.** Beşal.

Van günü. Hep o **Ay İvan.** Kaz. / Van günü hem Ay Yordan günü eni güveeleeri kafadarları yıslardılêr. Sora o çocukları lăázımdı ikramnamaa. – Kaz.

Varvara. Hep o **Ay Varvara.** Kong., Beşg. / Dekabridä üç gün sıradan yortu: Varvara, Sava, Nikola. – Kong.

Varvara günü. Hep o **Ay Varvara.** Kaz., Çad., Tom., Kirs., Beşal., Baur. / Varvara günü hepsi yapardı balı pita da eleştırerdilä(r). – Tom.

Vasil günü. Hep o **Ay Vasil.** Kirs. / Vasil günä karşı kızlar fal çekerlär, çalêrlar, hêy-hêy gezerlar.

Yabanı yortuları. Hep o **Canavar yortuları.** Valk., Çad. / Yabanı yortuları dört gün – 12-15.11. (iki gün yaalıdan, iki gün oruçtan). Adamnar giderdiler kıra, ama karılar evdä iş yapmaardılar, zere yabanılar var nicel gelsinner da koyunu ursunnar. – Valk.

Yımırta hamlamaa. Hep o **Yımırta sallamaa.** Kong. / Asêrız da sallêrız. Aaznan lăázım tutmaa, hamlamaa.

Yımırta sallamaa. Büük orucu tutmak avşamı yımırta sallaması. Tavana bi- yaz

ipliklän asêrlar islää pişirilmiş bir yımırta. Çevirip - dönsün deyni, sallêêrlar iki tara-
fa. Uşaklar läüzim tutsunnar yımırtayı aazlan eki dalasinnar ellän yardım etmeyeräk.
Valk., Çad., Çeşm.= *Yımırta hamlamaa* – Kong. / Oruç gecesi uşaklar sallardılar yımırta.
Kaynadardık yımırta. Tavanda erbir evde oturan içerde vardı kakılı kırığa. O kırığaya
baalardık bir ip. Kebe inede geçirerdik bir yımırta. Uşaklar o yımırtayı sallardılar da
bakardılar aazlan tutmaa. – Valk.

Yordan günü. Hep o **Ay Yordan.** Kong., Çad., Töm., Kirs., Beşal., Kaz. / Çocuk-
lar stäva gezerdilär Krêçundan Yordan gününedän. Yordan günü sabaalän popaz gidärdi
punara da okuyardı mulitva. Çocuklar atlı gezerdilär – yarışardılar. – Töm. / Yordan günü
slujbadan sora popaz vaatiz ederdi punarları. – Kong.

Yuvan günü. Hep o **Ay Yani.** Beşal.

Zıvra. Hep o **Surva-1,2.** Kotl. Bir çıbıcaq süüt aacından güzällärdilär kıyatlan – zıvra
yapardılar. Kızlar zıvraynan gezerdilär evdän-evä, çalardılar:

Zıvra, zıvra gudina,

İdi, idi gudina,

Pak gudina, pak gudina, pak gudina.

Zıvra gezmää. Hep o **Suraki gezmää.** Kotl. / Eni Yıl sabaalän kızlar (on-onüç yaşında)
gezerlä(r) zıvra.

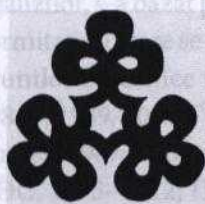
Zıvralamaa. Hep o **Survaklamaa.** Kotl. / Kızlar girerlä(r) içeri. Zıvraynan zıv-
ralêêrlar (urêrlar) ev saabisinä, onnar da vererlär kapeyka, kolaççık.

INTRODUCERE

Cultura spirituală reprezintă conștiința identică a poporului, memoria vie a acestuia care transmite de la o generație la alta experiența comunitară și cunoștințele, credințele, obiceiurile și ritualurile, normele de comportament, etc.

RITUALURILE CALENDARISTICE ALE GĂGĂUZILOR

Studiu etnolingvistic



INTRODUCERE

Cultura spirituală reprezintă conștiința ideatică a poporului, memoria vie a acestuia, care transmite de la o generație la alta experiența comunitară și cunoștințele, credințele, obiceiurile și ritualurile, normele de comportament, etc.

În prezent, studiul limbii și al culturii spirituale a găgăuzilor cu scopul revigorării și reconstituirii tezaurului lor arhaic, precum și abordarea problemelor de etnogeneză, este una dintre problemele stringente. De o importanță deosebită în acest sens sunt studiile etnolingvistice, bazate pe o analiză cuprinzătoare a culturii populare și a terminologiei acesteia.

Metoda lingvistică "Wörter und Sachen" ("cuvinte și lucruri"), impusă de lingviști germani R. Meringer, C. Merlo, M. Murko se bazează pe analiza paralelă a artefactelor din istoria limbii și a culturii și pe investigarea unor ritualuri (apud Йордан, 1971, 106). Studiarea complexă a fenomenelor dialectale, folclorice și etnografice orientează cercetătorul înspre „analiza relației dintre limbă și cultura spirituală, limbă și mentalitate populară, limbă și creație folclorică, înspre interdependența acestora și a altor genuri de concordanțe” (Толстой, 1980, 150).

Studiul respectiv, dedicat ritualității calendaristice a găgăuzilor, s-a bazat pe ipotezele teoretice ale școlii etnolingvistice a lui N.I. Tostoi, în conformitate cu care se realizează studierea complexă a culturii spirituale a slavilor și a națiunilor balcanice (Толстой, 1973, 1974, 1978, 1980, 1982, 1983; Толстая, 1984, 1986a, 1986b, 1989, 2010; Гура, 1984, 1986; Зеленина, 1984, 1986; Седакова, 1984, 2007; Свешникова, 1987; Кабакова, 1989; Плотникова, 1990; Сорочяну, 1995; Sorocanu, 2006; СДЭС, 1995- 2012; Переходы, 2009; Узенева, 2010; КБДЛ, 2008, 2012 ș.a.). Acesta se fundamentează pe principiul cercetării pe mai multe planuri, unde ritualitatea este percepută ca o categorie a „unității planurilor cuvântului (verbalului), realului (concretului) și activului (eficientului)” (Толстой, 1980, 157).

S-a acordat o atenție deosebită terminologiei rituale, analiza acesteia fiind posibilă doar cu implicarea într-un context mai vast a factorilor etnografici, folclorici, mitologici și a altor factori ai culturii spirituale populare. Analiza a fost realizată pe materialul colectat de autor în satele găgăuze din Moldova.

Obiceiurile și ritualurile calendaristice ale ciclului anual sunt o parte importantă a culturii spirituale. Ca expresie concentrată a culturii spirituale a poporului acestea poartă amprenta specificului etnic, sunt reflecții ale istoriei poporului de-a lungul a mai multor secole. Ele reflectă procesele complexe de adaptare a strămoșilor găgăuzilor la noile condiții de mediu din Balcani, la noul tip de gestionare a gospodăriilor, precum și procesele integratoare de interconexiune și influențe reciproce, care s-au desfășurat între diferite popoare coabitante ale Peninsulei Balcanice.

La baza ritualității calendaristice a găgăuzilor se află munca crescătorului de vite și a celor care prelucrau pământul, fapt demonstrat de datele folclorice și etnografice. Calendarul popular al găgăuzilor este, ca și al altor popoare, unul agrar. Acesta păstrează

în mod clar urmele unui cult precreștin agro-pastoral. Fundamnetul acestuia, chintesența lui, este reprezentată de obiceiurile și credințele populare, cărora ulterior li s-au suprapus elementele ecleziastice. Dacă e să ținem cont de faptul că un calendar este un întreg sistem de organizare a vieții reale și cotidiene a oamenilor, care reglementează activitatea gospodărească, încifrează pe axa anuală întregul ciclu al vieții umane, atunci este de înțeles și devine foarte clară proximitatea și omogenitatea ritualității calendaristice a găgăuzilor cu cea a națiunilor balcanice, și în primul rând, cu cea a bulgarilor (cf. Маринов, 1914; Державин, 1914; Арнаудов, 1918, 1943, 1971-72; Вакарелски, 1932-33, 1935, 1938, 1943; Колева, 1973, 1977, 1981; Добруджа, 1974; Пирински край, 1980; Капанци, 1985; Пловдивски край, 1989; Софийски край, 1993; "Етнография на България", Вакарелски, 1974 și "Етнография на България" în 3 volume, 1985). Ajungând în Balcani, strămoșii găgăuzilor au fost aculturalizați de către bulgari prin felul de a-și gestiona gospodăriile și alte elemente ale culturii materiale și spirituale, transformându-se din păstori nomazi în agricultori sedentari. În ciuda diferențelor de opinii cu privire la etnogeneza găgăuză (Иречек, 1890, 1899; Милетич, 1902, 1905; Шкорпил, 1933; Ковальский, 1933; Державин, 1937; Баев, 1953; Боев, 1982; Губогло, 1967, Градешлиев, 1991, 1993; Мутафова, 1993; Карпат, 1994; Атанасов, 1996, 1998; Стаменова, 2000; Митев, 2001 ș.a.), majoritatea oamenilor de știință, specialiști în domeniu, sunt de acord că strămoșii găgăuzilor (triburile nomade turcice de pecenegi, uzi, cumani) au apărut pe Peninsula Balcanică cu mult înainte de cucerirea acesteia de către turcii osmani, adică înainte de sec. XIV. Acest lucru este demonstrat de o serie de studii istorice, etnografice, antropologice și lingvistice (Мошков, 1904, Kowalski, 1933, Манов, 1938, Маринов, 1956, 1974, Дяченко, 1952, Дмитриев, 1962; Губогло, 1967, 1971, 1973; Димитров, 1995 ș.a.).

Potrivit istoricilor, poporul găgăuz a trăit timp de secole printre populația slavă și turcă din Delhi-Ormane (Ludogorie) și Dobrogea. Din cauza opresiunii economice și politice dure, la sfârșitul secolului XVIII - începutul secolului XIX, cea mai mare parte a găgăuzilor, împreună cu o parte din populația bulgară, a fost nevoită să fugă din Bulgaria stabilindu-se pe pământurile nepopulate din sudul Basarabiei. După anexarea Basarabiei la Rusia (1812), ca urmare a Războiului ruso-turc, cei strămutați au primit loturi de pământ și găgăuzii s-au stabilit în locurile noi în calitate de "coloniști bulgari" (cf. Мещерюк, 1953, 1957). Ca urmare a acestei strămutări, în Basarabia s-a constituit o situație etnică similară celei din Balcani. Situația în care în prezent, în sudul Moldovei și, parțial, în regiunea Odesa, locuiesc bulgari, găgăuzi, moldoveni, existând chiar și un sat de albanezi, poate fi considerată una microbalcanică. În acest sens, sunt relevante cercetările cu privire la interdependența și interacțiunea elementelor de ritualitate calendaristică a acestor popoare. Analiza comparativă permite atât identificarea elementelor comune, având la bază conviețuirea în Balcani, cât și a unei varietăți de forme regionale și locale, pe care ritualurile și le-au însușit în procesul dezvoltării istorice (Soroceanu, 2000, 48-58). Trăind în Basarabia, în strâns contact cu moldovenii, găgăuzii au împrumutat de la aceștia o serie de obiceiuri și ritualuri (comparația se bazează pe cercetările lui

Зеленчук, 1959; Бэшу, 1972; Попович, 1974; Зеленчук и Попович, 1976; Салманович, 1973, 1977, 1978; Спэтару, 1974; Десницкая, 1984; Свешникова, 1987; Цивьян, 1984; Кабакова, 1989; Хынку-Тентюк, 1992; Buzilă, 1999; Pamfile, 1997; Молдаване, 2010 ș.a.). Aici s-a creat un mediu unic, care a contribuit la prezervarea obiceiurilor și ritualurilor găgăuzilor, multe dintre acestea dovedindu-se a fi mult mai stabile și mai durabile decât la găgăuzii din Bulgaria (Тодорова, 1987; Градешлиев, 1987; Сорочяну, 2002; Квилинкова, 2005 ș.a.).

Primele informații despre obiceiurile populare ale găgăuzilor au fost publicate de către savantul rus Valentin Aleksandrovici Moșkov la începutul secolului XX. Lucrările sale – „Găgăuzii din județul Bender” și „Dialectele găgăuzilor din Basarabia” (Мошков, 1900-1902, 1904) sunt într-adevăr un tezaur al limbii, culturii și istoriei găgăuze, iar V. A. Moșkov este considerat pe bună dreptate fondator al școlii de studiere a istoriei și culturii găgăuzilor. Cercetatorii contemporani, care studiază patrimoniul cultural al poporului găgăuz, se bazează în primul rând pe scrierile sale; acest lucru se întâmplă nu doar din cauza întâietății lor cronologice, dar și datorită complexității materialului etnografic și folcloric relevant.

Începând cu cea de a doua jumătate a secolului XX se amplifică semnificativ interesul pentru cultura populară tradițională a găgăuzilor. Articole științifice, monografii, studii, disertații apar nu numai în Moldova (cf. Губогло, 1967, 1971, 1973, 1993; Курогло, 1975, 1977, 1980; Покровская, 1953, 1974, 1983; 1989; Маруневич, 1980, 1988; Дурбайло, 1991; Дрон, Курогло, 1989; Дрон, 1992, 2001; Сорочяну, 1995, 2000 а, б, 2001, 2005, 2007а,б, 2008а,б,в, 2009а,в, 2006, 2009; Чимпоеш, 1997; Квилинкова, 2002; 2005; Никогло, 2001, 2004; Zanet, 2010; Сырф, 2013, Гагаузы в мире, 2012 ș.a.), ci și dincolo de hotarele acesteia – în Bulgaria, Ucraina, Rusia, Polonia și Turcia (cf. Коларова, 1982; Сачев, 1984; Тодорова, 1987; Градешлиев, 1987, 1993; Робев, 1988; Матеева, 1998; Етноси и култури на Балканите, 2000; Дыханов, 1999 а, б; Средкова, 2000; Шабашов, 2002; Soroșanu, 2001, 2002, 2004; Soroczanu, 2012; Сорочяну, 2009 б, г, в, 2010; Трефилова, 2007, 2008; Гагаузы, 2011; Pogranicze, 2012 ș.a.).

Obiectivul acestui studiu constă în descrierea structurală și tipologică a ritualității calendaristice a găgăuzilor, bazată pe o investigație de lungă durată, concentrată, a autorului, întreprinsă pe teren, în satele găgăuze. Au fost studiate structura, semantica, simbolismul, caracterul și specificul unor acțiuni ceremoniale, precum și originea și dezvoltarea istorică a acestora.

Pentru colectarea materialului etnografic au fost alese or. Vulcănești și s. Cotlovi-na (s. Bolboca [Bulboaca])/Ucraina, reg. Odesa/ – graiuri ale dialectului sidic și satele Congaz și Tomai, pentru graiuri aparținând dialectului central. În calitate de material suplimentar s-a apelat la notițele de pe teren, făcute la sfârșitul anilor '80 în s. Cișmichioi din raionul Vulcănești, în or. Ceadir-Lunga, în satele Baurci, Beșghioz, Joltai, Cazaclia din raionul Ceadir-Lunga și în partea găgăuză a satului Chirsova din raionul Comrat. În anul 2002 s-au făcut înregistrări în satul Beșalma pentru a se face o comparație cu materialul etnografic colectat de V. Moșkov în același sat, în anul 1902. Un interes de-

osebit îl reprezintă comparația și confruntarea artefactelor etnografice și lingvistice (denominațiile realităților rituale), fixate de V. Moșkov la începutul secolului XX în satul Beșalma și cele colectate de autor în același sat după o sută de ani.

Cea mai mare parte a materialului colectat pe teren (discuții pe diverse teme și răspunsurile la întrebările din chestionar) au fost înregistrate pe bandă magnetică, la prelucrarea acestuia stabilindu-se următorul obiectiv: de a se fixa starea respectivelor graiuri la momentul înregistrării (1985-1990); iată de ce materialul etno-dialectal este prezentat în înregistrarea fonetică prin reflectarea particularităților fiecărui dialect.

Materialul prezentat nu pretinde a fi o descriere exhaustivă a obiceiurilor și ritualurilor calendarului popular al găgăuzilor; noi am încercat doar să oferim o caracteristică structurală și tipologică a sistemului calendaristic al ritualității găgăuze pe baza materialului colectat pe teren. În viitor, sistemul descris va fi extins și actualizat cu noi date etnografice.

Este pentru prima oară când limba este inclusă în studiul culturii spirituale a poporului găgăuz, pentru prima oară este pusă problema terminologiei rituale, ca limbaj de descriere a ritualului, ca sistem de semne ce reflectă însăși structura ritualității. Terminologia calendaristică, ca de altfel și ritualitatea sui-generis, se prezintă ca o reflectare specifică a vieții sociale, culturale, etnice și spirituale a poporului în diferite stadii de dezvoltare a acestuia. Studiarea etnolingvistică a terminologiei ne permite să urmărim istoria și evoluția obiceiurilor și ritualurilor calendaristice și să ne creăm o idee despre structura lor arhaică. În semnificația lexemului ritual se reflectă semantica rituală și simbolismul realității denotate. Limba servește drept sursă care contribuie la „dezvăluirea istoriei etnoculturale și specificului etnic al poporului” (Генчев, 1980, 190).

La analiza termenologiei rituale a calendarului popular sunt abordate astfel de probleme lingvistice precum mijloacele de denominare, fenomenele polisemiei și sinonimiei, caracterul metaforic al termenului ritual, etimologia populară, animizarea crononimelor, au fost dezvăluite sursele de constituire ale termenologiei calendaristice găgăuze. Lexicul ritualic conține un material bogat pentru cercetări dialectologice la diferite niveluri – fonetic, de derivare a cuvintelor, lexical, acesta aparținând celor mai vechi, arhaice, straturi ale limbii. În lucrare sunt incluse două secțiuni etnolingvistice majore: înregistrările dialectale ale materialului etnografic, realizate în s. Chirsova, și dicționarul de termeni calendaristici. Dicționarul este de tipul dictionarelor de ritualuri deja publicate (Гура, 1977, 1984, 1986; Толстая, 1984, 1986; Плотникова, 1990, Сорочяну, 1995). Acesta este compus exclusiv din termeni rituali. Într-un articol de dicționar sunt prezentați toți termenii și variațiile lor fonetice, indicând ritualul respectiv. Cuvântul-titlu este dat într-o formă apropiată de limba literară, iar termenii sunt prezentați în forma în care îi veți găsi în descriere. Fiecare intrare este ilustrată prin materialul etnografic din arhiva autorului.

Pentru a nu ne repeta, în varianta în limba română a cărții dicționarul etnolingvistic a fost prezentat într-o formă simplificată. S-a acordat o atenție deosebită nomenclaturii, interpretării termenilor și variantelor fonetice din diferite localități.

Autorul speră că această carte va fi utilă tuturor celor interesați de cultura spirituală, istoria și dezvoltarea limbii poporului găgăuz. Materialul prezentat în carte poate fi utilizat în continuare în cadrul cercetărilor științifice în domeniul etnolingvisticii găgăuze, dar și ca manual pentru ciclul liceal, colegii și universități la cursul special "Ritualurile calendaristice găgăuze și terminologia lor".

RITUALURILE CALENDARISTICE ALE GĂGĂUZILOR

Sărbătorile de iarnă

Conform calendarului popular al găgăuzilor, anul se împarte în două cicluri: ciclul de iarnă și cel de vară.

Zilele care vin după prăznuirea Sf. Dumitru [Sfântul Mare Mucenic Dimitrie Izvorătorul de mir] (*Kasım, Ay Dimitri*) marchează începutul iernii, atunci când au fost duse la bun sfârșit lucrările agricole: a fost recoltată roada de pe câmp, s-a încheiat și semănatul de toamnă al cerealelor, turmele de oi au fost mănate în stâni, pentru iernat, s-au încheiat socotelile bănești cu ciobanii.

Sf. Andrei [Sf. Apostol Andrei cel Întâi chemat] (30.11/13.12) este considerată prima sărbătoare de iarnă: *Ay Andrey, Andrey* – Cong., Vulc., Cișm.; *Andrey günü* – Chirs., Baur., Beșgh., J. În practicile rituale ale sărbătorii predomină obiceiurile cu caracter apotropaic și reproductiv, cele de ocrotire și cu acțiune împotriva forțelor răului, trapeza comună și divinația. În această zi, în fiecare familie era preparat un fel de mâncare ritual din bobi și cereale, ca anul care vine să fie fertil, semințele nu erau aruncate din casă, ca gospodăria să fie așezată (Cong., Cotl.). În unele locuri, boabele de grâu și porumb erau afumate și aruncate păsărilor domestice (Vulc., Baur.). În această zi o atenție deosebită se acorda usturoiului. Se credea că usturoiul poate ocroti oamenii și animalele de boli și de forțele răului. În acest scop, oamenii își frecau fruntea și mâinile cu usturoi, ungeau cu usturoi geamurile, făceau cruci pe uși și pe porți, ca să-i alunge cât mai departe pe Satan 'evdän irak' (Chirs.) și pe draci ("şeytan içeri girmesin" – 'ca dracul să fie cât mai departe de casă') – Baur. În același scop, în Chirsova, de cu seară se împrăstiau boabe de mei pe prag. Oamenii credeau că Satan nu va reuși până dimineață să strângă meiul, bob cu bob, și astfel nu va putea pătrunde în bătătură.

În noaptea de Sf. Andrei, tineretul se aduna în casa vreunei fete pentru oficierea ritualului de „priveghere a usturoiului” (*sarmisak beklemaa*) 'a păzi usturoiul' – Vulc., Cong., Baur., J., Tom., Chirs.; *Sarmisak* – 'usturoi' – Cișm., Ajunului Sf. Andrei i se mai spunea și *Sarmisak gecesi* – 'noaptea usturoiului' – Cișm.; *Sarmisak, Usturoy* (din română) 'usturoi' – Vulc. Fiecare dintre fete aducea câte o căpățână de usturoi, o puneă într-o farfurie adâncă, pe care „o privegheau” femeile în vârstă (Cong., Cotl., Chiș.). În Vulcănești, fetele înșirau usturoiul pe o ață pe care o agățau de sticla lămpii, care trebuia să ardă toată noaptea pe masa de sărbătoare. Pentru masa comună fetele aduceau de acasă făină, fasole, linte, cartofi, varză acră și alte produse. Cât timp adulții coceau pâinea rituală (*çörek* – Vulc.; *pita* – Beșgh.) și alte bucate, tineretul se veselea. În Congaz, înainte de a se așeza la masa de sărbătoare, fetele organizau șezători (*perdanka*), unde coseau dantelă, împleteau, țesălau lână sau torceau din furcă. În jurul mesei de sărbătoare se așezau toți tinerii, excepție făcând cei din s. Beșghioz, unde la trapeza festivă participau

doar fetele și femeile. Când plecau spre casă, fetele luau cu ele „usturoi privegheat”, îl sădeau într-un vas de flori, și după felul cum încolțeau căței de usturoi judecau despre cât de fericite vor fi (Beșgh.). Existau mai multe variante ale ghicitului în usturoi. De exemplu, în Congaz și în Cișmichioi, fetele puneau într-un pahar cu apă câțiva căței de usturoi, fiecare cățel de usturoi corespunzându-i câte un flăcău, iar dimineața se uitau dacă usturoiul a încolțit: fata urma să se mărite cu flăcăul „reprezentat” de cățelul de usturoi care a încolțit!

Luna decembrie este deosebit de bogată în obiceiuri și ritualuri. Pretutindeni, în satele găgăuze, pe 4/17 decembrie se prăznuia Sf.Varvara [Sfânta Mare Muceniță Varvara]: *Ay Varvara, Varvara* – Cong., Vulc., Beșgh.; *Varvara günü* – Chirs., Tom., Baur., Caz.; Çad., Kotl.; *Ay Varvara günü* – Vulc., Cișm.; *Sveti Varvara* – Vulc., Cotl.). În această zi, gospodinele coceau turtiță rituală, o ungeau cu miere și o împărțeau vecinilor și rudelor de sănătatea copiilor, ca aceștia să nu se îmbolnăvească de pojar și vărsat-de-vânt (*ballı çorek* – ‘turtiță cu miere’, – Vulc., Cișm.; *ballı pita* – Cong., Chirs., Tom., Caz., Baur., Cotl.). Turtița era coaptă din aluat nedospit, ca boala să treacă repede și fără dureri (Vulc., Chirs., Cong., Tom.); era înțepată cu furculița, ca pe corp să nu rămână cicatrici de la vărsatul-de-vânt. În același scop, în această zi era interzis să se lucreze cu acul sau cu alte obiecte ascuțite (Cong.). Printre găgăuzi era răspândită o legendă, precum că turtița trebuia unsă cu miere în memoria Sf. Varvara, căreia pe timpuri tatăl său o decapitase pentru că aceasta s-a creștinat (Beșgh.). În reprezentarea populară, Sf.Varvara ocrotește copiii de boli. Pentru a o îmbuna, gospodinele puneau turtițe cu miere sub streșina casei.

Praznicul Sf. Varvara este asociat cu alte două sărbători: Sf. Sava (*Sava günü*) și Sf. Nicolae (*Ay Nikola* – Vulc., Cong., Cișm.; *Nikola* – Cong., Tom.; *Nikola günü* – Cong.; *Ay Nikola günü* – Vulc.; *Sveti Nikulay, Nikulay günü* – Baur., C.-L., Beșal., Chirs.; *Sveti Nikulay günü* – Baur.; *Nikul günü* – Chirs.). Pretutindeni, acestea erau socotite zile de sărbătoare, libere de orice activități: era interzis spălatul, călcatul, zugrăvitul.

La găgăuzi, Sf. Nicolae [Sfântul Ierarh Nicolae, Arhiepiscopul Mirelor Lichiei] (06.12/19.12) este mai mult o sărbătoare a bărbaților, care se adunau în casele celor sărbătoriți și chefuiau zgomotos (Cong., Vulc., Cișm., Tom., Caz.). De Sf. Nicolae, în fiecare casă, erau preparate diferite feluri de mâncare din pește: răcitură de pește (*balık paçası*), pește în sos cu terci de grâu (*balık bulgurnan*), ca jertfe aduse sfântului (*balık kurbani*). Odinioară, în ajunul Sf. Nicolae (*Ay Nikolaya karşı*), prin Vulcănești umblau cetele de colindători mascați. Flăcăii, câte doi, îmbrăcați în haine femeiești și cu fața unsă cu funingine, umblau cu colindatul. Își anunțau sosirea bătând în fereastră și cântând:

“Hay, kadınım, hay,	“Hai, Kadânul meu, hai,
Geliriz,ölürüz,	Noi venim, noi murim,
Bela başınıza olunuz...”	Năpasta ți-o prorocim.”

Vulcănești, 1986,

Köse Elena, 68 ani.

Colindătorii erau poftiți în casă și cinstiți cu vin. Colindatul casei de către urători

mascați era considerat un semn de bun augur, iar seara când se umbla cu colindul (*Kadın gecesi* - 'noaptea kadânului'), una fericită. Există chiar și o vorbă în popor: "*Aman, mari, ne kısmetliymiş bu insan, sansın kadın gecesi duumuş*" - 'Ce om fericit, parcă s-ar fi născut în noaptea lui Kadân'.

O sărbătoare interesantă și importantă a ciclului calendaristic de iarnă este Sf. Ignat [Sfântul Sfințit Mc. Ignatie Teoforul] (20.12/02.01) - *Ignajden* - Cong., Vulc., Baur., J., Tom., C.-L., Cișm.; *Ignajden günü* - Cong., Baur., Tom., Caz.; *İgnajdi günü* - Vulc., Chișm.; *Ignat günü* (Chirs.); *Tauk yortusu* 'sărbătoarea găinilor' - Vulc., Cotl., Caz.; *Taukların günü* 'ziua găinilor' - Baur.; *Domuzların günü* 'ziua porcelor' - Beșgh., Tom. - o sărbătoare strâns legată de alte sărbători de iarnă cum ar fi Crăciunul [Crăciunul/Nașterea Domnului], Anul Nou, Sf. Iordan [Boboteaza/Arătarea sau Botezul Domnului]. Prăznuirea Sf. Ignat marchează începutul pregătirii pentru manifestările de Crăciun: sacrificarea rituală a porcului de Crăciun, alegerea căpeteniei cetei de colindători, distribuirea mahalalelor pentru colindat, învățarea și repetiția colindelor etc. Conținutul sărbătorii lasă să se întrevadă fundamentul agrar și magic. Obiceiurile și ritualurile oficiate în această zi poartă un caracter de protejare și purificare și au ca obiectiv asigurarea fertilității la păsările și animalele domestice. În reprezentarea populară, Sf. Ignat este o sărbătoare a crescătorilor de păsări și cele mai multe ritualuri din această zi au drept scop înmulțirea păsărilor de pe lângă casă. În popor, sărbătorii Sf. Ignat i se mai spune și "sărbătoarea găinilor" - *Tauk yortusu* (Vulc., Cotl., Caz.). De Sf. Ignat, un loc important îl ocupă trapeza, la care participă toți membrii familiei (vezi mai jos descrierea trapezei). În toate gospodăriile se făceau floricele de porumb, care erau împărțite copiilor din vecini.

Un obicei foarte răspândit de Sf. Ignat era sosirea primului musafir (*poleznik* - Cong.). Acesta era întâmpinat cu cuvintele: "*Mari, sän kloçka, ya otur köşedä da bizim dä kloçka islâ piliçleri çıkarsın*" - 'Șezi cloșcă, sezi în ungher, ca și cloșca noastră să clocească sânguincioasă puii' - Cong. Musafirul prim-venit era așezat pe paie, într-un ungher de după ușă, cu picioarele încrucișate, înfățișând o cloșcă în cuibar, care clocește pui (magia imitativă). Oaspetelui i se dădea și o farfurie cu gustări - boabe prăjite de porumb, fasole, varzare cu dovleac și era servit cu vin (Cong.). În Vulcănești, primul vizitator aducea cu sine boabe de grâu. Intrând în casă, arunca boabele pe jos, însoțindu-și acțiunile de strigăte onomatopice, asemănătoare celor cu care chemă păsările la mâncare, imitând astfel hrănirea păsărilor de casă. Oaspetele era mai apoi poftit să ia un loc la masă și era servit copios cu vin și bunătăți. Primul vizitator putea fi invitat chiar și în ajunul sărbătorii, dacă vizita rituală a acestuia de anul trecut a fost una încununată de succes și a adus bunăstare în casă. Se credea că dacă primul vizitator va fi o femeie, atunci toți puișorii vor fi puicuțe. La găgăuzi, primul vizitator putea fi doar o persoană străină: un musafir întâmplător sau cineva invitat.

De *Ignajden* era interzisă orice activitate. În această zi, cu toții, dar mai ales femeile, se străduiau să nu facă nimic, ca să nu atragă nenorocirea asupra lor. Existau și alte interdicții: nu puteai da nimic cu împrumut și nu trebuia să scoți nimic din casă, ca

găinile să nu alerge prin curți străine și să se ouă bine; nu era recomandat să mergi în ospetie, ca să nu „duci” cu tine și sporul casei.

Cu această zi sunt asociate mai multe superstiții: țărani păstrau un os de la maxilarul porcului, fiind convinși că acesta ajută la vindecarea tumorilor (magia curativă) – Caz.; după splina porcului de Crăciun (de obicei, porcii erau sacrificați de Sf. Ignat – *Domuzların güünü*) oamenii ghiceau cum va fi vremea în anul care vine – Cong., Vulc., Caz.

Cea mai importantă și solemnă perioadă a ciclului calendaristic de iarnă este cea dintre Ajunul Crăciunului și Bobotează. Peste tot acestea erau considerate zile de sărbătoare, nelucrătoare. Ritualurile de Crăciun și Anul Nou au multe trăsături comune, iată de ce la descrierea acestora vom evidenția, pentru comoditate, componentele de bază caracteristice acestor sărbători: 1. Masa rituală; 2. Colindatul ritual; 3. Divinația și prezicerile.

1. Masa rituală

Semnificația magică a mesei rituale se subordonează realizării aceleiași funcții ca și în cazul majorității obiceiurilor calendaristice: consolidarea bunăstării familiei, creșterea fertilității pământului și a șeptelului. În timpul sărbătorilor de iarnă, masa rituală de sărbătoare era servită de trei ori – de Sf. Ignat, în Ajunul Crăciunului și în ajunul Anului Nou. De fiecare dată, mesele erau tămâiate, în unele sate se tămâiau nu numai mesele de sărbătoare, ci și toți membrii familiei adunați la cina rituală (Cong., Tom., Baur.). De cele mai multe ori, de tămâiere se ocupa persoana cea mai vârstnică din familie.

După caracterul bucatelor servite, mesele rituale de Sf. Ignat și de Ajunul Crăciunului sunt total diferite de masa festivă de Revelion – primele sunt de post, cea din urmă este de fruct/dulce. Masa rituală era servită pe o măsuță rotundă (*sofra*). Gospodinele se străduiau să servească la cina rituală tot ce se producea într-o gospodărie: pe masă trebuiau puse nouă feluri de mâncare (Vulc.). Obligatorii erau pâinea rituală și *koliva* (rom. colivă) – un preparat dulce din grâu fiert amestecat cu zahăr și nuci pisate (*buuday*). Semnificație magică aveau acele feluri de mâncare care se caracterizau prin multiplicitate: nucile, bobii, cireșele, fructele uscate și pomușoarele de pădure. În reprezentarea populară, acestea aveau puterea de a înmulți și consolida roada și, respectiv, bunăstarea familiei. De *Ignajden*, în Vulcănești, oamenii puneau într-un vas adânc cu grâu un pahar cu miere, aprindeau o lumânare și puneau în vasul cu grâu tot atâtea nuci câți membri avea familia respectivă, fiecare ținând minte care e nuca sa. De Sf. Iordan nucile erau sparte și dacă vreuna dintre acestea era stricată, acesta era considerat semn rău pentru cel căruia îi era destinată. În semințele pregătite pentru semănat se adăuga grâu și se dădea păsărilor din curte, ca să nu boalească. După cină, cea mai vârstnică persoană din casă trăgea trapeza împreună cu ierburile puse sub aceasta într-un ungher al camerei și o lăsa acolo până dimineața. Această acțiune rituală amintește de ritualul de tragere a trapezei, cunoscut în Bulgaria de Sud-Est și cea de Sud-Vest (cf. Вакарелски, 1935, 452), și, de asemenea, în Serbia de Sud (Тонстой, 1984, 15-16). În satul Cazaclia, după tămâiere, se oficia ritualul de rupere a pâinii rituale. Capul familiei rupea colacul (*kolaç*) deasupra capului, ca spicele de grâu în noul an să fie pline. O bucată de colac era împărțită mem-

brilor familiei, iar cealaltă bucată era lăsată pentru dimineață, ca să fie hrănite păsările cu ea. După tămăiere, bolul cu boabe de grâu și porumb era pus pe sobă, ca cerealele să crească înalte, și era păstrat până la Anul Nou. În hrănirea rituală a animalelor și păsărilor domestice existau unele diferențe de ordin local. De exemplu, în Vulcănești, o parte din pâinea rituală – **çörek** – era mâncată de cei ai casei, cealaltă parte era dată dimineață la animale, iar coliva era dată la păsări. În Congaz, cei din familie rupeau o bucată din pita rituală și o puneau în vasul cu colivă, iar dimineața aruncau conținutul la animale și la păsări, ca să se înmulțească. Mâncarea pentru găini era aruncată într-un cerc desenat pe pământ (Chirs.) sau într-un cerc de butoi (Caz.), se credea că datorită semnificației magice a cercului păsările nu se vor împrăști prin curțile vecinilor.

La găgăuzi, Crăciunul se sărbătorește în familie. Respectând o tradiție îndelungată, în Ajunul Crăciunului toată familia și rudele apropiate se adunau în jurul mesei de sărbătoare. Bucatele rituale pentru masa de Crăciun sunt, de obicei, aceleași ca și pentru masa de Sf. Ignat. Oamenii credeau că diversitatea bucatelor va contribui la îmbunătățirea fertilității pământului, la înmulțirea șeptelului și la bunăstarea familiei. În Ajunul Crăciunului, se prepara coliva și se coceau o mulțime de pâinici rituale – colaci.

În funcție de destinația pe care o au, pâinile rituale de Crăciun se împart în trei categorii:

1) pentru pomeni, 2) dedicate sărbătorii propriu-zise (tipul sacrificiului fără de sange), 3) pentru a fi împărțite colindătorilor (copii și adulți).

În Congaz, în Ajunul Crăciunului, femeile mergeau la cimitir: luau cu ele colaci pentru pomeni – **eleştirmä kolaç**, îi împărțeau chiar în cimitir și îi cinsteau pe cei prezenți cu vin, de sufletul morților.

Atât trapeza, cât și toate tipurile de pâini rituale și toți cei care se aflau în jurul trapezei erau afumați cu tămăie. Stăpânul casei rupea și împărțea între toți cei ai casei colacul ritualic de Crăciun, menit lui Dumnezeu (se deosebea de ceilalți colaci prin monograma „Hristos”). Cel la care ajungea cea mai mare bucată din colac, va avea parte numai de fericire în Noul An (Chirs.).

Pentru a fi sănătoși în anul care vine, în dimineața zilei de Crăciun găgăuzii se înfruptau cu carne de vrabie. Acest fapt a fost menționat pe timpuri de V.A. Moșkov: „Când [găgăuzii] mănâncă de dulce în prima zi de Crăciun, ei nu mănâncă dintr-odată carne de porc sau de oaie, ci gustă mai întâi carne de pasăre, de teamă să nu se îmbolnăvească și să moară” (Мошков, 1902, 53).

Spre deosebire de celelalte mese festive, masa rituală de Revelion era modestă. În general, se preparau diverse bucate din carne de porc: răcitură/piftie, friptură, fel de fel de cârnați de casă, pârjoale, sarmale etc. Pentru colindători se coceau colaci rituali, iar pentru **survaknițe** (colindătoare) – covrigi și turtă dulce (**kovrik**, **pitička** – Cong). Se cocea și o plăcintă specială, cu aluat dospit (**pide** - Vulc., **pita** - Cotl., **kurma** - Tom., Caz., **kirdä** - Caz., **placinta** - J.), cu ajutorul acesteia se făceau preziceri despre bunăstarea celor ai casei în anul care vine (a se vedea mai jos). Pretutindeni, la cele trei mese de sărbătoare se folosea usturoiul, ceapa (amulete tradiționale) și boabe de diverse cereale.

Conținutul bolului cu boabe de grâu și grăunțe care era păstrat la loc înalt încă de la Sf. Ignat era împărțit acum în două părți egale: o parte era aruncată găinilor, iar cealaltă era amestecată cu boabele pregătite pentru semănatul de primăvară.

2. Colindatul ritual al gospodăriilor

a) Colindatul

Pe timpuri, la găgăuzi era foarte răspândit obiceiul colindatului; umblau cu colindul mulți copii, adolescenți, flăcăi, iar în unele sate chiar și bărbați căsătoriți. Mai târziu, au început a umbla cu colindul mai mult copii și flăcăii. Pregătirea pentru colind se făcea cu mult înainte de Crăciun. Băieții se adunau împreună, își aminteau textele colindelor, se organizau în grupuri care se numesc *cete* sau *kol*. În diferite localități, cetele se formau în diverse moduri: în cele mai multe sate din raioanele Comrat și Chadâr-Lunga cetele de colindători erau conduse de bărbați căsătoriți (Cong., J., Tom., Caz.), pe când în satele din Sud flăcăii și bărbații căsătoriți se organizau în cete separate (Vulc., Cișm., Cotl.). În Ajunul Crăciunului ceata de colindători mergea la primarul satului ca să ceară permisiunea de a colinda. De fapt, se desfășura un fel de concurs pentru cea mai bună ceată de colindători, care primea din partea primarului un colac mare, vin și bani (Cotl.). În Vulcănești, colindătorii, de comun acord cu primarul, împărțeau satul în câteva zone. Fiecare ceată colinda în zona atribuită, fiecare colindător străduindu-se să nimerescă în ceata care va colinda în zona unde locuiește iubita lui. În trecut, când se întâlneau cete de colindători, mai ales în cazul când una din cete își depășise limitele zonei atribuite, se lăsa cu bătaii, care nu de puține ori se soldau cu moartea unor colindători (Vulc., Cong., Caz.). După ce-și formau ceata, colindătorii închiriau o casă – *kolada evi* – Vulc., Cotl., unde învățau colindele și repetau textele ritualurilor (*kolada*). După colindat, proprietarului casei i se achita chiria în colaci. În unele sate, colindele erau învățate și repetate în casa căpeteniei de ceată (Caz., Tom., C.-L.). În timpul când cetele învățau colindele, fetele din sat organizau șezători (*oturmak*), care pe atunci erau un fel de loc de întâlnire pentru cei îndrăgostiți. După repetiții, colindătorii mergeau cu toată ceata la fete. La aceeași șezătoare – acestea se organizau în fiecare mahala – puteau veni mai multe cete de colindători, dar intra înăuntru numai câte o ceată, cealaltă rămânea să aștepte la geam și-i grăbea pe colindătorii primei cete. Flăcăii făceau curte fetelor, le povesteau istorioare hazlii, cazuri interesante din viața de la țară, iar fetele le transmiteau iubiților, prin intermediul prietenilor acestora, batiste brodate cu mărgelușe colorate din sticlă, ca semn al dragostei și al fidelității (Vulc.).

Colindul ritualic al gospodăriilor, cu cântece și urări de voie-bună și bunăstare, începea în Ajunul Crăciunului. Primii umblau cu colindul cei mici. Grupuri nu prea mari de copii (3-5 copii) umblau din casă în casă, iar uneori și în satele vecine, și cântau colinde în limba bulgară. În prezent, se interpretează doar un fragment din colindul bulgăresc "*Pohvali se Stano lio maika*". Iată fragmente de colind, înregistrate în Vulcănești și Beșalma:

*Pupalilay-sa Stanu-le mayka,
Stanu-le, mumu-le, kolade-le,*

*Lițe li grada, Stanu-le mayka,
Stanu-le, mumu-le, kolade-le...” (Vulc.).*

Pohalo li stanina mama

Stanite hiba nigde năma

Nigde năma ni v Țaregrade

Ni v Țaregrada ni v dali pole (Beșalma).

Copii țin în mână câte o nuia, clopoței sau tălângi (*traka*), scoase de la gâtul animalelor domestice; fiecare colindător poartă pe umeri o frânghie pe care copii înșiră cu ajutorul unei sule de lemn (*biznen ip*) colacii mari de Crăciun, iar în traistă pun colăcei, turte dulci, bomboane și nuci, primite de la gospodari.

Când întunericul se lasă peste sat, încep a colinda și adulții. Colindul de Crăciun îndeplinește o funcție socială, acesta reglementează tranziția tinerilor de la un grup social la altul. Participarea unui tânăr într-un grup de colindători adulți îl transfera în mod ritual în categoria de bărbați care au dreptul să se căsătorească (ritual de inițiere).

Colindătorii sunt îmbrăcați în straie de sărbătoare, iar căciulile le sunt împodobite cu flori din hârtii multicolore sau, uneori, din ceară (*kitka* – Vulc., Cong.) sau cununi (*feneț* – Cotl., Caz.), în mâini au ciomege (Vulc.), damigene din lemn pentru vin (*çotra*) – Cotl., Caz., J., Tom. În unele sate, colindătorii sunt acompaniați și de muzicieni populari. Instrumentele muzicale de bază sunt fluierul (*çirtma, kaval*), vioara, toba și acordeonul (Tom., Beșgh., C.-L.). Efectivul și componența unei cete diferă de la sat la sat: în satele mari se formau câteva cete de colindători cu 15-20 de oameni, uneori însă efectivul unei singure cete ajungea și la 40 de oameni (Vulc., Caz.). În Congaz, ceata de colindători aveau un număr strict determinat de oameni: căpetenia cetei (*tar*) și șase colindători. Componența cetei variază de la sat la sat. În ceată există un „casier” (*kasir*), care adună banii (Caz., Tom.); “pisicile” (*kedi*), care, mieunând pe la geamuri, anunță stăpânii de venirea colindătorilor, cer de gospodari carne sau slănină, iar după colind adună colacii (Cong.); “popa” (*popaz*), cel care face urările de voie-bună și bunăstare (*kolada molitvası*) deasupra colacului ritualic (Cong.); în afară de aceștia, după cum s-a menționat deja, colindătorii sunt însoțiți și de muzicanți. Căpetenia (*tar* – Cong., Cotl., Caz., Tom.; *stannik* – Vulc.) este un element ritual invariabil în ceata de colindători; în unele sate căpetenia rostește formulele de mulțumire sau adună banii. Apropiindu-se de vreo gospodărie, colindătorii începeau a cânta așa-zisele colinde de preîntâmpinare; de obicei, cântau în limba bulgară, dar se întâlnesc și colinde în limba găgăuză (de exemplu, în s. Beșgioz):

Avşamêrsın, bey çorbacı!

Hêy, domne Koladele!

Hristos duudu Koladada.

Hêy, domne Koladele!

Bütün dünnâ şavkı urdu.

Hêy, domne Koladele!

İnsannarda inkinat oldu.

Hêy, domne Koladele!
 Saatlar tamannandi.
 Hêy, domne Koladele!
 Hristos eră duudu.
 Hêy, domne Koladele!
 (MGHT, 2003, 169).

Seara bună, domne¹ gospodar,
 Hei, domne, Koladele!
 Hristos s-a născut de Crăciun,
 Hei, domne, Koladele!
 Lumea toată s-a luminat,
 Hei, domne, Koladele!
 Și oamenii s-au închinat,
 Hei, domne, Koladele!
 Uite vremea c-a venit,
 Hei, domne, Koladele!
 Hristos pe pământ s-a născut.
 Hei, domne Koladele!

Mai târziu, în satele găgăuze au apărut și colindele în limba română. Iată textul unui colind care se cânta în curtea casei, înregistrat în satul Tomai:

Sus, băeri, măi dirmeț¹,
 Vreme a sovostrizeț,
 Casasava maturați-le rule
 Și pe masa încircați-le rule,
 Că umblăm și colindăm
 Și pe Domnula udăm.
 (Сырф, 2007, 66).

După colindele care le anunțau sosirea, colindătorii îi cereau voie gospodarului să-l colinde: "*Avşamaersin! Kabulsunuz mu musaafirlere? Kabulsunuz koladacılara?*" ("Seara bună! Sunteți bucuroși de oaspeți? Primiți cu colindul?/Primiți colindătorii?"). Primind acceptul gospodarului, colindătorii intrau în casă și începeau a cânta colinde, în care se conțineau urări de sănătate și fericire pentru toți membrii familiei și bunăstare pentru întreaga gospodărie. La cererea gospodarilor, se interpretau colinde speciale pentru fiecare membru al familiei.

Conform afirmațiilor etnografului rus V. A. Moșkov, care a colectat folclor găgăuz din Basarabia la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, colindele erau interpretate de

¹ Formulă de adresare folosită în versiunea originală a colindului (n.tr.)

găgăuzi în limba bulgară cu modificări fonetice nesemnificative:

Седнали се Светим Петар и Димитар

Седнали се да советват

Седнали се малу млогу(:)

Два дня три дня(:)

И три ношти.

Иутговаря Свети Димитар:

« Ай гиде время, лятну время,

Се попоташа сас таргофче

Се чаире соси вчаре».

Иутговаря Свети Петар:

« Ай гиде время, зимни время,

Всих амбары з желту жыту,

Се миханы з ройну вину».

(Мошков, 1902, 51)

În prezent textele colindelor bulgărești au fost date uitării, iar cele care s-au păstrat au fost puternic modificate. Versiunile distorsionate ale colindelor bulgărești și românești ne vorbesc despre faptul că marea majoritate a găgăuzilor nu cunoștea limba originalului. Iată câteva mostre de colinde în limba bulgară, care s-au păstrat până în prezent, înregistrate în satul Tomai:

Üd govorän doynelär,

Molkay, mama, dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Molkay, mama, doynelär,

Lozem serdeť dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Lozem serdeť doynelär,

Lozem kopan dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Lozem kopan doynelär,

Tay zlaya zlatan dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Tay zlaya zlatan doynelär,

Kandili miron dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Kandili miron doynelär,

Kon miruya dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Kon miruya doynelär,

Ev saabiya dobrelär,

Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

(Сырф, 2007, 66)

În colindul următor, în textul bulgăresc au fost intercalate cuvinte în limba găgăuză:

Puhayläläsa; numay Gergina,

Hey, koladelä; mey koladelä;

Numay Gerginay; edinay nadä;

Hey, koladelä; mey koladelä;

Edinay nadä; na dobu rınok;

Hey, koladelä; mey koladelä;

Na dobu rınok; altında masa;

Hey, koladelä; mey koladelä;

Altında masa; üstündä kana;

Hey, koladelä; mey koladelä;

(Сырф, 2007, 66)

Din amintirile bătrânilor știm că de rând cu colindele bugărești erau interpretate și colinde în limba găgăuză. Folcloriștii care s-au ocupat de folclorul găgăuz au reușit să înregistreze câteva colinde în limba găgăuză. Iată textul unui colind din satul Tomai:

Uyanın, çorbacılar,

Geldi sizä Kolada;

Türküylän Kolada

Geldi koladacılar;

Geldi sizä musaafırlär

Doldurun siz sofrayı;

Türküylän Kolada

Geldi koladacılar;

Baaşlayın da bir kolaç,

Gözelleyin kolacı;

Türküylän Kolada

Geldi koladacılar;

Altın-gümüş kolaçta,

Bir da uygun kruçaylan

Türküylän Kolada

Geldi koladacılar;

Kon miruıy Kolada,

Ev saabiya Kolada;

Türküylän Kolada

Geldi koladacılar.

(Сырф, 2007, 66)

Sculați, gospodari¹,
Că a venit ceata de colindători,
Cu colindul de Crăciun,
Au venit colindătorii,
Au venit în ospeție,
Puneți masa;
Cu colindul de Crăciun,
Au venit colindătorii.
Dați-ne un colac frumos.
Cu colindul de Crăciun,
Au venit colindătorii.
Puneți monede de aur pe colac
Și faceți-vă semnul crucii cum se cuvine;
Cu colindul de Crăciun,
Au venit colindătorii.
Ungeți-l cu mir
Pe stăpânul casei;
Cu colindul de Crăciun,
Au venit colindătorii.

Două colinde în limba găgăuză, cu refrenul în limba bulgară, au fost înregistrate de F. Zanet în satul Cotlovina din raionul Reni, regiunea Odesa (Zanet, 2010, 351-353):

Nerdän kazandın sän bu averyayı
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora baa dikârdım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora booday saçırdım,
Star, Stanine, gospodine.
Alla verdi bereket oldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, ambarlar doldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, fiçılar doldu.
Star, Stanine, gospodine.
Te nerdän bän kazandım bu averyayı.

1 Textul colindelor este redat în juxtă literală, cu stilizări nesemnificative, pentru a putea înțelege mai bine ce a fost preluat de la colindele bulgare și care este elementul original, găgăuz (n.tr.)

Star, Stanine, gospodine.
 Kal saalcaylan: ev saabi da,
 Star, Stanine, gospodine.

Cine a adunat bogăția asta?
 Domnul Star, *stanine*,
 Până la prânz ogorul a arat,
 Domnul Star, *stanine*,
 După masă a sădit via,
 Domnul Star, *stanine*,
 Până la prânz ogorul a arat,
 Domnul Star, *stanine*,
 După prânz grâul a semănat,
 Domnul Star, *stanine*,
 A dat Domnul roadă bună,
 Domnul Star, *stanine*,
 Cu colindul de Crăciun,
 Au venit colindătorii
 Roadă bună s-a făcut – s-au umplut hambarele.
 Domnul Star, *stanine*,
 Strugurii s-au copt – s-au umplut butoaiele.
 Domnul star, *stanine*,
 De aici și toată bogăția,
 Domnul star, *stanine*,
 Rămas-bun, gospodarule!

Alt colind înregistrat în același sat are un conținut religios și este cunoscut în diferite variante. Iată cea mai cunoscută versiune:

Çeketmiştir, Koladi, Koladele,
 Svet Arangel, Koladi, Koladele,
 Balan beygirlen, Koladi, Koladele,
 Dünnyayı da, Koladi, Koladele}2
 Dolaşmaa da, Koladi, Koladele,
 Karşı gelmiş, Koladi, Koladele,
 Allaha da, Koladi, Koladele,
 Allah sormuş, Koladi, Koladele,
 Nerde gezdin, Koladi, Koladele}2
 Neler gördün, Koladi, Koladele,
 Çok erde gezdim, Koladi, Koladele,
 İslâa da gördüm, Koladi, Koladele,
 Bir erde de, Koladi, Koladele,

Pek titsi gördüm, Koladi, Koladele,
O titside de, Koladi, Koladele,
Tütün tütyar, Koladi, Koladele,
O tütün de, Koladi, Koladele,
Ateş yanıy, Koladi, Koladele,
O ateş te, Koladi, Koladele,
Üç genç yanıy, Koladi, Koladele,
İlk gençin de, Koladi, Koladele,
Elleri yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Bubasına, Koladi, Koladele,
El kaldırmış, Koladi, Koladele,
İkinci gencin, Koladi, Koladele,
Ayakları yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Anasına, Koladi, Koladele,
Karşı sülemiş, Koladi, Koladele,
Üçüncüsü, Koladi, Koladele,
Hemetten yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Saadıcının, Koladi, Koladele,
Önünü geçmiş, Koladi, Koladele,
Kal saalıcaylan, Koladi, Koladele,
Svet Arangel, Koladi, Koladele.

A pornit, Koladi, Koladele,
Sfântul Arhanghel, Koladi, Koladele,
Pe-un cal alb, Koladi, Koladele,
Să înconjoare, Koladi, Koladele,
Lumea, Koladi, Koladele,
L-a întâlnit, Koladi, Koladele,
Pe Dumnezeu, Koladi, Koladele,
Dumnezeu l-a întrebat, Koladi, Koladele,
Unde a fost, Koladi, Koladele,
Și ce a văzut, Koladi, Koladele,
În multe locuri am fost, Koladi, Koladele,
Lucruri bune am văzut, Koladi, Koladele,
Dar într-un singur loc, Koladi, Koladele,
Lucruri groaznice am văzut, Koladi, Koladele,
În acel loc de groază, Koladi, Koladele,

Iese fum, Koladi, Koladele,
Și în fumul acela, Koladi, Koladele,
Focul arde, Koladi, Koladele,
Și în focul acela, Koladi, Koladele,
Trei tineri ard, Koladi, Koladele,
Celui dintâi, Koladi, Koladele,
Îi ard mâinile, Koladi, Koladele,
De ce arde? Koladi, Koladele,
A ridicat mâna, Koladi, Koladele,
La tatăl său, Koladi, Koladele,
Celui de-al doilea, Koladi, Koladele,
Îi ard picioarele, Koladi, Koladele,
De ce arde? Koladi, Koladele,
N-a ascultat, Koladi, Koladele,
De mamă-sa, Koladi, Koladele,
Cel de-al treilea, Koladi, Koladele,
E cuprins de flăcări, Koladi, Koladele,
De ce arde? Koladi, Koladele,
Nu și-a respectat, Koladi, Koladele,
Nașul de botez, Koladi, Koladele,
Rămâi cu bine, Koladi, Koladele,
Sfinte Arhanghel, Koladi, Koladele.

Într-o altă versiune a colindului cel mai mare păcat e lipsa de respect față de mamă și înjosirea acesteia:

...Üçüncü genç – en bettän yanêy.

Allaa genă sorêy:

Neçin yanêy?

Neçin yanêy? - diy -

Mamusuna elinnän urmuş.

Allaa diy ona ölä:

Yansın da külleri da olmasın.

(Zanet, 2010, 352)

...Al treilea e cuprins de flăcări.

Și Domnul întreabă iar:

-De ce arde?

- Și-a lovit mama.

Și atunci Dumnezeu așa-i vorbește:

- Să ardă de tot și să nu rămână nici cenușa din el.

S-a păstrat până în prezent și textul unui colind cu conținut religios, în limba găgăuză. A fost înregistrat de noi în Vulcănești, dar este cunoscut și în alte localități, de exemplu, în Congaz, Dezghinja (MGHT, 2003, 169; Квилинкова, 2002, 34):

Moș Krêcun-Sfînt Bătrîn

Oturîy bir ceviz aacin altînda.

O ceviz aacin dalînda

Var bir altîn salîngaç.

Salîngaçta da kim oturîy?

- Îsus Hristos.

Îsus Hristos kûçûcük.

- Kim onu sallîy salîngaçta?

- Moș Krêcun-Sfînt Bătrîn.

Hem sallîy, hem sorîy:

- Nezaman dünnää bitkisi?

Îsys Hristos ona süliy:

- Nezaman ool bobayî düyecek, kız da anayî,

Ozaman bilâsin, ani dünnää bitkisi.

Moș Crăciun—Sfânt Bătrân,

Șade sub un falnic nuc

De creanga nukului

Atârnă un leagăn de aur

—Și în leagăn cine stă?

—Îsus Hristos,

Pruncul Îsus Hristos.

Și cine-l leagănă pe prunc?

Moș Crăciun—Sfânt Bătrân.

Îl leagănă și-L întrebă:

—Când vine sfârșitul lumii?

Îsus Hristos îi răspunde:

- Când fiul și-a bate tatăl, iar fiica—mama,

Să știi că atunci a venit sfârșitul lumii.

Este clar că apariția unui astfel de colind la găgăuzi se datorează influenței folclorului moldovenesc. Imaginea mitică a lui Moș Crăciun, personajul principal din colind, este larg răspândită atât în Moldova, cât și în România.

Un moment important al ritualului este remunerarea colindătorilor, care, de obicei, este percepută ca o recompensă pentru vizita făcută. Colindătorilor li se dau colaci rituali (*kolada kolaci*, *örülü kolaç*, *sinidä kolaç*), bani, coronițe sau flori din hârtie colorată (*kolada çiçää*, *feneç*, *kitka*), cu care colindătorii își îmfrumusețau căciulile. Ceata era poftită în casă, în gospodăriile care aveau vreo fată mare. Aici colindătorii primeau un

colac mare și frumos ornamentat (*örülü sinidä kolaç*). Uneori deasupra colacului se punea slană de porc, carne, o găină fiartă (Cop.) sau dulciuri (J.). Fetele pregăteau din timp coronițe. Dacă din varii motive colindătorii nu primeau coronițe, aceștia proferau, în glumă, formule de amenințări și ironii la adresa celor ai casei:

Kos-koca mitka,

Yapmamış kitka,

Soba ardından bakêêr,

Sümükleri dâ akêêr. (Cong.).

‘O soioasă atât de mare,

N-a pregătit nicio floare

Stă ascunsă pe cuptor,

Muci-i curg până-n pridvor’.

Uneori însă amenințările erau cât se poate de reale: colindătorii scoteau porțile din balamale și le duceau cât mai departe sau le ungeau cu dohot. Tipurile de amenințări-sentințe ale colindătorilor sunt cunoscute în lumea slavă (Виноградова, 1982, 132-135). Studiind formele negative ale acțiunilor rituale (de tipul „exceselor/indecențelor”) practicate în cadrul colindelor de Crăciun, P. Caraman a subliniat uniformitatea lor izbitoare la toate popoarele din Europa de Sud-Est (*apud* Виноградова, 1982, 133).

Colindătorii nu erau întotdeauna invitați în casă. După colindul de preîntâmpinare unul dintr-ai casei ieșea și le împărțea darurile pentru colind: colaci și ceva bani mărunți. Colindătorii mulțumeau printr-o formulă scurtă, își luau rămas-bun și plecau mai departe. Se umbla cu colindul toată noaptea. Dimineața, după încheierea slujbei la biserică, țar-ul cu ceata sa de colindători mergeau cu sania, cântând, pe la casele unde lăsaseră noaptea trecută colacii mari. Fetele cinsteau colindătorii cu vin și, după ce aceștia le cântau cu toată ceata cântece de voie-bună și urări de bine, le înmânau colacii rituali (Cong.). Acasă la țar se împărțeau banii și colacii: fiecare își lua colacul copt de iubita lui. Mamele colindătorilor serveau vecinii și rudele cu bucăți din acest colac, demonstrându-le capacitățile viitoare nore (Vulc., Cotl.).

De Crăciun, timp de trei zile, în satele găgăuze se organiza hora (*foru*), fiecare mahala își organiza hora ei. Țarii angajau muzicanți și îi plăteau cu banii și colacii, câștigați din colindat. Fetele mergeau la horă în haine de sărbătoare, având prinse-n păr flori de hârtie, iar căciulile flăcăilor erau împodobite cu *kitki*, flori artificiale primite la colindat. Hora era locul unde tinerii se cunoșteau și se veseleau. Dacă unui flăcău îi cădea cu tronc la inimă o fată, acesta își trimitea prietenul la fata pe care a plăcut-o cu rugămintea ca fata să-i dea floarea ei. Dacă fata îi transmitea floarea, acest lucru însemna că este de acord să se întâlnească cu el. Dacă băiatul îi plăcea fetei nespus de mult, aceasta îi împletea o cunună din flori de hârtie.

b) Colindatul ritual de Anul Nou

Anul Nou este sărbătoarea cea mai marcată de diferite tipuri de ritualuri. În sărbătorile calendaristice de iarnă ale găgăuzilor s-au împletit elemente ale obiceiurilor și

ritualurilor diferitor popoare care locuiesc în raioanele de sud ale Republicii.

În ajunul Anului Nou, după apusul soarelui, copii în vârstă de 6-13 ani merg pe la case și cântă un colind păstoresc în limba română – “Plugumoși”²⁴. Clopoștii și tălângile (*traka*), cu care colindătorii se acompaniază la refrenul colindului, sunt atribute indispensabile ale ritualului. Ca și de Crăciun, gospodinele le dau colindătorilor colaci, nuci, dulciuri, bani mărunți. Odată cu căderea întinericului, încep a umbla cu colindul (*plugumoși geziylar* – Vulc.; *hêy-hêy gezerlâr* – Cong., Beșgh., Tom., Baur., C.-L.) și băieții mai mari. Numărul colindătorilor în ajunul Anului Nou este cu mult mai mic decât cel al colindătorilor din Ajunul Crăciunului, dar și acum Plugușorul răsună în tot satul până noaptea târziu. Cu Plugușorul (*hêy-hêy*) se umblă în cete de câte 4-5 oameni, colindătorii nu sunt poftiți să intre, se colindă în curte. Unul dintre colindători zice colindul, altul trage de „buhaiul” pregătit special pentru practicarea respectivului ritual (*bua* – Cong., C.-L.; *buva* – Baur.; *uultu* – Vulc.; *uuludak* – Caz.). În unele sate (de ex., în Baurci și Cazaclia), în afară de „buhai” se mai pregătea un dispozitiv care emitea anumite zgomote – *çitirdak*. La sfârșitul fiecărei strofe a colindei, colindătorii pocnesc din bice și strigă cu toții „Hei!Hei!” sau „Aho-Aho!”, ca și cum ar mânia din urmă niște plăvani. În memoria locuitorilor din satul Tomai s-au mai păstrat câteva elemente arhaice ale ritualului: boii erau înhâmați la plug și „plugarul” trăgea prima brazdă prin zăpadă colindând, ceilalți colindători pocneau din bice și mânau boii din urmă stigând „hăi! hăi!” În prezent nu se mai folosește plugul la acest ritual, dar biciul, „buhaiul” și zurgălăii au rămas atribute obligatorii ale ritualului *Plugumoși*. După ce au terminat de colindat, gospodarii le oferă colindătorilor colaci (*hêy-hêy kolaci*, *plugumoși kolaci*) și bani mărunți.

Urăturile de Anul Nou erau declamate de găgăuzi în limba română, însă în multe localități se întâlneau și urături în limba găgăuză. Iată un exemplu elocvent:

Avşamêrsin, amuca, avşamêrsin,
Yok vakit uyumaa,
Bu abşam Svıntı Vasiliy avşamıdır,
Amıca kalkêr,
Çırakları, çobannarı toplêêr,
Da onnara sôleer,
Ani vakit geldi sürmää.
Amuca gider,
Koşer beygirleri hem öküzleri.
Ya, çocuklar, kaldırınız bir ses:
Hêy-hêy!
Gider Rusalimin bayırına,
Garalimin çayırına.
Öküzleri pulaa koşêr,
Kara çizi çeker,
Sürmää bitirer,
Ekmää çekeder,

Kırmızı koor gibi booday saçer
Hem Allaha dua eder:
Yamurlar olsun!
Geler vakıt.
Amuca gider, payları dolaşêr.
Açan gider, ekinneri görer:
Boodaylar graa gibi gözâl.
Amuca geler evâ seviniptâ,
Çıraklara, çobannara söyleer.
Ertesi günü kalkêr sabıylân,
Çırakları, çobannarı toplêêr,
Paylara gider,
O gözâl ekinneri toplêêr,
Evâ geler o gözâl ekinnârlân.
Maşınaya gider un yapmaa.
Undan geldiynân ekmek yapêr.
Ekmeklâr olêr gözâl, nicâ
İsuzun Hristozun üzü-gözü gibiydir.
Toplêêr çırakları, çobannarı,
Hepsinâ ekmek verer,
Sevinmeliktân birâr filcan şarap buyurêrlar.
Da çıraklar, çobannar
Ölä dua ederlâr Allaha,
Ani Cfintu Vasilin saalı olsun,
Allaa versin sofrası postoyanno dolu olsun.
Hêy-hêy!

Bună seara, bade, bună seara,
Nu e vreme de dormit,
Că e seara Sfântului Vasile.
Se scoală badea,
Își strigă argații și ciobanii
Și le zice
Că e vremea de arat.
Iese badea
De înhamă caii și plăvanii.
Ia mai strigați, măi băieți,
Hăi, hăi!
Se duce pe dealul Rusaliilor,
Pe câmpia Carali,
Înhamă boii la plug,

Trage brazdă adâncă,
Sfârșește de arat,
Se apucă de semănat,
Împrăstie boabele pe câmp
Și Domnului se roagă:
Dă, Doamne, ploaie!
Trece o vreme.
Se duce badea
Să-și vadă pământul semănat.
Merge și vede ce-a răsărit:
Bob de grâu frumos ca mazărea.
Se întoarce acasă bucuros
Și le spune ce a văzut argaților și ciobanilor.
Se scoală a două zi de dimineață
Își cheamă argații și ciobanii
Merge în câmp cu ei
Și strânge o roadă bogată
Vine acasă cu mult grâu adunat,
Merge la moară, la măcinat.
Din făină coace pâine puhavă,
Colacii ies frumoși
Ca chipul Lui Iisus Hristos.
Își adună iar argații și ciobanii
Și le împarte tuturor colaci.
De bucurie îi cinstește pe toți cu vin.
Ies argații și se roagă Domnului,
Să-i dea sănătate Sfântului Vasile
Și să aibă masa plină întotdeauna!
Hăi, hăi!

(MGHT, 2003, 172-173)

La găgăuzi există obiceiul de a vizita de Anul Nou nașii și rudele apropiate cu rachiu (*rakiynan gezmäâ* – *ad litteram* ‘a merge cu rachiu’). Obiceiul este practicat exclusiv de băieții adolescenți sau flăcăi. Acești sunt poftiți să ia loc la masa de sărbătoare, unde sunt tratați cu bucate alese, iar ei la rândul lor îi servesc pe cei de-ai casei cu rachiul adus. Musafirului i se dăruiește o cămasă și ceva bani. Inițial, ritualul avea o semnificație profundă și era probabil legat de cultul strămoșilor. Spre deosebire de alte vizite rituale, obiceiul de a-ți vizita rudele cu o sticlă de rachiu a rezistat până în prezent.

În satele găgăuze este foarte răspândit obiceiul “*Surva*” (*surva* – Cong.; *suvrak* – Vulc.; *survaki* – Caz., Baur., Beșgh., Tom.; *suraki* – C.-L.; *zivra* – Cotl.). Atributul de bază al ritualului îl reprezintă câteva crenguțe proaspăt rupte de pomi fructiferi (în unele sate,

de salcie), înfrumusețate cu fâșii colorate de hârtie: *suvrak* - Vulc., *surva*, *survaknița* - Cong., *survaki* - Caz., *suraki* - C.-L., *zivra* - Cotl. Fetițele și băieții (*suvrakçılar* - Vulc.) merg pe la casele sâtenilor, și, lovindu-i ușor pe spate de trei ori cu crenguțele sau cu *survak*, îi felicită cu ocazia Anului Nou, urându-le fericire, sănătate și belșug. Gospodinele rup bucățele din fâșiile colorate și le pun în cuibarele păsărilor, ca găinile să se ouă bine în anul care vine. Ritualul este însoțit de următoarele ziceri-sentințe:

“Surava, surava gudina,
Pak gudina”
(Мошков, 1902, 31)

“Surva, surva,
Pak gudina” (Cong.)

“Surak, surak,
Pak gudina” (Tom., Vulc.)

“Surva, surva,
Pak gudina,
Eski gudina” (Caz.)

“Zivra, zivra, gudina,
Idi, idi, gudina,
Pak gudina” (Cotl.)

Sorcova, sorcova,
Anul Nou a venit!

În Vulcănești sorcovitorii își fac anunțată prezența printr-un cântecel de preîntâmpinare:

“Şerkiti, merkiti, Ay Vasil,
Ay Vasili, kite zile,
Kite oka de fasulă,
Sorkuva, morkuva,
Day, baba, rojkuva.
Ku-ka-re-ku, petuşok-
Zolotoy grebeşok...”

Copiilor li se ofereau dulciuri, prăjituri de casă, covrigi, mărunțiș, iar în unele sate – batiste brodate, coliere și brățări (Cong., Beșgh.). În satul Tomai, după sorcovit (“*surva*”) copiii fac vizite vecinilor și rudelor. Intrând în casă, ei aruncă cu boabe de grâu și cântă un cântec-urare în limba rusă: “Сеем, веем, посеваем, / С Новым годом поздравляем! [Seem, veem, posevaem, / S Novim godom pozdravleam!]”. Pentru semănat, copiii primesc câte un ou roșu și o batistă. După prânz, băieții adolescenți merg cu Steaua (*stăva*). Aceștia poartă cu ei o icoană, atașată la capătul unei prăjini și înfrumusețată cu fâșii de hârtie de diferite culori („seamănă grâul” - Cotl, Baur.), interpretează colinde, având ca temă esențială nașterea lui Hristos; alte colinde conțin urări de bine și bunăstare familială pentru cei colindați în anul care bate la ușă. Colindătorii primesc bani mărunți, dulciuri, biscuiți, iar gospodina leagă o batistă de stea. Se umbla cu Steaua de la Anul Nou (în s. Baurci – de la Crăciun) și până la Sf.Ion [Sfântul Ioan Botezătorul

și Înaintemergătorul Domnului].

De anul Nou, prin sate umblau băieții mascați cu Capra (*kapra*). Un băiat îmbrăca un sac, înfrumusețat cu fâșii multicolore de hârtie, iar pe cap își punea o mască de capră cu gura deschisă. „Capra” era însoțită de un muzicant: acesta cânta la acordeon, iar „capra” dansa, clănțănind din dinții de lemn. Stăpânii casei puneau în „gura” caprei monede mărunte, răsplătindu-i astfel pe colindători pentru urările de bine.

Un obicei de neînlocuit și valid până în prezent este vizitarea nașilor de botez de către fini. Tinerii fini aduc nașilor o sticlă de țuică, o carafă de vin și un colac mare (*sinidă kolaç*), pe care pun o găină coaptă, bomboane și biscuiți. Tinerii care s-au căsătorit în anul în curs sunt însoțiți de mama mirelui. Oaspeții sunt tratați cu bunătăți și li se oferă cadouri și bani: în primul an cadourile sunt pentru tinerii însurăței, în ceilalți ani, pentru copiii lor. Vizitarea rudelor apropiate de către tinerii căsătoriți cu rachi și colac continuă până la Sf. Ion.

3. Divinația și prezicerea viitorului

Sărbătorile de iarnă se disting printr-o gamă bogată și variată de obiceiuri ale divinației și predicțiilor. După cum s-a menționat anterior, cele mai multe au loc în jurul zilei Sf. Andrei, iar o parte, în ajunul Sf. Ignat, dar mai cu seamă în Ajunul Crăciunului și de Anul Nou. Subiect al divinației poate fi timpul favorabil, recolta din anul care vine, căsătoriile, sănătatea și prosperitatea membrilor familiei. Procedeele divinației sunt dintre cele mai diverse. De exemplu, în ajunul Anului Nou, oamenii se străduiau să afle cum va fi vremea în anul care vine, folosindu-se de un „calendar de ceapă”. Se împărțea un bulb de ceapă în douăsprezece felii egale, fiecărei corespunzându-i o lună din noul an. Feliile erau presărate cu sare și lăsate așa peste noapte. Dimineața, după cantitatea de umiditate apărută pe felii, oamenii preziceau ce lună va fi ploioasă și care va fi secetoasă (Vulc., Cișm., Cotl.). În satul Cazaclia, în fiecare dintre cele douăsprezece felii de ceapă se puneau câte un bob de cereale – grâu, porumb, ovăz etc. Dacă în felia de ceapă cu o anumită sămânță s-a acumulat cea mai multă vlagă, se presupunea că în anul viitor cultura respectivă va avea cel mai mare randament. În multe sate, vremea din anul viitor se prezicea după splina porcului tăiat de Sf. Ignat (Cong., Vulc., Caz.). În aceeași seară, destinul și bunăstarea membrilor familiei se prezicea după plăcinta rituală (*pita* – Cotl., *pide* – Vulc., *döşemä* – Chirs., *kurma* – Caz., Tom., *kirdä* – Caz., *plaçinta* – J.). Pentru masa de Revelion, gospodinele coceau o învărtită în care erau „ascunse” diferite obiecte: un spic de grâu (roadă, fertilitate), o monedă (bogăție), o crenguță de pom (fericire), un inel (căsătorie), un smoc de lână (un viitor cioban și oi de prăsilă), o pană a vreunei păsări domestice (numărul păsărilor de pe lângă casă se va dubla la anul), un pai (un călăreț bun și cai de prăsilă) etc. În timpul mesei rituale, stăpânul casei tăia plăcinta în tot atâtea felii câți membri avea familia. Fiecare membru al familiei primea câte o felie de plăcintă și aștepta ca pe parcursul anului viitor se se împlinească acele evenimente care erau legate de simbolismul obiectului găsit în felia sa de plăcintă. Acest obicei este cunoscut pretutindeni. În satul Tomai, în plăcintă era „ascunsă” doar o monedă, simbolizând sănătatea

și fericirea, iar în satul Joltai – o monedă, care simboliza bogăția, și o crenguță de pom (creșterea șeptelului). În Vulcănești, despre sănătatea membrilor familiei se ghicea în nuci tămâiate la masa rituală de Sf. Ignat: o nucă plină, cu miez, însemna sănătate, una goală, cu miezul uscat, boală.

La găgăuzi, este foarte răspândit și ghicitul fetelor mari pentru a-și afla ursitul. În ajunul Anului Nou, fetele puneau sub pernă o oglinjoară, ca să le apară în vis chipul ursitului; dimineața deridicau minuțios prin odăi, scoteau gunoiul în drum, călcau pe mătură și ciuleau urechile: primul nume de botez bărbătesc care ajungea până la urechile unei fete, era numele pe care îl va purta și viitorul ei soț (Vulc., Chirs.). Divinații similare sunt cunoscute și în satul Cișmichioi, în Ajunul Crăciunului. Fetele ieșeau în drum și ascultau cu atenție: de unde se va auzi lătratul unui câine, cântatul unui cocoș, behăitul unui miel, scârțâitul unui car etc., de acolo va veni și ursitul. În Chirsova, fetele de măritat își aruncau cizmele peste gard și așteptau: primul flăcău care va trece pe acolo, acela și va fi mirele. Fetele ghiceau și timpul când se vor mărita: fiecare cocea câte un colăcel (*pitacık*), și, adunându-se împreună, aruncau toate odată colăceii câinelui din curte. Fata, căreia câinele i-a mâncat cel mai repede colăcelul, se va mărita prima (Chirs.).

Sărbătoarea Anului Nou este asociată și cu multe superstiții. Se credea că în această zi casa trebuia să fie măturată și aranjată, treburile pe afară terminate, toți ai familiei trebuiau să se scoale de dimineață, ca să se scoale de dimineață tot anul care vine. De obicei, în noaptea din Ajunul Crăciunului (Chirs.) și în cea din ajunul Anului Nou (Vulc.) patul nu era făcut pentru culcare și nici flacăra din lampă nu era stinsă. În acest caz, poate fi sesizat timpul de veghe, asociat cu arderea rituală a focului la slavii de sud. Ca și la bulgari, exista un obicei: celui care strănuta la masă în ajunul sau prima zi de An Nou, stăpânul promitea să-i dea la primăvară primul miel fătat. Obiceiul s-a păstrat până în prezent, dar în loc de miel celui care strănută i se promite un cadou consistent (Сорочану, 1995).

A doua zi a Anului Nou este cunoscută la găgăuzi ca o sărbătoare a crescătorilor de animale (*Hayvannarin günü* 'ziua animalelor'). În această zi se bea și se dă de băut pentru sănătatea vitelor cornute mari. Bărbații se adună, beau, mănâncă și fiecare se străduiește să facă cinste cu vinul său, ca vitele să-i fie sănătoase și să se înmulțească. În noaptea de 1 spre 2 ianuarie flăcării (flăcăul care face curte unei domnișoare, cu tovarășii săi) merg la casa fetei și curăță grajdul/hambarul. Fac lucrul acesta în taină, fără ca stăpânul casei să știe. Le ajută și fata: lăsa de ce seară poarta neîncuiată, le arăta băieților unde sunt lopețile și cum să treacă neobservați spre grajd. După ce curățau grajdul, flăcării băteau în geam, îl trezeau pe stăpân și îi cereau răsplata pentru truda lor. A doua zi gospodarul era obligat să organizeze o petrecere – *konus* (chef, zaiafet). Respectivul obicei – *dam kürümää* (lit. 'a curăța grajdul, staulul') avea un caracter magic și de purificare, se practica pentru ocrotirea animalelor de casă de forțele răului. În Bulgaria, această sărbătoare este cunoscută sub numele de Rinaciovden, Karamanovden (în bulg. Риначовден, Карамановден, cf. Маринов, 1914, 342-344; Арнаудов, 1943, 48; Добруджа, 1974, 312); se practica aceleași acțiuni rituale ca și la găgăuzi. Este curios faptul că în satele bulgărești basarabene,

studiate de noi, nu a fost atestat un asemenea obicei (Сорочяну, АА).

O a treia mare sărbătoare de iarnă era Sf. Iordan, Botezul Domnului (06.01/19.01): *Ay Yordan* – Vulc., Cong., Caz., Cotl., Tom.; *Yordan günü* – Cong., C.-L., Tom., Caz.; *Ay Yordan günü* – Vulc., Cong.). În această zi erau interzise orice fel de activități, oamenii mergeau la biserică, se împărtășau, luau aghiasmă „nouă” și o păstrau tot anul ca remediu împotriva bolilor. Acțiunile rituale de bază se desfășurau în ajun. Ajunul sărbătorii *Büük ayazma* – Cong., Chirs.; *Ay Yordan ajunu* – Cong.; *Stauro suya atıly* /lit. ‘aruncă în apă crucea’/ – Vulc. În această zi, în biserică era sfințită apa: aruncau crucea într-o cuvă mare, bisericească, și o lăsau acolo până dimineața. Dacă crucea prindea pojghiță, se aștepta un an rodnic. Sfințirea apei era însoțită de focuri trase din puști și pistoale (Cong., Chirs.). După sfințirea apei, părintele mergea prin sat și stropea casele și acareturile cu apă sfințită, primind de la gospodine colaci rituali. Apa din fântâni era sfințită chiar în ziua Arătării Domnului Iisus Hristos (Cong.). Pentru purificarea și protecția împotriva forțelor răului, femeile se străduiau să scoată la capăt toate treburile casnice până la ivirea zorilor: să curățe, să spele, crezând că astfel vor fi sănătoase tot anul viitor (Vulc.). Dis-de-dimineață femeile merg la biserică după apă sfințită, stropeau apoi cu aghiasmă casa, membrii familiei, animalele și păsările din curte. Bolnavii și invalizii se spălau cu apă sfințită, crezând în forța ei tămăduitoare (Caz.). De Bobotează, sătenii țineau post, unii nu mâncau de cu seară, ca să fie sănătoși și robuști anul întreg (Cong.). Cei care purtau numele de botez Iordan își sărbătoreau ziua onomastică.

Pe 7/20 ianuarie găgăuzii îl prăznuiesc pe Ioan Botezătorul: *Ay Ivan* – Cong., Cotl., Tom.; *Ivan günü* – Cong., Tom., C.-L.; *Ay Yuvan* – Vulc.; *Sveti Ivan* – Cong.; *Van günü* – Caz. În această zi, se practica scăldatul ritualic al tinerilor însurăței și al celor care își serbau ziua onomastică. Aceștia erau târați cu forța spre fântână, unde erau udați cu apă, apoi Ioan-ii și tinerii căsătoriți îi poșteau pe toți în ospetie și îi serveau din abundență cu mâncare și băutură. Pe micuții pe care-i chema Ion îi stropeau cu apă în casă și îi trăgeau de urechi, ca să crească mari și sănătoși. Ca și la bulgari, la găgăuzi există obiceiul de a le da bani sau vin celor care vin să te scalde cu apă rece, pentru a evita procedura. În prezent, scăldatul cu apă rece a fost înlocuit cu stropitul. Cei care își serbează ziua onomastică organizează petreceri, chefuri, impart *kurban* (jertfă) în cinstea Sf. Ioan. Ca jertfă era sacrificat un berbec, mai rar un cocoș. Uneori animalele erau date de pomană vii, de cele mai multe ori însă erau sacrificate. În satul Cazaclia, pregătirile pentru aducerea jertfei și sacrificarea animalelor erau însoțite de acțiuni rituale. Înainte de a fi înjunghiat, gâtul berbecului era înfășurat într-un ștergar, iar pe una dintre coarne i se lipea o lumânare aprinsă. Preoții parohiilor locale mergeau prin sat și sfințeau berbecuții de sacrificiu, primind de la gospodari pulpa din față a berbecuțului. Berbecuțul de sacrificiu era copt de-a-ntregul în cuptor, nu înainte de a i se umple carcasa cu boabe de grâu. *Kurban*-ul era împărțit vecinilor și rudelor, iar cei care își serbau ziua onomastică, își serveau invitații. Conform obiceiului, tot ce se aducea drept jertfă, trebuia împărțit altor oameni, de aceea chiar și pelicica berbecului era dată de pomană.

Ultima sărbătoare de iarnă e Ziua Moașei – *Babu günü* (08.01/21.01), *Babin, Babin*–

günü – Vulc., Cotl.; **Ay Babin** – Vulc., Cișm. La ritualurile dedicate acestei zile participă doar femeile, moașa satului fiind și protagonistă ritualului. Aceasta le poștește la ea pe toate femeile pe care le-a moșit pentru o masă rituală. Pe timpuri, moașa cumpăra un vițel, un butoi cu vin, plătea muzicanți. Femeile veneau cu cadouri la prânzul ritual: săpun, prosoape, țesături pentru rochii, pestelci etc.), aduceau de asemenea pâine, fasole, cartofi, murături ș.a. Cadourile erau agățate de o frânghie întinsă în cameră (Vulc.), pe care i-o aruncau moașei pe spate (Cong., Tom.) sau o legau cu ea (Caz.). După masa rituală moașa era împodobită în rochie de mireasă (Vulc., C.-L., Tom.), îmbrăcată în haine vechi, ponosite (Caz.), îmbrăcată în alb, era învelită în lână (Cong.), era așezată într-o sanie sau căruță și plimbată cu chiote prin tot satul. Era mai apoi dusă la o fântână sau la pârâu și udată cu apă (Caz., Tom.). Întorcându-se spre casă, moașa se prefăcea moartă și femeile o duceau în casă pe mâini (Caz.). În satul Cotlovina era obiceiul de a o arunca pe moașă în sus, pe mâini, de câteva ori. Toate aceste acțiuni rituale au un vădit caracter reproductiv, simbolizând renașterea vieții.

De când însă copiii se nasc la maternități, s-a modificat și ritualul Moașei. Femeile se adună acasă la una dintre ele, chefuiesc, se veselesc și se plimbă cu săniile, dacă afară e zăpadă. Sărbătorirea Moașei, însoțită pe timpuri de un complex de acțiuni rituale, s-a transformat în prezent într-o petrecere veselă a întregii localități.

Sărbătorile de primăvară

Primele ritualuri de primăvară asociate cu trezirea naturii și începutul muncilor agricole se practicau în luna februarie. Ritualurile primelor trei zile ale lui februarie sunt strâns legate între ele și sunt unite printr-o funcție comună – cea a magiei de ocrotire. În accepțiunea populară, sărbătoarea Sf. Trifon [Sfântul Mucenic Trifon] (01.02/14.02): **Ay Trifun, Trifun** – Vulc., Cotl.; **Trifun günü** – Cong., Caz., C.-L., Cișm., J., Tom. deschide primăvară. În această zi, țăranii ieșeau pentru prima dată la vie, stropseau vița-de-vie cu aghiasmă (*ayazma* – Cong.). Pe 2/15 februarie era prăznuită Strenenia [Întâmpinarea Domnului] (**Panaya** – Vulc.; **Stratenia** – Cong). Se cocea o pâine specială (**panaya pitasi**) care era dată de pomană vecinilor întru slava Născătoarei de Dumnezeu (Cong.). A doua zi după Strenenie era prăznuit Sf. Simeon [Sfântul și Dreptul Simeon] (03.02/16.02): **Simion** – Vulc., Cong.; **Simion günü** – Vulc.; **Simon günü** – C.-L., J., Caz., Tom.; **Ay Simon** – Cotl. Ritualurile de Sf. Simeon aveau ca scop să-i ocrotească pe oameni și animale de diferite vătămări corporale. În această zi (în unele sate, în primele trei zile ale lui februarie) se interzicea folosirea obiectelor tăioase sau ascuțite: topoare, cuțite, foarfece. Dacă folosirea toporului era inevitabilă, atunci se izbea de trei ori cu toporul în prag, acțiunea fiind însoțită și de o formulă verbală magică: “Dacă e musai să se întâmple ceva rău, atunci să i se întâmple pragului” (Vulc.). Atât în ritualurile sărbătorilor din februarie, cât și în cele ale altor sărbători calendaristice, s-au contopit elemente ale creștinismului cu cele

ale păgânismului. În popor s-a păstrat legenda despre originea primelor ritualuri ale lui februarie. O versiune a legendei ne spune că atunci când Sf. Trifon curăța vița-de-vie, nevastă-sa care îi aducea de-ale gurii într-o bocceluță a întâlnit-o în drum spre podgorie pe Maica Domnului cu pruncul Iisus Hristos în brațe: Maria mergea la biserică pentru rugăciunea de 40 de zile. Nevasta lui Trifon și-a bătut joc de ea, zicând: "Ia uitați-vă, Maria, cea care a născut fără de soț, se duce la biserică să se pocăiască", la care Maria i-a răspuns: "Mergi mai bine de te uită că Sf. Trifon și-a tăiat nasul". Odată ajunsă pe podgorie și văzând că Sf. Trifon e teafăr și nevătămat, i-a povestit acestuia despre întâlnirea cu Născătoarea de Dumnezeu. Sf. Trifon îi arăta nevestei sale că el taie vița-de-vie de sus în jos și nu de jos în sus și, tot așa arătându-i, și-a tăiat nasul. De atunci, în credința populară, aceste trei zile ale lui februarie se sărbătoresc împreună și se practică aceleași acțiuni rituale (după spusele E.I. Kiose, născută în anul 1918, or. Vulcănești).

O multitudine de obiceiuri și ritualuri de primăvară sunt în legătură cu sărbătorile religioase mobile, datarea cărora se schimbă în dependență de data Paștelui [Învierea Domnului Iisus Hristos]. De data de sărbătorire a Paștelui este legată nemijlocit și una dintre cele mai populare sărbători – Maslenița [Lăsatul-secului]. În această perioadă, se sărbătorește mai întâi de toate începutul primăverii, renașterea naturii după gerurile din iarnă. Sărbătorile încep cu o săptămână înainte de Postul Mare, când încă se mai poate mânca de dulce. Există sec de carne (*et orucu* – Cong, Vulc.) și sec de brânză (*oruç, Pas-kellä orucu* – Vulc., Cong.; *horuç* – Tom., J., C.-L.). Sâmbăta, în ajunul secului de carne (*et duşnişası* – lit. 'pomenirea cu carne'), sunt pomeniți toți morții. Vecinii și rudele primesc în această zi de pomană carne înăbușită (Cong.). De-a lungul întregii Săptămâni Albe (*piinir aftası* – Vulc., Cong., Cișm., Tom., C.-L., J.; *maslenița* – Vulc., Cotl., Tom.; *maslenița aftası* – Vulc.) găgăuzii consumă lactate, ouă, prepară diverse bucate din făină, mai ales plăcinte din foitaj: *pidä, kıvrma, gözlemä, döşemä (tutmanik)* și altele.

În una din zilele Săptămânii Brânzei femeile se adunau în casa uneia dintre ele ca să sărbătorească Lăsatul-secului (*yapaardık masleniştayı*). Se organiza o masă de sărbătoare la care participau doar femeile (Vulc., Tom.). După o masă îndestulată și veselă începea plimbarea tradițională cu săniile, plimbare zgomotoasă, cu chiote, cântece și glume. Rar de tot în zilele noastre se mai organizează Balurile Masleniței, la care intrarea bărbaților este strict interzisă. În sâmbăta morților din Săptămâna Brânzei (*piinir duşnişası* – lit. 'pomenirea morților cu cașcaval, brânză') se dau de pomană lactate (*sütläş* – 'terci de orez, fiert în lapte/orez cu lapte'), dar și ouă, și plăcinte cu brânză.

Cel mai important ritual din Săptămâna Albă este cel din duminica de Lăsatul-secului. În această zi, în fiecare familie se organizează o cină de sărbătoare. Bucatele tradiționale ale mesei de Lăsatul-secului sunt preparatele din carne și lapte, ouă fierte, plăcinte (*piinirli, kaymaklı, kabaklı pidä* – lit. 'plăcinte cu brânză, smântână, dovleac'). În jurul mesei de sărbătoare se adună rudele apropiate, prietenii, cumetrii. Prin tradiție, în această zi găgăuzii se împacă unii cu alții, își cer iertare de la membrii familiei, rude și prieteni. Conform obiceiului, în această seară (*prost gecesi* – lit. 'seara iertării') tinerii căsătoriți trebuie să-și viziteze nașii și pe părinții fetei și să le ceară iertare. Pe timpuri,

cei tineri le sărutau mâna, iar rudele mai în vârstă sau cumetrii le dădeau câte un ou și o lumânare aprinsă (Vulc., Cong.). În reprezentarea populară, duminica iertării este o zi a purificării și a ispășirii păcatelor. Ritualul de iertare dintre vecini se desfășoară lângă rugurile care ard peste tot, pe ulițe, în această seară.

În timpul cinei de Lăsatul-secului copiii oficiau ritualul *yımırta sallamaa* – lit. ‘a legăna ouăle’ – Vulc., *hamlamaa yımırta* – lit. ‘a înhăța oul cu gura’ – Cong. (cf. la sârbi și bulgari: Календарные обычаи, 1977, 249, 277). Un ou fiert tare era legat cu o sfoară albă de plafon. Conferindu-i o mișcare de rotație, oului i se făcea vânt dintr-o parte în așa. Copiii trebuiau să prindă oul cu gura sau să muște din acesta fără a se ajuta cu mâinile. Obiceiul este cunoscut și de către bulgarii basarabeni. După ce vreun copil reușea să muște din ou, se dădea foc aței, ghicindu-se după felul cum arde, cum va fi recolta viitoare. Dacă ața ardea până la plafon, atunci va fi un an rodnic. În ultima zi a Masleniței, peste tot, prin piețele satelor, unde se adunau oamenii, se organizau curse de cai – *koșu*, la care luau parte toți băieții din sat. Câștigătorului i se înmâna trofeul – o cămașă sau un ștergar mare brodat.

Un rol important în ritualurile Săptămânii Albe îl juca focul. În credințele populare, focului i se atribuie acțiuni majore de purificare și ocrotire. Se credea că focul alungă spiritele rele și cheamă forțele rodniciei, ale sănătății și prosperității. Obiceiul de a aprinde ruguri s-a păstrat până în zilele noastre. Rugurile de Lăsatul-secului (*pirliga* – Cotl., *ulüilinga* – Vulc., *ulinga* – Cișm.) erau aprinse pe ulicioare, pe lângă case. În jurul rugului se adunau copiii, tinerii, populația adultă. Fiecare sărea peste flacără, ‘ca să fie sănătos și să se curățe de păcate’; se mai credea că acest lucru te ajută să scapi vara de purici și alte găngănii. În acest timp, flăcări din sat umblau pe ulițe călare pe cai împodobiți cu fâșii multicolore și franjuri strălucitoare. Fetele îi așteptau pe lângă porți sau se adunau la răscrucea drumurilor. Odată cu venirea călăreților se făcea mare tam-tam și începea veselia. Flăcări săreau cu calul peste flacără, credeau că astfel vor avea parte de un an rodnic. În prezent, acțiunea rituală a săritului peste flacără este aproape dată uitării; pentru generațiile tinere, contemporane, săritul peste flacără e doar o chestiune de distracție. În Vulcănești erau aprinse ruguri mari pentru tot satul. În fiecare mahala erau aprinse câteva ruguri, pe locuri mai înalte și ceva mai departe de zonele rezidențiale. Cu câteva zile înainte, adolescenții adunau crengi uscate, aduceau carton gudronat, anvelope uzate, înfășurau cu paie o roată de la plug, mai târziu au început să folosească în acest scop anvelope de la automobile. În jurul acestor ruguri se adunau doar adolescenții și bărbații maturi. Când rugul se aprindea bine, anvelopele arzânde erau rostogolite la vale, uneori acestea erau aruncate în sus, ca mai apoi să fie rostogolite la vale cu o viteză mai mare (comp. aruncatul în sus al boabelor de grâu la bulgari și păstrarea, la găgăuzi, a bolului cu grâu și porumb sus, pe sobă, ca cerealele să crească înalte).

Luni, după secul de brânză, mâncarea rămasă de la cina era dată animalelor de pe lângă casă, iar vesela unsuroasă era spălată și clătită minuțios: începea un post lung. Primele trei zile după Lăsatul-secului erau deosebit de dificile. Femeile și fetele țineau un post negru de trei zile (*trimur*), timp în care nu mâncau nimic. Pentru a ușura perioada

chinuitoare de înfometare, se organizau șezători: fetele împleteau, brodau, torceau, iar băieții le distrau. A doua zi, mergeau la biserică să se împărtășească. După împărtășanie, bătrânele le serveau pe fete și pe toți cei care țineau post negru cu compot din fructe uscate și pesmeți rituali – *pesmetçik*. La întoarcerea de la biserică mamele organizau o masă de pomană (*pomana*). Fetele care au ținut post (*trimur tutmaa*) mergeau una la alta și primeau pomană. În timpul postului nu erau acceptate niciun fel de petreceri, dansuri (*foru*), chefuri, în acest timp nu se oficiau căsătorii, nu se jucau nunți.

În prima sâmbătă a Postului Mare găgăuzii îl prăznuiau pe Sf. Teodor [Sâmbăta Sfântului Teodor/Sâmbăta Colivelor] (*Ay Todur* – Vulc., Cong., Cotl., Cișm., J., Tom.; *Ay Todur günü*, *Ay Todur cumertesi* – Vulc.; *Todur günü* – Cong.). Era o zi de pomenire a morților. Dis-de-diminează femeile mergeau la biserică, sfințeau coliva, pe care o dădeau de pomană la cimitir, împreună cu colacii, de sufletul rudelor răposate.

Sâmbăta lui Teodor era cunoscută și ca o sărbătoare a cailor. În legendele populare, Sf. Teodor este prezentat ca un ocrotitor al cailor. Până la mijlocul sec. XX erau răspândite pe larg cursele de cai. De Sf. Teodor, în toate satele aveau loc întreceri cu cai (*koşu*), la care participau o mulțime de oameni. Competițiile ecvestre se caracterizau prin originalitate, se pare că în trecut au avut un caracter ritual. Începeau de undeva din satul vecin sau dintr-un loc anume stabilit, departe de sat. La competiții participau doar flăcăii. Pe câștigător îl aștepta un trofeu: în piața satului era montată o prăjină înaltă de care oamenii legau darurile (cămăși, ștergare), adunate din tot satul (Vulc.). În Congaz, cadourile erau agățate pe un copac înalt. Competițiile ecvestre țineau două zile.

De Sf. Teodor, ca și de Lăsatul-secului, erau aprinse peste tot ruguri rituale în jurul cărora se adunau deopotrivă tineri și bătrâni. Cei care erau botezați Teodor și își serbau ziua onomastică îi serveau pe ceilalți cu vin și mâncare, în cinstea Sf. Teodor. “Ca să se curățe de purici”, fiecare din cei prezenți sărea peste rug. La sfârșitul secolului XX, obiceiurile de Sf. Teodor s-au mai păstrat, cu excepția curselor de cai, și se practică în mai toate satele, deși sensul magic al multor acțiuni rituale a fost de mult dat uitării.

De cele mai multe ori, sărbătorile lunii martie cad în timpul postului. În această perioadă se practică ritualurile care marchează petrecerea iernii și întâmpinarea primăverii. Ritualurile și obiceiurile primei zile a lunii martie aveau înainte de toate o semnificație ocrotitoare și un caracter de purificare. În popor, acestei zile i se spune *Baba Marta* – Cong., *Babu Marta* – Beșgh., Tom., *Babu Evdokiya* – C.-L. Era ziua în care femeile își scuturau toate lucrurile de prin casă, făceau curățenie peste tot, scoteau gunoiul în curte sau în drum și îi dădeau foc. Tot pe 1 martie găgăuzii practicau un ritual cu largă răspândire și printre bulgari și moldoveni – „alungatul puricilor”. Înainte de răsăritul soarelui, cel care ieșea primul în curte, bătea în geam și zicea: “Mart, içeri!” (‘Martie, [întră] în casă!’), iar cei din casă îi răspundeau: “Pirälär, dışarı!” (‘Purici, [ieșiți] afară!’) – Cotl., Tom. Acțiuni similare erau întreprinse în Chadâr-Lunga de către soț și soție: “*Babu Marta, içeri!* – *Pirälär, dışarı!*” (‘Baba Marta, [întră] în casă! Purici, [ieșiți] afară!’). În Congaz, dialogul avea loc atunci când erau scoase anumite lucruri din casă. În Beșghioz, în timpul dialogului se trecea de trei ori cu mătura pe podea. Funcția de

purificare a respectivului ritual este reflectată în dialogul care îl însoțea. Astfel, după ce se făcea curățenie prin casă, gunoiul era scos în curte și se striga: "*Mart, içeri!*" ('Martie, [intră] în casă!'), iar din casă li se răspundea: "*Bokluklar, kirlär, dışarı!*" ('Gunoiul și murdăria – afară!') - J.

Dis-de-dimineață gospodinele atârnavă deasupra ușii sau pe coloanele casei un brâu bărbătesc de culoare roșie, „ca îngheturile de primăvară să nu bată mugurii” (Cong.). În Tomai și în Cotlovina, era atârnată în pridvor o bucată de pânză roșie, „de deochi pentru grâu”. În aceleași localități, copilașilor li se lega câte un șnur roșu la mână, iar în Tomai, și mielurilor. Oamenii din popor credeau că hainele din lână roșie posedă o forță magică, iar în prima zi de primăvară dobândeau o semnificație aparte, una sacră: se transformau în talismane. Lucrurile de culoare roșie rămâneau agățate afară pâna la prăznuirea Sfinților 40 de Mucenici.

La 1 martie găgăuzii le puneau copiilor la gât sau le legau de încheietura mâinii fire roșii și albe, împletite – *marta* (cf. la bulgari – *martința*, *marta*, *martička*, la români – *mărțișor*). În unele localități, de exemplu, în Congaz, se puneau mărțișoare și mieilor, și vițeilor. Mărțișoarele trebuiau purtate până la 9 martie, după care erau agățate de un arbust tânăr (Cotl.), lăsate lângă cuibul unui cocostârc (C.-L.) sau aruncate în urma corilor în zbor (Cotl.). Semnificația magică a mărțișoarelor, percepute ca talismane, s-a pierdut, în prezent oamenii și le dăruiesc unii altora, felicitându-se cu venirea primăverii.

Prima zi de martie este asociată cu multe și variate superstiții și semne. În această zi, erau interzise toate tipurile de activități, atât cele întreprinse de bărbați, cât și cele practicate de femei, ca să se facă grâul mare și mult (Cong., Tom., Beșgh., C.-L.); în satul Cișmichioi nu se scotea și nu se arunca nimic din casă, ca să nu scadă numărul păsărilor și animalelor din gospodărie. În această zi trebuia să fii tot timpul în picioare, ca să sporească lucrul. Se credea că dacă un om stă în picioare și vede zburând un stol de cocori, atunci acesta va avea tot anul chef de muncă (Cong.). Potrivit credințelor populare, de pe 1 până pe 9 martie nu trebuia să speli, să dai cu var, să zugrăvești, ca să nu se înnegrească grâul (C.-L., Cișm.). În această perioadă nu puteai să pui la uscat rufe albe și negre, ca să nu dea îngheturile (Cong.).

Pe 9/22 martie, pretutindeni în satele găgăuze se prăznuiau Sfinții 40 de Mucenici: *Kırk meçik* – Vulc., Cișm., Cotl., Beșgh., J., Tom.; *Kırk ayoz* – Cotl., Beșgh., C.-L.; *Kırk kaşık* – Cong. Acțiunile rituale, practicate în această zi, erau asociate înainte de toate cu munca omului și vizau asigurarea fertilității pământului. De Sfinții 40 de Mucenici femeile coceau 40 de colăcei rituali (*pita* – Cișm., Cotl.; *kolaççık* – Vulc., Cișm., Cotl., Tom., J, C.-L.; *sekizlik* – lit. 'opt' – Cong.) care erau dați de pomană vecinilor. În Congaz, împreună cu colacii pentru pomeni (*kırk kaşık kolacı*) erau împărțite și 40 de linguri, de unde se trage și numele sărbătorii – *Kırk kaşık* - lit. 'patruzeci de linguri'. Se spune că în această zi trebuie să bei 40 de înghițituri de vin, să mergi prin 40 de ulițe ale satului (Cotl.), să tragi cu cârligul 40 de bucle (Cong.), să lovești de 40 de ori pământul cu o nua, să bați de 40 de ori în ușa hambarului, ca să se umple cu grâne în anul în curs (Tom.); în grădină trebuia să lovești cu cazmaua de 40 de ori, ca să nu ai dureri de spate (*bel'* –

omonim pentru „cazma” și „coloană/șira spinării”) – Cotl., Cișm. În scop de purificare și curățare în livezi erau aprinse ruguri, pentru a deparatiza pomii de omizi (Cong.). Este curios și ritualul magic practicat în această zi în satul Congaz: gospodarul se repezea de trei ori cu securea la fiecare pom și zicea: “Dacă nu rodești, te dobor!”

Sfinții 40 de Mucenici era una dintre sărbătorile importante din calendarul popular. Din această zi începeau muncile în grădină, în livadă, țăranii ieșeau în câmp și era întoarsă prima brazdă. Era indicat ca în această zi să se sădească flori, să se pună ceapa și usturoiul, câteva cuiburi de cartofi, să se schimbe pământul în vasele cu plante. Pretutindeni se oficiau ritualuri asociate cu începutul aratului și al semănatului de primăvară. Se cocea o pâine rituală – *pita* (Cișm., Tom.); *tarla çörää* – lit. ‘lipie de câmp’ (Cotl.). Oamenii pregăteau tot ce era necesar pentru arat și semănat, umpleau căruța cu cenușă și porneau spre câmp. Pentru nivelarea arăturii și zdrobirea bulgărilor mai mari oamenii făceau boroane (grape) din ciulini sau alte buruieni cu spini și numaidecât legau de un capăt un petic roșu. Presărau pământul cu cenușă, ca să-l apere de dăunători. E curios ce făceau sâtenii cu pâinea rituală: o rostogoleau prin arătură, o rupeau în două deasupra capului unuia dintre participanții la ritual, după care o împărțeau câte o bucată tuturor și o mâncau. O bucată de pâine o dădeau cailor (Cișm.). În satul Tomai pâinea rituală era ruptă deasupra capetelor boilor înhâmați pentru a merge la câmp. În Cotlovina, pita rituală era rostogolită înaintea boilor sau a cailor și apoi erau serviți cu ea vecinii de ogor.

Pentru găgăuzi, este considerată o mare sărbătoare Buna-Vestire (25.03/07.04): *Blagușteni* – Vulc., Cong., Cotl., C.-L.; *Blagușten* – Cișm., *Blaguștenie* – Tom. În înțelegerea populară, aceasta e o sărbătoare la fel de importantă ca și Paștele. În această zi nu se lucra nimic. Nu se putea merge la podgorie, nu se putea coace pâine, căci pâinea muzezea. După credințele găgăuzilor, de Buna-Vestire nici pasărea nu-și face cuib. Cel mai adesea se vorbea despre rândunici, se credea că acestea se întorc anume de Buna-Vestire. În această zi trebuia să mănânci pește, ca să fii sănătos tot anul.

De Buna-Vestire flăcăii sar din nou cu caii peste foc, strigând:

Атлайын, атлайым,

Пиреляр янсын атештя.

Săriți și iar săriți,

Puricii să ardă în foc.

(Мошков, 1902, 39)

În sâmbăta din ajunul Duminicii Floriilor (*Süüt cumertesi* – lit. ‘sâmbăta de salcie’ – Vulc., Cișm.; *Süüt pazar cumertesi* – lit. ‘sâmbăta Duminicii Floriilor’ – Vulc.) găgăuzii îl prăznuiau pe Sf. Lazăr (*Lazari* – Vulc., Cong.; *Lazar günü* – Vulc.). În acea zi, se organiza colindul ritualic¹ al gospodăriilor, la fel ca și de Crăciun (*Lazari gezmää* – Vulc., Cong.).

1 Dron I.: “Cărașul (în rusă: Капа cy – n.tr.) în calitate de denumire a râului-mitotoponim are la bază, probabil, un nume geografic adevărat, și anume: râul Căraș, unul dintre afluenții Dunării de Jos sau unul dintre râurile mici care curg pe teritoriul Dobrogei (Dron I. Gagauz geografiya terminnerinin lafln. Chișinău, 2001, 96-97)” (n. aut.) Cărașul este un râu de 110 km lungime care curge prin regiunea Banat în România și Serbia (n.trad.)

Ritualul era oficiat de fete cu vârste cuprinse între 5 și 10 ani (*lazarcilar* – Vulc., Cong.). Lăzărițele mergeau din casă în casă cântând *lazari* – colinde despre moartea și învierea Sf. Lazăr și dansând dansul ritualic cu același nume. Jocurile dedicate Sf. Lazăr aproape că nu se deosebesc de la un sat la altul, cu excepția câtorva detalii. De obicei, fetele se adunau în grupuri de câte trei, mai rar mergeau câte două (Cotl., Tom.): una cânta, iar cealaltă dansa. Dansul ritualic era executat de către „mireasă” (*gelin* – Cong., C.-L.; *gelincik* – Tom., Beșgh.). Fata care întruhipa „mireasa” era îmbrăcată în rochie de sărbătoare cu elemente din ținuta miresei: pe cap purta o basma albă în formă de voal, iar în mâini ținea două batiste albe pe care le flutura în timp ce dansa. În satul Beșghioz, pentru acest rol era aleasă, de obicei, o fetiță orfană. În Vulcănești, personaje rituale ale obiceiului *lazari* erau „mirele” și „mireasa” (*güvää em gelin*). Fetița care juca rolul mirelui era îmbrăcată în cămașă bărbătească, iar pe cap purta o căciulă bărbătească neagră de astrahan. Stând față-n față, fetele executau anumiți pași de dans (*iki yan*), îndreptându-se în direcții diferite și fluturând în același timp batistele albe în direcția umărului drept. Cea de a treia participantă la ritual le acompania acțiunile printr-un cântec ritualic:

*1. Menevşa, menevşa,
Buldum derede
Bir kız, bir gelin.
Sordum: "Evleriniz nerede?"
"Bizim evlerimiz karşıda,
Karşıda, mermer taşında."
Girdim içeri, baktım nâbêr.
Kadıncık yatmış uyêr.
"Kalk, kadıncık, sefâ sür bize.
Başı altı altın döşeli,
Dört yanı sedef döşeli,
Ayak ucu feslen döşeli.*

*1. Viorică, viorea,
Am văzut lângă pârau,
O fată și o nevestă.
Le-am întrebat: „Unde sunt casele voastre?”
„Casele noastre sunt peste drum
Lângă piatra cea de marmură”.
Intru în casă și văd
Că femeia din casă doarme.
„Scoală, femeie, și fă-ne plăcerile”.
Capul e acoperit cu aur,
Din toate părțile e împodobită cu perle,
La picioare, e așternut busuioc.*

2. Uçtum, gittim, dala kondum, Lazari, Lazari.
O dal bana emiş verdi, Lazari, Lazari.
Ben emiş göke verdim, Lazari, Lazari.
Gök da bana yaamur verdi, Lazari, Lazari.
Ben yaamuru ere verdim, Lazari, Lazari.
Er bana çimen verdi, Lazari, Lazari.
Ben çimeni koyuna verdim, Lazari, Lazari.
Koyun idi – kuzuladı, Lazari, Lazari.
Kuzucu beya verdim, Lazari, Lazari.
Bey da bana katır verdi, Lazari, Lazari.
Pindim, gittim kara suya, Lazari, Lazari.
Kara suda kanlar akıy, Lazari, Lazari.
İki dilber durmuş bakıy, Lazari, Lazari.
Birisine alma attım, Lazari, Lazari.
Übürsünü bıçakladım, Lazari, Lazari.

Am zburat, am zburat, pe-o creangă m-am aşezat, Lazari, Lazari.
Creanga fructul mi l-a dat, Lazari, Lazari.
Fructul cerului l-am dat, Lazari, Lazari.
Cerul ploaie mi-a dat, Lazari, Lazari.
I-am dat pământului ploaia, Lazari, Lazari.
Pământul mi-a dar iarba verde, Lazari, Lazari.
I-am dat iarba oii, Lazari, Lazari.
A mâncat-o şi a fâtat un miel, Lazari, Lazari.
I-am dat mielul unui domn, Lazari, Lazari.
Domnul mi-a dat un catâr, Lazari, Lazari.
L-am încălecat şi-am mers la Kara su, Lazari, Lazari.
Pe Kara su curge sângele valuri, Lazari, Lazari.
Două fete frumoase stau şi privesc, Lazari, Lazari.
Uneia i-am aruncat un măr, Lazari, Lazari.
Pe alta am rănit-o cu pumnalul, Lazari, Lazari.

s.Congaz, 1988, Stepanida Peiu, 63 de ani.

Variante ale acestor colinde au fost înregistrate şi de Moşkov (Мошков, 1902, 37, 38)

Într-un şir de sate pot fi întâlnite mai multe variante ale aceluiaşi cântec ritualic.

Iată-le:

Pindim, gittim kara suya, Lazari, Lazari.
Kara suda kanlar akêr, Lazari, Lazari.
İki dilber durmuş bakêr, Lazari, Lazari.
Biri küçük, biri büyücek, Lazari, Lazari.

Küçücüne alma attım, Lazari, Lazari.
Büyücüne selâm verdim, Lazari, Lazari.
Alma attım – alma almaz, Lazari, Lazari:
Selâm verdim – selâm almaz, Lazari, Lazari.

Am încălecat și am plecat la Kara su, *Lazari, Lazari.*
Pe Kara su curge sângele valuri, *Lazari, Lazari.*
Două fete frumoase stau și privesc, *Lazari, Lazari.*
Una-i mai mică, alta e mai mare, *Lazari, Lazari.*
Celei mici i-am aruncat un măr, *Lazari, Lazari.*
Pe cea mare am salutat-o, *Lazari, Lazari.*

s. Cotlovina, 1986,
Maria Kuiumji, 62 de ani.

Uçtum, gittim kara suya, Lazari, Lazari.
Kara suda kanlar akêr, Lazari, Lazari.
İki kardaş bir durmuşlar, bakerlêr, Lazari, Lazari.
Biricine alma verdim, Lazari, Lazari.
Übürcüne bıçaa attım, Lazari, Lazari.

Am plecat val-vârtej la Kara su, *Lazari, Lazari.*
Pe Kara su curge sângele valuri, *Lazari, Lazari.*
Doi frați s-au oprit și se uită, *Lazari, Lazari.*
Unuia i-am dat un măr, *Lazari, Lazari.*
Altuia i-am aruncat pumnalul, *Lazari, Lazari.*
Or. Chadâr-Lunga, 1986,
Ecaterina Șekerli, 64 de ani.

Elim, elim ibrişim, Lazari, Lazari.
Elime bir kuş konu, Lazari, Lazari.
Ben o kuşu dala verdim, Lazari, Lazari.
Dal da bana verdi emiş, Lazari, Lazari.
Ben o emişi ere saçtım, Lazari, Lazari.
Er da bana çimen verdi, Lazari, Lazari.
Ben o çimeni koyuna verdim, Lazari, Lazari.
Koyun bana kuzu verdi, Lazari, Lazari.
Ben o kuzuyu beya verdim, Lazari, Lazari.
Bey da bana katır verdi, Lazari, Lazari.
Pindim katır beline, Lazari, Lazari.
İndim urum eline, Lazari, Lazari.

Urum eri taşlıca, Lazari, Lazari.

Kızlar kara kaşlıca, Lazari, Lazari.

Mâna mea, mâna mea, fire de mătase, Lazari, Lazari.

Pe mână mi s-a aşezat o păsărică, Lazari, Lazari.

I-am dat pasărea ramurii, Lazari, Lazari.

Ramura mi-a dat un fruct, Lazari, Lazari.

Am pus fructul în pământ, Lazari, Lazari.

Pământul mi-a dat iarba verde, Lazari, Lazari.

Oii iarba eu i-am dat, Lazari, Lazari.

Oaia mie un miel mi-a dat, Lazari, Lazari.

Mielul unui domn l-am dat, Lazari, Lazari.

Domnul mie un catâr mi-a dat, Lazari, Lazari.

Am încălecat pe catâr, Lazari, Lazari.

Şi-am coborât pe pământ grecesc, Lazari, Lazari.

La greci pământul e pietros, Lazari, Lazari.

Şi fetele au sprâncene negre, Lazari, Lazari.

s. Cişmichioi, 1986,

Nadejda Ganeva, 58 de ani.

E de remarcat, că spre deosebire de colinde, cântecele interpretate de Sf. Lazăr s-au păstrat relativ bine în memoria poporului. Explicația ar fi următoarea: cântecele lazarice erau interpretate în limba maternă, pe când colindele erau cântate în limba bulgară, pe care majoritatea găgăuzilor n-o cunosc.

După oficierea ritualului gospodinele le ofereau copiilor ouă. *Lazarka*, cea care interpreta cântecele rituale, aduna ouăle într-un coșuleț din nule, special împodobit pentru ziua respectivă. Unele dintre elementele ritualului variază în diferite localități, de exemplu, lăzărițele erau poftite în casă (Cotl), în timpul oficierii ritualului fața „miresei” era acoperită cu o basma roșie de nuntă (Tom., C.-L.), ritualul era oficiat în cameră, lângă icoană (C.-L.), numărul lăzărițelor nu era limitat (Cișm.).

E interesantă legătura dintre ritualurile lazarice, exprimând ideea de fertilitate, și pomenirea morților. Astfel, în Sâmbăta Sf. Lazăr femeile mergeau la cimitir, aprindeau lumânări și dădeau de pomană colaci rituali (Cișm.).

Ciclul sărbătorilor dedicate Paștelui debuta cu Duminica Floriilor. În această zi (*Süüt pazari*) oamenii mergeau la biserică, sfințeau crenguțe de salcie și apoi își binecuvântau cu acestea casa, animalele, gospodăria. În Chadâr-Lunga, crenguțele de salcie erau înfipite în pământ pentru a-i spori rodnicia. În unele locuri, salcia sfințită era păstrată de-a lungul anului pentru a o avea în caz de boală sau alte nenorociri (Vulc., Cotl.). Oamenii credeau că mlădițele de salcie sfințite în biserică dobândeau forță magică, capacitatea de a-i ocroti de forțele răului, de a-i feri de boli, și, de asemenea, de a invoca și a spori

fertilitatea pământului și a animalelor.

Obiceiurile Duminicii Floriilor sunt strâns legate de cultul morților. În această zi gospodinele făceau colivă (găg., *koliva*), coceau colaci, mergeau la cimitir. Așterneau pe morminte ștergere mari, puneau deasupra colacii, coliva, crenguțe de salcie, un vas cu apă, aprindeau lumânări și tămâiau locul. După tămâiere, dădeau de pomană de sufletul morților (Cișm., Cotl.). În Cișmichioi, în această zi, lângă morminte se ardea gunoiul.

Ultimei săptămânii din post, găgăuzii îi spun *Büük afa* ('Săptămâna Mare'). Aceasta e deosebit de bogată în obiceiuri și ritualuri, atât populare, laice, cât și religioase. Întreaga săptămână de dinaintea Paștelui era marcată de frecventarea sârguincioasă a bisericii și pregătirile de sărbătoare. Înainte de Paști, femeile făceau curățenie peste tot în casă, lustruiau vesela și oalele din bucătărie, zugrăveau pereții caselor, ungeau podeaua cu lut proaspăt, aranjau curtea și grădina. De Paști, găgăuzii își puneau o haină nouă; copiilor li se cosea numaidecât hăinuțe noi. Este evident că în timpurile de demult apuse confecționarea de haine noi de sărbătoare, în cinstea unui zeu care moare și reînvie, purta un sens magic. Veșmintele noi semnificau o viață nouă.

Fiecare zi din Săptămâna Mare avea noima ei. Cea mai interesantă era ziua de joi, căreia i se mai spunea și *Ak perșembä* – lit. 'Joia curată' (Vulc., Cișm., Cotl., Tom., C.-L.) sau *Büük perșembä* ('Joia Mare') – Cong. De Joia Mare, la găgăuzi se practicau obiceiurile legate de cultul strămoșilor. Potrivit credințelor populare, în Joia Mare, sufletele celor morți se întorceau în casele lor și rămâneau acolo până la Ispas/Înălțarea Domnului, când se reîntorceau în morminte. În Joia Mare, dis-de-diminează, gospodinele aprindeau un rug în fața casei și puneau alături o masă cu felurite bucate, care trebuiau preparate în această zi în amintirea celor morți (bucate de post din varză, cartofi, fasole; colaci, colivă). Toate erau tămâiate și împărțite vecinilor și rudelor. Mai apoi se mergea la cimitir, se aprindeau lumânări, se îngrijeau mormintele, se udau florile de pe morminte (Vulc., Cișm., Cotl.). În alte localități, acțiunile rituale se oficiau la cimitir. Astfel, în Congaz, pomana alcătuită din colaci, colivă și ceva veselă – câni, farfurii, ulcioare de lut – era împărțită celor veniți la cimitir. Din crengile uscate pe care le aduceau cu ei, aprindeau focul pe morminte, puneau alături colacii de pomană, coliva, dulciurile, le tămâiau și le împărțeau celor prezenți (C.-L.). În drum spre cimitir, puneau lumânări aprinse pe balustrada podurilor (Tom.).

Joia Mare era asociată cu o mulțime de credințe și superstiții. Dacă în această zi vremea este bună și cerul senin, atunci va fi un an îmbelșugat (Vulc.). În această zi, atât bărbaților, cât și femeilor le erau interzise orice fel de activități. Se credea că spălatul rufelor în această zi aduce nenorocire în casă. Bărbații nu aveau voie să se bărbierească în această zi: "[m]orții întorși acasă din mormintele lor nu vor putea mânca din cauza apei cu spumă" (Cișm.). "Joia Curată/Mare" este prima dintre zilele de joi sărbătorite în memoria morților.

În Joia Mare gospodinele începeau a vopsi ouăle de Paști. Potrivit credințelor populare, ouăle vopsite în Joia Mare nu se alterau și se păstrau comestibile până la Înălțarea Domnului. De obicei, ouăle erau vopsite de cea mai în vârstă femeie din casă, iar

ceilalți membri ai familiei trebuiau să asiste la această procedură. În trecut, se obișnuia nu numai să vopsești ouăle, ci și să le încondeiezi frumos. Ouăle erau pictate cu modele geometrice și florale. În zilele noastre, obiceiul de a încondeia ouăle a fost dat uitării în mare măsură, de obicei ouăle sunt doar vopsite simplu, uneori gospodinele scriind cu ceară pe ouă numele de botez al copiilor.

Pâinea rituală – pasca (*paska*), era coaptă în zilele de vineri și sâmbătă. Pasca se cocea din făină de grâu, având forma unuei pâini mari și rotunde. Păscuțele erau înfrumusețate cu diferite împletituri din aluat, iar deasupra erau presărate uneori semințe de mac. Pe lângă colacii mai mari, oferiti în dar nașilor, cumetrilor și rudelor, erau copti și colaci mai mici, pentru fiecare membru al familiei sau pentru copii. Se cocea pască nu numai de Paști, ci și de Ispas/Înălțarea Domnului, și de Sf. Treime.

Paștele [Învierea Mântuitorului Iisus Hristos] (*Paskellä*) era sărbătorit trei zile. De cu seară oamenii mergeau la biserică, sfințeau pasca, ouăle și bucatele pascale. După slujba religioasă, copiii împărțeau vecinilor câte o gustare (o felie de pască și două ouă roșii) și numai atunci toată familia se așeza la masa pascală. Găgăuzii se înfruptau cu pască și ouă sfințite. Masa de sărbătoare rămânea întinsă timp de trei zile și fiecare musafir era servit cu pască, ouă, vin sau rachiu de casă.

La găgăuzi, ca de altfel și la alte popoare, erau răspândite pe larg jocurile cu ouă de Paști (*dokuşma*). Copiii, iar uneori și adulții, se aliniau câte doi, față-n față, cu ouă roșii în mână. Fiecare ciocnea oul său de oul celuilalt. Câștiga cel oul căruia rămânea întreg.

În prima zi de Paști (în Cotlovina, în prima luni de după Paști) cei căsătoriți își vizitau nașii cu colaci pascali și ouă roșii. Femeile care s-au măritat în anul respectiv îmbrăcau rochia de mireasă. Ajungând în casa nașilor, tinerii sărutau mâna nașilor și le înmânau darurile pascale. După ce erau poftiți la masă, nașa le oferea tinerilor darurile sale: o pască, ouă, un cadou pentru tânăra căsătorită. Tinerele căsătorite mergeau în rochie de mireasă și la horele organizate de Paști, care țineau câte trei zile (Cișm.). Fetele de măritat ieșeau la horă în rochii noi, prinzându-și în păr butoni de flori de primăvară. Veselia de sărbătoare și mesele copioase țineau trei zile.

În a noua zi după Paști, găgăuzii sărbătoresc Ziua de pomenire a Morților (*Paskellenin dokuzu, Ölülerin günü* - lit. 'ziua morților' - Vulc.), căreia i se mai spune în popor și Paștele Mic (*Küçük Paskellä* - Cong., Cișm., Cotl., Baur., Tom., C.-L.) sau Paștele Morților² (*Ölülerin Paskellesi* - Baur.), *Sofinden* (Cong.). Pentru această zi, erau păstrate încă din Duminica Paștilor pască și ouă roșii. În unele sate, se sacrificau miei (Cișm., C.-L.). De Paștele Mic oamenii mergeau la cimitir, aduceau cu ei bucate, pască, ouă, colaci de pomană, vin; pun toate acestea pe mormintele răposaților, tâmiază și dau de pomană. Tot aici se organizează și trapeze colective. Se fac pomeni de sufletul morților (Cong.). În satul Baurci, după întoarcerea de la cimitir, în fiecare mahala a satului bătrânii satului organizau o horă, încheind astfel pomenirea morților (despre hora rituală de la cimitir și hora de Paști cf. Vakarelski, 1943, p. 58).

La găgăuzi, Sf. Gheorghe [Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, purtătorul de biruință] este una dintre marile sărbători de primăvară (*Ederlez* - Vulc., Cișm., J.; *Hederlez* -

Cong., Tom., Cotl., C.-L., Baur.; **Örgi** – Cișm.; **Sveti Görgi** – J.). Sărbătoarea **Hederlez** este una dintre cele mai importante două sărbători ale anului calendaristic al găgăuzilor, care avea două perioade egale: vara și iarna. Perioada de vară era inaugurată de prăznuirea Sf. Gheorghe – **Hederlez** (23.04/06.05) și era încheiată de sărbătoarea de toamnă **Kasım** (26.10/08.11). Aceste date erau asociate cu jaloane importante ale calendarului crescătorilor de animale – mănatul turmelor spre pășunile de vară și aducerea lor în grajduri, la iernat.

Ca și la alte popoare, la găgăuzi sărbătoarea Sf. Gheorghe era asociată înainte de toate cu creșterea animalelor, care ocupa un loc semnificativ în gospodăria găgăuzilor. Acest lucru s-a reflectat în chiar numele sărbătorii – **Hayvannarin paskellesi** (lit. 'Paștele animalelor') – J. În această zi, erau mănate turmele spre pășunile de vară, erau separați miei de oi, se făcea prima mulsoare și se preparau primele produse lactate, de cele mai multe ori, cașcavalul de oaie.

De Sf. Gheorghe erau interzise toate tipurile de activități, în afară de cele legate de animale. Toate acestea erau însoțite de acțiuni magice, orientate spre ocrotirea animalelor de diferite nenorociri și de sporirea șeptelului.

Un loc aparte în obiceiurile prilejuite de Sf. Gheorghe – **Hederlez** – îl ocupa sacrificiul adus acestuia, care era considerat ocrotitorul turmelor de oi. Pentru sacrificiu, cu mult înainte de Sf. Gheorghe, se alegea un berbecuț dintre primii miei fătați (**kurban kuzusu**) și i se făcea un semn special. Mielul de sacrificiu (**kurban**) era dăruit viu (Tom., C.-L., J., Cotl.) sau înjunghiat. Pregătirea pentru sacrificare și însăși înjunghierea erau însoțite de diferite acțiuni rituale. Dacă berbecuțul era dăruit viu, i se puneă în coarne un colac cu o lumânare aprinsă și era legat cu un ștergar (Cișm., Cotl., Tom.), uneori era tîmâiat și jetfit rostindu-se următoarele cuvinte: "*Bu dünnäada senin olsun, öbür dünnäada benim olsun*". Cel care primea jertfa răspundea: "Bo(g) da proste". ('Pe lumea asta să fie al tău, pe cealaltă, al meu! – 'Mântuiește, Doamne, sufletul lui!') – Tom. Printre găgăuzi cel mai adesea se practică ritualul sacrificării mielului. Ritualul era oficiat dis-de-diminează, înainte de răsăritul soarelui. Înainte de sacrificare, pe cornițele berbecuțului erau aprinse lumânări, în unele locuri mielului i se puneă în gât un colac ritual (Cișm., J.), se ardea tămâie mirositoare și cel mai în vârstă bărbat din casă înjunghia mielul, întorcându-și fața spre răsăritul soarelui. Cu sângele mielului sacrificat erau unși pe frunte copiii (Cotl., Cișm., Tom.), toți ai casei (Vulc.), se făcea semnul crucii pe ușorul ușii (Cișm.). Se credea că sângele animalului de sacrificiu are puteri magice, i se atribuia chiar puterea fertilității și magia ocrotitoare, de aceea sângele era colectat în vase și îngropat în locuri de puțini știute. Mielul era pus de-a-ntregul în cuptor (Vulc., Cișm.) sau tranșat și pus în două (Cong.), trei (Cotl.) sau patru (J.) tăvi mari de cupru. Se mai prepara terci din crupe de grâu (**bulgur**), în care se adăugau măruntaie de miel tocate mărunț (bojoci, ficat, mațe). Capul mielului era copt, după ce înainte fusese ornamentat cu fel de fel de verdețuri: mentă, măcriș, leuștean. Pielicica mielului era dată de pomană unui om nevoiaș. În satul Joltai, pielicica era oferită celui care înjunghia mielul: aici ritualul sacrificării era oficiat nu de stăpânul casei, ci de un om străin. În Cișmichioi, se adunau câte trei gospodine

într-un singur loc și coceau **kurban** la același foc. O parte din **kurban** împreună cu pâinea rituală (**kurban ekmää**) erau împărțite vecinilor, iar partea rămasă era dusă la trapeza comunală. Trapeza comunală se organiza pe o toloacă, la capătul străzii. Cine dorea, poftea vecinii în ospeție și întindea o masă mare cu mâncare și băutură din abundență.

La prăznuirea **Hederlez**-ului se practicau și alte obiceiuri, ca, de exemplu: dis-de-di-mineată se spălau cu rouă (Cong.), în ajunul sărbătorii sădeau busuioc, pe care îl foloseau la tratarea diferitor maladii (Baur.), pretutindeni era răspândit obiceiul ca în această zi oamenii să urce pe cântar, se credea că acest lucru le va aduce sănătate și fericire.

Obiceiurile de Sf. Gheorghe s-au păstrat în unele locuri până în prezent.

Sărbătorile de vară și de toamnă

Obiceiurile și sărbătorile ciclului vară-toamnă se definesc nu după timpul executării lor, ci după semnificația lor comună. Aceasta exprimă tendința de a asigura creșterea continuă a plantelor în dezvoltare, pârguirea rodului, colectarea cu bine și pe vreme bună a roadei și păstrarea și prelucrarea în condiții bune a acesteia.

Un loc important în cadrul sărbătorilor calendaristice de vară îl ocupă obiceiurile de invocare a ploii. Atât găgăuzii, cât și bulgarii, cunosc obiceiurile "**Pipiruda**" și "**German**". În satele găgăuze acestea se practicau de Sf. Atanasie (01.05/14.05): **Ay Tanas** -Vulc., Cotl.; **Tanas günü** – Tom. În diferite localități ritualul și personajul ritual **german** purtau alte denumiri: **kalueni** – Vulc., **Kaliyani** – Cișm., **Kalivançu** – Cotl, **Germançu** – J., Baur., **Tanas** – Tom., C.-L.

Acțiunile rituale ale celor două ritualuri – **Kalueni** [la rom. Caloianul] și **Pipiruda** [la rom. Paparuda] – aveau loc în aceeași zi. Fetițe de 8-10 ani modelau o figurină antropomorfă din lut cu înălțimea de 40-50 cm și o puneau să se usuce la soare. În ajunul **Pipirudei** omulețul de lut era îmbrăcat cu hăinuțe de cârpe și pus într-un sicriș (o cutie); acesta era înconjurat de flori, erau aprinse lumânări și toată noaptea omulețul era bocit așa cum ai boci un mort adevărat. Oamenii credeau că cu cât se vor vărsa mai multe lacrimi, cu atât ploile vor fi mai abundente. În acest scop, copiilor li se ungeau ochii cu ardei iute.

În satul Cotlovina, **Calivancea** era modelată din lut a treia zi de Paști. Figurina era ornamentată cu coji de ouă roșii și îngropată în pământ. În fiecare zi, copii stropeau cu apă mormântul **Calivancei**. După 40 de zile (timpul trecut de la Paști și până la Sf. Atanasie) **calivancea** era dezgropată, i se făcea slujba de rigoare după ritualul funerar și după oficierea ritualului **Pipiruda** era aruncată în baltă.

Obiceiul **Pipiruda** era răspândit pe larg în toate localitățile găgăuze. Participantele la ritual erau niște fetițe care încă nu împliniseră 10 ani. Pentru rolul-cheie era aleasă o fetiță orfană (Cișm., Cotl.), căreia îi ziceau „mireasă” (**gelin, gelincik** - Cișm., Cotl., C.-L.). „Mireasa” era împodobită cu frunze verzi: i se „cosea” o rochie din frunze de măcriș, pe cap i se puneau un fes din frunze (Cișm.). În Vulcănești, rochia era făcută din frunze de brustur ('**kalabak**'), de unde și numele protagonistei ritualului – **Kalabaklı** (lit. 'din

brustur'). În Chadâr-Lunga, toată costumația „miresei” se reducea la o coroniță (*fenef*) din plante, căreia în popor i se spunea *pipiruda otu* (lit. 'iarba pipirudei'); „mireasa” ținea în mâini două frunze mari. Ceilalți participanți la ritual erau îmbrăcați în haine obișnuite, în unele sate fetele își puneau pe cap coronițe împletite din diferite plante (Cotl., Tom.), își lipeau pe pleoape coji de ouă de culoare albastră, iar pe obraji – de culoare roșie (Cișm.).

Copiii umblau pe la casele din sat și cântau în curtea caselor cântece rituale, iar „mireasa” (sau două „mirese” – Tom.), executa dansul ritualic. În Vulcănești, participantele la ritual întindeau o horă închisă, în interiorul căreia *Kalabaklı* se învăteau stând locului. Amfitrioana casei le stropea pe toate participantele cu apă și le oferea ulei, făină, untură, lapte, smântână și cașcaval. Copilele aduceau cu sine traiste, sticle pentru ulei, ulcioare pentru lapte și ouă (gospodina strica ouăle și le punea în urcior, iar coaja o arunca în drum, că să nu bată piatră semănăturile – Vulc.). Făina era oferită în sită. După ce o turna în traistă, una dintre fete rostogolea sita înapoi, spre stăpâna casei. După poziția în care s-a oprit sita, se ghicea cum va fi roada în anul viitor: dacă sita era cu fundul în sus, atunci va fi un an rodnic, dacă era cu fundul în jos, atunci se aștepta un an secetos, de foamete (în Vulcănești, stăpâna casei era cea care rostogolea sita prin curte). În Cotelovina, după executarea dansului ritualic, una dintre fete, poreclită „popă” (*popaz*), muia un fir de busuioc într-un vas de aramă și sfințea cu aghiasmă ungherul din casă, unde se afla icoana. Cântecele rituale ale *Pipirudei* erau interpretate în limba găgăuză:

*Pipiruda, ruda,
Day, Boje, leda,
Yaamur yaasin,
Bolluk olsun,
Kara başak olsun,
Çimen çıksın,
Ambar dolsun,
Terekä booday,
Çavdar, papşoy,
Tarlada çamur olsun,
Teknedä amur,
Fırında somun,
Uşaklara kolaç.*

*Paparuda, rudă,
Vino de ne udă
Ca să înceapă ploaia
Să curgă șiroaie,
Udă tu pământurile
Ca să crească grânele,
Mari ca porumbele
Să umple hambarele*

*Cu boabe de grâu,
Cu orz și porumb,
Ca să avem lut pe ogor,
Și aluat în copăi,
Pită mare în cuptor –
Iar copii – colăcei.*

și în limba bulgară:
*Пупируда лятала, лятала.
Дай, бульо, гулям даи,
Да са руду жету-ту.
Жету-ту, просу-ту,
Игна моле молелай.
Дай Боже ямур.*

*Fluturele zboară, zboară,
Dă, buliu, o ploaie mare,
Ca să crească grânele,
Grânele și meiul,
O fată te roagă:
Dă, Doamne, ploaie!
(Мошков, 1902, 46; 1904, 319)*

*Pipiruda lătala, lătala,
Ūzgülüsam lătala, lătala,
Day mi, Boje, seten diş,
Da sa napravim kravay,
I kravay da e mitogum (mnogu)
Nikolay, Nikolay,
Day mi, Boje, seten diş.*

*Fluturele zboară, zboară,
Zâmbește și tot zboară
Dă, Doamne, o ploicică,
Ca să-mi coc o pită mică,
Să-mi coc pite cât mai multe,
Nikolay, Nikolay,
Mai dă-mi, Doamne, o ploicică!
s. Cotlovina, 1986,
Elena Cara, 62 de ani.*

În alte localități, se întâlnesc variante ale acestor cântece rituale:

*Pipiruda gezerim - gezerim
Allaha da dua ederim.
Ver, Allahım, yaamurcuk,
Ambarlara boodaycık,
Teknelere amurcuk,
Sergennere somuncuk,
Babulara şarapçık,
Dädulara rakıcık.*

*Ca o Paparudă din casă-n casă merg
Și Domnului mă rog:
Dă-mi, Doamne, o ploieță,
Grâne în hambare,
Aluat în covată,
Pâine pe masă,
Vinișor, bunicelor
Și țuică, bunicilor.*

Or. Chadâr-Lunga, 1986,
Prascovia Sarî, 58 de ani.

În majoritatea localităților se observă o contopire a cântecelor în limbile bulgară și găgăuză:

*Pipiruda, ruda,
Na gorița – mița,
Day, Boje, dijdeț,
Seten, bereketen.
Yaamurlar yaasın,
Bereketler olsun,
Kara başak olsun,
Ambarlar dolsun,
Kara somun olsun,
Çorbacıyka versin*

*Paparuda, rudă,
Prin dumbravă zburdă
Dă-mi, Doamne, o ploieță,
Multă și mărunță.
Să cadă ploile,
Să crească grânele,*

Grânele îmbelșugate
Să umple hambarele,
Ca pâinile să fie mari și puhave,
Și stăpâna să ne răsplătească.

Or. Vulcănești, 1986,
Elena Kiose, 68 de ani.

*Pipiruda, ruda
Măgorița măda (Na gorița măda)
Day, Boje,
Yaamurcuk ta yaasin,
Bereket ta olsun,
Kara başak olsun,
Kırmızı tene döksün,
Ambarlar dolsun,
Kurtlar - kuşlar doysun,
Çorbacıyka da versin.*

Paparuda, rudă,
Prin dumbravă zburdă
Lasă, Doamne:
Să cadă ploile,
Să crească grânele,
Să dea în pârg spicele,
Să cadă boabele coapte
Să umple hambarele toate
Păsări și animale să se îndoape,
Iar nevasta-mea să-mi dea de toate.

s. Cișmichioi, 1986,
Maria Urum, 63 de ani.

*Pipiruda, ruda,
Day, Boje, kruda.
Setän petän kravay
Ver, Allahım, yaamur
Tarlalara çamur
Teknelerä hamur
Sergennerä kolaç
Dolaplara pesmet*

Uşaklara saalık

Paparudă, rudă,

Dă-ne, Doamne, nouă,

Pită hrănitore.

Dă-ne, Doamne, ploaie,

Şi arăturii, lut,

În covată, aluat,

Pe masă, colaci,

Pesmeţi în dulăpioare,

Copiilor, sănătate.

s. Tomai, 1986,

Varvara Iabanji, 59 de ani.

Pipiruda, ruda

Yaz da geldi - geçti

Kış da geldi - geçti

Ver, Allahım, yaamurcuk

Tarlalara çamurcuk

Teknelerä hamurcuk

Fırınlara kolaççık

Sergennerä somuncuk

Acı, Allahım, acı

Aulda ayvanları

Dünnää sakatları

Dünnää üüsüzleri

Paparudă, rudă,

Vara vine şi trece,

Iarna vine şi trece.

Dă, Doamne, ploaie,

Şi arăturii, lut,

În covată, aluat,

În cuptor, colaci,

Pe masă, pânică.

Fie-Ți milă, Doamne,

De animalele domestice,

De betegii de peste tot,

De orfanii nimănui.

s. Baurci, 1986,

Stepanida Hristeva, 76 de ani.

Spre deosebire de colinde, cântecele ritualului *Pipiruda* s-au păstrat mult mai bine. Acest lucru se explică prin faptul că acestea nu erau interpretate doar în limba bulgară, ci și în limba maternă, găgăuză.

La sfârșitul ritualului *Pipiruda* toți cei prezenți participau la înmormântarea *Kalueni*-lor (*Germançu*). „Funeraliile” se desfășurau după toate regulile ritualului funerar al găgăuzilor. Sicriul cu *Kalueni* era îngropat în pământ dincolo de marginea satului (Vulc.), era aruncat în baltă (Cotl, Cișm.), într-un râu (C.-L.), într-o fântână părăsită (Tom.), era dus în câmp, iar acolo era aruncat în apă (J.), într-un șanț (Baur.). După „înmormântare”, urma „parastasul” (*pomana*). La ritualurile de pomenire luau parte și adulții. Din produsele câștigate de copii după oficierea ritualului *Pipiruda*, femeile preparau plăcinte, fel de fel de dulciuri, mălaiul era dat la schimb pentru „boza” – o băutură din orz, slab alcoolizată. Trapeza comună era organizată în casa unde „înnoptaseră” *kalueni*-i. Oamenii din popor, de la care am cules aceste informații, povestesc că ritualul *Pipiruda-Kalueni* era interzis și cei care îndrăzneau să-l officieze erau persecutați de slujitorii bisericii. În prezent, obiceiul nu se mai practică, dar s-a păstrat bine în memoria populară.

La 25 de zile după Paști găgăuzii prăznuiau Rusaliile (*Rusali* – Vulc., Cong., Tom.). Această sărbătoare se mai numea și *Rusali çarşambası* (lit. ‘Miercurea de Rusalii’ – a patra zi de miercuri după Paști) – Cișm., Cotl., C.-L. Potrivit credințelor populare, Rusaliile (*Rusali*) le puteau cășuna oamenilor mult rău: aceștia își puteau pierde mințile sau puteau paraliza. Din acest motiv, în ziua respectivă erau interzise unele activități, mai ales dintre cele practicate de femei: nu aveai voie să coși, să torci, să țeși (Vulc., Cotl., Cișm., Tom.). Erau respectate cu strictețe și alte interdicții: de exemplu, scăldatul în iaz (Cotl.), dormitul pe timp de zi (Vulc., Cișm.). Ca să se apere de Rusalii, oamenii adunau pelin, îl împrăștia pe jos, în casă, îl puneau sub perne și saltele, își puneau pelin la cingătoare, ca să nu-i doară șira spinării.

Cu sărbătorile de Rusalii (*Rusali yortuları* – Baur., C.-L.) erau asociate și alte obiceiuri interesante din raioanele centrale ale stepei Bugeacului. Aici Rusaliile erau „chemate/întâmpinate” și „petrecute/alungate”. În Chadâr-Lunga, în Miercurea Rusaliilor, femeile mergeau la cimitir cu mâncare (fasole, ceapă), ouă vopsite. Se întorceau de la cimitir toate odată, prinzându-se de mâini, pe ulițele satului, într-o horă deschisă. Astfel, femeile „aduceau” în sat Rusaliile (*Rusaliläri getirerlä* – lit. ‘Rusaliile sunt aduse’). În satul Baurci, femeile împodobeau o mireasă, mergeau în câmp, întindeau masa pe câmp, se înfruptau, se veseleau, dansau o horă rituală și chefuiau zgomotos. Rusaliile erau „petrecute” într-o opta zi după Sf. Treime. La apusul soarelui, femeile se adunau în luncă, lângă un pârâiaș, ca și atunci când au „întâmpinat” Rusaliile; organizau o petrecere cu dans, mâncare și băutură din belșug, și astfel „petreceau” Rusaliile (*rusaliläri götürmä* – lit. ‘petrecerea Rusaliilor’). În satul Cotlovina se credea că Rusaliile pleacă dis-de-diminează, când ies turmele de vite pe imaș.

În cea de a 40-ea zi după Paști, se sărbătorea Înălțarea Domnului (*Spas, Ispas*). Ca și la bulgari, la găgăuzi există credința că de Ispas sufletele celor morți se întorc din nou în lumea de dincolo, de aceea obiceiurile și ritualurile acestei zile sunt marcate de po-

menirea morților. De *Ispas* femeile coc pâine rituală (*pita, kolaç*) și o dau de pomană de sufletul rudelor moarte. În Chadâr-Lunga, cea mai în vârstă femeie din casă iese în drum (pe timpuri, până la răsăritul soarelui) și dă de pomană primului întâlnit un colac și o bucată de pânză. În Cotlovina, pe *pita* rituală se pune ceapă, usturoi, sare și boia roșie, iar în alte localități împreună cu pita se dă de pomană și veselă (Vulc., Cong., Cișm., Tom.). În unele sate de Ispas oamenii se pregătesc tot așa ca și de Paști: vopsesc ouă (Cotl., Baur.), coc pască (Baur., Vulc.), pe care le dau de pomană la cimitir. Un episod important la prăznuirea Înălțării Domnului este hrănirea rituală a morților (*ölüleri doyurmak*). Înainte de răsăritul soarelui oamenii merg la cimitir, aprind lumânări, tămâiază colacii și bucatele, aranjate pe morminte, împart pomana, se adună în grupuri (rude, vecini, prieteni) și se așază la o trapeză comună (Vulc., Cong., C.-L.).

În Congaz, zilelor dintre Ispas și Sf. Treime li se spune *Rusali aftası* – lit. ‘săptămâna Rusaliilor’. Săptămâna respectivă nu este marcată de obiceiuri sau ritualuri speciale. Ultimele zile ale Săptămânii Rusaliilor – sâmbăta și duminica – coincid cu prăznuirea religioasă a Sf. Treimi (*Troyfa*). Sâmbăta e zi de pomenire a morților, pomenirea morților de Sf. Treime sau Moșii (*Moși, Moșa*). În această zi, sunt reluate ritualurile de pomenire din ziua de Ispas: se dau de pomană colaci, pite, ouă roșii (Tom.), farfurii cu mâncare, făină, mălai (Baur.), câni și linguri de lemn (Tom.), în satul Cișmichioi ceșcuțele erau împodobite cu crenguțe cu primele cireșe sau flori de trandafir; oamenii merg la cimitir, împart pomeni și stropesc mormintele. La găgăuzi, în această zi, celor mai mici copii din familie li se oferă cadouri.

Găgăuzii prăznuiesc Sf. Treime (*Troyfa/ Troyița*) două zile (duminică și luni). În ajun culeg flori de câmp (*troyfa çiçää* – lit. ‘floarea Sf. Treimi’), rup frunze de nuc, adună pelin și își înfrumusețează casele, anexele gospodărești, pun câte puțin din toate cele adunate pe podea, pe cuptor, pe paturi, pe masă. Peste opt zile, atunci când „petrec” Rusaliile, adună și ierburile împrăștiate prin casă. Frunzele de nuc și pelinul este folosit împotriva moliilor. Duminica de Sf. Treime oamenii sfințesc frunze de nuc, își vizitează rudele, iar pe timpuri tineretul organiza hore comunale.

Ziua solstițiului de vară (24.06/07.07), căreia i se spune peste tot Drăgaica (*Dragay-ka*), e aproape lipsită de ritualuri și de cele mai multe ori nici nu este percepută ca o zi de sărbătoare. În opinia populară, această zi marchează miezul calendaristic al verii (*gün döner* – ‘soarele se întoarce’). De Drăgaică fetele și femeile tinere adunau fel de fel de ierburi, le uscau și le foloseau apoi peste an ca remediu pentru diferite boli. Fetele tăiau în câmp trei butoni de ciulin și își ghiceau viitorul ursit. Fiecare buton „reprezenta” un anume flăcău: doi flăcăi erau din sat, al treilea, din satul vecin (Cotl.). Butonii de scai erau prinși de streășina casei: după butonul care se deschidea primul ghiceau cu cine se va mărita fata.

În s. Cișmichioi, Drăgaica era considerată o sărbătoare a fructelor coapte – *mevâ günü*. Gospodinele împărțeau de sănătatea lor fructe și legume. În satul Cotlovina, până la Drăgaică oamenii nu mâncau caise, dimineața devreme li se dădea vecinilor să guste din caise și după aceea mâncau și cei de-ai casei.

În această zi, bărbații ieșeau în câmp să vadă dacă s-au copt grânele; după o săptămână începea secerișul. Culturile de cereale erau recolte într-o anumită ordine iar secerișul dura două săptămâni.

Până la Sf. Petru [Sfinții Apostoli Petru și Pavel] (29.06/12.07): **Ay Petro** – Baur., Cișm.; **Petro, Petro günü** – Cong., Cotl., Baur., Cișm.; **Pitrou** – Vulc., Cotl.; **Pitrou günü** – Cișm.) recoltau orzul, și doar după ce terminau orzul secerau grâul. Se încheia postul Sf. Petru (**Pitrou orucu**). În această zi, în fiecare casă era tăiat câte un cocoș tânăr (**kurban**), care era preparat în sos și dat de pomană vecinilor.

De Sf. Ilie [Sfântul Mare Proroc Ilie Tesviteanul] (20.07/02.08): **Ay Iliya** – Vulc., Cotl., Cișm.; **Sveti Iliya** – C.-L.) se încheia secerișul și începea treieratul grâului. În popor, lunii iunie i se mai spune și “*orak ayı*” (‘luna secerișului’), iar lunii iulie – “*harman ayı*” (‘luna treieratului’). În această perioadă secerișul era în toi, pericolul de apariție a incendiilor era deosebit de mare, de aceea erau interzise rugurile, arderea gunoiului în curți, livezi sau în drum. Ca și de Sf. Petru se aduceau jertfe: în această zi, după ce fusese sfințite în biserică, se mânca pepene și struguri și se dădea de pomană și vecinilor.

La 1/14 august, de pomenirea Sfinților Șapte Mucenici Macabei (**Makavey günü**), începea postul care ținea până la 15/28 august (**Panaya orucu**). În această zi, se luau câteva fire din fiecare floare, erau sfințite la biserică și păstrate tot anul ca leac împotriva bolilor. Se credea că în această zi ierburile plâng, căci „ziua se întoarce spre toamnă” (“*gün döner güzä*” – C.-L.).

La găgăuzi, Schimbarea la Față (06.08/19.08): **Sotira** – Vulc., **Ay Sotira** – Cotl., **Pobrajna** – C.-L.) era considerată jumătatea postului înainte de praznicul Născătoarei de Dumnezeu. Se obișnuia ca în această zi să se sfințească mere în biserică și să fie date de pomană vecinilor și rudelor.

O mare sărbătoare religioasă era considerată Adormirea Maicii Domnului (15.08/28.08). În această zi (**Büük Panaya** – Vulc.; **Büük Panyia** /‘Sfânta Maria Mare’/ – Cotl., Cong., Tom., Baur.) gospodinele coceau colăcei din făină nouă, care se sfințeau la biserică împreună cu primii struguri și alte fructe și se dădeau de pomană rudelor și vecinilor de sănătatea celor vii și de sufletul celor morți. Sf. Maria Mare/Sântămăria Mare era considerată o sărbătoare a recoltei: se încheiau lucrările de câmp, intervenea o pauză până la semănatul de toamnă, care începea de Înălțarea Sfintei Cruci, pe 14/27 septembrie (**Krestou** – Vulc., Cotl., C.-L., **Krestou günü** – Tom.). Acum începea și culesul strugurilor. De la Nașterea Maicii Domnului (08.09/21.09): **Küçük Panaya** – Vulc., **Küçük Panyia** /‘Sfânta Maria Mică’/ – Cotl., Tom., Baur., C.-L.) și până la Înălțarea Sfintei Cruci se ținea post.

În calendarul popular, Sf. Dumitru [Sfântul Mare Mucenic Dimitrie Izvorătorul de mir] (26.10/08.11): **Kasım** – pretutindeni, **Ay Dimitriy** – Vulc., Cișm., Cotl.) este echivalent, ca importanță, cu Sf. Gheorghe (**Hederlez**), aceste două sărbători împărțind anul în două cicluri, dar îi cedează celui de-al doilea în ceea ce privește abundența obiceiurilor și ritualurilor. De Sf. Dumitru se încheia pășunatul de vară al animalelor. Era ziua în care oamenii se achitau cu ciobanii tocmiți. În mod obligatoriu, era înjunghiat un berbec

(*kurban*), rudele și vecinii primind și ei câte o bucată de sănătatea celor ai casei.

Praznicul Sf. Arh. Mihail [Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil] (08.11/21.11): *Arhangel Mihail* – Vulc., Cong., C.-L.; *Arhangel* – Cotl.; *Sveti Arhangel* – Tom.) nu se remarcă prin careva ritualuri (se mergea la slujbă, se făceau pomeni), era una dintre acele zile pe care oamenii le făceau să coincidă cu sărbătorile de familie (oficiau *kurban* în cinstea celor din familie).

Din cele mai vechi timpuri, dintre toate animalele, la găgăuzi de cea mai mare onoare s-a bucurat lupul. Sărbătorile lupilor (*canavar yortuları* – Cong., Cotl., Cișm., Tom.; *yabani yortuları* – Vulc., C.-L.) se țineau timp de câteva zile (6 zile - 3 zile de fruct și 3 zile de post / 11-16 noiembrie/ – Cotl., Vulc., Cișm.; 4 zile - 2 zile de fruct și 2 zile de post / 12-15 noiembrie/ – C.-L., Tom., Baur., J.). Acțiunile rituale ale acestor sărbători se compuneau din acțiuni de magie ocrotitoare și imitativă. În aceste zile, femeile nu lucrau, nu atingeau lucruri ascuțite: foarfece, cuțite, ace, – ca lupii să nu atace turmele de oi. În satul Tomai lamele foarfecelor erau legate ca lupii să țină falcile încleștate. Ca lupii să nu-i atace, oamenii nu se atingeau în aceste zile de lână (J.), nu torceau (Cotl.), nu spălau (Vulc.), nu coseau, mai ales la haine bărbătești (Cotl., Vulc.).

La mare cinste era cea de a treia zi de sărbătoare – “Ziua Lupului șchiop” (*Topal canavar yortusu* – C.-L., Baur.). În folclorul găgăuz s-a păstrat o legendă care zice că pe timpuri de mult apuse omul reușise să-l doboare pe Lupul șchiop, trimis chipurile de Dumnezeu ca să-l mănânce pe om (Мошков, 1904, 208). Este o legendă foarte cunoscută, fiind inclusă și în ghidul enciclopedic “Мифы народов мира” (Мифы, 1980).

Tabel comparativ al obiceiurilor și ritualurilor din calendarul popular al găgăuzilor din s. Beșalma, atestate de către V. Moșkov, în anul 1902, și de către autorul studiului, în anul 2002

Obiceiuri și ritualuri atestate de V. Moșkov	Obiceiuri și ritualuri atestate de autorul studiului
<i>Ianuarie</i> • <i>Anul Nou: «Йени йыл».</i> • Conform obiceiului, în ajunul Anului Nou, adolescenții și tinerii umblă pe la case cu colindul. Colindătorii sună din clopoței și spun colindul în moldovenește. Gospodarii le dau colindătorilor un colac de forma literei B și bani (pp.30-31). Terminologia ritualului lipsește¹. • În ziua Anului Nou adolescenții umblă pe la casele din sat cu <i>crenguțe de răchită</i>, se ating unii pe alții cu crenguțele și spun în limba bulgară niște cuvinte, fără a le înțelege semnificația (p. 31): „<i>Surava, surava gudina, pak gudina</i>”. Acest obicei, fără îndoială, este împrumutat de la bulgari” (p. 54). • În ziua de Anul Nou flăcăii merg în ospetie la rudele lor, cu o sticlă de rachiu, și îi cinstesc, urându-le toate cele bune (p. 31).	• <i>Yeni yıl.</i> • În ajunul Anului Nou, băieții în vârstă de 7-12 ani umblă cu Plugușorul pe la case („<i>hey-hey gezerlär</i>”) și cântă colinde în limba română, iar la refren sună cu toții din clopoței („<i>traka</i>”). Gospodinele le oferă nuci, bani mărunți, colaci de forma literei B. La căderea nopții încep a colinda băieții mai mari, mai rar cei căsătoriți („<i>hey-hey gezerlär</i>”). Aceștia au bice, „<i>traka</i>”, „<i>bugay</i>”, un corn din care sună, o tobă, un „<i>çitirdak</i>”, meșterit din capace vechi de tablă. Colindul este declamat în limba română. În prezent, cuvintele „<i>hey-hey</i>” sunt spuse în limba găgăuză. Acest gen de poezii-urături se regăsește în manualele de limba și literatura găgăuză; copiii le învață pe de rost și le recită atunci când merg cu colindul de Anul Nou. • <i>Survaki.</i> • Crenguțe proaspăt rupte de gutui sunt înfrumusețate cu fâșii multicolore de hârtie. Dis-de-dimineață fetele („<i>survakicilar</i>”) colindă pe la case, îi ating ușor pe spinare pe gospodarii casei cu „<i>survakî</i>”, declamând: „<i>Srok, srok, pak gudina</i>”. Gospodinele smulg câteva fâșii de hârtie și le pun în cuibar la găini, ca găinile să se ouă bine. Copilele erau răsplătite cu nuci, dulciuri, biscuiți de casă și ceva bani mărunți. • <i>Rakıynan gezmää.</i> • Obiceiul e practicat de adolescenți și flăcăi. Acestotra li se oferă în dar câte o cămașă și ceva bani.

* Aici și în continuare, cu asterix sunt menționate comentariile autorului – E.S.

• Obicei practicat de cei care s-au căsătorit în anul care a trecut: aceștia duc tuturor rudelor câte un colac peste care se pune o găină fiartă. • În cea de a doua zi a Anului Nou, cei care s-au căsătorit în anul care a trecut sunt udați cu apă, iar ei trebuie să le facă cinste celor care i-au udat primii (p.32). • De Anul Nou, se ghicește cum va fi vremea peste an: • Se toarnă apă într-o cană și se așteaptă să se vadă dacă apa se va evapora timp de o zi. Dacă se evaporează, va fi un an secetos, dacă nu, atunci va fi un an ploios. • În ajunul Anului Nou se iau câțiva bulbi de ceapă, se taie în 12 bucăți, câte luni sunt în an, și, după ce se presară sare pe fiecare bucată, se pun pe o policioară. În chiar ziua de Anul Nou oamenii le cercetează și observă în care dintre acestea s-a topit sarea. Fiecărei bucăți de ceapă îi corespunde o lună din an (p.32). • Credințe: • În ajun de An Nou, se consideră de bun augur dacă cineva din casă strănută, de aceea tatăl, bunicul sau decanul de vârstă din casă îi dăruiește celui care a strănutat un miel sau un vițel (p.31).	• Tinerii însurăței oferă rudelor un colac mare, pe care pun o găină fiartă, bomboane, biscuiți, în prezent cel mai adesea aduc câte un tort. • Informatorii cu care am lucrat nu au cunoștință de astfel de practici. • Ghicitul în foi ce ceapă s-a păstrat până în prezent. • Pentru masa de Revelion gospodinele coceau o învârtită, în care puneau o monedă, care simbolizează sănătatea. La cina rituală, amfitrionul casei tăia învârtita în tot atâtea felii câți membri are familia. • Această superstiție s-a păstrat până în prezent, numai că în loc de vițel sau miel celui care a strănutat i se promite un cadou consistent.
• De Anul Nou mai există obiceiul de a mătură/curăța hambarul – “<i>дам кюрюмяк</i>” [<i>dam kiuriumeak</i>]. • Ospățul cu care stăpânul casei îi tratează pe flăcăii care au curățat hambarul se numește în moldovenește „<i>lonja</i>”. • Dacă proprietarul neglijează acest obicei, aceiași băieți se vor răzbuna pe el în anul viitor, când vor aduce în mod voit 5-6 căruțe de bălegar și i le vor răsturna în poartă (p. 32).	• În prezent, în satul Beșalma nu sunt cunoscute acțiunile ritualice ale obiceiului descris de V. Moșkov.

• V. Moșkov nu atestă sărbătoarea vitelor cornute mari*.	• Cea de a doua zi a Anului Nou este cunoscută ca sărbătoarea vitelor cornute mari (<i>"Hayvannarın günü"</i>). Se adună mai mulți bărbați într-un loc și pun de băut în sănătatea vitelor de pe lângă casă.
Boboteaza • 6 ianuarie — Boboteaza/Botezul Domnului («ай Йордан») • V. Moșkov nu vorbește nimic despre ajunul sărbătorii, toate cele descrise se desfășoară în ziua de Bobotează*. • Sfințitul apei se face în fântâna din curtea unuia dintre țărani. • După sfințirea apei, sunt adăpați cu aghiasmă caii, se trage în aer din puști și pistoale. • Când se auzea prima bătaie de clopot chemând la liturghie, flăcăii încălecau pe cai și se plimbau prin sat și împrejurimi, făcând paradă în fața domnișoarelor cu îndemânarea lor și iuțea cailor. • De Bobotează toate icoanele din casă sunt spălate cu apă (p. 32).	• Yordan günü. • Büük ayazma. Sfințitul apei se făcea în ajun, în curtea bisericii. Părintele sfințea apa într-un cazan mare, în care lăsa peste noapte crucea: dacă crucea prindea pojghiță de gheață, atunci și anul va fi unul rodnic. • Se trăgea din arme și pistoale în curtea bisericii, în timpul sfințirii apei. După sfințirea apei, părintele umbla pe la gospodăriile din sat și stropea cu aghiasmă casele și acareturile. • Informatorii nu țin minte un astfel de obicei. • Până în zilele noastre, oamenii în vârstă oficiază ritualul de abluțiune a icoanelor.
• 7 ianuarie – Soborul Sf. Ioan Botezătorul («Свети Юван»). • Nu sînt descrise obiceiurile din această zi.	• Cei care poartă numele de Ion își serbează ziua onomastică și împart mâncare de sacrificiu – „<i>kurban</i>” — în cinstea Sf. Ioan.
• 8 ianuarie – Ziua Moașei • V. Moșkov nu vorbește nimic despre această sărbătoare*.	• Babu günü. • Femeile se adunau acasă la moașa satului, unde organizau o petrecere. Îi aduceau moașei cadouri: săpun, parfum, ciorapi, batiste, piepteni, o bucată de țesătură ca să-și coasă un șorț de bucătărie, <i>şeker basması</i> ș.a. După ospăț, împodobeau moașa în rochie de mireasă, ieșeau în drum și se veseleau zgomotos.
Februarie • 1 februarie – Sf. Trifon	• Trifun günü. • Este bine-cunoscută legenda despre nevasta lui Trifon și Fecioara Maria.
• 2 februarie – Sretenia/Întâmpinarea Domnului. În limba găgăuză nu există un termen pentru această sărbătoare.	• Este considerată una dintre cele trei sărbători de la începutul lunii februarie (posibil, sărbătorile lupilor).

• 3 februarie – Sfântul și Dreptul Simeon («Св. Симон»). • În această zi, nu se ia în mână niciun obiect ascuțit. Dacă a început a picura cât de puțin din țurțurii de sub streășină, înseamnă că vara va fi călduroasă.	• Simon günü. Erau dosite toate obiectele ascuțite sau contondente. Pâinea era feliată de cu seară.
• 4 februarie – Sf. Haralampie («Св. Араламбы»).	• Aralambu günü.
• 24 februarie – Sântionul de primăvară «Св. Юван».	• Sveti Yuvan.
• Maslenița – Săptămâna Albă/Săptămâna Brânzei («Пишир афмасы»). Fiecare zi din Săptămâna Albă se distingea printr-o caracterizare glumeață, compusă cu rimă. «Пазар – попазлар язы язар» [“Pazar – popazlar yazî yazar”] – Duminică: popii scriu buchii (p.33). • De Lăsatul-secului oamenii se plimbă cu săniile sau căruțele (p.33). • În săptămâna dinainte de Lăsatul-secului nu se spală rufele, ca să nu te năpădească puricii, și nu se frământă aluatul, ca să nu se acrească pâinea. • Se merge în ospetie la rudele mai vârstnice.	• Există sec de carne și sec de brânză (<i>et orucu – paskellâ orucu</i>). În ajunul secului de carne (<i>et duşniştı</i>) se dă de pomană pentru toți morții – rudelor și vecinilor li se dă de pomană bucate din carne. Prima săptămâna a Postului Mare (<i>ilk oruç aştı</i>) se numește <i>piinir aştı</i>. Se preparau diferite bucate din făină: <i>kıvrma, döşemâ, gözlemâ</i>. Sâmbăta Săptămânii Albe e una de pomenire a morților (<i>oruç duşniştı</i>), se dă de pomană produse lactate. • De Lăsatul-secului se adunau într-o casă doar femeile, pregăteau masa de sărbătoare, se serveau, se veseleau și apoi se plimbau cu săniile – astfel sărbătoreau Lăsatul-secului. • Până în prezent, în săptămâna dinainte de Lăsatul-secului nu se spală rufe. • Obiceiul s-a păstrat.

• În ultima duminică toate rudele se adună în casă la decanul de vârstă al familiei, pentru a-și cere iertare unii altora înainte de intrarea în Postul Mare. • După cină oamenii joacă „Hamam” (p.34). • După ce terminau de jucat „Hamam” umpleau o cană cu apă, presărau deasupra țărâțe, iar băieții trebuiau să scoată cu gura monedele din cană. • Se prepară o blinie, «<i>дешемя</i>» [“<i>dișemea</i>”], și se ascund înăuntru bilețele pe care e scris: vacă, oaie, porc, găscă, găină ș.a.Bilețele cu inscripții sunt înlocuite cu bețișoare cu un anumit număr de creștături, prin care se subînțelegea în mod cobvențional un anumit animal domestic. Blinia era tăiată în tot atâtea felii, câți participanți la joc erau prezenți (p.35). • După-amiază, pe ulițe se aprind ruguri de paie.Copii sar peste foc, iar maturii sar peste foc călare pe cai, ca să alunge cât mai departe duhurile rele și ca să nu fie pișcați de pureci. Obiceiului i se spune „<i>Ulliu brati</i>”, pentru că este însoțit de strigăte „<i>Ulliu brati</i>”, noima căroră nici chiar găgăuzii n-o înțeleg (p.35). • De Lăsatul-secului nu se mănâncă deloc carne, iar mâncarea de dulce rămasă este dată copiilor mici, că să se nască miei țărcați.	• În ultima duminică a secului de brânză (<i>oruç tutulmasında</i>) li se dă de pomană tuturor celor care au trecut pragul în această zi câte un ou fiert și o lumânare aprinsă. Seara se adună cu toții la cele mai vârsnice rude din neam, vin cumetrii, este servită masa de sărbătoare, de unde nu lipsesc niciodată bucatele din carne, lactatele și ouăle.În această seară (<i>prost gecesi</i>) oamenii se adună ca să-și ceară iertare unii altora (<i>prost olmaa</i>). • <i>Tutmaa yimurtayı aazlan</i>. Termenul „Hamam” nu este cunoscut. Respectivul obicei nu s-a păstrat. • Obiceiul este cunoscut doar din cele povestite de bătrânii satului. • Acest gen de a ghici viitorul se practică în ajunul Anului Nou. • Rugurile erau aprinse în curte, peste rug săreau cei de-ai casei și oaspeții, ca să se curățe de pureci și de boli (<i>ateş üstündän atlamaa</i>). Spre seară, câțiva vecini făceau rug în drum, săreau peste foc, iar în cenușa cu tăciuni coceau cartofi. În unele locuri tinerii făceau ruguri mai mari – ardeau anvelope. Exista și un fel de competiție între străzi: al cui rug e mai mare. • Mâncarea de dulce rămasă era dată copiilor (ce păcate pot avea copiii?) și animalelor domestice. Vesela cu grăsime trebuia spălată în câteva ape: începea Postul Mare.
---	--

• Postul Mare («<i>Бююк хоруджъ</i>»). În Lunea Curată (Lunea Mare - n.trad.) fetele și femeile încep a ține trimurul – («<i>тримур мутаёрлар</i>» [„<i>trimur tutaiorlar</i>”]) - un post negru de trei zile, în care nu beau și nu mănâncă nimic. • În fiecare săptămână a Postului Mare se coceau colăcei și așa-zisele „păpuși” (covrigi împlețiți din făină de grâu de diverse forme), se pregătea colivă și diferite alte bucate gătite; oamenii mergeau la biserică și sfințeau bucatele. Ritualului i se spunea «<i>Панагия</i>» [„<i>Panaghia</i>”] (p.36).	• Büük oruç. În Lunea Mare femeile, mai ales cele în vârstă, și fetele începeau să țină un post negru de trei zile (<i>tutarmışlar trimur orucu</i>). • Nici ritualul, și nici atributele sale nu s-au păstrat, biserica din sat fiind închisă. • Ultimei săptămâni din Post i se spune Büük afta. Oamenii credeau că în Joia Mare (<i>büük perşembâ</i>) sufletele morților se întorceau la casele lor și rămâneau acolo până la Ispas. La cimitir, se dădea de pomană de sufletul morților: colaci, colivă, vase de lut.
• Duminica lui Lazăr. Fetițele în vârstă de 7-8 ani merg cu colindul prin sat (mirele și mireasa). Nu este prezentată terminologia*.	• Lazar günü. Ritualul era oficiat de fete – <i>lazarki gezmäâ</i>. Fete cu vârste cuprinse între 7 și 14 ani, umblau câte două pe la case (<i>gelinnän güvää</i>) și cântau <i>lazarki türküsü</i>. Erau poftite în casă. <i>Gelin</i>, îmbrăcată în rochie de mireasă (acoperită cu o basma, ca un văl de mireasă, și ținând în mâini o băsmăluță desfășurată), dansează, unduindu-se dintr-o parte în alta (<i>iki yanına</i>), iar <i>güvää</i> (purând pe cap o căciulă de astrahan) interpretează un cântec ritual: Uçtum, gittim, dala kondum... Gospodinele le ofereau ouă crude, făină, nuci și biscuiți. • În această zi femeile mergeau la cimitir, aprindeau focul și dădeau de pomană colaci (<i>üleştirmâ kolaç</i>).

• Duminica Floriilor. («Сюютъ назапы»). Dezlegare la pește.	• Süüt pazarı. Mergeau la biserică în satul vecin, Congaz, sfințeau crenguțe de salcie, le aduceau acasă, le împleteau făcând o coroniță pe care o puneau lângă icoană; foloseau crenguțele sfințite pentru a tămădui diferite boli. • Femeile mergeau la cimitir. Pregăteau colivă, coceau üleştirmä kolaç, luau cu ele crenguțe de salcie și sticle cu apă. Așterneau pe morminte ștergere mari, pe care puneau tot ce aduseseră cu ele, aprindeau lumânări și tămâiau mormintele. Dădeau de pomană în cimitir colacii și coliva.
Martie • 1 martie – Baba Dochia («Св. "Докія"») sau Intrarea în zilele Babei («Баба зиюю»). • Ca să te izbăvești de purici, trebuie să te dezbraci în pielea goală la apusul soarelui și să înconjurî casa prin interior de trei ori, zicând „pirea dâşarı” (p.38). • De 1 martie femeile se adună la moaşa satului, aduc câte o sticlă de băutură și câte un «каниска» [„canisca”] (un colac mare, pe care pun o găină fiartă sau pește). • Fetele și femeile împletesc din fire roșii și albe brățări și inele (nu este dat termenul pentru acest ritual*).	• Marta günü, Babu Marta. • În această zi femeile făceau curățenie, scoteau tot de prin case, scuturau lucrurile ca să scape de purici, zicând: pireler dışarı – marta içeri! • Obiceiul respectiv se ține de Ziua Moașei (8 ianuarie). • Obiceiul s-a păstrat. Copiilor, fetelor, femeilor și mieluților li se puneau martacık (mărțișor). • Dis-de-dimineată, gospodinele atârnavu deasupra ușii un brâu roșu bărbătesc, ca înghețurile să nu bată mugurii. • Erau interzise orice fel de munci, ca să se facă grâul bogat. • De pe 1 până pe 9 martie nu era voie să se spele rufe, să se lipească, să se zugrăvească, ca să nu se înnegrească grâul. Nu se atârnavu afară la uscat rufe albe și negre, ca să nu dea înghețurile.

• 9 martie. Sfinții 40 de Mucenici din Sevastia («Кырк аѣз» sau «кырк кашык»). Se coc 40 de colăcei, se bea de 40 de ori câte o picătură de vin (p.39).	• Sărbătoarea se numește Kirk ayož. În această zi se coceau 40 de colăcei în formă de opt [sfinți] și gugușcuk (lit. porumbel mic) și se împărțeau de pomană vecinilor. În grădină, se lovea în pământ cu săpăliga de 40 de ori. • După această sărbătoare, începeau lucrările în livadă, grădină, pe câmp. Special pentru această zi, se cocea pâine rituală – pită, oamenii încărcau carul cu cenușă și mergeau pe câmp. Împrăstiau cenușa pe câmp, iar pâinea o rupeau în bucăți și o mâncau.
• 11 martie - Sf. Teodor («Тодур гюню» sau «Ай Тодур»). În această zi se organizează curse de cai.	• Todur günü. Este considerată o zi de pomenire a morților.
• 25 martie – Blagoveștenile/Buna-Vestire («Благуштене»). Dezlegare la pește. Flăcări călare pe cai sar peste foc.	• Este considerată zi de mare sărbătoare – Blagușteni. În această zi trebuie numaidecât să se mănânce pește.
• 27 martie – Sf. Teodosia. Este una din zilele de «моия» [„Moși”], adică o zi în care se dă de pomană de sufletul morților. Acestei zile i se mai spune și «кара чаршамба» [„cara ciarșamba”]. Nu pot da o explicație acestei denumiri, dar știu că în această zi nu se înhamă bivolii. • Credem că Moșkov a contopit aici ritualurile de la diferite sărbători*.	
Aprilie • Paștele («Паскелля»). • Gospodinele coc pască («паска»), brânzoaice și o mulțime de colaci («колаци»). • Colacii sunt împărțiți la rude tot așa cum se face și de Anul Nou.	• Paskellä. • În fiecare casă se cocea pâine pascală (paska) și un colac ritual mare, cu care se mergea la nași. Se dădea de pomană câte o felie de pască și un ou vopsit. • Obiceiul s-a păstrat până în ziua de azi. În primul an de căsătorie, tinerii căsătoriți merg la nași împreună, în anii care urmează doar fina merge la nași.

• Săptămâna Tomii/Paștele Blajinilor «Кючюк Паскелля». • Oamenii merg la cimitir unde dau de pomană de sufletul celor răposați colăcei-„păpuși” și ouă.	• <i>Küçük Paskellâ.</i> • Obiceiul s-a păstrat până în prezent. • Colăceii-„păpuși” au dispărut.
• 23 aprilie – Sf. Gheorghe («Ай Йорзи» sau «Хедерлес») [„Ay Görgi” sau “Hederlez”]. • Este sacrificat un miel. Sângele mielului este strâns într-un vas; cu acest sânge se fac cruci pe uși, iar ceea ce rămâne se îngroapă sub hambar (p.44). • Mielul este copt de-a-ntregul, fiind umplut cu orez sau bulgur. Pielicica se dă preotului. Se organizează trapeza comunală în curtea bisericii. Împreună cu mielul, se mai dă de pomană și o pâine de grâu mare, coaptă special pentru această sărbătoare, cu stafide și cu cruce pe crusta superioară - «курбанъ екмя» [„kurban ekmea”]. • După masa de sărbătoare oasele mielului de sacrificiu sunt adunate, oamenii le duc acasă și le îngroapă în pământ. • Cei care s-au căsătorit anul trecut sunt atinși ușor cu oasele de miel, ca să aibă parte de mulți urmași și să nu ducă lipsă de nimic în gospodărie. • Tinerii se dau în leagăne și se cântăresc.	• <i>Hederlez, Görgi günü.</i> • Obiceiul s-a păstrat. Animalul de sacrificiu (<i>kurban</i>) era tăiat sau dat de pomană viu. Dacă berbecuțul era dat de pomană viu, i se punea în coarne un colac cu o lumânare aprinsă; berbecuțul era tămâiat, de cele mai multe ori însă era sacrificat. • Riutulul s-a păstrat, dar într-o formă simplificată. Nu se mai coace pâine cu stafide, iar trapeza comunală a început să se organizeze doar în ultima vreme. • Țin minte aceste acțiuni rituale numai din cele povestite de persoanele în vârstă. • Dis-de-dimineață oamenii se spălau cu rouă. • În ajunul sărbătorii semănau busuioc, pe care îl foloseau în scopuri curative.

În această zi oamenii trebuie să se teamă de vizitele vrăjitorilor «<i>джяды</i>» [<i>jeadî</i>], care i-au mana de la vaci și recolta de pe ogoare. Prin urmare, în această zi oamenii împrăstiau mei sfinți prin curte, tot zicând: „Să-și ia vrăjitorii mana («<i>мана</i>») numai când vor termina de adunat meiul din curte!” (p.45).															
Rusaliile («<i>Русали ӗрӗтлӑрӗ</i>»). - În Ziua Slăbănogului² încep sărbătorile de Rusalii. Nu se iese la munci în câmp, căci te pot fura Rusaliile. Nu e bine de dormit în stepă, căci de cele mai multe ori Rusaliile îi fură pe oamenii adormiți.	<i>Rusali yortusu.</i> - Potrivit credințelor populare, Rusaliile le făceau mult rău oamenilor, iată de ce în această zi erau interzise orice fel de activități. Ca să se apere de Rusalii, oamenii adunau pelin și îl împrăstiau prin casă. Ca să scape de furia Rusaliilor, oamenii lăsau pe timpul nopții pâine pe masă și apă într-un lighenaș.														
<i>Mai</i> 1 mai – Pipiruda / Paparuda «<i>Пипируда</i>». - În această zi oamenii se păcălesc unii pe alții.	- Obiceiul <i>Pipiruda</i> avea loc pe 1 mai. - Fapt neatestat.														
Fetele organizează funeraliile păpușii, căreia îi spun «<i>германчу</i>» [<i>ghermanciu</i>]. Păpușa de jumătate de arșin este făcută din lut sau din fân. Se adună vreo 10-30 de fete, aleg „<i>pipiruda</i>”, duc păpușa în câmp și o îngroapă în pământ sau o îneacă în fântână, cântând bulgărește: Пипируда лѣтата, лѣтала, Дай булю гулям даш, Да саруду жету-ту, Жету-ту, просу-ту, Итна моле, молелай, Дай, Боже ямур.	Fetițele cu vârste cuprinse între 8 și 10 ani modelau o figurină antropomorfă din lut (<i>gerçu</i>), o îmbrăcau în haine din cârpe, o puneau într-o cutie de pantofi și o acopereau cu flori; aprindeau lumânări și o boceau ca pe mort. Apoi fetele mergeau din casă în casă, cântând cântece rituale în limbile bulgară și găgăuză. <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td>Pipiruda-ruda,</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Day,Boje, leda,</td> <td>Terekă booday,</td> </tr> <tr> <td>Yamur yasin,</td> <td>Çavdar, paşoy,</td> </tr> <tr> <td>Bolluk olsun,</td> <td>Tarlada çamur olsun,</td> </tr> <tr> <td>Kara başak olsun,</td> <td>Teknedä amur,</td> </tr> <tr> <td>Çimen çıksın,</td> <td>Fırında somun,</td> </tr> <tr> <td>Ambar dolsun,</td> <td>Uşaklara kolaç.</td> </tr> </table>	Pipiruda-ruda,		Day,Boje, leda,	Terekă booday,	Yamur yasin,	Çavdar, paşoy,	Bolluk olsun,	Tarlada çamur olsun,	Kara başak olsun,	Teknedä amur,	Çimen çıksın,	Fırında somun,	Ambar dolsun,	Uşaklara kolaç.
Pipiruda-ruda,															
Day,Boje, leda,	Terekă booday,														
Yamur yasin,	Çavdar, paşoy,														
Bolluk olsun,	Tarlada çamur olsun,														
Kara başak olsun,	Teknedä amur,														
Çimen çıksın,	Fırında somun,														
Ambar dolsun,	Uşaklara kolaç.														

[Pipiruda liotata, liotala, Dai buliu guleam daş, Da sarudu jetu-tu, Jetu-tu, prosu-tu, Itna mole, molelay, Dai, Boje, yamur] (p.46). Fetele se stropesc una pe alta cu apă, merg pe la case şi adună produse pentru parastasul păpuşii. După cum recunosc înşişi găgăuzii, această sărbătoare a apărut în satul Beşalma nu mai mult de 5 ani în urmă.	Gospodina casei îi stropea pe toţi cu apă şi le dădea ulei, făină, lactate, din care femeile pregăteau bucate pentru parastasul <i>gerçu</i>. Aceasta era înmormântată conform tuturor uzanțelor funerare: procesiunea trecea prin tot satul în drum spre lac, unde <i>gerçu</i> era aruncată în apă. La întoarcere, toţi cei întâlniţi pe drum erau serviţi cu vin şi turtă dulce. Când ajungeau copii acasă, li se alăturau şi femeile şi organizau parastasul pentru <i>gerçu</i>.
2 mai – Sf. Atanasie cel Mare («св. Тана́с»).	Tanas gînû
8 mai – Sf. Ioan Teologul («св. Юва́нъ»).	Sveti Yuvan
9 mai – Sf. Nicolae de vară («Нико́лэ гу́ню»).	Nüklay gînû
Ispasul / Înălțarea Domnului («Испа́съ»).	Îspas. Ca şi de Paşti, femeile coc pască, colaci, vopsesc ouă, merg la cimitir, unde pun pe morminte pască şi ouă, pe care le dau de pomană tot aici, în cimitir. Lângă morminte aștern un covoraş, pe care așază toată mâncarea adusă de acasă, se adună câteva familii, se așază şi gustă din bucate. La răsăritul soarelui se dă de pomană pâine rituală – colaci (<i>kolaç</i>) şi o bucată de ţesătură, iar la cimitir se dau oale şi câni de lut.
21 mai - Sf. Constantin şi Elena («св. Константи́н Иля́на»).	Konstantin Lăna.
Sf. Treime/Rusaliile («Тро́ица»). - Se presară ierburi pe podeaua casei, se pun ierburi şi sub streăşină.	Troița. - Sâmbătă seara, pe podea sunt împrăştiate ierburile adunate în ajun, sub streăşină sau la uşile de la intrare sunt agăţate crenguțe şi frunze de nuc proaspăt rupte.
Iunie 4 iunie – Moşii de vară («мо́шя»). - Lumea merge la cimitir cu colivă şi apă. De sufletul celor morţi se dă de pomană cănuțe şi linguri din lemn.	Moşa, Moşa gînû. Nu se prăznuieşte pe 4 iunie, ci în sâmbăta dinaintea Sfintei Treimi. - Celor mici li se dă de pomană cănuțe, ulcioare şi farfurii din lut, în care se pun dulciuri.

• 7-10 iunie – Sărbătorile de Rusalii. • Se spune că în aceste zile Rusaliile («русали») se prind într-o horă – «хору» [“horu”]. În locul unde acestea au încins hora, nu mai crește nimic în acel an.	• Este vorba, probabil, despre „petrecerea sau alungarea” Rusaliilor, obicei neatestat în satul Beșalma.
• 24 iunie – Nașterea Sf. Ioan Botezătorul. „Drăgaica” («Драгайка»). • Toate hainele sunt scoase afară la sorit, ca să nu le mânânce moliile; din câmp sunt adunate ierburi înalte pentru a se face mături. • Tinerii însurăței sunt udati cu apă din puț sau dintr-o fântână arteziană. • În această zi începea seceratul orzului.	• Dragayka. • Fetele adunau diverse ierburi, pe care le uscau și le foloseau ulterior ca remediu împotriva bolilor. • Nimeni nu ține minte acest obicei. • Bărbații ieșeau în câmp ca să vadă cât de bune sunt spicele, peste o săptămână începea recolta. • Drăgaica era considerată o sărbătoare a fructelor coapte – (<i>meva günü</i>), acestea erau date de pomană în sănătatea celor care o făceau. • De cu seară, fetele aduceau o flaore de scaiete, îi tăiau puful, o puneau sub pernă sau sub pat, iar dimineața ghiceau: dacă puful a crescut la loc înseamnă că fata va avea un an fericit.
• 29 iunie – Sân-Petru de vară («св. Петру»).	• Pitrov, Pitrov günü. Se ținea un post de 2 săptămâni – Postul de Sf. Petru (Pitrov orucu). Spre această dată se coceau și merele vâratice – „petrovki”. De Sf. Petru se sacrifică un cocoș (<i>Pitrov kurbani</i>).
• 30 iunie – Stoborul Sâmpetrului («св. Пауль»).	• Petri Pavli
<i>Iulie</i> • 8 iulie – Prăznuirea Maicii Domnului de Kazan («Панаія»).	-
• 15 iulie – Sf. Chiric și Iulita.Chirică Șchiopul («св. Кирика»).	-
• 17 iulie – Sf. Mare Muceniță Marina («св. Марина»).	-
• 20 iulie – Sf. Ilie («св. Илия»).	• Sveti İley, Ay İliya. Se încheia recolta, oamenii începeau să macine grâul. În această zi se mânca pentru prima dată în acest an porumb de lapte fiert.

• 22 iulie – Foca («св. Фока», «хаталы зюню») zi pândită de pericole, sărbătoarea focului.	• Foka. Din cauza pericolului mare de incendiu, era interzis să se aprindă ruguri, să se ardă gunoiul în curți sau pe drumurile din sat.
• 27 iulie – Sf. Pantelimon («св. Пантелимон»).	-
<i>August</i>	
• 1 august – Ziua macaveilor. Sfinții 7 Mucenici Macabei («св. Макавей»).	• Makavey. Începea postul de Sfânta Maria. Oamenii adunau ierburi, le puneau la uscat, le sfințeau în biserică și le păstrau ca remedii împotriva bolilor.
• 6 august – Schimbarea la Față a Domnului/Pobrejenie («Пробежен»). În mod eronat, Moșkov înaintează ca dată a sărbătorii ziua de 8 august*.	• Probejna. Până în această zi femeile nu mâncau mere, pentru prima oară în acest an mâncau mere și alte fructe sfințite.
• 15 august – Adormirea Maicii Domnului/Sântămăria mare («Панаія»). • Se spune că în ajunul acestei zile, ca și în ajunul Paștelui și al zilei Sf. Gheorghe, apar focuri acolo unde au fost îngropate comori („mal oynaar” - jocul comorii).	• Paniya, Paniya gүнü, Büük Paniya. Această zi era considerată o mare sărbătoare religioasă. • Se coceau colaci din făină nouă și împreună cu primii struguri, sfințiți în biserică, erau împărțiți vecinilor și rudelor.
• 16 august – Sf. Ana («св. Анна»).	-
• 29 august – Tăierea Capului Sf. Prooroc Ioan Botezătorul. Nu este dat termenul în limba găgăuză*. • În această zi nu se mănâncă pepene și struguri roșii. Oamenii merg la biserică pentru a sfinți fructele.	• Yuvan gүнü. Nu se mănâncă pepeni verzi și mere roșii.
<i>Septembrie</i>	
• 1 septembrie – Sf. Simeon Stâlpnicul («св. Симона»), considerată sărbătoare a spiridușului casei.	-
• 8 septembrie – Nașterea Maicii Domnului («Ключокъ Панаія»)..	• Küçük Paniya.
• 14 septembrie – Ziua Crucii/Înălțarea sfintei Cruci («Крестов»).	• Krestov gүнü. Începe adunatul nucilor.

<i>Octombrie</i> • 1 octombrie – Acoperemântul Maicii Domnului/Sf. Pcroavă. Nu este dat termenul în limba găgăuză*.	• <i>Pokrof</i>. Cade prima zăpadă.
• 14 octombrie – Sf. Petkof («Св. Петкоф»)	• -
• 26 octombrie – Sf. Dumitru («Св. Димитри»). Sărbătorii i se mai spune «Касым» [„Kasim”]. În această zi se încheie socotelile cu ciobanii.	• <i>Kasim</i>. Ca importanță, sărbătoarea este egală cu cea a Sf. Gheorghe – <i>Hederlez</i>, căci împart anul în iarnă și vară. E ziua în care se întorc în țarcuri, de pe pășunile de vară, turmele de oi și vaci. Ca și de <i>Hederlez</i>, se sacrifică un miel, se dă de-a-ntregul la cuptor, umplut cu crupe de grâu (<i>bulgur</i>), se coace pâine rituală și se dă de pomană pentru sănătate. Cei care poartă numele Sf. Dumitru, fac în această zi o jertfă fără sânge – <i>cannu kurban</i>.
<i>Noiembrie</i> • 1 noiembrie – Sf. Damian («Св. Диман»).	-
• 8 noiembrie – Sf. Arhangheli Mihail («Архангелъ Михаилъ»).	• <i>Arhangel Mihail</i>. Una din zilele în care se organizează <i>kurban</i>-ul, mâncarea de sacrificiu - în sănătatea celor ai casei.
• Sărbătorile Lupilor («Джыянавар ёртулар»). • Sărbătorile țin de pe 11 până pe 14 (10-15) noiembrie. O rămășiță curioasă din cultul lupului. • Dacă în aceste zile vreuna dintre femei coasă sau împletește din lână sau chiar dacă cârpește doar haina bărbatului, atunci bărbatul nu trebuie să iasă din casă îmbrăcat în acea haină, căci va fi numaidecât înhățat de lup. Chiar dacă omul nu va ieși în câmp, lupii vor da iama prin animalele lui și-i vor pricinui daune.	• <i>Canavar yortuları</i>. • Sărbătoarea ține trei zile. • Femeile nu lucrau nimic în această zi: nu coseau, nu împleteau, nu cârpeau haine bărbătești și nu aveau voie să se atingă de lucruri ascuțite, ca lupii să nu atace oamenii și oile. Dacă trebuia musai să se taie ceva, atunci se tăia acel lucru, tot zicându-se: dacă e menit să se întâmple ceva rău, să i se întâmple pragului.

• 21 noiembrie – Intrarea în Biserică a Maicii Domnului/Ovidenia («Bedenie юнью»). • Dacă în această zi vremea va fi mohorâtă, vara va fi o roadă bună, dacă vremea va fi frumoasă, atunci nu se va face nimic. • Acestei sărbători i se mai spune și Sărbătoarea Lupului șchiop («Топал джянвар») [„<i>Topal jeanavar</i>”]. • Dacă în această zi un om întâlnește în câmp un lup, atunci trebuie să-și scoată hainele de pe el, să le arunce și să fugă, căci altfel lupul numaidecât îl va sfășia.	• Ovidenie günü. • Dacă în această zi cade brumă mare, atunci la anul va fi o recoltă bună de porumb. • Topal canavar. • Se spune că o femeie a spălat hăinuțele copilului și în aceeași zi, însoțită de familie, a pornit cu căruța în alt sat. Pe drum i-au atacat lupii, oamenii au reușit să desfașe copilul și le-au aruncat lupilor scutecele, și atunci lupii i-au lăsat în pace.
• 30 noiembrie – Sf. Andrei. • De Sf. Andrei, ca și de Sf.Gheorghe, umblă vrăjitorii «джяды» [„<i>jeadî</i>”] și singurul mod de a scăpa de ei e să împrăștii mei prin curte. •	• Ay Andrey. • În această zi se acorda o atenție sporită usturoiului. Se credea că usturoiul poate ocroti oamenii și animalele de boli și duhuri rele. În acest scop, oamenii își frecau fruntea cu usturoi, ungeau cu usturoi geamurile, făceau cu usturoi semnul crucii pe tocurile ușurilor și pe porți, ca să alunge astfel „<i>jeadî</i>”, duhurile rele.
• De Sf. Andrei, culcându-se, fetele își puneau sub cap o basma, iar flăcăii, chimirul, ca să le apară în vis alesul sau aleasa inimii. • Fetele pun pe o farfurioară tot atâția căței de usturoi, câți oameni iau parte la divinație. Dacă cățelul vreunei fete se lipește de cățelul altcuiva, atunci fata se va mărita în curând.	• În această zi, fiecare familie gătea un fel de mâncare ritual din plante leguminoase (bobi), ca anul să fie mănos. Nu se scoteau boabele din casă, oamenii crezând că așa vor avea parte de o gospodărie așezată. • Sarmisak beklămää. În noaptea dinaintea Sf. Andrei se oficia ritualul „privegherii usturoiului”– Sarmisak beklămää (Sarmisak). Fetele aduceau făină, fasole, porumb, linte, cartofi ș. a. Femeile căsătorite preparau bucatele, iar tineretul se distra. • Fetele luau cu ele acasă “usturoi privegheat”, îl sădeau într-un vas de flori și, după felul cum încolțea, ghiceau cât de fericite vor fi.

<i>Decembrie</i> • 4 decembrie – Sf. Varvara	• <i>Varvara günü.</i> • În această zi gospodinele coceau o lipie rituală, pe care o ungeau cu miere („<i>ballı pita</i>”, „<i>pesmet</i>”) sau un colăcel de forma unui opt și le dădeau de pomană vecinilor și rudelor de sănătatea copiilor, ca aceștia să nu bolească de pojar și vărsat-de-vânt. Lipia era coaptă din aluat nedospit, ca boala să treacă mai repede, și nu era înțepată cu furculița, cum se face cu pâinea obișnuită, ca pe corp să nu rămână cicatrici de la varicelă. În același scop, nu era voie să umbli cu ace sau cu alte obiecte ascuțite. Vecinele se adunau împreună, aduceau bucate, pregăteau masa de sărbătoare și se înfruptau, sărbătorind astfel ziua Sf.Varvara (<i>Varvarayı bakarmışlar</i>).
• 5 decembrie – Sf. Sava	• <i>Sava günü.</i> În aceste zile (4-6 decembrie) nu se lucra, tinerii se plimbau cu săniile.
• 6 decembrie – Sf. Nicolae	• <i>Sveti Nikulay.</i> • Zilele Sf. Varvara, Sf.Sava și cea a Sf. Nicolae erau considerate zile de sărbătoare, în care nu se lucra nimic: nu era voie să speli rufe, să ungi cu lut, să zugrăvești. Ziua Sf. Nicolae era considerată sărbătoare a bărbaților. Bărbații se adunau în casa celui care își serba ziua numelui și chefuliau zgomotos. Stăpâna casei pregătea mâncăruri rituale din pește – „<i>balık kurbanı</i>”: „<i>balık paçası</i>” și „<i>balık bulgurnan</i>”.
• 12 decembrie – Sf. Spiridon	• <i>Spiridon günü.</i>
• 20 decembrie – Ignatul, Sf. Ignatie Teoforul («<i>Игнатий</i>»). • În ajunul Sf.Ignat, seara, se pregătește coliva și se servește cu stafide și miere («<i>колева</i>»). • În noaptea din ajunul Sf.Ignat satul se păzește de vrăjitorii «<i>джяды</i>» [„<i>jeadi</i>”], care iau mana vacilor (p.51).	• <i>İgnajden günü.</i> • Era considerată o sărbătoare a crescătorilor de păsări, i se mai spune și „sărbătoarea găinilor” – «<i>tauk yortusu</i>». • La trapeza de Sf. Ignat sunt prezenți toți membrii familiei, fac colivă, prăjesc boabe de porumb și le împart copiilor din vecini.

Din ziua de Sf. Ignat și până la Crăciun nu e voie să torci, pentru că în această vreme a rămas însărcinată Născătoarea de Dumnezeu. Femeile care nu vor respecta aceste reguli, vor avea nașteri chinuitoare.	- Era interzisă orice fel de activitate. În mod special, se străduiau să nu facă nimic femeile, ca să nu atragă ghinionul asupra lor. - Nu e voie să dai ceva cu împrumut sau să scoți ceva din casă, ca găinile să se ouă bine și să nu se piardă prin curți străine. Nu era recomandat să mergi în ospetie, ca să nu „duci” altora norocul și bunăstarea, în același scop copiii erau ținuți acasă în această zi. - De Sf. Ignat se obișnuia să întâmpini primul vizitator – „<i>kloșca</i>”. Primul venit era așezat în ungher, în spatele ușii, pe niște paie sau pe mătură, ca cloștile să scoată mulți pui. Tot aici, puneau pe masă (<i>sofra</i>) pâine, vin, într-o farfurioară, grăunțe de tot felul, cu care de obicei se hrănesc păsările. Oaspetele nu era servit cu nimic, ca găinile să nu spargă ouăle. Seara se turna vin pe masă, câte o picătură în trei locuri, pâinea se mânca la cină, iar boabele din farfurioară erau împrăștiate dimineața la păsări, ca să aibă mulți pui. Primul vizitator putea fi invitat și în ajunul sărbătorii, dacă anul trecut vizita lui a fost una reușită.
25 decembrie – Crăciunul/Nașterea Domnului («<i>Kolada</i>»). - Pregătindu-se de Crăciun, oamenii taie porcii, îi jupoaie și din pielea lor fac opinci (p. 51). - După grosimea splinei porcului tăiat, oamenii prevestesc greutatea iernii. - În Ajunul Crăciunului, flăcăii umblă pe la case cu colindul.	<i>Kolada.</i> - Sunt sacrificați porcii cu 2-3 zile înainte de Crăciun. - După grosimea splinei porcului tăiat, oamenii prevestesc cum va fi vremea în anul care vine. - Colindă copiii, flăcăii și tineri bărbați însurați. - Copiii umblau cu colindul de la amiază și până la căderea nopții. Gospodinele le ofereau colăcei (<i>kolada kolaçet</i>), covrigi (<i>kovrik</i>), care erau înșirați pe o frânghie aruncată peste umăr, și bani mărunți. - Flăcăii (în cete de câte 10-12 inși) începeau a colinda odată cu căderea nopții (<i>tar çekeder gezmäü</i>).

• Încă din Postul Crăciunului, colindătorii își aleg o casă, unde se adună pentru a repeta colindele. • Este aleasă căpetenia colindătorilor («<i>Иапа</i>») [„<i>Tar</i>”]. • Colindătorii sunt împărțiți în cete, după numărul ulițelor din sat. „Țarul” decide care cete ce ulițe vor colinda. Ulița cea mai mare și mai frumoasă din sat îi revine cetei de colindători-flăcăi, iar ulicioarele mici de pe la marginea satului sunt colindate de colindători-copii. • Colindele interpretate sunt în exclusivitate bulgărești, adică sunt cântate în limba bulgară.	• Flăcăii se adunau în casa căpeteniei colindătorilor, unde învățau și repetau colindele. Cei mai mici învățau colindele acasă, ajutați uneori și de cei mai mari din familie. • Flăcăul cel mai mare de ani era ales căpetenie – <i>Țar</i>. Acesta avea doi locotenenți: unul aduna banii (<i>kasir</i>), iar celălalt, punea colacii în desagă. • Colindătorii se organizau în cete, în Ajunul Crăciunului mergeau la primarul satului să-i ceară permisiunea de a colinda; în înțelegere cu acesta, împărțeau satul în mai multe mahalale, iar fiecare ceată colinda în mahalaua care îi fusese atribuită. Dacă erau încălcate limitele mahalalei stabilite pentru colindat, de multe ori se încingeau încăierări. • Din cele povestite de bătrâni, (<i>kolada türkuleri</i>) erau cântate în limba bulgară, în prezent sunt cântate în limba găgăuză.
• Colindătorii își prind sub căciulă, în partea dreaptă, o perie mare, făcută din fâșii de hârtie multicolore. • “Țarului” i se pune pe cap o coroană, făcută din trei bucăți de cerc de butoi, înfășurate cu fâșii de hârtie multicolore, și căreia i se spune «<i>вєньчула</i>» [“<i>venciula</i>”].	• Respectivul atribut s-a păstrat. • Căciula țarului era împodobită cu o floare de hartie (<i>kıyattan çiçek</i>), meșterită pentru el de femeile în vârstă. Nu au reținut termenul. • Fiecare domnișoară pregătea pentru alesul ei câte o floare de portocal (<i>kolada çiçää</i>). Când ceata din care făcea parte alesul ei intra în curte, fata ieșea și îi prindea iubitului floarea la căciulă. • Ceata de colindători nu era poftită în casă, colindele erau interpretate în curte, unde ieșea gospodarul casei, oferindu-le vin, un colac (<i>tar kolacı</i>) și bani. • De dimineată, „țarul” cu drujina sa urcau în sânni și colindau casele unde lăsaseră noaptea colacii mari; veneau pe acolo și fetele și tinerii se distrau zgomotos. • Banii și colacii se împărțeau în casa „țarului”, fiecare își lua colacul de Crăciun, copt de aleasa lui.

• Începând cu prima zi de Crăciun și până la Bobotează colindătorii, în cete de câte 2-3, umblă pe la case cu Steaua («Йылдыз») [“<i>yıldız</i>”], meșterită dintr-un cadru rotund de lemn (de la o sită veche) și fixat pe o prăjină lungă. De ambele părți ale cadrului sunt lipite două icoane de hârtie, de la care pleacă raze făcute din bețe de lemn. De fiecare băț este legată câte o batistă. • În satul Beșalma, obiceiul de a umbla cu Steaua, este, se pare, unul recent, i se spune din moldovenește («<i>Стефаджу</i>») [„<i>Stefadji</i>”], iar colindului, «<i>Стефа тюркюсю</i>» [„<i>Stefa tiurkisiu</i>”]; V. Moșkov nu a putut determina în ce limbă erau cântate colindele. Gospodarii le dădeau colindătorilor câte o batistă și câte 5-10 copeici. Banii adunați erau dati la biserică, iar batistele le rămâneau colindătorilor. • Pe timpuri, colindătorii aveau în dotare încă un instrument original, căruia i se spune «<i>бухай</i>» [„<i>buhai</i>”] (taur). Acesta e meșterit dintr-un butoiăș de lemn, căruia i s-a scos fundul și în locul acestuia a fost întinsă strâns, ca la tobă, o pielică de oaie. Prin pielică, din mijlocul butoiășului, se trece un smoc nu prea mare de păr de cal, înnodat înăuntrul butoiășului. După ce îți umezești degetele și tragi de smocul de păr, ținându-l între degetul mare și cel arătător al mâinii drepte, se produce un sunet foarte asemănător cu mugetul unui taur. • În ultima vreme găgăuzii s-au cam lăsat de colindat, colindul fiind interzis de preoți și de către autoritățile polițienești. Vorba e că pentru colind gospodarii le dau colindătorilor bani și merinde, iar când aceștia ajung la împărțitul câștigului, încep a se înjura și a se certa, toate astea degenerând uneori în încăierări și culminând cu un măcel generalizat.	• În prezent, acest ritual nu se oficiază în satul Beșalma. • Ritualul respectiv se numește <i>Hey-hey gezmäü</i> și se ține în ajunul Anului Nou.
• 26 decembrie – Sf. Constantin	• -
• 27 decembrie – Sf. Ștefan	• <i>Stepan günü.</i>

Terminologia ritualurilor calendaristice găgăuze

În ultimele decenii a devenit de actualitate studierea complexă a culturii spirituale și a terminologiei sale. Metoda cercetării în paralel a datelor din etnografie, folclor, dialectologie și geografie lingvistică s-a extins și asupra studierii ritualurilor. Limbajul devine astfel obiect de studiu al etnografiei, o sursă etnică (Еремеев, 1967, 62-74). În această ordine de idei, analiza terminologiei rituale, care se prezintă ca un sistem de semne ce reflectă structura, semantica și simbolismul ritualității determinate, devine un aspect important de studiere a calendarului popular.

Obiectivul acestui capitol este o trecere în revistă a terminologiei rituale calendaristice la găgăuzi. Aceasta reprezintă un sistem pe care noi l-am analizat din punctul de vedere al formării cuvintelor, semanticii, etimologiei, dialectologiei și principiilor nominalizării. Sistemului respectiv îi este caracteristică prezența unor grupuri semantice definite, fenomene ale polisemiei și sinonimiei, a etimologiei populare și, de asemenea, a uzitării lexicului metaforic.

Grupuri lexico-semantice de denotații

Pentru analiza lexicului ritual calendaristic al găgăuzilor am evidențiat următoarele denotații:

1. Sărbători și crononime;
2. Ritualuri. Acțiuni rituale;
3. Executanți, personaje rituale, cete, grupuri;
4. Realități rituale (pâini și mese rituale, recuzita participanților la colindatul ritual);
5. Urări de bine și voie-bună, cântece.

Sărbători și crononime

Un loc important în sistemul termenilor rituali calendaristici îl ocupă denumirile sărbătorilor și ale crononimelor. În sistemul terminologic găgăuz grupul de termeni respectiv are cea mai mare pondere, fundamentul acestora reflectă semantica ciclurilor festive și servește la formarea mai multor termeni ai altor grupuri semantice.

Materialul etnolingvistic colectat demonstrează că la baza calendarului popular al găgăuzilor se află calendarul bisericesc ortodox, de aceea majoritatea praznicelor religioase și a crononimelor poartă nume de sfinți, care sunt prăznuiți de-a lungul întregului an calendaristic, și de crononime bisericești: *Sveti Ivan (Ay Yani)* – Cong., Tom., Baur.; *Sveti Nikulay (Ay Nikola)* – Baur., C.-L.; *Büük ayazma* (Boboteaza/Botezul Domnului) – Cotl., Caz.; *Paskellä* (Paștele) – Vulc., Cotl., Cong., Caz. ș.a.; *Troyța* – Vulc., Cong., Caz. ș.a. De rând cu substratul terminologic ecleziastic există și altul, popular, mult mai pronunțat și mai numeros: *Kolada* – Vulc., Cong. ș.a., *Surva* – Cong., *Babin, Babin günü*

– Vulc., Cotl., *Babu günü* („Ziua Moașei”) – Cong, Caz.; *Dragayka* – Vulc. ș.a.

Fiecareia dintre sărbătorile fundamentale îi corespund câțiva termeni. Astfel, în Vulcănești, de exemplu, pentru praznicul Sf. Ignat sunt atestate următoarele denumiri: *Ignajden*, *Ignajden günü*, *Taukların yortusu* („sărbătoarea găinilor”) și *Domuzların günü* („ziua porceilor”). Pentru numele acestei sărbători este caracteristică o coexistență de denumiri, care reflectă conceptele populare și creștine. Termenii populari *Taukların yortusu* și *Domuzların günü* (reflectă diverse ritualuri ale acestei zile: un complex de acțiuni rituale, având ca scop scoaterea unui număr cât mai mare de pui, la păsările de casă, și sacrificarea rituală a porcilor).

În conformitate cu calendarul popular al găgăuzilor, ca de altfel la toate popoarele balcanice, anul se împarte în două cicluri: cel de iarnă și cel de vară. Ziua Sf. Dumitru era considerată drept început al iernii, iar cea a Sf. Gheorghe, prima zi de vară. Aceste două sărbători asociate cu repere importante ale calendarului crescătorilor de vite – scoaterea turmelor la pășunat, pe pășunile de vară, și aducerea turmelor la stâni, pentru iernat – sunt marcate cu următorii termeni: Sf. Dumitru – *Kasım*, *Ay Dimitri*, *Sveti Dimitri*; Sf. Gheorghe – *Hederlez* (*Ederlez*), *Ay Örgi*, *Örgi*, *Sveti Görgi*, *Hayvannarın Paskelläsi*. Denumirile populare *Kasım* și *Hederlez* sunt împrumutate din limba turcă. *Kasım* de la cuv. „kasım”, care înseamnă „desparte”, adică această zi desparte anul în două părți. Este cunoscut faptul că turcii care prelucrau pământul au împrumutat aceste două date (începutul verii și începutul iernii) din calendarul plugarilor băștinași, răspândit printre creștinii din Asia Mică (Еремеев, 1971, 244, Гордлевский, 1968, 89). Termenul *Hederlez* provine de la turcescul *hidrellez*, *Hızırlyaz*, unde *Hizir* este numele musulman al Sf. Prooroc Ilie, iar *ilyaz* vine de la *ilkyaz*, care înseamnă în turcă „primăvară”. Ritualurile bisericești și ceremoniile creștine au fost fixate prin termenii *Ay Dimitri*, *Sveti Dimitri*, *Ay Örgi*, *Sveti Görgi*. Termenii *Sveti Dimitri* și *Sveti Görgi* sunt împrumutați din limba bulgară, iar în sintagmele *Ay Dimitri*, *Ay Örgi* se folosește, după modelul bulgar, lexemul grecesc *ay* (gr. αἰώς), ce înseamnă „sfânt”. E de menționat că găgăuzii care locuiesc în Balcani, de-a lungul coastei Mării Negre și care în mare lor majoritate se află sub influența Bisericii grecești, utilizează mai des variantele grecești ale praznicelor bisericești: *Ay Varvara*, *Ay Vasil*, *Ay Ivan*, *Ay Todur*, *Ay Iliya* ș.a. În paralel, se folosesc și denumirile bulgare: *Sveti Nikulay*, *Sveti Iliya*, *Sveti Ivan*, *Sveti Arhangel*, care au dobândit o mare răspândire mai ales printre așa-zișii „găgăuzi bulgari”. Orientarea spre îndeletnicirea de creștere a vitelor a sărbătorii Sf. Gheorghe se reflectă în numele ei popular – *Hayvannarın Paskelläsi* („Paștele animalelor”). Aici coexistă denumirile de origine populară turcă – *Hederlez*, *Kasım*, slavă – *Sveti Görgi*, *Sveti Dimitri*, calchierile grecești din bulgară – *Ay Örgi*, *Ay Dimitri* – și găgăuza populară – *Hayvannarın Paskelläsi*.

La găgăuzi, denumirea de bază a Crăciunului [Nașterea Domnului Iisus Hristos] este *Kolada*, un termen împrumutat de la bulgari. Este cunoscut faptul că în Bulgaria de Est, acolo unde locuiau cei mai mulți găgăuzi înainte de a se strămuta în Basarabia, era răspândită varianta fonetică a denumirii *Kolada* (Седанова, 1984, 7). De rând cu termenul *Kolada*, în unele sate găgăuze se folosește, de asemenea, și termenul *Krêcun*/

Kraçun – Vulc., Tom., care a ajuns la găgăuzi, după toate probabilitățile, prin filiera română. Termenul **Craciun** (bulg. *Крачун*) este cunoscut în Vestul Bulgariei și înseamnă „Ajunul Crăciunului” (Етнография на България, т. III, 99), în timp ce la români, inclusiv la moldoveni, „Crăciun” este denumirea de bază, propriu-zisă, a sărbătorii Nașterii Domnului (Календарные обычаи, 1973, 288; Кабакова, 1989, 5; PPC, 1980, 342).

În sistemul calendaristic terminologic al găgăuzilor lexemul **Kolada** reprezintă nu numai denumirea Crăciunului, ci semnifică și alte realități ale ritualurilor de Crăciun. Astfel, numele sărbătorii este identic cu cel al cetei de colindători și al colindului cântat de aceștia. Cuvântul servește ca bază pentru formarea unor îmbinări de cuvinte terminologice. Să reținem că metoda sintactică este cea fundamentală în cazul formării denominațiilor ritualurilor de Crăciun. Notăm câțiva termeni-îmbinări de cuvinte, care au în componența lor lexemul **Kolada**:

- colindatul: **kolada gezmää** – Cong., Cotl., J.
- casa în care colindătorii învață colindele și fac repetiții: **kolada evi** – Cotl.
- colinde de preîntâmpinare: **kolada türküler** – Cong., Baur.; melodii: **kolada avası** – Vulc., Cong., Tom.
- urări de bine, voie-bună și prosperitate, adresate de colindători gospodarilor, atunci când li se oferă colacul de Crăciun: **kolada molitvası** – Cong.
- colaci rituali pentru colindători: **kolada kolacı** – Vulc., Cotl.
- flori de hârtie, care înfrumusețează căciulile colindătorilor: **kolada çiçää** – Beșgh., Tom.
- postul Crăciunului: **Kolada Orucu** – Vulc., Cong., Baur.
- săptămâna de dinaintea Crăciunului/Săptămâna Mare: **kolada aftası** – Vulc., Cong., Tom.
- Ajunul Crăciunului: **Kolada ajunu** – Cong., **Koladaya karşı** – Vulc., Cong.
- noaptea de dinainte de Crăciun: **Kolada gecesi** – Vulc., Cong., Baur.
- prima zi de Crăciun: **Kolada günü** – Vulc., Beșgh., C.-L.
- ceată de colindători adulți: **Büük Kolada** – Vulc.
- ceată de colindători-copii: **Küçük Kolada** – Vulc.

De la rădăcina **Kolada** s-au format termeni simpli: cu ajutorul sufixului **-cı** s-a format cuvântul **koladacı** (colindător), iar refrenul colindei – **koladele** – a dat numele întregii colinde – **koladele**.

La găgăuzi, Anului Nou i se spune **Eni Yıl**, **Ay Vasil** – Vulc., Beșgh., **Surva** – Cong. Termenii **Ay Vasil** și **Surva** fixează numele religios și popular al sărbătorii. Prima denumire s-a format după modelul **-ay** – (‘sfânt’) și numele de botez al sfântului, ziua căruia este prăznuită pe 1 ianuarie, în varianta lui bulgară (cf. *Аѫ Пемпос*). Varianta găgăuză a antroponimului (**Vasili**) se întâlnește în cântecelul de Anul Nou al copiilor care oficiază ritualul **Surva**. Cea de a doua denumire e mult mai arhaică și e folosită mai des de către găgăuzii care vorbesc în dialectul central. Termenul **Surva** este răspândit în dialectele limbii găgăuze în mai multe variante fonetice. Astfel, în dialectul sudic se folosește cu precădere varianta fonetică **Suvr** -, în dialectal central **Surv** -, **Sur** -, iar în satul Cotlovina

apare și rădăcina *Zivr* -, care nu se mai întâlnește în alte localități. În unele localități, pentru a desemna sărbătoarea Anului Nou, se folosesc substantive care au numai formă de plural (*pluralia tantum*): *Survaki* (Caz.), *Suraki* (C.-L.).

Inițial, lexemul *Surva* indica o crenguță (mai târziu, împodobită), cu care copiii umblau pe la case cu urări de bine și prosperitate, ulterior aceasta generând numele sărbătorii propriu-zise, care s-a extins și asupra altor aspecte ale ritualului. E necesar de remarcat că găgăuzii basarabeni nu asociază semnificația inițială a lexemului *surva* (gr. κέρato - 'corn') cu semantica și simbolismul ritualurilor de Anul Nou: în stepele din Bugeac cornul [arbust] nu se întâlnește des, de aceea găgăuzii foloseau ca atribut pentru ritualul *Surva* crenguțe de măr și vișin. Evident, astfel se explică numărul redus de derivate ale familiei respective de cuvinte. Derivatele semnifică diverse aspecte ale ritualului *Surva*: ritualul propriu-zis, participantul/executantul și acțiunile lui, sărbătoarea și recuzita ritualului.

Sărbătoarea	Ritualul	Acțiunea	Atributul	Executantul
<i>Surva</i>	<i>Surva gezmää</i>	<i>Survalamaa</i>	<i>Surva, Survaklița</i>	
<i>Suvrak</i>	<i>Suvrak gezmää</i>	<i>Suvraklamaa</i>	<i>Suvrak</i>	<i>Suvrakçı</i>
<i>Survaki</i>	<i>Survaki gezmää</i>	<i>Survaklamaa</i>	<i>Survaki</i>	
<i>Suraki</i>	<i>Suraki gezmää</i>	<i>Suraklamaa</i>	<i>Suraki</i>	
<i>Zivra</i>	<i>Zivra gezmää</i>	<i>Zivralamaa</i>	<i>Zivra</i>	

La ritualurile calendaristice un rol important îl joacă ajunul zilelor de sărbătoare, când, de obicei, se desfășoară cele mai multe dintre ritualuri. Modelul terminologic de bază pentru a desemna ajunul sărbătorilor este următorul: substantiv + postpoziția *karşı* ('ajun'), de exemplu: *Koladaya karşı*, *Eni Yıla karşı*, *Ay Vasile karşı*, *İgnajdenä karşı*, *Babinä karşı*, *Paskellâyä karşı* ș. a. Este interesant de remarcat identitatea denumirilor celor trei sărbători fundamentale: Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza – *Kolada ajunu*, *Eni Yıl ajunu*, *Ay Yordan ajunu*. Lexemul românesc 'ajun' face parte doar din îmbinările terminologice pentru identificarea acestor trei sărbători. Crăciunul și Ajunul Crăciunului uneori sunt contrapuse cu ajutorul atributelor. În construcțiile lingvistice din care fac parte un adjectiv și un substantiv se folosesc adjective cu sens opus: *Küçük Kolada* 'Kolada Mică' – *Büyük Kolada* 'Kolada Mare' (cf. bulg. *Малка Колада* – 'ajunul') (Колева, 1973, 277) și *Голяма Колада* – 'Crăciunul' (Вакарелски, 1939, 8). Serile Koladei Mici, Anului Nou, praznicelor Sf. Andrei și Sf. Nicolae sunt marcate prin îmbinări terminologice: *Kolada gecesî* ('noaptea dinainte de Crăciun'), *Ay Vasil gecesî* ('noaptea dinainte de Anul Nou'), *Sarmisak gecesî* (lit. 'noaptea usturoiului' - 'în noaptea Sf. Andrei'), *Kadın gecesî* (lit. 'noaptea Kadânului' - 'în noaptea Sf. Nicolae'). În acest caz, sărbătoarea Crăciunului și cea a Ajunului sunt contrapuse prin zi și noapte: *Kolada günü* – *Kolada gecesî* ('ziua de Crăciun – noaptea de Crăciun').

Terminologia referitoare la sărbătorile ce țin de Botezul Domnului reflectă concepțiile creștine despre botezul lui Iisus Hristos și ritualurile bisericești corespunzătoare. Concepțiile creștine sunt fixate prin termenii *Ay Yordan*, *Ay Yordan günü* ('Ziua Sf.

Iordan'), *Büük ayazma* („marea aghaismă"). Prin termenul grecesc *αγίασμα* („izvor sfânt") este definit procesul de sfințire a apei și numită ziua în care această procedură are loc. Atributul *büük* „mare" este utilizat aici cu sensul de „măreț" (cf.: *Büük afta* – „Săptămâna Mare", *Büük cumaa* – „Vinerea Mare"). Ajunul Bobotezei/Sf. Iordan (*Ay Yordan ajunu*), la prăznuirea căruia se oficiază ritualul sfințirii apei și aruncării crucii în apa rece, este definit de găgăuzi la modul descriptiv: *Stauro suya atily* (lit. „crucea se aruncă în apă"), de exemplu, în următorul context: *“Açan stauro suya atily, o günü popaz geziy evden eve, vaatiz ediy suları”* („În ziua sfințirii apei – lit. ‘când crucea este aruncată în apă’ – părintele merge pe la case și sfințește apa”) – Vulc. În acest caz, în opinia lui N.I. Tostoi, formula-clișeu se prezintă ca un “termen potențial” care reflectă realitatea rituală.

Găgăuzii îi spun primei zile de primăvară *Babu Evdokiya*, *Babu Marta*. Termenul *Babu Evdokiya* este asociat cu legenda despre baba Dochia, o bătrână rea, care nu voia să cedeze locul vremii frumoase. Babei Dochia i se mai spune, de asemenea, și *Babu Marta* (cf. bulg. *Баба Марта*, în limba găgăuză *habu* – de la subst. bulgar *баба* în vocativ cu reducția lui *o* în *u*: *babo*–*babu*).

Un loc esențial printre ritualurile de primăvară îl ocupă Paștele și pregătirea de sărbătoare – Postul Mare. La găgăuzi, sărbătoarea Învierii este redată prin îmbinarea terminologică *Paskellä orucu*. Pe parcursul anului se țin un șir de posturi. Acestea sunt redată prin termeni-îmbinări de cuvinte, unde lexemul turcesc *oruç* (‘post’) joacă rol de determinat, iar atributul/determinantul este chiar denumirea sărbătorii căreia îi este dedicat postul, de exemplu: *Kolada Orucu* (‘postul Paștelui’), *Panaya Orucu* (‘postul Sf. Marii’), *Petrou Orucu* (‘postul Sf. Petru’) ș.a.

Postul Mare este precedat de secul de carne și cel de brânză. Lăsatul-secului se sărbătorește în duminica dinaintea Săptămânii Albe/Brânzei și este definit prin expresia terminologică *Et Orucu* (lit. ‘post de carne’) – ultima zi în care oamenii se mai înfruptau din plin cu mâncare de dulce. Săptămâna dintre secul de carne și cel de brânză se numește *Piinir aftası/Maslenița aftası/Maslenița*. Prima denumire – *Piinir aftası* (lit. ‘săptămâna brânzei’) este definită de mâncarea rituală consumată de-a lungul acestei săptămâni: brânză, ouă, lapte. Termenii *Maslenița aftası*, *Maslenița* (lit. ‘săptămâna untului’), sunt probabil împrumuturi târzii din limba rusă prin filiera limbii bulgare. Numele serii din ajunul duminicii din Săptămâna Brânzei fixează anumite momente ale ritualului aferent. Termenul *Oruç gecesi* (lit. ‘noaptea dinaintea postului’) denumește ajunul postului și reflectă conceptele creștine despre cele patruzeci de zile care preced Paștele, ca despre „un răstimp al postului”, un timp al căinței și al purificării. Alt termen care semnifică ajunul postului – *Prost gecesi* (‘seara iertării’) e asociat cu obiceiul popular de a-și cere iertare unii altora, obicei care se desfășoară în această seară.

În postul Paștelui se întâmplă să fie și câteva zile de sărbătoare: Sâmbăta Sf. Todor, Sfinții 40 de Mucenici, Buna-Vestire, Sâmbăta Sf. Lazăr, Duminica Floriilor. Sâmbăta primei săptămâni de post este redată prin mai multe denumiri, în componența fiecăreia intrând și numele unui sfânt, considerat ocrotitorul cailor: *Ay Todur*, *Ay Todur günü*, *Ay Todur cumertesi*, *Todur günü*. De rând cu numele grec *Ay Todur* se folosește și

calchierea bulgară *Todur günü* (bulg. Тодоровден [Todorovden]) sau sudarea celor două modele – *Ay Todur günü*. Numele dat de găgăuzi acestei sărbători – *Ay Todur cumertesi* (,Sâmbăta Sf. Todor’) ne duce cu gândul la faptul că toate zilele din săptămâna Sf. Todor aveau denumirile lor (cf. la bulgari: Етнография на България, т. III, 113-114), însă odată cu restrângerea sărbătorilor calendaristice și a ritualurilor aferente au fost date uitării și numele acestora.

Denumiri răspândite ale praznicului Sfinților 40 de Mucenici sunt *Kirk Ayoz* și *Kirk Meçik* (,patruzeci de sfinți’: *ayoz* și *meçik* în traducere din limbile greacă și arabă înseamnă ,sfânt’). În satul Congaz se folosește termenul *Kirk Kaşık* (lit. ,patruzeci de linguri’), după ritualul caracteristic al acestei zile: în cinstea celor patruzeci de sfinți gospodinele dădeau de pomană rudelor și vecinilor patruzeci de linguri.

Numele dat de găgăuzi pentru Buna-Vestire este un termen care provine de la una dintre variantele sale fonetice [slave] – *Blaguštenî* (*Blaguštenîye*). Pentru Bulgaria de Nord-Est sunt caracteristice variantele cu numele sărbătorii redus (*Благовецене* [Blagoveštene] – Добруджа, 1974, p.325; *Благощене* [Blagoštene] – БТР, 1971, т. I, p. 52) cu accentul pe ultima silabă. Și în limba găgăuză s-a încetățenit versiunea redusă a termenului, dar cu accentul pe baza cuvântului, ca în varianta livrescă a sărbătorii – *Благовецение* [Blagóveštenie] (БТР, 1976, 55).

Duminica Floriilor a fost numită cu o sintagmă – *Süüt pazarı* (,duminica salciei’) prin analogie cu alte sintagme terminologice de tip izafetic (cf. *Kolada günü*, *Sarmısak gecesi*, *Tauk yortusu* ș.a.). Sâmbăta de dinaintea Duminicii Floriilor se bucură de câteva nume, fiecare dintre acestea fixând anumite momente ale zilei respective. Termenii *Süüt cumertesi* (,sâmbăta salciei’) și *Süüt pazar cumertesi* (,sâmbăta duminicii salciei’) semnifică ajunul Duminicii Floriilor, perioada pregătirii pentru sărbătoare: conform obiceiului, mlădițele de salcie cu mătșori erau tăiate în ajun. În aceeași zi, găgăuzii îl prăznuiesc pe Sf.Lazăr, fapt oglindit în terminologia sărbătorii: *Lazar günü*, *Lazari*. Numele sfântului servește drept rădăcină pentru formarea derivatelor, care reflectă ritualurile sărbătorii respective. Cuibul derivațional de termeni cu rădăcina *Lazar-* se structurează pe aceleași principii ca și cuibul derivațional cu rădăcina *Surv-*. Derivatele de la rădăcina *Lazar* - semnifică:

- sărbătoarea: *Lazar*, *Lazar günü*;
- ritualul: *lazari*;
- executantul ritualului: *lazarcı*, *lazacıyka*;
- acțiunea participanților la ritual: *lazari gezmää*;
- dansul ritualic: *lazari*;
- cântecul ce însoțește dansul ritualic: *lazari*.

Lexemului *Lazari*, ca și termenilor *Kolada*, *Surva*, le este specifică polisemia, în care coincid semnificațiile sărbătorii, ritualului, dansului ritual și cântecului care-l însoțește.

Sărbătoarea fundamentală a Bisericii creștine – Învierea Domnului – se numește la găgăuzi *Paskellä*. Numele ebraic vechi *Pesah* a ajuns în găgăuză prin filiera limbii grecești bisericești:– πασχα.

Săptămânii care precede Paștele i se spune *Paskellä aftası* ('Săptămâna pascală') sau *Büük afa* ('Săptămâna Mare'). În această săptămâna erau la mare cinste zilele de miercuri, joi și vineri, respectiv acestea fiind și terminologizate. Terminologizarea acestor zile, ca și a Săptămânii pascale, s-a făcut după modelul cunoscut în mai multe limbi, când la denumirea zilei s-a adăugat determinativul „mare”: *Büük Persembä* – 'Joia Mare', *Büük Cuma* – 'Vinerea Mare' (Săptămâna Mare); bulg. *Велика неделя, Велик четвъртък* (Етнография на България, т. III, р. 120), *Велик петък* (Vakarelski, 1943, р. 60); srb. *Велика неделя, велики петак* (Календарные обычаи, 1977, pp. 331, 304, 256, 258); rom. *Joia Mare*. În limba găgăuză, Joii Mari i se mai spune și albă, curată – *Ak Persembä* (lit. 'albă, curată, joia '). Bineînțeles, cuvântul *curat* e cel care explică semnificația acestei zile.

Lexemul *Paskellä* servește ca rădăcină pentru formarea unui șir de îmbinări de cuvinte terminologice, semnificând crononimele, asociate cu această zi:

Săptămâna Paștelui	Lunea din Săptămâna Tomii
<i>Paskellä aftası</i> ('Săptămâna Paștelui')	<i>Ölülärin Paskelläsi</i> ('Paștele Blajinilor')
	<i>Paskellänin dokuzu</i> ('A noua zi după Paști')
	<i>Küçük Paskellä</i> ('Paștele Mic')

Sinonimia denumirilor zilei de luni din Săptămâna Tomii se explică prin fixarea diferitelor semnificații rituale ale respectivei, reflectând atât concepțiile creștine, cât și credințele antice păgâne. Pretutindeni, găgăuzii sărbătoresc în această zi memoria celor decedați, fapt care se regăsește în chiar denumirea acestei zile – *Ölülärin günü* (lit. 'ziua morților'). Aceeași denumire se reflectă și în termenii *Paskellänin dokuzu* (lit. 'a noua zi după Paști'), *Ölülärin Paskelläsi* ('Paștele Morților/Blajinilor') și *Küçük Paskellä* ('Paștele Mic'). Termenul *Paskellänin dokuzu* este asociat cu obiceiul creștin de pomenire a morților în a noua zi după deces. Prezența în respectivele îmbinări terminologice a lexemului *Paskellä* accentuează legătura dintre cei vii și cei morți: *Paskellä* – Paștele celor vii, iar *Küçük Paskellä* ('Paștele Mic') – Paștele celor morți. Probabil, termenul *Küçük Paskellä* s-a format după modelul limbii române – Paștele mici. Printre găgăuzi, această zi este cunoscută și ca sărbătoare religioasă – ziua Sf. Sofia, marcată prin denumirea bulgară Sofinden (bulg. *Софинден* – vezi Етнография на България, т. III, 122).

Cu ciclul pascal sunt asociate două sărbători: Înălțarea Domnului și Sf. Treime. Praznicului Înălțării Domnului i se mai spune în popor și *Spas* sau *Ispas*. În opinia noastră, e vorba de forma trunchiată a termenului bulgar *свети Снас* și a celui român, *Ispas*. A cincizecea zi după Paști – Cinzecimea/Pogorârea Sfântului Duh – se mai numește, ca la multe alte popoare europene, și Sf. Treime (*Troyța*). În satul Congaz, săptămânii dintre Ispas și Sf. Treime i se mai spune și Săptămâna Rusaliilor – *Rusali aftası*. În alte localități găgăuze, acolo unde a fost colectat acest material etnografic, sărbătorile de Rusalii încep în a patra zi de miercuri de după Paști, iar zilei i se spune în popor Miecurea de Rusalii/Miecurea Rusaliilor – *Rusali çarşambası*. În ziua respectivă erau respectate un

șir de interdicții, care fereau oamenii de “boala neagră” (epilepsia), pe care ți-o puteau aduce Rusaliile. Aceste concepte s-au reflectat și în denumirea zilei – *Kara çarşamba* (lit. ‘miercurea neagră’). Miercurea neagră a fost terminologizată similar și în terminologia bulgară – *Черна срѣда* – pentru că oamenii țineau post negru, și *Лыда срѣда* – oamenii împrăștiau pelin prin odăi, ca să nu se îmbolnăvească de “boala neagră”. În limba găgăuză, termenul respectiv este rezultatul unei contaminări a ambelor variante.

Rusali (Rusaliile) este denumirea comună a acestor sărbători. Aceasta, ca și lexemul *Kolada*, este sursa formării îmbinărilor terminologice care reflectă ritualurile respectivelor sărbători:

Sărbătoarea și crononimele sale	Ritualul	Acțiunea
Rusali Rusali yortuları (‘Sărbătorile de Rusalii’)	Rusalilări getirmää (‘a chema/a aduce Rusaliile’)	Rusalilär gelärlär (‘venirea Rusaliilor’)
Rusali aftası (‘Săptămâna Rusaliilor’)	Rusalilări götürmää (‘a alunga/a petrece Rusaliile’)	Rusalilär gidärlär (‘plecarea Rusaliilor’)
Rusali çarşambası (‘Miercurea Rusaliilor’)		

Majoritatea sărbătorilor din ciclu de vară-toamnă poartă nume de sfinți. În general, e vorba despre împrumuturi din limba bulgară sau calchieri lexicale din aceeași limbă: *Sveti Iliya* (*Ay Iliya*), *Sveti Ivan* (*Ay Yani*), *Sveti Arhangel*, *Sveti Dimitri* (*Ay Dimitri*), *Petrou günü* (‘Ziua Sf. Petru’), *Petrou hem Pavel yortusu* (‘praznicul Sf. Petru și Pavel’), *Krestou günü* (lit. ‘ziua crucii’). În unele cazuri se folosește forma prescurtată a termenului bulgar – *Petrou*, *Krestou*, *Dimitrou* (cf.: *Петровден* [Petrovden] ș.a.). Varianta nouă a termenului găgăuz *Aü Petrou*, *Aü Krestou*, uzitat mult mai des în vorbire decât celelalte forme, originale, apare ca o consecință a contaminării formelor greacă și bulgară. După același model se formează și denumirea bătrânei moașe – *Ay Babin*. Modul de formare a acestui termen ne duce cu gândul la faptul că, chiar dacă trăiau în Balcani, nu toți găgăuzii vorbeau bulgara și nu înțelegeau semnificația adjectivului posesiv *бабин*, noul termen s-a format după un model deja existent și frecvent utilizat pentru desemnarea vreunui sfânt.

În ziua solstițiului de vară, găgăuzii, ca și bulgarii, adunau flori de drăgaică/sânzâiană, le uscau și le foloseau ca remediu împotriva bolilor de-a lungul anului. În unele dialecte ale limbii bulgare acestei plante i se spune *драгайка* [dragaica] (БЕР, 1971, 417), iar în limbajul literar – *еньовче* (de la *Еньовден*). Numele dialectal al plantei s-a consolidat în limba găgăuză, ulterior acesta fiind folosit și pentru a denumi sărbătoarea Ivan Kupala, atunci când se desfășura colectarea rituală a florilor de drăgaică. Menționăm că în literatura etnografică bulgară nu este atestat crononimul Drăgaica. Dicționarul etimologic bulgar prezintă respectivul lexem ca pe o ilustrare dialectală a denumirii ritualului oficiat de ziua Sf. Eniov (Ion) (БЕР, 1971, 417).

Pentru praznicul Schimbării la Față, găgăuzii folosesc termenul *Sotira*, *Ay Sotira*.

Acesta este unul rar întâlnit, în etnografia bulgară este amintit numai într-un dialect din ținutul Plovdiv (Сраменова, 1989, 359), dar este cunoscut la aromâni – *a' jun suti'ra* (Кабакова, 1989, 59).

Cele două praznice ale Sf. Maria, Născătoarea de Dumnezeu – Adormirea Maicii Domnului și Nașterea Maicii Domnului – au fost denumire corespunzător sărbătorilor bulgare: *Büük Paniya (Paniya)*, Sf. Maria Mare' și *Küçük Panaya (Paniya)*, Sf. Maria Mică' (cf.: *Голяма Богородица* [Goleama Bogorodița] – *Малка Богородица* [Malka Bogorodița]).

Sărbătorile lupilor au aceleași denumiri ca și la alte popoare balcanice: *Canavar yortuları, Yabanı yortuları* (lit. 'sărbătorile lupilor') – cf.: bulg. *Вълчи празници* (Етнография на България, т. III, 134), sb. *Вучки празници* (Календарные обычаи, 1978, 219), rom. *Ziua lupului* (Свешникова, 1987, 105). În folclorul găgăuz s-a păstrat o legendă din timpuri de mult apuse, care povestește că odată omul i-a venit de hac Lupului șchiop, trimis chipurile de Dumnezeu ca să-l mânânce. În memoria acestei victorii, găgăuzii sărbătoresc Ziua Lupului șchiop (ultima, din cele trei zile ale sărbătoririi lupilor) – *Topal canavar yortusu* (ad litteram „sărbătoarea lupului șchiop”).

Ritualuri. Acțiuni rituale

În cel de-al doilea grup lexical a fost inclusă terminologia ritualurilor și acțiunile rituale. Analiza materialului ne-a demonstrat că nu toate acțiunile rituale și ritualurile sunt terminologizate. De exemplu, nu sunt definite prin termeni speciali ritualurile de pomenire, de rupere a pâinii rituale, ritualul primului venit ș. a. În general, au fost terminologizate colindul, obiceiurile și ritualurile care sunt de importanță socială: ritualurile de Rusalii, „păstrarea/privegherea usturoiului”, invocarea ploii.

Terminologia ritualurilor se prezintă ca un grup de îmbinări verbale suplimentare. Acestea reflectă acțiunile fundamentale rituale ale executanților unui ritual, de aceea acțiunea rituală și ritualul propriu-zis sunt definite de cele mai multe ori prin aceeași îmbinare terminologică. Diferența constă în faptul că îmbinarea terminologică care semnifică acțiunea rituală este compusă dintr-un nume și forme personale ale verbului (de exemplu, *uşaklar gezerlär kolada* – 'copiii colindă'), iar îmbinarea de cuvinte care definește ritualul e formată dintr-un nume și un verb la infinitiv – *Kolada gezmää* – 'colindul'), ceea ce nu este un fapt accidental: în limba găgăuză forma de infinitiv prezintă în plan istoric un substantiv deverbativ cu terminația în -mak, -māk/-mek la cazul dativ (*gezmek*, 'mers/umblet' + *ä* = *gezmä-ä, gezmää*).

Substantivul este punctul de sprijin care poartă semnificația de bază a îmbinărilor terminologice, semnificând atât ritualul, cât și acțiunea rituală. Substantivul desemnează denumirea/numele:

a) sărbătorii – *kolada gezmää* ('colindul', dar și 'a colinda'), *lazari gezmää* ('colindul de Sf. Lazăr', dar și 'a colinda de Sf. Lazăr/a umbla cu Lazăra');

b) recuzitei rituale a executanților/participanților la colind – *surva gezmää* ('a umbla cu sorcova, sorcovitul), *stăva gezmää* ('a umbla cu Steaua' – ritualul și acțiunea sa),

rakiynan gezmää („colindatul de Anul Nou cu rachiu” – ritualul și acțiunea sa);

c) cântecelor rituale, colindelor (după începutul textului sau după refren) – *pu-palilaysa gezmää* („colind de copii”), *plugumoşi gezmää* („Pluguşorul”) și sinonimul lui – *Hey-hey gezmää*;

d) măștilor – *kapra gezmää* („colindatul cu Capra”), *kadın gezmää* („colindatul kadânilor mascați în ajunul Sf. Nicolae”);

e) personajului demonic – *Rusaliäri getirmää* („a chema/ a aduce Rusaliile”), *Rusaliläri götürmää* („a alunga/a petrece Rusaliile”).

În chiar numele unor ritualuri se reflectă semantica acțiunilor rituale de bază, caracteristice respectivului ritual: *sarmisak beklemää* (lit. ‘a păstra/priveghea usturoiul’), *yımırta sallamaa* (lit. ‘a legăna ouăle’ – ritual oficiat la secul de carne), *yımırta hamlamaa* (lit. ‘a înhăța ouăle cu gura’ – un ritual oficiat de asemenea la secul de carne). Pentru definirea ritualului și a acțiunii rituale: în cazul exprimării formulelor de mulțămire pentru colacul primit se folosește sintagma-clișeu *molitva okumaa* („a spune o rugăciune”).

Obiceiurile de invocare a ploii au fost împrumutate de găgăuzi de la bulgari, de unde provine și numele acestora. Numele obiceiului *Peperuda* [Paparuda, la rom.] este o variantă fonetică a lexemului bulgar – *nunupyda* [pipiruda]. Obiceiul *german* este cunoscut în diferite localități având nume diferite: *germançu* – J., Baur.; *kalueni* – Vulc.; *kaliyani* – Cișm.; *kalivançu* – Cotl.; *tanäs* – Tom., C.-L. Ținând cont de contactele cotidiene și lingvistice dintre bulgari și români (cf. denumirile românești ale obiceiului *german* – Caloianul, Scaloianul) (Календарные обычаи, 1978, 244; Зеленчук, Попович, 1976, 195), noi credem totuși că terminologia respectivului ritual a fost împrumutată de găgăuzi de la bulgari. Un indice în acest sens este caracteristica morfologică a termenilor: sufixul diminutiv-mângâietor *-çe, -ço/çu/* (*germançu, kalivançu*), forma vocativă a substantivului (*kalueni, kaliyani* – bulg. Калояне [Kaloiane]). Denumirea *tanäs* corelează cu numele Sf. Atanasie, la prăznuirea căruia se oficiază respectivul ritual. În Bulgaria de Nord-Est, în ținuturile Șumenski și Burgas, obiceiul de a invoca ploaia se practica de asemenea de ziua Sf. Atanasie (Попов, 1991, 81).

Executanți ai ritualului, cete

În practica rituală executanții acțiunilor rituale nu sunt întotdeauna terminologizați. Astfel, nu sunt desemnați cu termeni speciali capul familiei, care oficiază ritualurile esențiale ale mai multor sărbători (tâmâierea trapezei, frângerea pâinii rituale, întâmpinarea colindătorilor, sacrificarea animalului de jertfă), gospodinele, care iau parte activă la toate acțiunile rituale ce se petrec în casă. În astfel de cazuri, lexemul non-terminologic este înlocuit prin termenii *babu* („bătrână/babă”), *dădu* („moș”), *hem büü, hem ihtärsi içerdä* („cel mai important, decanul de vârstă din casă”), *çorbacı, -yka* („stăpân, -nă”).

Pretutindeni și în mod consecvent sunt terminologizați executanții colindelor rituale. În conformitate cu tipurile colindelor rituale se evidențiază următoarele subgrupuri: a)

primul vizitator, b) membrii cetei de colindători, c) participanții la vizitele/colindele de Anul Nou, d) mascații, e) executantele jocurilor lazarice/de Sf. Lazăr, f) participantele la ritualul *Pipiruda*.

După cum ați aflat deja, un act ritualic obligatoriu de Sf. Ignat era „clocirea ouălor” de către primul vizitator, acțiune reflectată în denumirea personajului ritualic – *kločka* („cloșcă”). În satul Congaz a fost atestat termenul bulgar *полезник* [poleznik].

Pentru desemnarea competenței cetei de colindători se folosesc lexemele *stannik*, *țar* și *starasta*. E caracteristică repartizarea pe sate a acestor termeni. Pentru graiurile dialectului central mult mai frecvent se folosesc termenii *țar* și *starasta*, iar pentru dialectul sudic – *stannik*. Trebuie remarcat faptul că vorbitorii nativi ai limbii găgăuze cunosc toate cele trei variante, însă doar pe una singură o recunosc ca lexem al graiului lor, celelalte fiind atribuite graiurilor din satele vecine.

Ceata de colindători, percepută ca instituție socială, are o structură variată de la un sat la altul, în funcție de aceasta sunt distribuite și responsabilitățile fiecărui membru al cetei. Personajului ritual însărcinat cu strângerea banilor i se spune *kasir* (casier), iar pentru desemnarea celor care duc colacii primiți și cei care avertizează stăpânii de venirea cetei se folosește lexemul metaforic *kedi* („pisică”). Colindătorului care duce damigeana cu vin (*çotra*) i se spune *dever*, prin analogie cu persoana care îndeplinește funcția similară la nunți. În plus, după cum s-a remarcat deja, ceata este acompaniată de muzicanți-colindători, care nu sunt desemnați prin termeni speciali, aceștia fiind numiți simplu: violonist, toboșar, acordeonist ș.a.m.d.

Termenul ecleziastic *popaz* („popa”) desemnează persoana care rostește urările de bine și voie-bună la primirea din partea stăpânilor a colacului de Crăciun – *kolada molitvasi*. La Vulcănești, funcțiile de „casier” și „preot” sunt prestate de către căpetenia cetei.

Termenii care desemnează personajele rituale alcătuiesc un subgrup special. Pentru desemnarea cetei de colindători, în afara termenului *kolada*, se mai utilizează și termenii militari *kol* și *çete*.

În ritualurile de Anul Nou compoziția și structura grupurilor nu este la fel de importantă ca la cetele de colindători. Nu există o diferențiere atât de strictă a personajelor rituale ca la colindătorii de Crăciun, fiecare membru al grupului numindu-se *suvrakçi*. Oricărui copil care umblă pe la case cu Steaua (*stăva*) i se spune *stăvacilar*.

Terminologia participanților la alte colinde copilărești de Anul Nou este asociată cu primul rând din textul pe care îl execută: *plugumoşici, pupalilaysacı (pupalilaysa+cı)*. Trebuie remarcat faptul că grupurile colindătorilor de Anul Nou nu se terminologizează, pentru desemnarea acestora folosindu-se numele colindătorilor în forme *pluralia tantum*: *suvrakçilar, stăvacilar, plugumoşicilâr, pupalilaysacilar*. În mod analogic, sunt desemnate și grupurile de fete executante ale colindelor de primăvară: *lazarçilar, pipirudacilar*. Terminologia principalelor participante la jocurile lazarice – *gelin* („mireasa”) și *güvää* („mirele”) – reflectă sensul esențial al obiceiului practicat de Sf. Lazăr, adică trecerea fetelor adolescente în grupa de vârstă eligibilă pentru căsătorie. Altor două participante li se spune *lazarçiyka*. Găgăuzii îi spun „mireasă” (*gelin, gelincik* – „miresuică”) și protagonistei

ritualului *Pipiruda*. În Vulcănești, rochia „miresei” era „cusută” din frunze de brustur, de aici trăgându-i-se și numele **kalabaklı**, care înseamnă *ad-litteram* „din brustur”. În satul Cotlovina una dintre *pipirude*, căreia i se spune „popă” (**popaz**), stropește cu un fir de busuioc muiat în aghiasmă ungherul din casă în care se află icoana.

Realități rituale

În grupul realităților rituale se evidențiază următoarele subgrupuri: 1) pâini rituale, 2) mese rituale, 3) recuzita și costumația participanților la ritualuri.

Pâinile rituale, coapte cu ocazia sărbătorilor calendaristice, pot fi împărțite în trei grupuri: 1) colaci de Crăciun, 2) pâini, colaci, împărțiți de sănătatea celui care le oferă, 3) colaci pentru pomană.

De Crăciun, găgăuzii coc câteva feluri de pâini rituale. Potrivit destinației lor și acțiunilor rituale în care sunt angrenate, pâinile se împart în două mari grupuri: pentru masa de sărbătoare și pentru colindători. Dacă în casă nu era nicio fată de măritat, atunci pentru colindători se coceau colaci ca și pentru pomeni – **üleştirmä** (**eleştirme**) **kolaç**: erau copti pe vatră, mai mici decât cei dintâi, fără decorațiuni suplimentare și cu o gaură la mijloc. Colaci similari se coceau și pentru colindătorii de Anul Nou – **plugumoşi kolaç** (Vulc.), **hey-hey kolaç** (Tom.) („colaci pentru cei care umblau cu Pluguşorul”). Pentru masa de sărbătoare, în casă se cocea un colac mare, frumos împletit – **örülü sinide kolaç**, închinat sărbătorii, și **pita** (plăcintă) cu monede și alte semne pentru ghicit. În limba găgăuză, orice colac de Crăciun, frumos împletit, se numește **kolada kolaç**. Terminologia pâinilor de Crăciun se concretizează și în funcție de destinația și aspectul exterior al acestora.

În casele în care se afla câte o fată bună de măritiş se coceau câte doi colaci mari, împlețiți: unul pentru masa rituală și altul pentru a fi oferit cetei colindătorilor, din care făcea parte și alesul fetei. Compoziția colacilor se deosebea prin elementele de înfrumusețare: la cel pregătit pentru masa de sărbătoare se găsea pe crusta de deasupra o cruce și imagini ale soarelui. Uneori aceeași compoziție se regăsea și pe colacul pentru colindători, dar de cele mai multe ori fetele-mirese împodobeau colacul ca de nuntă, cu ornament decorativ și cu un fir de busuioc. Cel mai frecvent întâlnite denumiri ale acestor colaci erau sintagmele clișeizate **örülü kolaç** („colac împletit”) și **sinide kolaç** („colac copt într-o formă mare și rotundă în care se cocea pâinea”). Găgăuzii coceau colacii pe vatră în forme de copt pâinea, dar fiecare colac avea destinația sa.

Un subgrup aparte este alcătuit din pâinile rituale destinate colindătorilor-copii. În toate satele erau copti colaci mici de forma unui opt cu partea de jos deschisă (**sekizlik**), li se mai spunea și **kolaç**, dar adăugându-se sufixul diminutival **-çık** (**kolaççık**). Se mai cocea și **kovrik** – „covrig” sau o prăjitură de casă de formă alungită cu un ornament văluros deasupra (Vulc.). În Vulcănești se mai prepara de asemenea și o pâinică sub forma unui mic porumbel – **guguşçuk**. În satul Congaz biscuiții de casă pentru colindătoare se numesc **pitička**. Aceștia erau de culoare gri și roșie: **boz** („gri”) **pitička** și **kırmızı** („ro-

șie') *pitička*. *Pitički* gri erau rotunzi ca un măr, aveau culoarea pâinii coapte pe vatră, în cenușă, iar cei roșii aveau o gaură în mijloc și erau unși deasupra cu glazură roșie.

Pâinea rituală (cel mai adesea aceasta era o învârtită cu brânză) cu monedă și alte semne puse înăuntru pentru ghicit nu era desemnată printr-o terminologie specifică, se foloseau denumirile de copturi din aluat prezente în limba găgăuză: *pita* (Cotl.) – pâine-lipie, coaptă pe vatră din aluat nedospit; *pidă* (Vulc.), *kirdä* (Caz.), *kurma* (Caz., Tom), *plaçinta* (J.) – plăcintă în mai multe straturi din aluat subțire cu brânză de vaci sau oi și cu smântână. Trebuie menționat că în limba găgăuză lexemul *pita*, ca și *kolaç* înseamnă „pâine rituală”. Plăcinta în care se punea o monedă și alte lucruri mărunte era folosită pentru divinație, pentru a afla de cât noroc și fericire vei avea parte în anul care vine.

În grupul pâinilor rituale împărțite întru sănătatea celui care le oferă am inclus și turtițele rituale coapte la sărbătoarea Sf. Varvara și la cea a Maicii Domnului. De Sf. Varvara pretutindeni erau coapte turtițe din aluat simplu, nedospit, erau unse deasupra cu miere și împărțite vecinilor și rudelor întru sănătatea copiilor, ca aceștia să nu se îmbolnăvească de pojar (rujeolă) și vărsat (variolă). Ungerea turtițelor cu miere s-a reflectat și în denumirea lor: *balli pita*, *balli çorek* – „turtiță cu miere”. Pita Maicii Domnului (*Panaiya pitasi*) se dădea de pomană în cinstea Sf. Maria, cerând în schimb sănătate și bunăstare: „*Panaiya versin saalik hem islalik* „ („Fie ca Maica Domnului să ne dea sănătate și bunăstare”).

Terminologia pâinilor rituale din cel de-al treilea grup reflectă semantica ritualului de pomenire a morților. Colacii dați de pomană la sărbătorile calendaristice sunt desemnați prin sintagme-clișeu: *pomana kolaçi* și *eleştirme (üleştirmä) kolaç* (lit. „colac adus jertfă în amintirea morților”). O semantică pronunțată de pomenire a celor morți o au pâinile rituale coapte pentru prăznuirea Sfinților Patruzeci de Mucenici. Se coc 40 de pâini de forma unui opt, ceea ce reprezintă, se pare, imaginea schematică a sfinților. Denumirile acestor pâini sunt dintre cele mai variate: *pita* (Cișm., Cotl.), *kolaççık* (Vulc., C.-L.), *sekizlik* – lit. „opt”, *kırk kaşık kolaçi* (Cong.). În Congaz, praznicului Sfinții Patruzeci de Mucenici i se spune *Kırk kaşık* (lit. „patruzeci de linguri”), căci în această zi, de rând cu pâinile rituale, se dădeau de pomană și 40 de linguri, de aici trăgându-se și numele colacului ritualic.

În „miercurea neagră”, când se încheia *trimur*-ul (post negru de trei zile), bătrânele de la biserică le dădeau de pomană fetelor care au postit *pesmet (pesmetçik)* – o chiflă rotundă⁸, nesărată, care avea imprimat pe crusta superioară crucea cu două brațe și 4 grupuri de litere.

Semnificația pâinii de sacrificiu împărțită împreună cu *kurban*-ul, reflectă semantica ei – *kurban ekmää* („pâine adusă ca jertfă”). În anul calendaristic al găgăuzilor există câteva sărbători cu ocazia cărora este sacrificat câte un *kurban*, și de fiecare dată, împreună cu mielul de sacrificiu se împarte și *kurban ekmää* („pâine pentru sacrificiu”).

Pentru desemnarea cozonacului pascal, se utilizează pretutindeni, fără excepție, termenul de origine ebraică *paska*.

Denumirile meselor rituale nu sunt trecute în categoria termenilor, cu excepția fe-

lurilor de mâncare obligatorii pentru toate trapezele de sărbătoare – coliva și *kurban* -ul. De Sf. Gheorghe (*Hederlez*) era sacrificat primul miel fătat, de Sf. Petru și Pavel, primul cocoș, iar de Sf. Nicolae se prepara **balık kurbanı** („sacrificiu cu pește”) – diverse bucate preparate din pește. Atât peștele, cât și mielul și cocoșul se puneau la cuptor împreună cu terciul de grâu (**bulgur**), iată de ce termenul *kurban* este uneori substituit printr-un lexem care înseamnă „terci din crupe de grâu cu carne de sacrificiu” – „*Hederlezdä kestik kurban , yaptık bulgur* „ (De Sf. Gheorghe (*Hederlez*) sacrificau un miel și îl preparau cu terci de grâu”).

Nici recuzita participanților la colindul ritual nu este întotdeauna terminologizată. De exemplu, nu sunt desemnați prin termeni rituali atributele copiilor-colindători: nuiele/ciomege/bâte, zurgălăi/talângi, funii pe care copii îndeasă cu ajutorul unei sule din lemn colacii primiți, trăstuțele în care își pun darurile primite. În cazul respectiv, lexemul non-terminologic (**sopa** „nuia”, **traka** „zurgălău”, **torba** „desagă”, **biznen ip** „frânghie cu o sulă de lemn în capăt”) este înlocuit cu un termen care, de rând cu terminologia rituală, face parte din limbajul prin care sunt descrise realitățile rituale.

Sunt terminologizate pretutindeni podoabele pregătite de fete pentru colindători: **kolada çiçää** („floarea colindătorului”), **kitka** („floricică”), **feneț** („cunună”). Colindătorii își împodobesc căciulile cu aceste flori, deosebindu-se astfel de alți flăcăi din sat. La găgăuzi, obiceiul „surva” este practicat atât de băieți, cât și de fete. Un atribut obligatoriu al colindătorilor sunt crenguțele proaspăt rupte din pomi: la băieți – crenguțe simple (**fışkan-cık** – „vărguță simplă”), iar la fete – crenguțe înfrumusețate cu fâșii multicolore de hârtie: **suvrak** – Vulc., **surva**, **survaklıța** – Cong., **survaki** – Caz., **suraki** – C.-L., **zivra** – Cotl. Darurile sunt adunate într-o bocceluță (**boșça**) legată într-un fel anume dintr-o basma.

Buhaiul (**bugay**) și citirdacul (**çitirdak**) sunt atribute de bază ale Plugușorului (*Plugumoși*), buhaiul fiind un instrument muzical ritualic care imită mugetul unui taur. Acesta are un mecanism simplu: printr-o găleată de tinichea se trece un smoc de păr de cal. Trăgându-se de acesta cu degetele umezite sunt scoase niște sunete care amintesc de mugetul unui taur. Sunt cunoscute câteva denumiri ale acestui dispozitiv: **bua** – Cong., C.-L., **buva** – Baur., **uultu** „vuiet” – Vulc., **uuludak** „care vuieste” – Caz. În unele localități, pentru a face o larmă și mai mare, se construia un mecanism care trosnea – **çitirdak** (de la verbul **çitirdamaa** – „a trosni”). Instrumental amintește de huruitoarea rusească pentru copii.

Recuzita celor care umblau cu Steaua este desemnată printr-un termen împrumutat, ca și ritualul, de la români – **stăva** (rom. steaua – PPC, 1980, 1346). La colindele de Anul Nou participă doar o singură mască, **kapra** (rom. capra).

Urări de bine și voie-bună, cântece

Numele colindei de Crăciun interpretate de colindători coincide cu numele crononimului: **Kolada** („*Koladacılar çaldılar bir-iki kolada – kalkardılar gitmee* (Vulc.) – „Colindătorii cântă câteva colinde și apoi pleacă”).

Pentru desemnarea colindelor sunt folosite sintagme clișeizate – un model răspândit de nominare a realităților rituale: *kolada türküsü* („colindul”) și *kolada avası* („melodia colindului”) cu sens de „cântec”. În mod similar, este terminologizat și cântecul survakarilor – *suvrak türküsü* (Vulc.). Binecuvântarii din cadrul colindului, rostită de „popă” după ce stăpânii îi oferă colacii de Crăciun, i se spune rugăciune (*molitva, kolada molitvası* – „rugăciune de colind”).

Colindul cântat de colindătorii care umblă pe la case de Anul Nou se numește *plu-gumoși*, după primul vers al textului ritual.

Procese semantice

În terminologia ritualurilor calendaristice găgăuze se desfășoară aceleași procese lexico-semantice, ca și în lexicul limbii găgăuze: polisemia, sinonimia și antonimia.

Exemple de polisemie a lexemelor *Kolada, Surva, Lazari* au fost aduse mai sus. Vom arăta aici polisemitismul termenului *pipiruda*: același lexem întrunește semnificațiile cântecului, dansului și ale obiceiului *Pipiruda* propriu-zis: *Pipirudada pipirudacılar gezirdilər evdân-evâ* (*altışar kışcaaz, çalêrlêr türkû – pipiruda* (Tom.) – „În timpul oficerii *Pipirudei* fetele (*pipirudacılar*) merg din casă în casă și cântă un cântec - *pipiruda*”).

Șirurile sinonimice în sistemul terminologic găgăuz se compun, în general, din împrumuturile din alte limbi și diverse motivații ale realităților rituale.

Toate sărbătorile sfinților ortodocși beneficiază de o serie binară – termenul bulgar și calchieră sa din greacă: *Sveti Andrey – Ay Andrey, Sveti Iliya – Ay Iliya* ș.a. Șirul sinonimic continuă cu calchierile din limba bulgară: *Andrey günü* (lit. „ziua lui Andrei” – bulg. *Андреевден* [Andreevden]), *Nikola günü* (bulg. *Николовден* [Nikolovden]), *Yiordan günü* (bulg. *Йордановден* [Iordanovden]) ș.a.; forme trunchiate: *Andrey, Varvara, Nikola, Trifun* ș.a.; contopirea calchierilor din limbile greacă și bulgară: *Ay Varvara günü* (lit. „ziua Sf. Varvara”), *Ay Nikola günü, Ay Yiordan günü, Ay Todur günü, Ay Todur cumertesi* (lit. „sâmbăta Sf. Todor/Sâmbăta lui Todor”) ș.a.. Șirul sinonimic al numelor conferite Sf.Nicolae se îmbogățește cu varianta din limba rusă a numelui sfântului: *Sveti Nikulay, Nikulay günü, Sveti Nikulay günü*.

În afară de termenii care au drept componentă numele sfinților, șirul sinonimic include și denumirile care reflectă semnificația ritualurilor de bază ale zilei: *Domuzların günü* (lit. „ziua porceilor” – de Sf.Ignat erau sacrificați porcii pentru Crăciun); *Dam kürümää* (lit. „a curăța staulul” – bulg. *Риначовден* [Rinaciovden] (de la *puna* – „a curăți”), sărbătoarea este dedicată animalelor cornute mari, 02.01); *Kadın gecesi* (lit. „noaptea Kadânului”, Kadân fiind numele unui duh (Радлов, 1888, 8) – noaptea din ajunul Sf.Nicolae când umblau pe la case colindătorii mascați, „kadânii”). *Sarmusak gecesi* (lit. „noaptea usturoiului”, noaptea din ajunul Sf.Andrei, când se practica ritualul „privegherii usturoiului”), termenul este folosit și într-o formă eliptică: *Sarmusak* („usturoi”), *Usturoy* (din rom. *usturoi*).

Șirul sinonimic se poate îmbogăți și din conținutul diverselor motivații ale realităților

rituale: *Domuzların günü* („ziua porceilor” – sacrificarea porcilor pentru Crăciun în ziua Sf. Ignat) – *Taukların günü, Taukların yortusu* („ziua găinilor”, „sărbătoarea găinilor” – tot de Sf. Ignat se oficia și ritualul „clocirii ouălor”); *Oruç gecesi* (lit. „noaptea dinaintea Postului Mare”) – *Prost gecesi* („seara/noaptea iertării”).

Perechea sinonimică se formează în funcție de sursa care motivează crononimul. Aceasta poate fi atât acțiunea rituală, cât și destinatarul ei: *Dam kürümää* („a curăța staulul”) – *Ayvannarın günü* („ziua animalelor”, 02.01/15.01); acțiunea rituală, importanța zilei și limitele sale temporale: *Stauro suya atılıy* („când se aruncă crucea în apă”) – *Büük ayazma* („aghiasma mare”) – *Ay Yordan ajunu* („ajunul Sf. Iordan”).

Terminologiei găgăuze, ca și celei bulgare, îi este caracteristică coexistența denumirilor creștine și populare, care generează apariția unui șir sinonimic: *Ay Vasil - Surva; Ay Örgi - Sveti Görgi - Hederlez - Hayvannarın Paskelläsi* („Paștele animalelor”); *Sofinden* („ziua Sf. Sofia”) – *Küçük Paskellä* („Paștele mic”) – *Paskellänin dokuzu* („a noua zi după Paști”) – *Ölülärin Paskelläsi* („Paștele Morților/Blăjiniilor”) – *Ölülärin günü* („ziua morților”); *Ay Dimitriü - Sveti Dimitri - Kasım*.

Șirul sinonimic se poate structura pe baza împrumuturilor unor lexeme apropiate ca sens din aceeași limbă sau din limbi diferite: *yabanı yortuları - canavar yortuları* („sărbătorile lupilor” (*yaban* – „sălbatic, de stepă”, – *canavar* „animal de pradă” – diferite cuvinte din persană [parsî] desemnează în limba găgăuză una și aceeași noțiune: lup); *Kırk ayoz - Kırk meçik* „ziua celor patruzeci de sfinți” (*ayoz* și *meçik* („sfânt”) sunt împrumutate din limbile greacă și arabă prin filiera turcă – *meçit* („slăvit” – determinativ pentru Dumnezeu – TPC, 1977, 610). O verigă a șirului sinonimic o constituie împrumuturile din limba română: *Kolada - Krêçun; Koladaya karşı - Krêçuna karşı - Kolada ajunu* („Ajunul Crăciunului”), *Sarmısak - Usturoy* („ajunul Sf. Andrei”).

Șirurile sinonimice ale termenilor găgăuzi sunt mai complexe decât cele bulgare (Садовяну, 1999-2000, 39-71). Situația se explică prin structura sistemului terminologic găgăuz, în componența căruia se regăsesc atât termeni proprii găgăuzi, cât și termeni-împrumuturi sau calchieri din alte limbi. Un exemplu elocvent este numele praznicului Sf. Gheorghe: *Hederlez (Ederlez) - Ay Örgi - Örgi - Sveti Görgi - Hayvannarın Paskelläsi*.

În sistemul terminologic găgăuz, cazurile de antonimie sunt singulare. Contrapunerea cetei de colindători adulți unui grup de colindători-copii este reflectată prin antonimele: *Büük kolada - Küçük kolada* („Kolada mare – Kolada mică”, *kolada* în sens de „ceată”). Prin antonime sunt rediate praznicul Adormirii Maicii Domnului și cel al Nașterii Maicii Domnului: *Büük Panya (Panaya) - Küçük Panya (Panaya)* („Sf. Maria Mare – Sf. Maria Mică”, cf. bulg. *Голяма Богородица* [Goleama Bogorodița] – *Малка Богородица* [Malka Bogorodița]).

Izvoarele constituirii lexicului calendaristic găgăuz

Pentru numele realităților rituale găgăuzii utilizează atât propriul lexic, cât și lexeme împrumutate. Împrumuturile și calchierile alcătuiesc mai mult de jumătate dintre

termenii rituali.

Cele mai multe împrumuturi se fac din limba bulgară, ceea ce e și firesc. În Balcani, ritualurile calendarisrice bulgare au fost asimilate de găgăuzi, iar unitățile lexicale care desemnează aceste realități au fost asimilate de limba găgăuză. Au fost împrumutate atât denumiri populare, cât și bisericești, care au ajuns în limba găgăuză cel mai probabil din limba greacă prin filiera limbii slavone bisericești. Sunt de origine bulgară denumirile sărbătorilor populare: *Kolada*, *Surva*, *Rusali*, *Dragayka*, *Pipiruda*, *Germançu* și derivatele acestora, denumirea pâinilor și atributelor rituale, numele participanților la ritual (*kolaç*, *pita*, *kitka*, *fenet* 'cunună', *stannik*, *țar*, *dever* ș.a.). Din limba bulgară sunt împrumutate și denumirile praznicelor sfinților ortodocși: *Sveti Dimitri*, *Sveti Andrey*, *Sveti Varvara* (atragem atenția asupra faptului că în limba găgăuză nu există categoria genului, găgăuzii utilizează modelul de formare a termenului, iar la numele de femeie Varvara adaugă determinativul/adjectivul *sveti* la genul masculin). Tot de origine bulgară sunt și termenii eclesiastici precum *Blagușteni* (*Blaguștenie*), *Spas*, *Troyța*, *Pobrajna*, *Stratenie*:

– bulg. *Благовещение* provine de la cuv. din slava veche *БЛАГОВЕЩЕНИЕ*, БЕР, 1971, 52 (de la grec. εὐαγγελισμός.)

– bulg. *Спас* (Înălțarea Domnului) vine de la cuv. din lb. slavă veche *Сѣпасѣ* (gr. σωτήρ). Фасмер, 1987, 732.

– bulg. *Троица* – calchiere grecească prin filiera lb. slave vechi. *Троица*. БТР [Dicționar explicativ al limbii bulgare], 1976, 972.

– Sărbătoarea Schimbarea la Față (*Преображение*) – bulg. *Преображение*, *Преображене* (БТР, 1976, 731), sl. veche. *Пѣвѣраженіе* furnizează limbii găgăuze varianta fonetică *Pobrajna* (în dialectul sudic al limbii găgăuze s-a consolidat o formă împrumutată din limba greacă – *Sotira*).

– Numele praznicului Stretenie/Întâmpinarea Domnului (rus.Сретения, sl. veche. *Сѣрѣтєніє*, *Сѣрѣтєніє* – calchiera greacă – Фасмер, 1987, 740) este cunoscut în dialectele găgăuze în varianta *Strateniya*.

Calchierile din limba bulgară alcătuiesc stratul fundamental al terminologiei calendaristice găgăuze. Toate denumirile de sărbători dedicate sfinților ortodocși sunt desemnate în limba bulgară printr-un lexem complex, compus din antroponim și substantivul *den* [den – bulg.zi]. În limba găgăuză aceste lexeme complexe au fost calchiate prin îmbinări de cuvinte de tip izafetic: *Andrey günü*, *Varvara günü*, *Nikola günü* ș.a. Ca și în limba bulgară, termenii sunt folosiți în varianta prescurtată: *Andrey*, *Varvara*, *Nikola*. Modelul nominalizat găgăuz este foarte apropiat de cel bulgar. Cei mai mulți termeni sunt calchiați din bulgară (*sarmisak beklemä* – *вардя (пазя) чесан* ,a păzi usturoiul', *örülü kolaç* - *плетен кравай* ,colac împletit'), sau sunt alcătuite conform modelului bulgar (*Sarmisak gecesi* ,noaptea usturoiului', *Kadın gecesi* ,noaptea Kadânului', *Domuzların günü* ,ziua porcelor', *Kolada evi* ,casa în care colindătorii învață colindele' (cf. modelul bulg. *коладна връба*).

Crononimele compuse din fragmente temporale (noapte, zi, săptămână) și determi-

nativele lor sunt, de asemenea, calchieri din bulgară: *Prost gecesi* – *Пруштална вечер* [Pruştalna veciar] ,seara iertării' (*gece* – ,noapte'); *Süüt cumertesi* – *Връбна събота* ,Sâmbăta Salciilor [Sâmbăta Floriilor]'; *Büük perşembä* – *Велики четвъртък* ,Joia Mare' – *Ak perşembä* ,Joia albă/curată'; se calchiază semnificația zilei; *Büük cıtaa* – *Велик'уу петок* ,Vinerea Mare'; *Piinir aftası* – *Сирната неделя* ,Săptămâna Brânzei/Albă' (*piinir* – cașcaval, brânză); *Rusali aftası* – *русарската неделя* – "Săptămâna Rusaliilor"; *Kara çarşamba* – *Черна сряда* – ,Miercurea Neagră/Miercurea dinaintea Sf.Treimi'. După același model au fost compuși și termenii: *Kolada aftası* ,săptămâna colindelor', *Hayvannarın günü* ,ziua vitelor cornute mari (02.01/15.01)', *Tauk günü* ,ziua găinilor', *Maslenița aftası* ,săptămâna de Lăsatul-secului', *Süüt Pazartı* – ,Duminica Floriilor', *Paskellä aftası* – ,săptămâna Paștelui', *Paskellä cumertesi* – ,sâmbăta Paștelui', *Rusali çarşambası* – ,miercurea de Rusalii/miercurea Rusaliilor'

Sunt răspândite pe larg și contrapunerile *gün-gece* ,zi-noapte', formate după modele existente: *Kolada günü* – *Kolada gecesi*, *Oruç günü* – *Oruç gecesi* ,ultima duminică înaintea Postului Mare – noaptea dinaintea Postului Mare'.

Denumirile ajunului zilelor de sărbătoare în limba găgăuză sunt calchieri bulgare și parțial împrumuturi din limba română: *Andreya karşı* – *Срецу Андреевден*, *İgnajdene karşı* – *Срецу Игнажден* ș.a.; *Koladaya karşı*, *Kolada ajunu* (rom. *ajun*) – *Срецу Колада*; *Eni Yıla karşı*, *Eni Yıl ajunu* – *Срецу Нова година*; *Ay Yordan ajunu*, *Ajun ayazması* – *Срецу Йордановден*. În alte combinații terminologice din limba găgăuză lexemul *ajun* nu se întrebuințează, cu excepția cazurilor când se folosește independent, cu sensul de perioadă care precede un eveniment, în cazul nostru, Crăciunul (Vulc.) În opinia noastră, termenul Krêçún (Kraçún), este împrumutat de găgăuzi de la moldoveni. E posibil ca acest termen să le fi fost cunoscut găgăuzilor încă din timpul aflării în Balcani, dar o răspândire pe scară largă acesta a dobândit-o aici, în Basarabia. În conformitate cu relatările informatorilor Crăciunul este, în primul rând, sărbătoarea Nașterii Domnului și clipa, momentul când timpul se reînnoiește – *günner yenileniy* 'zilele se înnoiesc'.

Termenul Крачún (Kraciun) este cunoscut și în Bulgaria, fiind răspândit mai ales în Bulgaria de Vest (Plevensko, Lomsko) și semnifică ajunul Crăciunului (Етнография на България, 1985, 99; БЕР, 1979, 726-727), în timp ce la români și moldoveni acesta semnifică sărbătoarea propriu-zisă a Crăciunului (Салманович, 1973, 288; Кабакова, 1989, 5; DEI, 1999; DRR, 1980, 342).

În lucrările de lingvistică s-au scris suficient de multe materiale despre lexemul Crăciun. Noi vom analiza acest termen sub aspectul etnolingvistic și în planul interferenței diferitor culturi și limbi.

În limbile slave termenul кречún are mai multe sensuri și o varietate de forme. Astfel, în bulg. крачún, крачúнец semnifică 'ziua de Crăciun'; de asemenea și 8 iunie—ziua Sf. Teodor' (Младенов, 1941, 256), 'sărbătoare populară a solstițiului de iarnă sau de vară: în unele localități se sărbătorește pe 8-21 iunie, în altele, e Ajunul Crăciunului' (БЕР, 1979, 726); slovacă kračún 'Crăciun'; bielar. корочún 'moarte subită la o vârstă fragedă; convulsii; spirit rău, care periclitează viața' (Фасмер, 1986, 336); ucr. dial.

керечун, кречун 'Crăciun', 'pâine rituală coaptă pe 24.XII' (după БЕР, 1979; 726); sl.veche. Корочунъ, Корочюнъ 'postul dinaintea Crăciunului' (Срезневский, 1893, 1291); rus. карачун 'solstițiu, ziua de 12 decembrie, Ziua Sf. Spiridon' (Даль, 1979, 91); dial. káracun 'ritual ecleziastic, colind', карачун 'postul dinaintea Crăciunului', 'moarte subită, inopinată', 'spirit malefic, drac, demon', 'copil care merge de-a bușilea' (Трубачев, 1984, 57).

În limba română, în afară de sensul de bază – Sărbătoarea Nașterii Domnului (Салманович, 1973, 288; Кабакова, 1989, 5; DULR, 208], sunt cunoscute și alte semnificații ale cuvântului: 'imagine sfântă (icoană) ilustrând nașterea lui Hristos'; 'imaginea mitică a unui moș blând care întruchiează sărbătorile Crăciunului' (DELR, 250-251); 'măciucă', 'nuia' (DULR, 208).

Printre lingviști nu există un consens cu privire la etimologia lexemului crăciun. Unii văd în acest cuvânt o calchiere din lat. *adventus* (Veslovski, cf. și Preobrajenski). Alții consideră mai plauzibilă proveniența slavă a cuvântului românesc Crăciun. O. Trubețkoy, autorul Dicționarului etimologic al limbilor slave, exclude originea română a lexemului (în pofida celor afirmate de Berneker și Vondrak), indiferent de faptul dacă vocabula rom. Crăciun provine de la lat. *calatiōnem* 'adresare a preotului către popor, în prima zi a fiecărei luni, pentru a-i informa despre sărbătorile care vor avea loc în acest răstimp' (БЕР, 1979, 726; Младенов, 1941, 256), sau din lat. *creatiōnem* 'creație, naștere' (Jagič, Densușianu). În opinia cercetătorilor Jakobson, Vasmer și Trubețkoy este vorba despre un cuvânt slav, având legătură cu verbul *кpacа* (bulg.), *кpacати* (srb.) – 'a păși', adică 'cel care pășește, zi de tranziție; ziua solstițiului' (Фасмер, 1986, 336; Трубачев, 1984, 56-58). O. N. Trubaciov susținea că semnificațiile asociate cu Nașterea Domnului sunt secundare. Acesta scria: „Având mai multe straturi semantice, lexemul **korčunъ* a intrat în sfera religiei doar prin stratul său superior al semnificației și utilizării, și doar o parte a semnificației (despre solstițiul de iarnă) a fost reasimilată de creștinism. De aici reiese importanța secundară a semnificațiilor asociate cu Crăciunul (inclusiv, a unor sensuri secundare concrete, cum ar fi 'bușteanul de Crăciun, o bucată de lemn pusă pe foc în ajunul Crăciunului'...)” (Трубачев, 1984, 57).

Etimologia și polisemia lexemului Crăciun în limbile slave și în limba română sunt extrem de curioase în interpretarea termenului Krêčun/Kračun/Kırım din ritualurile găgăuze. Analiza noastră etnolingvistică confirmă punctele de vedere ale lingviștilor R. Jakobson, M. Vasmer și O. Trubaciov despre semnificația fundamentală originară a termenului Crăciun, derivat din verbul **korčiti* 'a păși' (bulg. *кpáчa*, srb. *кpáчати*, ceh. *kráčetí*, pol. *kroczyć*), adică 'cel care pășește, zi de tranziție; ziua solstițiului' (Фасмер, 1986, 336; Трубачев, 1984, 56-58). Sensul verbului **korčiti*/кpacа 'a păși/a merge', derivat de la **korkъ* (bulg. *кpак* 'picior') din lb. ind.-eur. *(s)ker 'a încovoia, a curba' (Трубачев, 1984, 56) consună puternic cu lexemul găgăuz *kırım* 'frângere, fractură' (GRRS, 2002, 386). Să observăm că găgăuzii din Bulgaria numesc sărbătoarea Nașterii Domnului Kırım (Сорочяну, 2002, 73; Квилинкова, 2005, 30), adică pragul/hotarul (ziua solstițiului de iarnă) care separă anul solar în două părți. Și acțiunea rituală a acestei

zile, sacrificarea porcului de Crăciun, este reflectată în chiar numirea sa – Domuz kırım (lit. ‘hotarul porcului’) (Сорочану, 2002, 73; Квилинкова, 2005, 33). Se știe că porcul, carnea de porc în genere (purcelul de Crăciun, piftia din cap de porc, sarmalele cu carne de porc, slănina ca dar pentru colindători etc.) sunt bucate rituale nelipsite de la masa de sărbătoare. Porcul sau, mai bine-zis, bucatele preparate din carne de porc reprezintă mâncarea de sacrificiiu din prima zi de An Nou. Conform calendarului bulgarilor turci, lunile purtau nume de animale, anul începea cu ziua solstițiului de iarnă, iar prima lună era cea a porcului, de aceea de sărbătoarea Kırım (corespondentă a Nașterii Domnului) se sacrificau porci (Велчев, 1999, 224). Denumirea populară a lunii decembrie conține, de asemenea, lexemul kırım – kırım ayı (lit. ‘lună de hotar’).

Din limba bulgară sunt calchiate îmbinările terminologice având vocabula ‘sărbătoare’ ca lexem de bază: *Tauk yortuları* – Пулеуки празник ‘sărbătoarea găinilor’ (20.12/02.01); *Rusali yortuları* – Русалимски празници – ‘sărbătorile de Rusalii’; *Yaban yortuları*, *canavar yortuları* – Вълците празници – ‘sărbătorile lupilor’.

După modelul *Колажни пости* – *Kolada orucu*, ‘postul Crăciunului’ s-au format și denumirile altor posturi: *Paskella orucu* ‘postul Paștelui’, *Panaya orucu* ‘postul Sf. Maria’, *Pitrou orucu* ‘postul Sf. Petru’ ș.a. Lexemul *oruç* (de origine persană) a fost împrumutat și de găgăuzi, și de turci. Deocamdată este dificil de stabilit cum s-a făcut acest împrumut, prin ce filieră sau în ce mod.

Există forme nominative curioase pentru desemnarea Zilei Moașei. Termenul împrumutat *Babinden* se folosește deopotrivă cu forma sa calchiată – *Babu günü*, mai rar se întâlnește forma elipsată *Babin*, cea mai răspândită combinație fiind cea compusă din determinativul bulgar *babin* și lexemul găgăuz ‘zi’: *Babin günü*.

Modelul nominal cu destinatar — cui îi este dedicată sărbătoarea — și lexemul ‘zi’ este cel mai popular pentru desemnarea unui crononim. Uneori sunt atestate și forme tautologice ca, de exemplu, denumirea sărbătorii Sf. Ignat: *Ignajden günü*.

Tot din limba bulgară au fost calchiate și denumirile principalelor acțiuni rituale: *kolaç okutaa* – опчитам (удричам) кравая – ‘a rosti o rugăciune după primirea colacului de Crăciun’; *trimur tutmaa* – държът тримур ‘a ține post negru de trei zile’; *gezmää Kolada* – ходя на Колада – ‘a colinda’; *Surva gezmää* – ходя на сорваки – ‘colindatul de Anul Nou’; *Lazari gezmää* – ходя на Лазар – ‘a umbla cu colindul de Sf. Lazăr/ a umbla cu Lazăra’.

În conformitate cu modelul bulgar existent s-au format și termenii găgăuzi: *ooruç tutmaa* – ‘a ține post’ (cf. bulg. държът тримур: *tutmaa* ‘a ținea’); *maslenițayi yarmaa* – ‘a sărbători Maslenița/Lăsatul-secului’ (cf. bulg. правя Сурваки ‘a sărbători Anul Nou’, *yarmaa* și bulg. правя ‘a face’); *uultuynan gezmää* – ‘colindatul cu un instrument (*uultu* - ‘vuiet’), care amintește mugetul taurului’ (cf. bulg. ходя с хлопки); *pupalilaysa gezmää* – ‘colindul copiilor’ (*пупалилайса* – varianta găgăuză a începutului colindului bulgar ‘Похвалила се...[Pohvalila se]’); *rakiynan gezmää* – ‘colind sau vizită rituală cu rachiu a rudelor de Anul Nou’; *Kadin gezmää* – ‘colindul mascaților în ajunul Sf. Nicolae’. Unele combinații includ și împrumuturi din limba română: *plu-*

gumoși gezmăă – Plugușorul (rom. *plug- plugumoși* – începutul colindei); *stăvaynan gezmăă* – colindatul de Crăciun cu Steaua (rom. *steaua*, bulg. *ходя съе звезда*); *kapra gezmăă* – colindatul de Anul Nou cu Capra’.

Uneori pentru desemnarea unui crononim se calchiază semnificația termenului bulgar, astfel a apărut în limba găgăuză denumirea Zilei bivoulului (02.01/15.01), sărbătoare indicată în limba bulgară prin lexemul *Риначовден* [Rinaciovden] (de la verbul *рина* [rina] ‘a curăța, a scoate cu lopata (bălegar, zăpadă etc.)’ – БРС, 1975, 585). În limba găgăuză termenul a fost tradus *ad-litteram*: a curăța staulul, grajdurile – *dam kūrümăă*.

După modelele existente, atunci când termenul reprezintă o îmbinare de cuvinte care reflectă o acțiune rituală, se formează denumirile următoarelor acțiuni rituale: *yımırta sallamaa*, *yımırta hamlamaa* (lit. ‘a legăna ouăle’, ‘a înhăța ouăle cu gura’ – ritualuri oficiate de Lăsatul-secului); *rusalilări getirmăă*, *götürməă* (lit. ‘a aduce, a petrece Rusaliile’ – ritualurile de ‘aducere’ și ‘petrecere’ a Rusaliilor în timpul sărbătorilor de Rusalii).

Similar cu bulg. *коледни песни, коледни кравай, еньовски китки* ‘buchet’ se compun și termenii găgăuzi: *kolada türküler* – ‘colinde’; *suvrak türküsü* – ‘cântecul membrilor ritualului „surva”’; *kolada kolaci* – ‘pâinea ornamentată/colacul de Crăciun’; *plugumoși kolaci* – ‘colac oferit colindătorilor veniți cu Plugușorul’; *kolada çiçää* – ‘floare de hârtie [făcută de Crăciun de către fete] – atribut al costumumației colindătorilor’, *troyta çiçää*, *troyta otu* – ‘verdeața de Sf. Treime’; *kolada molitvası* – ‘rugăciune spusă de colindători la primirea colacului de Crăciun’.

Găgăuzii care locuiau de-a lungul coastei Mării Negre, așa-zișii găgăuzi *haslı* (‘adevărați’), erau influențați de Biserica greacă. Astfel putem explica larga răspândire în rândul acestora a numelor de praznice ale sfinților ortodocși, care au în componența lor lexemul grec *ἅγ* ‘sfânt’: *Ay Andrey*, *Ay Varvara*, *Ay Örgi*, *Ay Dimitri* ș.a. Termenii respectivi sunt, de fapt, variante sinonimice ale împrumuturilor și calchierilor bulgare: *Ay Ahdrey* – *Sveti Andrey* – *Andrey günü*. Ei pot face parte din componența unor îmbinări terminologice complexe: *Ay Nikola günü* – ‘ziua Sf. Nicolae’; *Ay Nikolaya karşı* – ‘ajunul Sf. Nicolae’, format în limba găgăuză pe baza calchierilor din limbile greacă și bulgară. După modelul *Ay Yordan*, *Ay Ivan* se formează și numele următoarei sărbători conform calendarului – Ziua Moașei: *Ay Babin*. Combinarea cuv. grec ‘sfânt’ și a adjectivului posesiv din bulgară *бабин* [babin] face ca această sărbătoare și termenul care o desemnează să-și ocupe locul alături de alte sărbători populare și religioase ale anului.

Tot de origine greacă este și substantivul *ayoz* (‘sfânt’ – ΓΠC [Dicționar Grec-Rus], 1975, 9). În sistemul terminologic calendaristic substantivul respectiv intră în componența sintagmei terminologice *kirk ayo*z (lit. ‘patruzeci de sfinți’), care desemnează praznicul Sfinții Patruzeci de Mucenici. O variantă-duplicat a numelui acestei sărbători este sintagma *kirk meçik*, unde ‘sfânt’ este redat printr-un lexem din limba arabă, ajuns în limba găgăuză prin intermediul lex. turc *meçit* ‘slăvit’ – determinativ pt. Dumnezeu (TPC, 1977, 610).

Uneori, denumirile creștine ale sărbătorilor sunt redefinite cu ajutorul etimologiei

populare: are loc un proces de adaptare a cronomimelor bisericești și apropierea lor de denumirile populare (despre analiza etimologiei populare, vezi Tostoi, Tolstaia, 1988). Astfel, de Sfinții Patruzeci de Mucenici se obișnuia să se muște de patruzeci de ori dintr-o pâine, să se bea patruzeci de pahare cu vin, să se dea cu săpăliga de pământ de patruzeci de ori, să se dea de pomană patruzeci de colaci, iar în satul Congaz trebuia să se mai dea de pomană și patruzeci de linguri, lucru care a contribuit la fixarea numelui acestei sărbători – *kırk kaşık* (lit. ‘patruzeci de linguri’), care a devenit sinonimul semnificațiilor bisericești de bază ale zilei.

Din greaca bisericească a venit la găgăuzii de sud și numele praznicului Schimbarea la Față – *Sotira*, *Ay Sotira*, ‘salvator’, ‘izbăvitor’ – ДГРС, 1958, 1597).

Atât în dialectul sudic, cât și în cele centrale, Maica Domnului este numită printr-un lexem din limba greacă – *Panaya* (Vulc.), *Paniya* (Cong.) – din gr. Παναγία – ‘preasfânta’/epitet al Născătoarei de Dumnezeu/. Numele praznicelor Adormirii Maicii Domnului [zisă în popor Sfânta Maria Mare] și Nașterii Maicii Domnului [în popor, Sfânta Maria Mică] sunt calchieri din limba bulgară: *Büük Panaya* – *Küçük Panaya* / *Голяма Богородица* [Goleama Bogorodița] – *Малка Богородица* [Malka Bogorodița].

Prin filiera limbii grecești bisericești vine în limba găgăuză denumirea în limba ebraică veche a Paștelui (ebr. Pesah, gr. Πάσχα).

Sunt foarte puține împrumuturile din limba turcă. Printre acestea se numără numele începutului verii – *hidrellez*, *Hızırlyaz* (unde *Hızır* este numele musulman al Sf. Prooroc Ilie, iar *ilzaz* – primăvară, în găgăuză – *Hederlez/Ederlez*) și începutul iernii – *Kasım* (,desparte’, vara de iarnă). Încă de pe timpul turcilor otomani aceste sărbători s-au sincretizat cu praznicele creștine ale Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru (Гордлевский, 1968, 89). Ajunsă în limba găgăuză prin filiera limbii turce, vocabula arabă *meçik* se întâlnește doar în sintagma terminologică *Kırk meçik* – ‘patruzeci de sfinți’ și în derivatele acesteia.

După ce s-au mutat în Basarabia, găgăuzii au intrat în contact strâns cu populația băștinașă, moldovenii, și au preluat de la aceștia un șir de obiceiuri și ritualuri, mai ales, cele care se practicau în cadrul sărbătorilor de iarnă. Împreună cu obiceiurile și tradițiile, a fost împrumutat și vocabularul ritualic. Nu este vorba de un vocabular numeros, dar unul care s-a consolidat, este activ, în ciuda faptului că mulți termeni au corespondenți în limba găgăuză. De rând cu ritualul ‘păstrarea/privegherea usturoiului’ a fost împrumutat și lexemul *usturoi*, de origine română, usturoiul fiind atributul esențial al ritualului.

La găgăuzi, denumirea de bază a Crăciunului este redată prin lexemul *Kolada*, dar în unele localități, în speță, în s. Tomai și în Ceadîr-Lunga, se utilizează termenul *Krêçun* (Crăciun). În Vulcănești, lexemul respectiv se folosește doar în expresia: *Büün ajun, yarna - Krêçun* (‘Azi e Ajunul, mâine e Crăciunul!’). Ajunul Crăciunului este denotat prin lexemul *ajun* (Vulc.). *Ajun* și *Krêçun* sunt componente ale diverselor îmbinări de cuvinte, caracteristice pentru unele dialecte și absolut necunoscute altora. Astfel, *Kolada ajunu* – ‘Ajunul Crăciunului’ se folosește în Congaz, iar în Ceadîr-Lunga aceleași zile i se spune *Krêçuna karşı*, expresie formată după un model mult mai solicitat – *Koladaya karşı* (*Kolada karşı*) – cf. bulg. *Срещя Колада* [Sreștu Kolada] (‘înainte de Crăciun’). În

Congaz, ajunul a trei sărbători de iarnă – Crăciunul, Anul Nou și Sf. Iordan – este redat prin lexemul românesc *ajun*: *Kolada ajunu*, *Eni yıl ajunu*, *Ay Yordan ajunu*. Același lexem este prezent și în denumirea ajunului Bobotezei – *ajun ayazması* (lit. ‘ajunul apei sfințite (*ayazma*), evidențiind astfel acțiunea ritualică de bază a acestei zile).

Lexeme românești desemnând colindele rituale de iarnă sunt incluse în sintagme terminologice găgăuze: *stáva gezmäă* (lit. ‘a umbla cu Steaua’), *plugumoși gezmäă* (‘umblatul/colindatul cu Plugușorul’, *plugumoși* – începutul unui colind românesc), *kapra gezmäă* (‘a umbla cu Capra’).

Doi termeni din limba română sunt asociați cu ritualurile de pomenire: *pomana* și *Moși/Moșa*. Lexemul din sl. veche *poměnŭ* ‘memorie’ a ajuns la găgăuzi prin filiera română cu sensul de ‘pomană’, ‘colac care se dă de pomană de sufletul cuiva’, ‘pomeni după înmormântare și slujba de pomenire’. Pomenirea morților în sâmbăta de Sf. Treime se face pentru toți strămoșii și poartă la găgăuzi o formă adaptată – *Moși/Moșa*, la basarabeni [dar mai ales la românii din țară], *Moșii*, *Moșii de Rusalii* (Кабакова, 1989, 306).

În plus, față de similitudinile bulgare și românești, definite prin practici rituale comune, pot fi evidențiate și unele izoglose bulgaro-române. Așadar, vom atribui acestei izoglose desemnarea zilei de luni din Săptămâna Sf. Toma/Săptămâna Tomii: *Малък Великден*/Paștele Mic, la găgăuzi *Küçük Paskellä* (‘Paștele Mic’). Denumirea sinonimă a acestei zile la găgăuzi *Ölülärin Paskelläsi* (lit. ‘Paștele Morților’) coincide cu numele bulgăresc al sărbătorii – *Мъртв'уу Великден* – cf. și la românii din Ungaria și Banat – ‘Paștele Morților’ (Кабакова, 1989, 75).

Izoglosei bulgaro-găgăuze îi sunt atribuite denotațiile pomenirii morților, la diverse date calendaristice, căroră în calendarul popular bulgar le sunt consacrați termenii *zadușnița*, *dușnița*, *oduși*, iar în cel găgăuz – *dușnița*; pomenirea strictă a strămoșilor, cu valoare de crononim, și nicidecum a tuturor celor decedați, fiind preluată de la arealul moldo- [româno]-găgăuz: *Sâmbăta Moșilor - Moșii (Moșa)* – ‘Pomenirea morților de Sf. Treime – (rus. ‘Троицкая задушница/Троицкие деда [Troïțkaia zadușnița/Troițkie dedî]’ (Кабакова, 1989, 38).

Denotația praznicului Înălțarea Domnului – Спас, Испас [Spas, Ispas] – poate fi atribuită atât izoglosei bulgare, cât și celei românești. În limba găgăuză, *Spas* poate fi o formă trunchiată a sintagmei bulgare *Свету Спас*, iar *Ispas* (care nu se întâlnește în dialectele bulgare), este un împrumut din limba română – *Ispas*, lexem care se trage din slava veche: *СЪПАСЪ* (εωτηρος). ‘Găgăuzii bulgari’ utilizează mai des termenul *Spas*, în timp ce găgăuzii care vorbesc în dialectul sudic și care locuiesc în imediata vecinătate cu moldovenii folosesc frecvent termenul *Ispas*.

Dicționar etnolingvistic de termeni găăuzi

Ajun. Ajunul Crăciunului (24.12/06.01). Vulc., Chirs. = *Kolada ajunu* - Cong. = *Koladaya karşı* (*Kolada karşı* - Caz., Cotl., Baur.) - Vulc., Cong. = *Krêcuna karşı* - C.-L.

Ajun ayazması. *Idem* **Büük ayazma-1.** Cong.

Ak Perşembä. Joia Mare (joia de dinaintea Paștelui). Vulc., Cotl., Cișm., C.-L., Tom., Baur. = *Büük perşembä* - Cong.

Andrey. *Idem* **Ay Andrey.** Vulc., Cong., Cișm. // *Andreyä karşı* - Baur., Vulc., Tom., Beșgh.

Andreyä karşı. Ajunul Sf. Andrei. Vulc., Tom., Baur., Beșgh. = *Sarmisak gecesi* - Cișm. = *Sarmisak* - Vulc. = *Usturoy* - Vulc.

Andrey günü. *Idem* **Ay Andrey.** Baur., J., Beșgh., Chirs.

Arhangel. *Idem* **Arhangel Mihayıl.** Cotl.

Arhangel Mihayıl. Sf. Arh. Mihail (08.11/21.11). Vulc., Cong., C.-L., Cișm., = *Arhangel* - Cotl. = *Sveti Arhangel* - Tom.

Ay Andrey. Sf. Andrei (30.11/13.12). Vulc., Cong., Cișm., = *Andrey* - Vulc., Cong., Cișm. = *Andrey günü* - Baur., J., Beșgh., Chirs.

Ayazma. Aghiasmă/Apă sfințită. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., C.-L., Baur.

Ay Babin. *Idem* **Babin.** Cong., Vulc.

Ay Dimitri. *Idem* **Kasım.** Vulc., Cișm., Cotl.

Ay İliya. Sf. Ilie (20.07/02.08). Vulc., Cong., Cișm., Cotl. = *Sveti İliya* - C.-L.

Ay İvan. Sf. Ion (07.01/20.01). Cong., Cotl., Tom. (*Ay Yuvan* - Vulc.) = *Sveti İvan* - 1. Cong. = *İvan günü* - Cong., Tom., C.-L., Baur. = *Bah günü* - Caz.

Ay Nikola. Sf. Nicolae (06.12/19.12). Vulc., Cong., Cișm. = *Nikola* - Cong., Tom. = *Nikola günü* - Cong. = *Ay Nikola günü* - Vulc. = *Sveti Nikulay* - C.-L., Baur. = *Nikulay günü* - C.-L., Baur., Cong., Chirs. = *Sveti Nikulay günü* - Baur. // *Ay Nikolaya karşı* - Vulc.

Ay Nikola günü. *Idem* **Ay Nikola.** Vulc.

Ay Nikolaya karşı. Ajunul Sf. Nicolae. Vulc. = *Sveti Nikulay gününä karşı* - Baur. = *Kadın gecesi* - Vulc.

Ay Örgi. *Idem* **Hederlez.** Vulc., Cotl.

Ay Petro. Sf. Apostol Petru [Sf. Apostoli Petru și Pavel] (29.06/12.07). Baur., Cișm. = *Petrou, Petro(u) günü* - Baur., Cișm., Cong., Cotl. = *Pitro(u)* - Vulc., Cotl. = *Pitro(u) günü* Cișm. = *Petro hem Pavel yortusu* - Tom., C.-L.

Ay Simon. Sf. Simeon (03.02/16.02). Cotl. = *Simon günü* - Caz., Tom., C.-L., J. = *Simion* - Vulc., Cong. = *Simion günü* - Vulc.

Ay Sotira. *Idem* **Sotira.** (Schimbarea la față). Vulc., Cotl., Cișm., Baur.

Ay Tanas. Sf. Atanasie (01.05/14.05). Vulc., Cotl. = *Tanas günü* - Tom. = *Pipiruda* - Vulc., Cotl., Tom.

Ay Todur. Sf. Todor. Sâmbăta din Săptămâna Sf. Todor [La bulgari, prima săptămână din Postul Mare - Săptămâna Neagră. Sâmbetei din Săptămâna Sf. Todor i se mai spune și Paștele Cailor.] Vulc., Cong., Cotl., Cișm., J., Tom. = *Ay Todur cumertesi, Ay Todur*

günü - Vulc. = *Todur günü* - Cong.

Ay Todur cumertesi. *Idem* **Ay Todur.** Vulc.

Ay Todur günü. *Idem* **Ay Todur.** Vulc.

Ay Trifun. Sf. Trifon (01.02/14.02). Vulc., Cotl. = *Trifun* - Vulc. = *Trifun günü* - Cong., C.-L., Caz, Cișm., J., Tom.

Ay Varvara. Sf. Varvara (04.12/17.12). Vulc., Cong. = *Ay Varvara günü* - Vulc., Cong. = *Varvara* - Cong., Beșgh. = *Varvara günü* - Caz., C.-L., Tom., Baur., Chirs., Cotl. = *Sveti Varvara* - Vulc., Cotl.

Ay Varvara günü. *Idem* **Ay Varvara.** Vulc., Cong.

Ay Vasil. Anul-Nou, Sf. Vasile (01.01/14.01). Vulc., Beșgh. = *Ay Vasil günü* - Vulc. = *Vasil günü* - Chirs. = *Surva* - Cong. = *Eni yıl* - Vulc., Cong., Caz., C.-L., J., Tom., Cotl. // *Ay Vasile karşı* - Vulc.

Ay Vasile karşı. Ajunul Sf. Vasile. Vulc.

Ay Vasil günü. *Idem* **Ay Vasil.** Vulc.

Ay Yani. Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul (29.08/11.09). Cotl., C.-L. = *Sveti Ivan* - 2. Tom., Baur., C.-L..

Ay Yordan. Sf. Iordan [Botezul Domnului/Boboteaza] (06.01/19.01). Vulc., Cong., Caz., Cotl., Tom. = *Yordan günü* - Cong., C.-L., Tom., Caz. = *Ay Yordan günü* - Vulc., Cong. // *Ay Yordan ajunu*. - Cong.

Ay Yordan ajunu. Ajunul Bobotezei (05.01/18.01). Cong. = *Büük ayazma* - 2. Caz., Cotl., Tom., C.-L., Chirs.

Ay Yordan günü. *Idem* **Ay Yordan.** Vulc., Cong.

Ay Yuvan. *Idem* **Ay İvan.** Vulc.

Ayvannarın günü. *Idem* **Hayvannarın günü.** Vulc.

Baba Marta. 1 Martie. Cong. = *Babu Marta* - C.-L., Tom., Beșgh. = *Babu Evdokiya* - C.-L.

Babin. Ziua Moașei (08.01/21.01). Вулк. = *Babin günü* - Vulc., Cotl. = *Babu günü* - Cong., Caz., Beșgh., C.-L., Tom. = *Ay Babin* - Cong., Vulc.

Babin günü. *Idem* **Babin.** Vulc., Cotl.

Babu Evdokiya. *Idem* **Baba Marta.** C.-L.

Babu günü. *Idem* **Babin.** Cong., Caz., C.-L., Beșgh., Tom., Chirs.

Babu Marta. *Idem* **Baba Marta.** Tom., Beșgh., C.-L.

Balık kurbanı. Feluri de bucate rutuale din pește, ofrandă adusă sfântului. De Sf. Nicolae, se preparau bucate din pește: pește în aspic (răcitură, piftie) (*balık paçası*) și pește în sos cu terci (bulgur) de grâu (*balık bulgurnan*). Vulc.

Ballı çörek. *Idem* **Ballı pita.** Vulc., Cișm.

Ballı pita. Lipie rituală unsă cu miere, care se împărțea copiilor de Sf. Varvara ca să fie sănătoși și să nu se îmbolnăvească de pojar (rugeolă) și vărsat-de-vânt (variolă). Cong., Baur., Cotl., C.-L., Tom., Caz., Chirs. = *Ballı çörek* - Vulc., Cișm.

Blagușteni. Buna-Vestire (25.03/07.04). Vulc., Cotl., Cong., C.-L. = *Blagușten* - Cișm. = *Blagușteniye* - Tom.

Blagușteniye. *Idem Blagușteni.* Cișm., Tom.

Boa. *Idem Bua.* C.-L.

Boșça. Bocceluță făcută dintr-un basma în care copiii-*survakari* (colindători) și, de asemenea, *lazarki* (colindătoarele de Sf. Lazăr) puneau darurile primite de la gospodari. Cong., Baur., Tom., Caz.

Bua. Instrument muzical ceremonial care imită mugetul taurului, atribut esențial al ritualului *plugumoși*. [La români, buhai] Cong. = *Boa* - C.-L. = *Buva* - Baur. = *Uultu* - Vulc. = *Uuludak* - Caz.

Buva. *Idem Bua.* Baur.

Büük afta. 1. Prima săptămână de după Lăsatul-secului/Săptămâna Mare [Prima și ultima săptămână ale Postului Mare sunt numite Mari, datorită semnificațiilor sacre de care dispun.] Cong. 2. *Idem Paskellä aftası.* Cong., C.-L.

Büük ayazma. 1. Aghiasmă. Apă sfințită de Bobotează. Cong. = *Ajun ayazması* - Cong.

2. Ajunul Bobotezei (05.01/18.01). Cotl., Caz., C.-L., Tom., Chirs. = *Stauro suya atıly* - Vulc.

Büük cumaa. Vinerea Mare (Vinerea din Săptămâna Mare). C.-L.

Büük kolada. Ceată de colindători adulți. Vulc. = *Kol* - Vulc., Cong. = *Çete* - Vulc., Cotl.

Büük Panaya. *Idem Büük Panaiya.* Vulc.

Büük Panaiya. Adormirea Maicii Domnului/ Sfânta Maria Mare (15.08/28.08). Cotl.

Büük Panıya. *Idem Büük Panaiya.* Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur.

Büük Perşembä. *Idem Ak Perşembä.* Cong.

Canavar yortuları. Sărbătorile Lupilor. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., J., Tom. = *Yabanı yortuları* - Vulc., C.-L. / *Topal canavar yortusu* - C.-L., Baur.

Çete. *Idem Kopađa-3.* Vulc., Cotl.

Çıtırdak. Atribut caracteristic ritualului *Plugumoși*, un dispozitiv care scoate un zgomot ce amintește de moriștile pentru copii sau huruitorile rusești. Baur., Caz.

Çörek. Lipie rituală, preparată pentru mesele de sărbătoare. Vulc., Caz., Cong., Baur., Tom., C.-L.

Çötra. Damigeană din lemn pentru vin (atribut de nuntă) din care *dever*-ul sau alt membru al cetei de colindători îi servea pe gospodari. Vulc., Cotl., Tom., Caz., J.

Dam kürümäk. Ritual oficiat de flăcăi în noaptea spre cea de-a doua zi a Anului-Nou: împreună cu prietenii, flăcăul care făcea curte unei fete, mergea și curăța staulul în gospodăria fetei pe care o plăcea. Vulc., Cong., Caz., Cotl., J.

Dever. Membru al cetei de colindători care îi servea pe gospodari cu vin dintr-o damigeană din lemn (*uompa*). Vulc.

Dimitri dușnițası. Pomenirea Morților/Moșii de toamnă [Pomenirea morților în sâmbăta de dinaintea Sf. Dumitru]. Chirs.

Dokuşma. Jocuri pascale cu ouă vopsite. Copiii, uneori și adulții, se postează unii în fața celorlalți cu ouăle în mâini. Fiecare ciocnește oul cu prechea sa, câștigând cel

oul căruia a rămas intact. Vulc., Cong., Cișm., Cotl., Tom., C.-L., Baur.

Domuzların günü ('ziua purceilor'). *Idem İgnajden*. Vulc., Beșgh., Tom., J.

Dragayka. Sânzienele/Drăgaica (24.06/07.07). Vulc., Cong., Cișm., Cotl., Tom., C.-L., Baur.

Dragaykaya karşı. Ajunul Sânzienelor/Drăgaicei. Vulc., Cotl., Cong., Tom., Cișm., C.-L.

Dușnița. Pomenirea morților/Moșii. Chirs.

Dușnița Troyța günü. Pomenirea morților în sâmbăta de dinaintea Sf.Treimi. Chirs.

Ederlez. Sf. Gheorghe (23.04/06.05). Vulc., Cișm., J. = *Hederlez* - Cong., Cotl., Tom., C.-L., Baur. = *Ay Örgi* - Vulc., Cotl., = *Örgi* - Cișm. = *Sveti Görgi* - J. = *Hayvannarın Paskellesi* - J.

Ederlezä karşı. Ajunul Sf.Gheorghe. Vulc., Cotl., Cong., Tom., Baur.

Eleştirmä kolaç. Colac pentru parastas/pomană. Se coace pe vatră, împletit simplu, fără decorațiuni suplimentare, cu gaură în mijloc. Astfel de colaci se dădeau și colindătorilor în timpul sărbătorilor de iarnă: *plugumoși kolacı* - Vulc., *hey-hey kolacı* - Tom.

Eni Yıl. Anul-Nou, *Idem Ay Vasil*. Vulc., Cong., Caz., C.-L., Cișm., Baur., J., Tom., Cotl.

Eni Yıl günü. Prima zi a Anului Nou (1 ianuarie). Cong., Vulc., Tom.

Eni Yıla karşı. Noaptea de Revelion. Cong., Vulc., Tom., Caz., Beșgh., Cotl., J.

Et duşniçası. Ajunul secului de carne/sec de carne. Vulc., Cong.

Et orucu. Sec de carne (care precede Duminica de Lăsatul- secului). Vulc., Cong.

Feneț. 1. Cunună de flori de portocal, împletită de fete pentru iubiții lor, care veneau să le colinde. Caz. 2. Ornament (floare) pentru căpetenia cetei de colindători. Cotl.

Fışkan, -cık. O crenguță de salcie, fără frunze, cu care băieții oficiază ritualul *Survakane*. Vulc., Cong., Baur., Tom.

Fima günü. Sf.Efim. Chirs.

Gelin. (*Gelincik*). 1. Participantă la jocurile *Lazarki*, care execută dansul ritualic. Vulc., Cong., C.-L. = *Gelincik* - Tom., Beșgh. 2. Protagonista ritualului *Pipiruda*. Tom. = *Gelincik* - Cișm., Cotl., C.-L. = *Kalabaklı* - Vulc.

Germançu. *Idem Kaluyeni*. Tom., Baur., J.

Guguşçuk. Colac mic, ritual, de formă unui porumbel (guguștiuc), pregătit pentru copiii-colindători. Vulc.

Güvää. Participantă la jocurile *Lazarci*, care execută împreună cu *gelin* dansul ritualic. Vulc.

Hayvannarın günü. (2.01/15.01). Sărbătoare dedicată sănătății animalelor. Cong.

Hayvannarın Paskellesi. Sf. Gheorghe, ocrotitor al animalelor domestice. J.

Hederlez. *Idem Ederlez*. Cong., Cotl., Tom., C.-L., Baur.

Hey-hey. *Idem Plugumoși-1*, 2. Cong., Caz., Tom., Beșgh.

Hey-hey gezmää. *Idem Plugumoși gezmää*. Cong., Caz., Tom., Baur., Beșgh., C.-L.

Hey-hey kolacı. *Idem Plugumoși kolacı*. Tom.

Horuç. *Idem Oruç*. Tom., J., C.-L.

İgnajden (İgnajdin). Sf. Ignat (20.12/02.01). Cong., Vulc., Baur., J., Tom., C.-L., Chiș. = *İgnajdi günü* - Vulc., Chiș. = *İgnajden günü* - Cong., Baur., Tom., Caz. = *İgnat günü* - Chirs. = *Tauk yortusu* - Vulc., Cotl., Caz. = *Taukların günü* Baur. = *Domuzların günü* - Beșgh., Tom. // *İgnajden karşı* - Vulc., *İgnajdene karşı* - Vulc., Cong., Cișm., Caz., Cotl.

İgnajden günü. *Idem İgnajden* Vulc., Cong., Baur., Tom., Caz.

İgnajdenä karşı. Ajunul sf. Ignat. Cong., Cișm., Caz., Cotl. (*İgnajdene karşı* - Vulc.).

İgnajdi günü. *Idem İgnajden* Vulc., Cișm.

İspas. Ispas/Înălțarea Domnului (a șasea zi de joi după Paști). Vulc., Cong., C.-L., Tom., Cotl., = *Spas* - Cotl., Baur.

İvan günü. *Idem Ay İvan.* Cong., Tom., C.-L., Baur., Chirs.

Kadın Mască a colindătorilor mascați, care umblă cu colindul în Ajunul Sf. Nicolae. În mitologia veche turcă, *Kadın* este numele unui duh. Vulc.

Kadın gecesi. Noaptea din Ajunul Sf. Nicolae, când colindătorii mascați, *Kadın*, umblă cu colindul. Vulc.

Kadın gezmää. Colindul colindătorilor mascați *Kadın*. Vulc.

Kalabaklı. *Idem Gelin-2.* Vulc.

Kalivançu. *Idem Kaluyeni.* Cotl.

Kaliyani. *Idem Kaluyeni.* Cișm.

Kaluyeni. 1. Obicei popular de invocare a ploii. 2. Figură antropomorfă din lut, element esențial în obiceiul de invocare a ploii. Vulc. = *Kaliyani* - Cișm. = *Kalivançu* - Cotl. = *Germançu* - J., Baur. = *Tanas* - Tom., C.-L.

Kansız kurban. Animal de sacrificiu, oferit viu. Vulc., Cotl., Cong., Tom., Caz., J., C.-L., Cișm.

Kapra. Mască a colindătorilor de An Nou. Vulc., Caz., Cotl.

Kapra gezmää (Kapra gezmee. Vulc.). Colindatul ritual al gospodăriilor cu colindători purtând masca de capră (*kapra*) în timpul sărbătorilor de An-Nou (de la 01.01 până pe 07.01). Cotl., Caz.

Kasım. Sf. Dumitru (26.10/08.11). Vulc., Cotl., Tom., C.-L., J. = *Ay Dimitri* - Vulc., Cișm., Cotl. = *Sveti Dimitri* - C.-L.

Kasir. Membru al cetei de colindători care adună și păstrează banii. Caz., Tom.

Kedi. Membru al cetei de colindători care adună și duce colacii ("pisica"). Cong.

Kırk ayo. *Idem Kırk meçik.* Cotl., Beșgh., C.-L..

Kırk kaşık *Idem Кырк мечик.* Cong.

Kırk kaşık kolacı. Pâine rituală, destinată distribuirii în timpul prăznuirii Sfinților Patruzeci de Mucenici. Cong.

Kırk meçik. Sfinții Patruzeci de Mucenici (09.03/22.03). Vulc., Tom., Cișm., Cotl., J., Beșgh. = *Kırk ayo* - Cotl., Beșgh., C.-L. = *Kırk kaşık* - Cong.

Kitka. *Idem Kolada çiçää.* Cong., Cotl., Tom.

Kloçka. Persoana care intră prima în casă de Sf. Ignat și care îndeplinește actul ritualic de "clocire a ouălor". Cong.

Kol. *Idem Kolada-3.* Vulc., Cong., Caz.

Kolaç. Pâine rituală, colac. // *Kolada kolacı*, örülü kolaç - Vulc., Cișm., Cotl., Tom. / *Sinide(ă) kolaç* - Vulc., Tom. / *Eleştirme(ă) kolaç* - Vulc., Cong., Baur., Caz. / *Pomana kolacı* - Vulc., Cong., Baur., Caz. / *Plugumoși kolacı* - Vulc. / *Hey-hey kolacı* - Tom. / *Kırk kaşık kolacı* - Cong. / *Kolaç okumaa* - Cong., Vulc., Cotl.

Kolaççık. Colac mic de forma unui opt, cu partea de jos deschisă, destinat copiilor-colindători și survakarilor (celor care umblă cu sorcova). (Vulc., Cong., Cișm., Cotl., Tom., J., Caz., Baurci.), și, de asemenea, pentru pomeni, în ziua Sfinților Patruzeci de Mucenici. Vulc., Cișm., Cotl., Tom., J., C.-L. = *Sekizlik* - Cong.

Kolaççılar. Persoane și tineri căsătoriți care fac o vizită rituală nașilor și rudelor în perioada sărbătorilor religioase și laice de iarnă, la Lăsatul-secului și de Paști. Vulc., Cong., Baur., Cotl.

Kolaç okumaa. Formule de mulțumire, rostite de colindători, la primirea colacului de Crăciun. Cong., Cotl., Vulc.

Kolada. 1. Crăciunul (25.12/07.01). Vulc., Cong., Caz., Cotl., Cișm., Baur., Beșgh., J., Chirs. = *Kolada günü* - C.-L., Beșgh., = *Krêçun* - Vulc., C.-L., Tom. // *Kolada orucu* - Vulc., Cong., Baur. / *Kolada aftası* - Vulc., Cong., Tom. / *Kolada ajunu* - Cong. / *Koladaya karşı* (*Kolada karşı* - Kaz., Котл.) - Cong., Vulc. / *Kolada gecesı* - Vulc., Cong., Cotl., Baur. / *Kolada gezmää* - Vulc., Cong., Cotl., J. / *Kolada evi* - Cotl. / *Kolada çiçää* (*Kolada çiçee* - Vulc.) - Beșgh., Tom. / *Kolada molitvası* - Cong. 2. Colind. Vulc., Cong., Cișm. = *Kuladi* - C.-L. = *Kuladele* - Tom. = *Kolada türküleri* - Cong., Baur. / *Kolada avası* - Vulc., Cong., Tom. 3. Ceata de colindători. Vulc., Tom. = *Kol* - Vulc., Cong., Caz., = *Çete* - Vulc., Cotl. // *Büük kolada*, *Küçük kolada* - Vulc.

Kolada aftası. Săptămâna de dinaintea Crăciunului. Vulc., Cong., Tom.

Kolada ajunu. *Idem Ajun.* Cong.

Kolada avası. Melodia colindelor. Vulc., Cong., Tom.

Kolada çiçää (*Kolada çiçee* - Vulc.). Flori de portocal, pregătite de fete pentru colindători, cu care aceștia își împodobeau căciulile. Tom. = *kitka* - Cong., Cotl., Tom.

Kolada evi. Casa în care ceata de colindători învăța colindele. Colindătorii luau casa în chirie, iar după colind se răsplăteau cu colaci. Cotl.

Kolada gecesı. Noaptea de dinaintea Crăciunului. Vulc., Cong., Cotl., Baur.

Kolada gezmää. (*Kolada gezmee* - Vulc.). 1. Colindul de Crăciun. Cong., Tom., Baur., Beșgh., Cotl., J. = *Kuladi gezmää* - C.-L. 2. Vizita rituală de Crăciun la rude și nași a tinerilor însurăței. - C.-L. (nu numai la rudele apropiate, ci și la consăteni, umblând din casă în casă). Termenul respectiv este valabil pentru toate satele, unde s-a păstrat acest obicei.

Kolada günü. *Idem Kolada-1.* Vulc., Cong., C.-L., Beșgh.

Kolada karşı. *Idem Ajun.* Caz., Cotl., Baur.

Kolada kolacı. Orice tip de colac de Crăciun. Vulc.

Kolada molitvası. Rugăciune spusă de un membru al cetei de colindători - "popa" - la primirea colacului de Crăciun. Cong., Cotl.

Kolada orucu. Postul Crăciunului. Vulc., Cong., Baur.

Kolada türküleri. *Idem Kolada-2.* Cong., Baur.

Koladacı. Colindător. Cotl., Vulc., Cong., Cișm., Baur., Chirs., Tom., J., Caz., C.-L., Beșgh.

Koladaya karşı. *Idem* **Ajun.** Cong., Vulc.

Koladele. *Idem* **Kolada-2.** Tom.

Koliva. Colivă/Cutea. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Baur., Chirs., Tom., J., Caz., C.-L., Beșgh.

Koşu. Curse de cai rituale, care se organizează de Sf. Todor [La bulg. Sf. Todor se sărbătorește în prima sâmbătă a primei săptămâni din Postul Mare. Sărbătoarea mai este cunoscută și sub numele de Tudorița sau Paștele Cailor.] - Vulc.

Kovrik. Covrig. Se coceau covrigi atât pentru copiii-colindători, cât și pentru alți participanți la ritualurile de An-Nou. Vulc., Cong., Cotl., Tom., J., Baur.

Krestou. *Idem* **Krestou günü.** Vulc., Cișm., Cotl., C.-L., Baur.

Krestou günü. Înălțarea Sfintei Cruci (14.09/27.09). Tom. = *Krestou* - Vulc., Cișm., Cotl., C.-L., Baur.

Krêçun. *Idem* **Kolada-1.** Vulc., C.-L., Tom. // *Krêçuna karşı* - C.-L.

Krêçuna karşı. *Idem* **Ajun.** - C.-L.

Кулади. *Idem* **Kolada-2.** C.-L. // *Kuladi gezmää* - C.-L.

Kuladi gezmää. *Idem* **Kolada gezmää.** C.-L.

Kurban 1. Jertfă. 2. Mâncare rituală preparată din animale, păsări, pește de sacrificiu. Vulc., Cotl., Cong., Tom., Caz., Baur., J., Cișm., C.-L., Chirs.

Kurban ekmää. Pâine rituală, adusă ca ofrandă Sf. Gheorghe, de *Ederlez*. Vulc.

Kurban kuzusu. Miel de sacrificiu. Mielul de jertfă era ales dintre mieii fătați cu mult înainte de prăznuirea Sf. Gheorghe și era însemnat cu un semn special. De Sf. Gheorghe, mielul însemnat era dăruit viu sau sacrificat. Vulc., Cong., Cotl., C.-L., Tom., J.

Küçük Kolada. Ceată de copii-colindători. Vulc.

Küçük Panaiya (Küçük Panaya). Nașterea Maicii-Domnului (08.09). Vulc. = *Küçük Paniya* - Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur.

Küçük Panıya. *Idem* **Küçük Panaiya.** Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur.

Küçük Paskellä. A noua zi după Paști - Paștile Blajinilor/Paștile Morților/Paștele Mic. Cotl., Cișm., Tom., C.-L. = *Ölülerin Paskellesi* - Cong., Baur. = *Paskellenin dokuzu* = *Ölülerin günü* - Vulc. = *Sofinden* - Cong.

Lambu günü. Sf. Haralampie. Chirs.

Lazar. *Idem* **Lazari-1.** Tom.

Lazar günü. *Idem* **Lazari-1.** Vulc.

Lazari 1. Sâmbăta lui Lazăr. [Sâmbăta de dinaintea Floriilor.]. Vulc., Cong. = *Lazar* - Tom. = *Lazar günü* - Вулк. = *Sürmä Lazar* - Cong. 2. Lazăra, colind ritualic de Sf. Lazăr, cu dansuri și cântece despre moartea și învierea tânărului Lazăr. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., C.-L., Beșgh. 3. Colinde despre Lazăr, interpretate de participantele la ritual. Vulc., Cong., Cotl., Beșgh. 4. Dans ritual al protagonistelor colindelor despre Lazăr. Vulc., Cong., Cotl., Beșgh. // 1. *Süüt cumertesi* - Vulc.

Lazari gezmää. A umbla cu colindatul, dansând și interpretând colinde despre

moartea și reînvierea Sf. Lazăr. Vulc., Cong., Cotl., Beșgh.

Lazarci (Lazarcyka). Participantă la jocurile rituale dedicate Sf. Lazăr. Vulc., Cong.

Makavey. Ziua Macabeilor /Ziua Crucii de Vară (01.08/14.08). Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Tom., C.-L., Baur.

Marta. Mărțișor. Fir împletit din ață roșie și albă, care este oferit de 1 martie copiilor, fetelor și animalelor tinere. Vulc., Cong., Cișm., J., C.-L. În satele Cotlovina și Tomai, copiilor și animalelor tinere li se legau fire împletite din ață roșie de lână.

Maslenița. 1. Săptămâna Albă /Săptămâna Brânzei [Maslenița]. Vulc., Tom., Cotl. 2. Lăsatul-secului, ultima zi înainte de Postul Mare. Vulc., Tom., Cotl.

Maslenița aftası. *Idem* **Piınir aftası.** Vulc.

Maslenițayı yapmaa. Într-una din zilele Săptămânii Albe femeile se adunau pentru a sărbători Lăsatul-secului. Se organiza o trapeză de sărbătoare (Vulc., Tom.). După masa îndestulătoare, plină de voie-bună, începeau plimbările tradiționale cu sania. Vulc.

Mieva günü. *Idem* **Dragayka.** Cișm.

Moșa. *Idem* **Moși.** Tom., C.-L.

Moși. Pomenirea Morților/Moșii de vară. [Pomenirea Morților în sâmbăta de dinaintea Sf. Treimi.]Vulc., Cong., Cotl., Cișm. = *Moșa* - Tom., C.-L.

Nikola. *Idem* **Ay Nikola.** Cong., Tom.

Nikola günü. *Idem* **Ay Nikola.** Cong.

Nikulay günü. *Idem* **Ay Nikola.** C.-L., Baur., Chirs.

Oruç. Postul. Vulc., Cong. = *Horuç* - Tom., J., C.-L. // *Paskellâ orucu* - Vulc., Cong., Tom.; *Panaya orucu* Vulc. (*Paniya orucu* - Tom., C.-L., Cong.); *Petrou orucu* - Vulc., Cong., Cișm., C.-L.; *Et orucu* - Vulc., Cong.; *Oruç gecesi* - Vulc.; *Oruç tutmaa* - Vulc., Cong., Cișm., Tom., Baur., C.-L., Chirs.

Oruç gecesi. Ajunul Postului Mare. Vulc.

Oruç tutmaa. 1. A posti, a ține post. 2. A sărbători Lăsatul- secului. Vulc., Cong., Cișm., Tom., Baur., C.-L.

Ölülerin günü. *Idem* **Küçük Paskellâ.** Vulc.

Ölülerin Paskellesi. *Idem* **Küçük Paskellâ.** Cong., Baur.

Örgi. *Idem* **Hederlez (Ederlez).** Cișm.

Örülü kolaç. Pâine mare, împletită, pentru colindători. Vulc., Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur., Beșgh., J., Chirs. = *Sinidâ kolaç* (*Sinide kolaç* - Vulc.) - Cișm., Cotl., Tom.

Panaiya, Panaya. 1. Întâmpinarea Domnului. (02.02/15.02). Vulc. = *Paniya* - Cișm., Cotl., Tom., C.-L. = *Strateniya* - Cong. (*Sreteniya* - Vulc.) // *Panaiya (Panaya) pitası* - Vulc., Cong. = *Panaiya (Panaya) orucu* - Vulc. = *Paniya orucu* - Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur. 2. Sfânta Maria Mare/ Adormirea Maicii Domnului. (15.08). Vulc. = *Paniya* - Tom., C.-L., Baur., Cișm. = *Büük Panaya (Paniya)* - Vulc., Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur. // *Küçük Panaya (Paniya)* - Vulc., Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur.

Panaiya (Panaya) orucu. Postul de două săptămâni înainte de praznicul Adormirii Maicii Domnului. Вулк. = *Paniya orucu* - Cong., Tom., C.-L., Cotl., Cișm., Baur.

Panaiya (Panaya) pitasi. Pâine rituală, oferită ca pomană în cinstea Născătoarei de Dumnezeu, la prăznuirea Întâmpinării Domnului. Vulc., Cong.

Paniya 1. Idem Panaiya-1. Cișm., Tom., C.-L., Cotl. 2. **Idem Panaiya-2.** Tom., C.-L., Baur., Cișm.

Paniya orucu. Idem Panaiya orucu. Tom., Cong., C.-L., Cotl., Cișm., Baur.

Paska. Cozonac de Paști. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Tom., Caz., C.-L., J., Baur., Beșgh.

Paskellä. Paștele. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Baur., C.-L., Tom., Beșgh. // *Paskellâyä karşı* - Vulc., Cong., Cotl., Cișm., C.-L.; *Paskellä cumertesi* - Baur.; *Paskellä aftası* - Baur., Cong., Cotl., Cișm.; *Küçük Paskellä* - Cotl., Cișm., Tom., C.-L.; *Paskellenin dokuzu* - Vulc.; *Ölülerin Paskellesi* - Cong.; *Hayvannarın Paskellesi* - J.

Paskellä aftası. Săptămâna Mare (Săptămâna de dinaintea Paștelui). Vulc., Cong., Cotl., Cișm. = *Büyük afta* - Cong., C.-L.

Paskellä cumertesi. Sâmbăta Paștelui/Sâmbăta Mare. Baur.

Paskellä günü. *Idem Paskellä*. Vulc., Cong., Tom., Cotl., Cișm., Caz., J.

Paskellä orucu. Postul Paștelui. Vulc., Cong., Tom.

Paskellenin dokuzu. *Idem Küçük Paskellä*. Vulc.

Paskellâyä karşı. Sâmbăta Paștelui/Sâmbăta Mare. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Baur.

Pesmet (pesmetçik). Prescură având imprimată pe crusta superioară crucea cu două brațe și litere. Bătrânele o împărțeau fetelor care au ținut un post negru de trei zile. Vulc.

Petro. *Idem Ay Petro*. Cong., Cotl.

Petro günü. *Idem Ay Petro*. Baur., Cișm.

Petro hem Pavel yortusu. *Idem Ay Petro*. Tom., C.-L.

Petro orucu. Postul Sf. Petru. Vulc., Cong., Cișm., C.-L.

Pirliga. *Idem Ulülinga*. Cotl.

Piinir aftası. Săptămâna Albă/Săptămâna Brânzei. Vulc., Cong., Cișm., Tom., C.-L., J. = *Maslenița* - Vulc., Cotl., Tom. = *Maslenița aftası* - Vulc. // *Piinir duşniçası* - Cong.

Piinir duşniçası. Sâmbăta Morților/Pomenirea Morților din Săptămâna Albă. - Cong.

Pipiruda. 1. Paparuda. Ritual de invocare a ploii. Vulc., Cotl., Tom., J., C.-L., Cișm. 2. Colind ritualic, cântat în timpul desfășurării ritualului Paparuda. Vulc., Cotl., Tom., J., C.-L., Cișm. 3. Sf. Atanasie (01.05). Vulc., Cotl., Tom.

Pipiruda gezmää. Desfășurarea ritualului Paparuda. Vulc., Cotl., Cișm., Tom.

Pipiruda otu. Planta (brustur) din care era făcut veșmântul verde al Paparudei. C.-L.

Pipirudacı. Slujitor al cultului, care oficia ritualul Paparuda. Vulc., Cotl., Tom., Cișm.

Pita. 1. Pâine rituală (de orice tip). Vulc., Cotl., Caz. 2. Pâine rituală, în aluatul căreia a fost pusă o monedă. Cotl.

Pitička. Biscuiți de casă pregătiți pentru cei care umblau cu Sorcova (survakliți). Biscuiții (*piticiki*) erau cenușii (*boz pitička*) și roșii (*kırmızı pitička*). Biscuiții cenușii erau rotunzi, ca un măr, de culoarea pâinii coapte pe vatră, iar cei roșii aveau o gaură în mijloc, deasupra fiind unși cu glazură roșie. Cong.

Plugumoși. 1. Colind interpretat de participanții la ritualurile sărbătorilor de iarnă/ Plugușor. Vulc. = *Hey-hey* - Cong. 2. Ritualul colindatului de An Nou. Vulc. = *Hey-hey* - Cong.

Plugumoși gezmăă. A umbla cu Plugușorul de Anul Nou. Vulc. = *Hey-hey gezmăă* - Cong., Caz., Tom., Baur., Beșgh., C.-L.

Plugumoși. Persoană de cult, oficiind colindul de An Nou. Vulc.

Plugumoși kolaci. Colac pentru pomeniri, destinat membrilor ritualului *Plugumoși*. Vulc. = *Hey-hey kolaci* - Tom.

Pobrajna. *Idem* **Sotira.** (Schimbarea la față). C.-L.

Pokrou. Prăznuirea Acoperemântului Maicii Domnului (01.10/14.10). Cotl., C.-L.

Poleznik. Persoana care trece prima pragul casei de Sf. Ignat și care oficiază ritualul de rigoare – “clocitul ouălor”. Cong.

Pomana. 1. Pomană de sufletul morților. Vulc., Cotl., Cong., Cișm., Tom. 2. După ce țineau un post negru de trei zile (*trimur*) mamele fetelor care au postit organizau o masă – pomană. Fetele mergeau unele la altele și primeau pomană. Vulc.

Pomana kolaci. *Idem* **Eleştirme(ă) kolaci.** Vulc., Cong.

Popaz. 1. Membru al cetei de colindători (*“popa”*), care spunea rugăciunea la primirea colacului de Crăciun. Cong. 2. Participantă la ritualul *Paparuda*, care după oficierea dansului ritual, înmuia un fir de busuioc într-un vas cu aghiasmă și stropea ungherul casei de sub icoană. Cotl.

Prost gecesi. Rugăciune de seară pentru iertarea păcatelor. Vulc.

Prost olmak. Obicei de Lăsatul-secului de a se împăca unii cu alții și de a-și cere unii altora iertare. Vulc., Cong., Cotl., Tom., J., C.-L.

Pufalilaysa (Pupalilaysa). 1. Colind interpretat de colindătorii-copii. Vulc. 2. Ritualul colindatului de către copii în Ajunul Crăciunului. Vulc.

Rakıcı. Persoană care își vizitează rudele de Anul Nou, cinstindu-le cu rachiu. Vulc., Cong., Cotl., J., Caz., Tom., Baur.

Rakıylan gezmăă. Vizita rituală a rudelor de Anul Nou cu rachiu sau țuică. Vulc., Cong., Cotl., J., Caz., Tom., Baur.

Rusali. 1. Sărbătorile de Rusalii. Cotl., Tom. = *Rusali yortuları* - Cotl., Tom., Baur., C.-L. 2. Miercurea de Rusalii (a patra zi de miercuri după Paști). Vulc., Cong. = *Rusali çarşambası* - C.-L., Cișm. 3. Rusalcă/Sirenă. C.-L., Vulc.

Rusali aftası. Săptămâna Rusaliilor (săptămâna care precede Sf. Treime). Cong.

Rusali çarşambası. Miercurea de Rusalii. (A douăzeci și cincea zi de după Paști). -C.-L.; (A patra zi de miercuri după Paști) - Cișm.

Rusali yortuları. *Idem* **Rusali-1.** Cotl., Tom., Baur., C.-L.

Rusalileri getirmăă. Ritualul de “aducere/chemare” în sat a Rusaliilor. C.-L., Baur. În Miercurea Rusaliilor, femeile mergeau la cimitir și mâncau din merindele pe care le aduceau – fasole, ceapă, ouă roșii. Se întorceau spre casă împreună, dansând o horă deschisă. (C.-L.) În s. Baurci femeile împodobeau o “mireasă”, mergeau cu ea în câmp, unde întindeau o masă, se înfruptau, se prindeau în hore și chefuiau zgomotos, “întâm-

pinând” astfel Rusaliile.

Rusalilări götürmää. Ritualul de “petrecere/alungare” a rusaliilor din sat. C.-L., Baur. Rusaliile erau petrecute/alungate în cea de a opta zi după prăznuirea Sf. Treimi. După apusul soarelui, femeile se adunau în luncă, lângă un pâraiaș, și făceau un chef cu multă mâncare, băutură și dansuri, luându-și astfel „rămas-bun” de la Rusalii.

Rusaliya karşı. Ajunul Miercurii de Rusalii. Vulc.

Saklı oruç. Postul de cinci zile înainte de prăznuirea Înălțării Sfintei Cruci. (14.09/27.09). Baur.

Sarmisak. 1. *Idem Sarmisak beklemää.* Cișm. 2. *Idem Sarmisak gecesi.* Vulc.

Sarmisak beklemää. Ritualul “*privegherii/păstrării usturoiului*”, oficiat în noaptea de Sf. Andrei. Cong., Baur., J., Tom. Vulc., Beșgh. = *Sarmisak-1.* Cișm.

Sarmisak gecesi. Noaptea dinaintea Sf. Andrei, când se oficia ritualul “*privegherii/păstrării usturoiului*”. Cișm. = *Sarmisak-2.* Vulc. = *Usturoy* - Vulc.

Sava. Sf. Sava (05.12/18.12). Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Caz., Tom., Baur. = *Sava günü* - Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Caz., Tom., Baur., Chirs.

Sava günü. *Idem Sava.* Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Caz., Tom., Baurci.

Sekizlik. Mucenic/Pâine rituală de forma unui opt, împărțită vecinilor și rudelor de Sfinții Patruzeci de Mucenici

Simion. *Idem Ay Simon.* Vulc., Cong.

Simion günü. *Idem Ay Simon.* Vulc.

Simon günü. *Idem Ay Simon.* Caz., Tom., C.-L., J.

Sinidä kolaç (Sinide kolaç - Vulc.). Pâine împletită, coaptă într-o formă rotundă. Cotl., Cișm., Tom.

Sofinden. *Idem Küçük Paskellä.* Sf. Sofia. Cong.

Sotira. Schimbarea la Față (06.08/19.08). Vulc., Cotl., Cișm. = *Ay Sotira* - Vulc., Cișm., Baur., Cotl. = *Pobrajna* - C.-L.

Spas. *Idem İspas.* Cotl., Baur.

Sreteniya. *Idem Panaiya-1.* Vulc.

Stannik. Căpetenia cetei/bandei de colindători, *idem Țar.* Vulc. = *Țar* - Cong., Cotl., J., Caz., Tom.

Starasta. Căpetenia cetei de colindători care umblă cu Plugușorul (“Hei-hei”, “Plugumoși”). Cong.

Stavro suya atılër (Stauro suya atılıy - Vulc.). *Idem Büük ayazma-2.* Vulc.

Stäva. Recuzită a ritualului de iarnă “Steaua”, de origine română: pe o coadă de lemn este fixată o icoană, împodobită cu flori de hârtie de diferite culori. Vulc., Tom., Cotl., Baur., J., Caz.

Stäva gezmää. Colindatul ritual cu *Steaua*, întreprins de la Crăciun (25.12/07.01) și până de Ziua Moașei (08.01/21.01), în timpul căruia sunt puse în scenă fragmente din narațiunea biblică despre nașterea lui Hristos. Vulc., Tom., Cotl., J., Caz., Baur., C.-L.

Stäva okumaa. Punerea în scenă a narațiunii biblice despre nașterea lui Hristos. Baur., C.-L.

Stăvacu. Colindător care umblă cu Steaua. Vulc., Tom., Cotl., Cong., Baur., J., C.-L., Caz.

Strateniya. *Idem* Panaiya-1. Cong.

Suraki. *Idem* Surva-1,2. C.-L.

Suraki gezmăă. Colindatul ritual și felicitarea gospodarilor cu ocazia Anului Nou. C.-L. = *Surva gezmăă* - Cong. - *Survaki gezmăă* - Caz., Tom., Baur., Beșgh. = *Suvrak gezmăă* - Vulc. = *Zivra gezmăă* - Cotl.

Suraklamaa. *Idem* Survaklamaa. C.-L.

Surva. 1. Sorcovă/ Rămurică de corn, măr sau salcie, împodobită cu flori artificiale de diferite culori, cu care copiii îi lovesc ușor pe cei sorcoviți, urându-le toate cele bune în Noul An. Cong. 2. Prima zi a Noului An. = *Surva*, *Survaklița* - Cong. = *Suraki* - C.-L. = *Survaki* (Sorcova/Bagheta sau rămurica cu care se sorcovește) Caz., Tom., Baur., Beșgh. = *Suvrak* - Vulc. = *Zivra* - Cotl.

Surva gezmăă. *Idem* Suraki gezmăă. Cong.

Surva günü. Prima zi a Anului Nou. *Idem* Surva-2, Ay Vasil. Cong.

Survalamaa. *Idem* Survaklamaa. Cong.

Survaki. 1. *Idem* Surva-1. Caz. 2. *Idem* Surva-2. Caz., Tom., Baur., Beșgh.

Survaki gezmăă. *Idem* Suraki gezmăă. Caz., Tom., Baur., Beșgh.

Survaklamaa. A sorcovi/A lovi ușor pe spate pe cel felicitat cu crenguța de măr sau de salcie, recitând în același timp urările de bine sub forma unor sentințe. Caz., Tom., Baur., Beșgh. = *Surva(k)lamaa* - Cong. = *Suraklamaa* - C.-L. = *Suvraklamaa* - Vulc. = *Zivralamaa* - Cotl.

Survaklița. *Idem* Surva-1. Cong.

Suvrak. *Idem* Surva-1,2. Vulc.

Suvrak gezmăă. *Idem* Suraki gezmăă. Vulc.

Suvraklamaa. *Idem* Survaklamaa. Vulc.

Suvrakçı. Persoana care oficiază ritualul *Survakane*.

Suvrak türküsü. Text ritual, declamat de membrii ritualului *Survakane*. Vulc.

Sürma-Lazar. *Idem* Lazari-1. Cong.

Süüt cumertesi. *Idem* Süüt pazarı cumertesi. Vulc., Cișm.

Süüt pazarı. Duminica Floriilor. Vulc., Cong., Cișm., Cotl., Beșgh., C.-L. // *Süüt pazar cumertesi* - Vulc.; *Süüt cumertesi* - Vulc., Cișm.

Süüt pazarı cumertesi. Ajunul Duminicii Floriilor. Vulc. = *Süüt cumertesi* - Vulc.

Sveti Arhangel. *Idem* Arhangel Mihayil. Tom.

Sveti Dimitri. *Idem* Kasım. C.-L.

Sveti Görgi. *Idem* Hederlez. J.

Sveti İliya. *Idem* Ay İliya. C.-L.

Sveti İvan. 1. *Idem* Ay İvan. Cong. 2. *Idem* Ay Yani. Tom., Baur., C.-L.

Sveti Nikulay. *Idem* Ay Nikola. C.-L., Baur.

Sveti Nikulay günä karşı. *Idem* Ay Nikolaya karşı. Baur.

Sveti Nikulay günü. *Idem* Ay Nikola. Baur. // *Sveti Nikulay günä karşı* - Baur.

Sveti Varvara. *Idem Ay Varvara.* Vulc., Cotl.

Tanas. *Idem Kaluyeni.* Tom., C.-L.

Tanas günü. *Idem Ay Tanas.* Tom., Chirs.

Tarla çörää. Pâine rituală, turtiță, coaptă înainte de întoarcerea primei brazde, de Sfinții Patruzeci de Mucenici. Pâinea rituală – “lipia de câmp”, pe care o rostogoleau pe câmp înainte de prima brazdă, în ziua Sfinților Patruzeci de Mucenici. Cotl.

Tatlı kovrik. Prăjitură de casă cu model ondulat alungit pe suprafața frontală. *Tatlı kovrik* era preparată de Paști, Anul Nou și de Sf. Treime. Vulc.

Tauk yortusu ('Sărbătoarea găinilor'). *Idem İgnajden.* Вулк., Котл., Caz., Baur.

Taukların günü. 'Ziua găinilor'. *Idem İgnajden.* Baur.

Todur günü. *Idem Ay Todur.* Cong.

Topal canavar yortusu. Una din Zilele Lupilor – Sărbătoarea Lupului șchiop. C.-L., Baur.

Traka. Talangă/Clopot la gâtul animalelor domestice, utilizat ca atribut al cetelor de colindători care umblă cu *Plugumoși (Hei-Hei)*. Vulc., Cong., Cotl., Caz., Tom., Baur., J., Beșgh., C.-L.

Trifun. *Idem Ay Trifun.* Vulc.

Trifun günü. *Idem Ay Trifun.* Cotl., C.-L., Caz., Cișm., J., Tom., Chirs.

Trimur. Post riguros de trei zile, ținut de fete și femeile în vârstă. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Tom., C.-L.

Trimur tutmaa. Respectarea postului riguros de trei zile după secul de brânză. Vulc., Cong., Cișm., Tom., C.-L.

Troița. Sf. Treime (a cincizecea zi după Paști). Vulc., Cong., Cotl., Tom., C.-L., Cișm., Baur.

Troița çiçää. Plantă de câmp cu flori liliachii, care înfloarește în ajunul Sf. Treimi, fiind folosită la înfrumusețarea locuințelor.[Cel mai probabil, cimbrul]. Vulc.

Troița otu. Verdeța de Sf. Treime. Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Tom.

Ulinga. Ruguri de Lăsatul-secului. Chișm = *Pirliga* - Cotl.

Usturoy. *Idem Sarmısak gecesi.* Vulc.

Uultu. *Idem Bua.* Vuiet scos de instrumentele improvizate folosite în cadrul colindelor. Vulc.

Uuludak. *Idem Bua.* Caz.

Van günü. *Idem Ay İvan.* Caz.

Varvara. *Idem Ay Varvara.* Cong., Beșgh.

Varvara günü. *Idem Ay Varvara.* Caz., C.-L., Tom., Baur., Chirs.

Vasil günü. *Idem Ay Vasil.* Chirs.

Țar. *Idem Stannik.* Cong., Cotl., J., Caz., Tom.

Yabanı yortuları. *Idem Canavar yortuları.* Vulc., C.-L.

Yımırta hamlamaa. *Idem Yımırta sallamaa.* Cong.

Yımırta sallamaa. Obiceiul de a lega cu un șnur alb, lung, un ou fiert de plafon, în timpul mesei de Lăsatul-secului, învârtindu-l și balansându-l dintr-o parte în alta. Copiii

trebuiau să prindă oul cu gura sau să muște din el, fără a se folosi de mâini. Vulc., C.-L., Cișm. = *Yımrta hamlamaa* - Cong.

Yordan günü. *Idem Ay Yordan.* Cong., C.-L., Tom., Caz.

Zıvra. *Idem Surva-1,2.* Cotl.

Zıvra gezmää. *Idem Suraki gezmää.* Cotl.

Zıvralamaa. *Idem Survaklamaa.* Cotl.

Referințe bibliografice

- Арnaudов, 1918** – Арnaudов М. Българските празнични обичаи. - София, 1918.
- Арnaudов, 1943** – Арnaudов М. Български народни празници. - София, 1943.
- Арnaudов, 1971, 1972** – Арnaudов М. Студии върху българските обреди и легенди. Т. I-II. - София, 1971-1972.
- Атанасов, 1996** – Атанасов Г. Отново за етногенезиса на гагаузите // БСП. Т. 5. - В.-Търново, 1996.
- Атанасов, 1998** – Атанасов Г. Археологическите източници за потеклото на гагаузите. // Молдовско-български отношения през средновековието и новото време (доклади на международна научна конференция, Кишинев, 21-23 октомври 1996г.). - Кишинев, 1998. - С.29-41.
- Баев, 1953** – Баев К. По въпроса за етногенезиса на гагаузите // Известия на археологическото дружество в гр. Варна. IX. - Варна, 1953. - С. 89-104.
- Боев, 1982** – Боев Е. За потеклото на гагаузите // Чиракман-Карвуна-Каварна. - София, 1982. - С. 113-117.
- Бяешу, 1972а** – Бяешу Н.М. К вопросу об истории развития обряда поэтического текста традиционного «Плугушора» // Женурь ши спечий фолклориче. - Кишинэу, 1972. - С.88-111.
- Бяешу, 1972б** – Бяешу Н.М. Поезия популарэ молдовеняскэ а обичеюрилор де Анул ноу. - Кишинэу, 1972.
- Вакарелски, 1932-1933** – Вакарелски Хр. Дохристиански елементи в коледните ни обичаи // Българска реч. VII. - София, 1932-1933, N 3. - С. 110-113.
- Вакарелски, 1935** – Вакарелски Хр. Битъ и езикъ на тракийскитъ и малоазийскитъ българи // Тракийски сборник. - София, 1935.
- Вакарелски, 1938** – Вакарелски Хр. Старините елементи в българските народни обичаи // През вековете. - София, 1938. - С. 246-281.
- Вакарелски, 1943** – Вакарелски Хр. Българските празнични обичаи. - София, 1943.
- Вакарелски, 1974** – Вакарелски Хр. Етнография на България. - София, 1974.
- Виноградова, 1982** – Виноградова Л. Н. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян. Генезис и типология колядования. - М., 1982.
- Вълчев, 1999** – Вълчев Й. Календар и хронология. - София, 1999.
- Гагаузы, 2011** – Гагаузы. Серия «Народы и культуры». - М., 2011.
- Гагаузы в мире и мир гагаузов, 2012** – Гагаузы в мире и мир гагаузов. В 2-х томах. - Комрат-Кишинев, 2012.
- Генчев, 1980** – Генчев Ст. Названието и мястото му в характеристиката на обичая // Въпроси на етнографията и фолклористиката. - София, 1980. - С.190-195.
- Гордлевский, 1962** – Гордлевский В. А. Народный календарь. Т. III. - М., 1962. - С.58-65.
- Гордлевский, 1968а** – Гордлевский В. А. Быт османца в суевериях, приметах

и образах. Т. IV. - М., 1968. - С.1-14.

Гордлевский, 19686 – Гордлевский В. А. Материалы для османского народного календаря. Т. IV. - М., 1968. - С. 89-93.

Граदेशлиев, 1987 – Граदेशлиев И. Коледуването в с.Българево в сравнение с традициите на старото местно население в Североизточна България // Български фолклор. Кн.1. - София, 1987.

Граदेशлиев, 1991 – Граदेशлиев И. Краят на един мит и началото на една легенда // Исторически преглед. - София, 1991. - С. 80-89.

Граदेशлиев, 1993 – Граदेशлиев И. Гагаузите в Северна Добруджа //Поселищни проучвания. Кн.4. - София, 1993.

Губогло, 1967 – Губогло М. Н. Малые тюркоязычные народы Балканского полуострова (К вопросу о происхождении гагаузов) // Автореф. дисс... канд. ист. наук. - М., 1967.

Губогло, 1971 – Губогло М. Н. Гагаузская терминология по скотоводству // Тюркская лексикология и лексикография. -М., 1971. - С. 217-236.

Губогло, 1973 – Губогло М. Н. Гагаузская антропонимия // Советская тюркология. - М., 1973, №2. - С.84-92.

Губогло, 1993 – Губогло М. Н. К изучению гагаузов в тюркоязычном мире Юго-Восточной Европы // Российский этнограф. - М., 1993, № 17. - С. 7-20.

Гура, 1977 – Гура А. В. Из севернорусской свадебной терминологии (хлеб и пряники) - словарь // Славянское и балканское языкознание. Карпато-восточнославянские параллели. - М., 1977. - С. 131-180.

Гура, 1978 – Гура А. В. Терминология севернорусского свадебного обряда (на общеславянском фоне) //Автореф. дисс... канд. филол. наук. - М., 1978.

Гура, 1984 – Гура А. В. Из полесской свадебной терминологии. Свадебные чины (Словарь: Б-М) // Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте. - М., 1984. - С. 137-177.

Гура, 1986 – Гура А. В. Из полесской свадебной терминологии. Свадебные чины (Словарь: Н-Свашка) // Славянский и балканский фольклор. Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. - М., 1986. - С. 144-177.

Державин, 1914 – Державин Н.С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материалы по славянской этнографии // Сборник за народни умотворения. XXIX. - София, 1914.

Державин, 1937 – Державин Н.С. О наименовании и этнической принадлежности гагаузов // Советская этнография. - М., 1937, N 1. - С. 80-87.

Десницкая, 1984 – Десницкая А. В. О балканских элементах в русской народной обрядовой лексике. К вопросу о раннеисторических связях восточных славян с балканским ареалом // Сравнительное языкознание и история языков. - Л., 1984. - С. 324-348.

Димитров, 1995 – Димитров Стр. Гагаузкят проблем // Българите в Северното Причерноморие. Т.4. - В.Търново, 1995. - С. 147-168.

Дмитриев, 1962 – Дмитриев Н. К. Строй тюркских языков. - М., 1962. - С. 202-293.

Добруджа, 1974 – Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. - София, 1974.

Дрон, 1992 – Дрон И. В. Гагаузские географические названия: (Территория Пруто-Днестровского междуречья). - Кишинев, 1992.

Дрон, Курогло, 1989 – Дрон И. В., Курогло С. С. Современная гагаузская топонимия и антропонимия. - Кишинев, 1989.

Дурбайло, 1991 – Дурбайло М. А. Баллада түркүлери. - Кишинев, 1991.

Дыханов, 1999а – Дыханов В. Я. Культ умерших в календарной обрядности болгар и гагаузов Украины // История и культура болгар и гагаузов Украины и Молдовы. - Кишинев, 1999. - С. 177-190.

Дыханов, 1999б – Дыханов В. Я. Обряд жертвоприношения в традиционной духовной культуре болгар и гагаузов Украины // Україна и Болгария: вікі історичної дружби (Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-року визволення Болгарії від османського ига). - Одесса, 1999.

Дяченко, 1952 – Дяченко В. Д. Антропологическое исследование гагаузов Молдавской ССР. Краткие сообщения Института этнографии АН СССР. - М., 1952, N 15. - С. 82-88.

Еремеев, 1967 – Еремеев Д. Е. Язык как этнический источник // Советская этнография. - М., 1967, N 4. - С. 62-74.

Еремеев, 1971 – Еремеев Д. Е. Этногенез турок (происхождение и основные этапы этнической истории). - М., 1971.

Етнография на България, 1985 – Етнография на България в III тома. Т. III. Духовна култура. - София, 1985.

Етноси, 2000 – Етноси и култури на Балканите // Сборник на докладите на международната конференция в г.Троян, 23-26 август 2000г. Съст. Т.Спиридонов. - София, 2000.

Зеленина, 1984 – Зеленина Э. И. Из болгарской пчеловодческой терминологии. I. // Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте. - М., 1984. - С. 98-109.

Зеленина, 1986 – Зеленина Э. И. Из болгарской пчеловодческой терминологии. II. // Славянское и балканское языкознание. Проблемы диалектологии. Категория посессивности. - М., 1986. - С. 90-98.

Зеленчук, 1959 – Зеленчук В. С. Очерки молдавской народной обрядности. - Кишинев, 1959.

Зеленчук, Попович, 1976 – Зеленчук В. С., Попович Ю. В. Антропоморфные образы в обрядах плодородия у восточнороманских народов (XIX - начало XX в.) // Балканские исследования: проблемы истории и культуры. - М., 1976. - С. 195-201.

Иречек, 1890 – Иречек К. Няколко бележки върху остатоците от Печенези, Кумани, както и върху тъй наречените народи Гагаузи и Сургучи в днешна Бъл-

гария // Периодическо списание. Кн. 32-33. - Средец, 1890. - С. 212-241.

Иречек, 1899 – Иречек К. Княжество България. Ч. 2. Пътвания по България. – Пловдив, 1899.

Йордан, 1971 – Йордан Й. Романское языкознание. Историческое развитие, течения, методы. - М., 1971.

Кабакова, 1989 – Кабакова Г. И. Терминология восточнороманской календарной обрядности в сопоставлении со славянской // Автореф. дисс... канд. филол. наук. - М., 1989.

Календарные обычаи, 1973 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Зимние праздники). - М., 1973.

Календарные обычаи, 1977 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Весенние праздники). - М., 1977.

Календарные обычаи, 1978 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Летне-осенние праздники). - М., 1978.

Капанци, 1985 – Капанци: Бит и култура на старото българско население в Северо-Източна България. Етнографски и езикови проучвания. - София, 1985.

Карпат, 1994 – Карпат К. Х. Сельджукско-анатолийское происхождение гагаузов // Этнографическое обозрение. Кн. 4. 1994. - С.36-43.

Квилинкова, 2002 – Квилинкова Е. Н. Календарная обрядность гагаузов Молдовы в конце XIX- начале XX века // Автореф. дисс... канд. ист. наук. - М., 2002.

Квилинкова, 2005 – Квилинкова Е. Н. Гагаузы Молдовы и Болгарии (сравнительное исследование календарной обрядности, терминов родства и фольклора). - Кишинев, 2005.

Коларова, 1982 – Коларова Й. Из гагаузкия фолклор на с. Олпаша, Одринско (Материали) // Филология. София, 1982, № 10-11. - С. 108-114.

Колева, 1973 – Колева Т. А. Болгары. // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Зимние праздники). - М., 1973. - С. 266-283.

Колева, 1977 – Колева Т. А. Болгары // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Весенние праздники). - М., 1977. - С. 274-296.

Колева, 1981 – Колева Т. Гергьовден у южните славяни. - София, 1981.

Курогло, 1975 – Курогло С.С. Поминальные обряды и обычаи гагаузов в XIX -начале XX в. // Известия АН МССР. Серия общественных наук. - Кишинев, 1977, N3. - С. 79-83.

Курогло, 1977 – Курогло С. С. Гагаузские обычаи, обряды и верования, связанные со смертью и похоронами // Известия АН МССР. Серия общественных наук. - Кишинев, 1977, N1. - С. 88-90.

Курогло, 1980 – Курогло С. С. Семейная обрядность гагаузов в XIX - XX вв. - Кишинев, 1980.

Манов, 1938 – Манов А. И. Потеклото на гагаузите и техните обичаи и нрави.

- Варна, 1938.

Маринов, 1914 – Маринов Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи // Сборник за народни умотворения. XXVIII. - София, 1914.

Маринов, 1956 – Маринов В. Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Североизточна България. - София, 1956.

Маринов, 1974 – Маринов В. По въпроса за произхода на гагаузите // Икономгеографски и етнографски сборник в чест на член-кореспондент Йордан Захариев. - София, 1974.

Маруневич, 1980 – Маруневич М. В. Поселение, жилище и усадьба гагаузов Южной Бессарабии в XIX – начале XX в. - Кишинев, 1980.

Маруневич, 1988 – Маруневич М. В. Материальная культура гагаузов XIX – начало XX в. - Кишинев, 1988.

Матеева, 1998 – Матеева В. За билингвизма на гагаузите във всекидневната култура. // Български фолклор. Кн.3. - София, 1998. - С. 43-52.

Мещерюк, 1953 – Мещерюк И. И. Первое массовое переселение болгар и гагаузов в Бессарабию в начале XIX в. // Известия Молдавского филиала АН СССР. - Кишинев, 1953, N 3-4 (11-12).

Мещерюк, 1957 – Мещерюк И. И. Антикрепостническая борьба гагаузов и болгар Бессарабии в 1812-1820 гг. - Кишинев, 1957.

Милетич, 1902 – Милетич Л. Старото българско население в североизточна България. - София, 1902.

Милетич, 1905 – Милетич Л. Най-нови изследвания по етнографията на гагаузите // Периодическо списание. LXVI. - София, 1905. - С. 256-275.

Митев, 2001 – Митев М. Гагаузите. Истини и неистини. Съвременни проблеми при изясняването на езика и етногенезата им (критично-аналитичен обзор). - Варна, 2001.

Мифы, 1980 – Мифы народов мира. Энциклопедия. Т. I-II. - М., 1980-1982.

Молдаване, 2010 – Молдаване. - М., 2010.

Мошков, 1900-1902 – Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. № 1. - С., 1-90, 1900; № 2. - С.1-44; № 4. - С.1-80. 1901; № 3. - С. 29-62; № 4. - С.1-91. 1902.

Мошков, 1904 – Мошков В. А. Наречия бессарабских гагаузов // Образцы народной литературы тюркских племен, изд. акад. В.В.Радловым. Т. X. - СПб., 1904.

Мутафова, 1993 – Мутафова Кр. Теории и хипотези за гагаузите. // БСП. Т.2. - София, 1993. - С. 94-105.

Никогло, 2001 – Никогло Д. Е. Традиционная пища гагаузов XIX – начала XX века. // Автореф. дисс... канд. ист. наук. - М., 2001.

Никогло, 2004 – Никогло Д. Е. Система питания гагаузов в XIX – начале XX века. - Кишинев, 2004.

Переходы, 2009 – Переходы. Перемены. Превращения // Български чтения 10. Тезиси и материали. 31 март - 2 април 2009 г. - М., 2009.

Пирински край, 1980 – Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. - София, 1980.

Пловдивски край, 1989 – Пловдивски край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. - София, 1989.

Плотникова, 1990 – Плотникова А. Этнолингвистический словарь как лингвистический, этнографический и фольклорный источник (на материале славянских языков и традиций) // Автореф. дисс... канд. филол. наук. - М., 1990.

Покровская, 1953 – Покровская Л. А. Песенное творчество гагаузов // Автореф. дисс... канд. филол. наук. - Л., 1953.

Покровская, 1974 – Покровская Л. А. Мусульманские элементы в системе христианской религиозной терминологии гагаузов // Советская этнография. №1. - М., 1974. - С.139-144.

Покровская, 1983 – Покровская Л. А. Об историко-этнических факторах формирования диалектных различий гагаузского языка // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. - Л., 1983. - С. 147-150.

Покровская, 1989 – Покровская Л. А., Чернышева М. Б. Народные песни гагаузов. - М., 1989.

Попов, 1991 – Попов Рачко. Светци близнаци в българския народен календар. - София, 1991.

Попович, 1974 – Попович Ю. В. Молдавские новогодние праздники (XIX - начало XX в.). - Кишинев, 1974.

Попович-Сорочяну, 2012 – ПОПОВИЧ-СОРОЧЯНУ Е. Лексика и символика гагаузской календарной обрядности // Гагаузы в мире и мир гагаузов. Под ред. М. Губогло. Т. II. - Comrat-Ch., 2012. - С. 336-342.

Радлов – Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий. Т. I-IV. - СПб., 1888-1911.

Робев, 1988 – Робев Н. Тракийските гагаузи // Векове, 1988, № 3. С. 36-42.

Садовяну, 1999-2000 – Садовяну (Сорочяну) Е. С. Терминология календарной обрядности болгар Бессарабии // *Linguistik Balkanique* XL (1999-2000), 1. София, 2000. - С. 39-71.

Салманович, 1973 – Салманович М. Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Зимние праздники). - М., 1973. - С. 284-298.

Салманович, 1977 – Салманович М. Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Весенние праздники). - М., 1977. - С. 296-312.

Салманович, 1978 – Салманович М. Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Летне-осенние праздники). - М., 1978. - С. 244-257.

Сачев, 1984 – Сачев Евг. Проучване на традиционните сватбени обичаи и обреди на гагаузите и българските турци // Известия на Народния музей, - Варна, 1984. Т. 20. - С.185-197.

Свешникова, 1987 – Свешникова Т. Н. Календарь «волчьих дней» у румын // Античная Балканистика. - М., 1987. - С. 101-107.

Свешникова, 1987a – Свешникова Т. Н. Об одном фрагменте народного календаря: «волчьи дни» у румын // Исследования по структуре текста. - М., 1987. С. 266-277.

Седакова, 1984 – Седакова И. А. Лексика и символика святочно-новогодней обрядности болгар. Автореф. дисс... канд. филол. наук. - М., 1984.

Седакова, 1984a – Седакова И. А. Балканские мотивы в языке и культуре болгар. - М., 2007.

Сорочяну, 1995 – Сорочяну Е. С. Терминология болгарской календарной обрядности в сравнении с гагаузской (на материале болгарских и гагаузских говоров Бессарабии) // Автореф. дисс... канд. филол. наук. - М., 1995.

Сорочяну, 1998 – Сорочяну Е. С. Общие элементы в зимней календарной обрядности болгар и молдаван. // *Relatiile moldo-bulgare în epoca medie și moderne*. - Chișinău, 1998. - P.211-218.

Сорочяну, 1999a – Сорочяну Е. С. Святочно-новогодняя обрядность гагаузов. // Педагогический журнал. №1-2. - Кишинев, 1999. - С. 68-73

Сорочяну, 1999в – Сорочяну Е. С. Терминология гагаузских календарных праздников и хрононимов // Материалы Республиканской научной практической конференции. - Кишинев, 1999. - С. 87-97.

Сорочяну, 2000a – Сорочяну Е. С. О балканских элементах в зимней календарной обрядности болгар, гагаузов и молдаван // *Ethnoses and Cultures on the Balkans*. International Conference. Bulgaria, Trojan, 23-26.08.2000. - Sofia, 2000, Vol.2. P. 48-58.

Сорочяну, 2000б – Сорочяну Е. С. Семантические процессы в гагаузской календарной обрядовой терминологии // *Unitatea poporului Republicii Moldova și problema identității etnice*. - Chișinău, 2000. - С. 142-145.

Сорочяну, 2001 – Сорочяну Е. С. К вопросу о происхождении гагаузской календарной обрядовой терминологии // Ежегодник ИМИ АН РМ. Т.II. - Кишинев, 2001. - С.139-143.

Сорочяну, 2005 – Сорочяну Е. С. Терминология гагаузской календарной обрядности // Русский язык в тюрко-славянских этнокультурных взаимодействиях. Этнологические очерки. - М., 2005. - С.366-378.

Сорочяну, 2007a – Сорочяну Е. С. Лексика и символика гагаузской календарной обрядности // Курсом развивающейся Молдовы. Материалы II-го Российско-Молдавского симпозиума «Трансформационные процессы в Республике Молдова. Постсоветский период», посвященного проблеме «Адаптация культуры и культура адаптации», - Комрат, 20-21 апреля 2007 г. - М., 2007. - С. 278-295.

Сорочяну, 2007б – Сорочяну Е. С. Способы номинации гагаузской календарной обрядности // *Revista de etnologie și culturologie*. - Ch., 2007. Vol. 2. - P. 104-108.

Сорочяну, 2008a – Сорочяну Е. С. Наименования церковных праздников и хрононимов в гагаузском народном календаре // *Revista de etnologie și culturologie*.

- Ch., 2008. Vol. 3. - P. 115-122.

Сорочяну, 2008б – Сорочяну Е. С. Народный календарь как форма социальной регуляции (этнолингвистический аспект). Материалы III Российско-Молдавского симпозиума «Традиции и инновации в соционормативной культуре молдаван и гагаузов», Комрат, 2008г. Т. 5. - М., 2009. - С. 377-390.

Сорочяну, 2008в – Сорочяну Е. С. Терминология календарной обрядности болгар Бессарабии // *Revista de etnologie și culturologie*. - Ch., 2008. Vol. 4. P. 99-104.

Сорочяну, 2009а – Сорочяну Е.С. Терминология календарной обрядности болгар Бессарабии // *Revista de etnologie și culturologie*. - Ch., 2009. Vol. 6. - P. 30-37.

Сорочяну, 2009б – Сорочяну Е. С. Гагаузская обрядовая терминология (Народный календарь) // Вестник КазНУ. Серия Филологическая, № 4 (120). - Алматы, 2009. - С. 139-143.

Сорочяну, 2009в – Сорочяну Е. С. Названия праздника Рождества в болгарской и гагаузской календарной обрядности // «Păstrarea patrimoniului cultural în Țările Europene=Сохранение культурного наследия в Странах Европы»: Conferința Internațională Științifică (25-26SEPT. 2008) - Ch., 2009. - P. 235-239.

Сорочяну, 2009г – Сорочяну Е. С. Гагаузские календарные праздники и их наименования // Материалы Международного конгресса «Актуальные проблемы комплексного исследования алтаистики и тюркологии», 17-20 июня 2009 г. Республика Казахстан, Акмолинская обл., г. Кокшетау. Т. I. - Кокшетау, 2009. - С. 121- 132.

Сорочяну, 2010 – Сорочяну Е. С. Тезаурус терминов календарной обрядности бессарабских болгар и гагаузов // Курсом развивающейся Молдовы. Личность и группа: векторы трансформационных изменений. - М., 2010. - С. 384-420.

Софийски край, 1993 – Софийски край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. - София, 1993.

Спатару, 1974 – Спатару Г. И. Молдавский новогодний обрядовый фольклор // Фольклор и этнография. Обряды и обрядовый фольклор. - Л., 1974.

Средкова, 2000 – Средкова С. На трапеза при гагаузите // БЕ, - София, 2000, бр. 1. - С. 62-75.

Стаменова, 1989 – Стаменова Ж. Календарни празници // Пловдивски край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. - София, 1989. - С. 253-387.

Стаменова, 2000 – Стаменова Ж. Гагаузите. Проучвания и обща характеристика // Българска етнология. Кн. 1. - София, 2000. - С. 5-23.

Сырф, 2007 – Сырф В. Некоторые аспекты рождественской обрядности у славян и гагаузов юга Молдовы (на материалах сёл Кирсово, Ферапотьевка и Томай (Gagauz yeri) // Българи и гагаузи заедно през годините. Материали от петата и шестата международни научни конференции на тема «Функционирането на българския и другите езици и литератури в контекста на езиковата ситуация в Република Молдова». - Комрат, 2007. - С. 61-66.

Сырф, 2013 – Сырф В. И. Гагаузская волшебная сказка. - СПб., 2013.

Тодорова, 1981 – Тодорова Д. Изследвания на чужди истории и лингвисти

за произхода на гагаузите // Втора национална школа на младите историци към Първи международен конгрес по българистика. Т. 2. - София, 1981.

Тодорова, 1987 – Тодорова Д. Календарни празници и обичаи на гагаузите във Варненско // Известия на Народния музей Варна. Т.23. - Варна, 1987. - С. 177-185.

Толстая, 1984 – Толстая С. М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю (А-Г) // Славянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте. - М., 1984. - С. 178-200.

Толстая, 1986а – Толстая С. М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю (Д-И) // Славянское и балканское языкознание: Проблемы диалектологии. - М., 1986. - С. 98-131.

Толстая, 1986б – Толстая С. М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю (К-П) // Славянский и балканский фольклор. Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. - М., 1986. - С. 178 -242.

Толстая, 1989 – Толстая С. М. Терминология обрядов и верований как источник реконструкции древней духовной культуры // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы. - М., 1989. - С. 215 - 229.

Толстая, 2010 – Толстая С. М. Семантические категории языка и культуры. Очерки по славянской этнолингвистике. - М., 2010.

Толстой, 1973 – Толстой Н. И. Славянская обрядовая терминология - сравнительно-типологические и лингвогеографические методы ее изучения // Тезисы Второй республиканской конференции 17-19 мая 1973 года. - Минск, 1973. - С. 210-212.

Толстой, 1974 – Толстой Н. И. Некоторые вопросы соотношения лингво- и этнографических исследований // Проблемы картографирования в языкознании и этнографии. - М., 1974. - С. 16-32.

Толстой, 1978 – Толстой Н. И. Толстая С.М. К реконструкции древнеславянской духовной культуры (Лингвоэтнографический аспект) // Славянское языкознание. VIII Международный съезд славистов. - М., 1978. - С. 364-385

Толстой, 1980 – Толстой Н. И. Неравномерность развития звеньев языковой и мифологической системы в этнолингвистическом аспекте // Вторая Всесоюзная конференция по теоретическим вопросам языкознания. Диалектика развития языка. Тезисы докладов. - М., 1980. - С. 150-151.

Толстой, 1982 – Толстой Н. И. Из «грамматики» славянских обрядов // Труды по знаковым системам. Ученые записки. ТГУ. XV, вып. 576. - Тарту, 1982. - С. 57-71.

Толстой, 1983 – Толстой Н. И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. - Л., 1983. - С. 181-190.

Топузлу, 1993 – Топузлу Г. Н., Анцупов И. А. Очерки истории гагаузов в XIX в. - Кишинев, 1993.

Трефилова, 2007 – Трефилова О. В. Легенды, предания и мифологические

рассказы из гагаузского села Болгарево // Живая старина. - М., 2007. № 4.

Трефилова, 2008 – Трефилова О. В. Гагаузская терминология народной духовной культуры в северо-восточной Болгарии. Семейная обрядность // Карпато-балканский диалектный ландшафт: Язык и культура. Памяти Галины Петровны Клепиковой: Сборник статей. - М., 2008. - С. 232-270.

Узенева, 2010 – Узенева Е. С. Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование. - М., 2010.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. I-IV. - М., 1986-1987.

Хынку-Тентюк, 1992 – Хынку-Тентюк А. И. Традиционные верования и обряды молдаван, направленные на охрану урожая // Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы. - Кишинев, 1992. - С. 179-193.

Цивьян, 1984 – Цивьян Т. В. К мифологической интерпретации восточно-романского колядного текста «Плугушор» // Славянский и балканский фольклор. - М., 1984. - С. 96-116.

Чимпоеш, 1997 – Чимпоеш Л. С. Дастанный эпос гагаузов. - Кишинев, 1997.

Чобану-Цуркану, 2010 – Чобану-Цуркану В. Календарные обычаи и обряды // Молдаване. - М., 2010. - С. 356-363.

Чолов, 1993 – Чолов П. Българите гагаузи. Историческа съдба и съвременни проблеми // Военно-исторически сборник. Кн. 2. - София, 1993.

Шабашов, 2002 – Шабашов А. В. Гагаузы: система терминов родства и происхождение народа. - Одесса, 2002.

Шкорпил, 1933 – Шкорпил К. Материали към въпроса за «съдбата на прабългарите и на северите» и към въпроса за «произхода на днешните Българи» // Списание «Byzantinoslavica». V. – Варна, 1933. - С. 162-180.

Buzilă, 1999 – Buzilă V. Pâinea – aliment și simbol. - Chișinău, 1999.

Ciachir, 1934 – Ciachir M. Obiceiurile religioase ale găgăuzilor din Basarabia // Viața Basarabiei. - Chișinău, 1934, nr. 6. - P. 4-8.

Kowalski, 1933 – Kowalski T. Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord-Est. - Krakowie, 1933.

Dron, 2001 – Dron I. Gagauz geografiya terminlerinin lafı. Chișinău, 2001.

Güngör, 1991 – Güngör N., Argunşah M. Gagavuz Türkleri: Tarih-dil-Folklor ve Halk Edebiyatı. - Ankara, 1991.

Hâncu-Tentiuc, 2000 – Hâncu-Tentiuc A. Influențe interetnice în cadrul obiceiurilor populare tradiționale din sudul Basarabiei // Tiragetia. Anual IX. - Chișinău, 2000. - P. 256-257.

Pogranicze, 2012 – *Między etnicznościami a lokalnościami. Pogranicze bułgarsko-gagauskie w Besarabii*. Pod redakcją J. Derlickiego. - Warszawa, MATRIX, 2012. - P. 195-201.

Pamfile, 1997 – Pamfile T. Sărbătorile la români. Studiu etnografic. - București, 1997.

Soroczanu, 2012 – Soroczanu, E. Bożonarodzeniowe nazwy w bułgarskiej i ga-

gauskiej obrzędowości kalendarzowej // Między etnicznością a lokalnością. Pogranicze bułgarsko-gauskie w Besarabii. Pod redakcją J. Derlickiego. - Warszawa, MATRIX, 2012. - P. 195-201.

Soroçanu, 2001 – Soroçanu E. Gagavuzların Ilkbahar Bayramı // Материалы Международной научной конференции «Nevruz», Анкара, 21-23 марта 2001г. Türk Dünyasında NEVRUZ. Dördüncü uluslararası bilgi şöleni bildirileri. - Sivas, 2001. -S.131-139.

Soroçanu, 2002 – Soroçanu E. Gagauzların yıllık törenlerinde kadının yeri ve rolü // Материалы Первого международного съезда женщин тюркского мира, Анкара, 12-14 октября 2001г. Türk dünyası kadınları dostluk ve dayanışma kurultayı. Konuşmalar – Bildiriler. - Ankara, 2002. - S. 115-120.

Soroçanu, 2004 – Soroçanu E. Gagavuzların halk takvimi / Prof.Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan. - Ankara, 2004. - S. 357-370.

Soroçanu, 2006 – Soroçanu E. Gagauzların kalendar adetleri: etnolingvistik araştırması=Гагаузская календарная обрядность: этнолингвистическое исследование. - Кишинев, 2006.

Soroçanu, 2009 – Soroçanu E. Gagauzların kalendar adetleri // Gagauz dili hem literaturası. Bilim metodik jurnalı. № 1, Komrat, 2009. S. 12-18.

Zanet, 2010 – Zanet F. Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär. Gagauz folkloru. - Chişinău, 2010.

Abrevieri bibliografice

БЕР – Български етимологичен речник. Съст. Вл. Георгиев и др. Т. I-II. - София, 1971-1979.

БСП – Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. - В.-Търново, 1996.

БТР – Български тълковен речник. Съст. Л. Андрейчин и др. 4 издание. - София, 1994.

ГРМС – Гагаузско-руско-молдавский словарь. Сост. Гайдаржи Г.А. и др. - М., 1973.

ГРС – Греческо-русский словарь. Сост. Черствый А. Н. - М., 1975.

ГФ – Гагауз фольклору. Собр. и сост. Бабоглу Н. И. - Кишинэу, 1969.

ДГРС – Древнегреческо-русский словарь. Сост. Дворецкий И. Х. Т. II. - М., 1958.

КБДЛ – Карпато-балканский диалектный ландшафт. Язык и культура. - М., 2008, 2012.

ПРОДД – Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX - XX век. Съст. Ст. Илчев и др. - София, 1974.

PPC – Румыно-русский словарь. Сост. Бологан Г. и др. - М., 1980.

TPC – Турецко-русский словарь. Сост. Баскаков А. Н. и др. - М., 1977.

СДЭС – Славянские древности. Этнолингвистический словарь: В 5 тт. (Под ред. Н. И. Толстого). Т. 1-5. - М., 1995, 1999, 2004, 2009, 2012.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Под ред. Трубачева О. Н. Т. I. - М., 1974.

GRRS – Gagauzça-rusça-romınca sözlük = Гагаузско-руско-румынский словарь = Dicționar găgăuz-rus-român. Alcăt. P. Cebotari, I. Dron. - Ch., 2002.

GHT – Gagauz halk türküleri. Toplayan hem hazırlayan M. Durbaylo. Hazırlayan hem basım için sorumlu L. Çimpoeş. - Chişinău, 2001.

MGHT – Moldova gagauzların halk türküleri. Toplayan hem hazırlayan E. Kvilkova. - Kişinöv, 2003.

DEI – Dicționar Enciclopedic Ilustrat al limbii române. Colectiv de autori. - Chişinău, 1999.

DEL – Dicționarul etimologic al limbii române. Red. Alexadru Ciorănescu. - Bucureşti, 2002.

DULR – Dicționar universal al limbii române. Red. Lazăr Şăineanu. - Chişinău, 1998.

Încheiere

Analiza ritualurilor calendaristice găgăuze a scos în evidență faptul că toate obiceiurile și credințele calendaristice sunt strâns legate de agricultură – la baza acestora se află munca din vremurile de demult a crescătorului de vite și a plugarului. Odată cu trecerea secolelor, prelucrarea pământului a luat locul creșterii animalelor. Treptat, componenta sărbătorilor populare, ce ținea de creșterea animalelor, dispare. Ritualurile calendaristice își reinnoiesc conținutul, unul legat de prelucrarea pământului, și reflectă în manifestarea lor noua ocupație a găgăuzilor – agricultura. Obiceiurile și ritualurile adunate de noi arată, că la găgăuzi acestea sunt, în general, unele agrare. Ele păstrează în mod evident cultul agrar și de creștere a animalelor precreștin, la baza lor aflându-se cu precădere obiceiurile și credințele populare, peste care ulterior s-a suprapus stratul elementelor bisericești. Combinarea vechilor obiceiuri și tradiții populare calendaristice și a obiceiurilor axate pe ciclul anual al lucrărilor agricole cu elemente dispartate creștine constituie o particularitate caracteristică a sărbătorilor populare găgăuze. Toate acestea au un singur sens și un singur scop: neutralizarea forțelor răului, asigurarea unei recolte bune de grâne și alte culturi agricole, creșterea fertilității șeptelului, și, de asemenea, grija pentru bunăstarea familiei și perpetuarea neamului.

Caracteristica structural-tipologică a ritualurilor calendaristice găgăuze pe care am prezentat-o ne permite să vorbim despre un sistem, care reflectă conștiința ideatică a poporului, purtând amprenta specificului național și fiind o reflecție a istoriei poporului în diverse etape ale dezvoltării sale.

Ca sistem, obiceiurile și ritualurile calendaristice găgăuze s-au constituit încă în Balcani. În multe privințe – structură, semantică, importanță funcțională – acest sistem este asemănător cu cel al ritualurilor calendaristice bulgare. Nu este un fapt deloc întâmplător. Înrudirea rituală a acestor popoare se explică prin aceeași credință creștină, printr-o conviețuire îndelungată în Balcani în condiții naturale similare, prin aceleași contacte istorice și culturale. După ce s-au mutat în Basarabia, găgăuzii s-au aflat în vecinătatea moldovenilor. Se profilează o situație etnică microbalcanică, dar care se deosebește de cea balcanică și după timpul istoric, și după condițiile naturale, și după

modul social de organizare a societății, și după noile raporturi culturale cu alte popoare. Contactele strânse și îndelungate ale găgăuzilor cu moldovenii au contribuit la faptul că găgăuzii au împrumutat de la aceștia unele caracteristici ale ritualurilor calendaristice. Printre acestea amintim de ritualul „privegherii usturoiului” (*Sarmisak beklemää, Usturoy*), colindatul ritual de Anul Nou (*Plugumoși gezmää, Hey-hey gezmää, Kapra gezmää*) și de Crăciun (*Stäva gezmää*), elemente ale ritualurilor de pomenire a morților – Moși[i] (Moșa) și altele. Este interesant de observat că, în conformitate cu observațiile noastre, găgăuzii, într-o măsură mult mai mare decât bulgarii, au preluat elemente ale practicilor rituale moldovenești.

Analiza pe areale a ritualurilor calendaristice găgăuze ne permite să identificăm nu numai ceea ce este comun în respectivul sistem, ci să evidențiem distribuirea locală a unor ritualuri:

colindul ritual în ajunul Sf. Nicolae – *Kadın gezmee* (Vulc.); târâtul trapezei rituale (Vulc.);

apelarea la semnificația magic-ocrotitoare a cercului (Chirs.), inelului (Caz.);

frângerea pâinii rituale deasupra capului unei fete, ca recolta de grâne să fie una bogată anul viitor (Chirs.);

hora rituală, comunală, de pomenire a morților, după vizita de la cimitir (Baur.);

legătura dintre obiceiurile lazarice cu pomenirea morților/ ideea comună a fertilității (Chișm.);

„întâmpinarea” și „petrecerea” Rusaliilor (C.-L., Baur.);

gestul de a te face că vrei să dobori un pom cu securea, ca acesta, sperându-se, să rodească (Cong.);

spălatul cu rouă de Sf. Gheorghe (Cong.) și altele.

Un interes deosebit prezintă variantele locale ale componentelor fundamentale ale ritualurilor:

colindatul, mesele rituale, divinațiile și prezicerile;

acțiuni legate de magia productivă și atropaică a primei zile din an: obiceiul „privegherii usturoiului” (*sarmisak beklemää*), Ziua Moașei (*Babin günü*), 1 Martie (*Babu Marta*), Sf. Trifon (*Trifun günü*) ș.a.;

obiceiuri asociate cu începutul aratului și al semănatului;

hrănirea rituală a morților, înjunghierea rituală a mielului de sacrificiu;

obiceiurile de invocare a ploii ș.a.

Lipsite de fundamentul social, obiceiurile și ritualurile s-au simplificat pretutindeni, s-au transformat și s-au modificat. Despre reducerea unor ritualuri sau a unor componente ale lor ne vorbește și studiul comparativ al obiceiurilor calendaristice ale găgăuzilor din s.Beșalma, publicat de către V.A. Moșkov la începutul secolului al XX-lea și materialul adunat de autor în același sat, în prezent. O reducere semnificativă a acțiunilor rituale se observă, de exemplu, de Sf. Gheorghe (*Hederlez*): în anii sovietici nu se organiza o masă comună, nu se cocea pâinea rituală specială cu stafide și semnul crucii pe partea de sus a crustei, se împărțea doar *kurban* și pâine obișnuită. Au fost

date uitării și obiceiurile legate de oasele mielului sacrificat; V. Moșkov povestește că după masa festivă oamenii adunau oasele, le duceau acasă și le îngropau în pământ, pentru ca pământul să rodească, iar animalele să se înmulțească (ritualul respectiv a fost atestat de noi în satul bulgar Tvardița), iar pentru ca neamul să perpetueze, tinerii care se căsătoriseră în anul care a trecut erau atinși ușor cu aceste oase. Nu sunt cunoscute în prezent ritualurile îndreptate împotriva forțelor răului, care iau laptele sau roada. De altfel, locuitorii satului Beșalma își amintesc că în această zi se spălau dimineața devreme cu rouă, iar în ajunul sărbătorii sădeau busuioc, pe care îl foloseau pentru a se tămădui de diferite boli. După cum observăm, această zi marca începutul verii, era sărbătoarea primului animal fătat, prima rouă și prima verdeață, și toate obiceiurile și ritualurile acestei zile aveau un singur obiectiv – de a crește fertilitatea pământului, vitelor și a oamenilor.

Obiceiurile nu doar s-au redus, în unele cazuri s-au mai și extins. Ca exemplu, ne poate servi obiceiul “păstrării/ privegherii usturoiului” (*Sarmisak beklemää*) de Sf. Andrei.

Cu toate că sensul magic al celor mai multe dintre obiceiurile și ritualurile descrise a fost de mult pierdut, tradițiile sărbătorilor calendaristice ale găgăuzilor sunt destul de stabile și viabile. În satele în care am adunat materialul pentru acest studiu zilele respective erau sărbătorite pe larg în anii '50 ai secolului trecut, iar unele dintre ele, ca, de exemplu, Crăciunul, Anul Nou, Lăsatul-secului, Sf. Gheorghe, sunt sărbătorite din plin și în prezent.

Analiza a relevat următorul model: ritualurile care au o dată calendaristică supraviețuiesc mult mai bine decât cele ocazionale. Din ritualurile ocazionale au supraviețuit doar cele legate de invocarea ploii și sunt aproape date uitării cele legate de începutul și încheierea aratului și secerișului. Ar trebui să vorbim în mod aparte despre obiceiurile de a dărui și a aduce jertfe (a împărți pomeni). Într-o formă rudimentară, acestea se regăsesc în ritualurile tuturor ciclurilor calendaristice ale găgăuzilor.

Îndeosebi de stabile, în opinia noastră, s-au dovedit a fi acele obiceiuri și ritualuri calendaristice care au vizat cele mai importante momente ale calendarului agricol sau erau dedicate familiei și ocrotitorului neamului. Faptul respectiv se explică prin stabilitatea, la găgăuzi, a relațiilor sociale și familiale ancestrale, fundamentate pe cultul strămoșilor și, de asemenea, pe ideea generală de fertilitate.

În prezent, există un interes viu pentru sărbătorile populare. Multe obiceiuri și ritualuri de origine antică/ păgână sunt readuse la viață de colective de creație în cadrul unor festivaluri folclorice, atât de populare în zilele noastre.

Analiza terminologiei obiceiurilor și ritualurilor calendaristice din satele găgăuze studiate a demonstrat că:

1. Terminologia rituală a sărbătorilor calendaristice reflectă structura și caracterul realităților rituale și se manifestă ca un sistem.

2. Pentru evidențierea realităților rituale au fost identificate diverse metode de nominalizare. Le enumerăm pe următoarele:

a) nominalizarea după menirea rituală a realităților: *Kolada çiçää* (*Kolada çiçee* – Vulc.) – Beșgh., Tom.; *Eleştirme* (*üleştirmä*) *kolaç* – Vulc., Cong., Baur., Caz.; *Plugumoşi kolacı* – Vulc.;

b) după importanța zilei [sărbătorii], crononimului: *Büük afta* – Cong., C.-L.; *Ölülärin Paskelläsi* – Cong.,

Baur.; *Büük cumaa* – C.-L.; *Büük perşembä* – Cong.; *Ak perşembä* – Vulc., Cotl., Cișm., C.-L., Tom., Baur.;

c) după funcțiile/ atribuțiile personajului ritual (participanții la manifestările rituale: *koladacı, suvrakçı, lazarcı, lazarcıyka* ș.a.);

d) după ritualul central al zilei: *Tauk yortusu* – Vulc., Cotl., Caz., Baur., (*Taukların günü* – Baur.); *Domuzların günü* – Beșgh., Tom.; *Kırk kaşık* – Cong.; *Prost gecesi* – Vulc.;

e) după recuzita de bază a participanților la ritual: *Sarmısak gecesi* – Cișm.; *Surva* – Cong.; *Süüt cumertesi* – Vulc., Cișm.; *Kaliyani* – Cișm., *Kalivançu* – Cotl., *Germançu* – J., Baur.;

f) după textul ritual: *Plugumoşi gezmää* – Vulc.; *Hey-hey gezmää* – Cong.; *Kolada gezmää* – Cong., Tom., Baur., Beșgh., Cotl., J.;

g) după semnele distinctive (aspect, formă): *Sinide(ä) kolaç* – Vulc., Tom.; *Sekizlik* – Cong.; *kovrik* – Vulc., Cong., Cotl., Tom., J., Baur.; *guguşçuk* – Vulc.;

h) după folosirea terminologiei nuptiale și de pomenire a morților: *gelin* – *güvää* – Vulc., Cong., C.-L.; *Duşnița, Moşi[i]* (*Moşa*) – Vulc., Cong., Cotl., Cișm., Tom., C.-L.

3. Terminologia calendaristică reflectă realitatea etnografică cu economie. Acesteia îi este caracteristică folosirea unui număr restrâns de rădăcini, semnificațiile cărora scot în evidență cele mai substanțiale elemente ale ritualului. Rădăcinile respective au un potențial important de formare a cuvintelor, structura lor semantică se caracterizează printr-o complexitate vastă, ele sunt utilizate pentru identificarea celor mai diverse componente ale realității rituale. Principiul nominalizării economice a fost ilustrat de noi prin exemple de derivate de la rădăcinile *Kolad-*, *Lazar-*, *Surv-/Suvr-/Sur-/Zıvr-*. Numele unei sărbători sau ritualul caracteristic acestei zile reprezintă lexemul de rezistență într-un cuib de formare a cuvintelor.

4. Polisemia este una dintre particularitățile terminologiei rituale. Dacă în alte domenii polisemantismul terminologic este evitat, în sfera ritualurilor acesta nu poate fi considerat un impediment, căci contextul etnografic accentuează semantica termenului. În lexicul ritual, pe de o parte, apar termeni comuni pentru dialecte, iar pe de altă parte, aceeași realitate rituală este denotată prin lexeme diferite, fapt ce ne permite să vorbim despre dublete terminologice (sinonimie). În terminologia rituală omonimia este convențională, căci este vorba de dialecte diferite, adică despre sisteme terminologice diferite. E cât se poate de productivă nominalizarea prin contrast (antonimia).

5. În sistemul terminologiei rituale sunt posibile următoarele diferențe zonale:

a) prezența/ absența termenului în conformitate cu reprezentarea în arealul respectiv a unei realități rituale concrete;

b) segmentarea lingvistică diferită a realităților rituale identice.

6. Conform structurii sale, modelului nominal, caracterului proceselor lexico-semantică care se desfășoară în interiorul ei, terminologia calendaristică rituală găgăuză are cele mai multe afinități cu sistemul terminologic bulgar al obiceiurilor și ritualurilor calendaristice.

7. Corpul fundamental al termenilor rituali este reprezentat de calchierile din limba bulgară și, într-o măsură mai mică, de calchierile din limba greacă. Au fost calchiați nu doar termenii, ci și modelele motivaționale.

8. La nivel cantitativ, cele mai multe împrumuturi s-au făcut din limbile bulgară și greacă. Împrumuturile din greacă s-au făcut prin filiera limbii grecești bisericești și prin limba bulgară, intermediară fiind limba slavonă.

9. Cea mai puternică influență greacă s-a făcut resimțită asupra terminologiei dialectului găgăuz sudic, asupra limbii vorbite de așa-zișii găgăuzi „adevărați”, care, în Balcani, s-au aflat sub influența Bisericii grecești, iar cea mai puternică influență bulgară s-a resimțit asupra limbii vorbite de găgăuzii „bulgari”, vorbitori nativi ai dialectului central.

10. Ca rezultat al contactelor permanente cu populația băștinașă din țară se resimte influența terminologiei calendaristice a acesteia. Există și izoglose bulgaro-române comune.

11. Comparând sărbătorile populare din satul Beșalma, descrise de V. Moșkov la începutul sec. al XX-lea, putem vorbi nu numai de reducția ritualității calendaristice, ci și de extinderea unor ritualuri, ca, de exemplu, cel al „păstrării/privegherii usturoiului” (*Sarmusak gecesi*).

РЕЗЮМЕ

Монография посвящена духовной культуре гагаузского народа. В ней впервые предложено комплексное исследование календарной обрядности гагаузов и вводится в научный оборот терминология, отражающая эту обрядность. Факты языка и культуры рассматриваются в тесном единстве. Автор демонстрирует новый подход к изучению фольклорно-этнографических фактов, использует новые методы анализа, позволяющие раскрыть характер взаимоотношений термина и обряда. Структурно-типологическое описание календарной обрядности гагаузов проведено на полевом материале, собранном автором в гагаузских селах Молдовы и Одесской области.

Календарные обычаи, обряды и народные поверья гагаузов тесно связаны с сельским хозяйством – в их основе лежит труд древнего скотовода и земледельца. Календарная обрядность гагаузов сформировалась на Балканах, где предки гагаузов были аккультурированы местным славянским населением по типу хозяйства и многим элементам материальной и духовной культуры, превратившись из кочевых скотоводов в оседлых земледельцев. Переселившись в Бессарабию, гагаузы снова оказались в условиях этноизоляции (в славянской, молдавской и другой нетюркской среде). Однако именно это создало своеобразные условия, содействовавшие сохранению традиционной культуры. И хотя сегодня магический смысл многих ритуальных действий давно утрачен, а обычаи и обряды повсеместно упрощались, трансформировались, модифицировались, календарные праздники гагаузов и связанные с ними обычаи и обряды сохранились как система и большинство из них активно практикуются до сих пор.

Народные обычаи и обряды рассматриваются в сравнительно-историческом плане: на примере с. Бешалма проводится сравнение этнографических фактов, собранных В. Мошковым в 1902 г. и автором в 2002 г. Наиболее устойчивыми оказались те обычаи и обряды, которые приурочены к самым значительным моментам сельскохозяйственного календаря или посвящены семье, покровителю

рода. Объяснение этому автор видит в важности для гагаузов древних социально-родственных отношений, основанных на почитании культа предков, а также в общей идее плодородия.

Свою задачу автор видел в описании обрядовой терминологии как системы, в анализе ее структуры, семантики, символики, в выделении диалектологических особенностей и принципов номинации. Особое внимание уделяется источникам формирования календарных терминов и роли иноязычных элементов в обрядовой терминологии. Особенностью гагаузской календарной терминологии является: а) существование параллельных наименований; б) использование собственно гагаузской и заимствованной лексики, а также большое количество калек с болгарского и греческого языков; в) участие разноязычных элементов в создании термина.

В монографии публикуется *Этнолингвистический словарь календарных терминов*, в котором даны диалектные варианты обрядового термина. Лексическое толкование терминов подкрепляется иллюстративным этнографическим материалом из полевых записей автора.

Книга предназначена специалистам по этнолингвистике, этнографии, фольклору, мифологии, а также широкому кругу читателей, кому интересны календарные праздники и связанные с ними обычаи и обряды гагаузов. Монография может быть использована в качестве дополнительного материала в рамках школьного и вузовского образования, в работе культурно-просветительных учреждений.

Книга выходит на гагаузском и румынском языках.

SUMMARY

This monograph is dedicated to the spiritual culture of the Gagauz people. For the first time the complex research of calendar ritualism of the Gagauz people is proposed in this monograph and the terminology expressing this ritualism is introduced into scientific turn. The facts of language and culture are considered in close unity. The author shows a new approach in the research of the folklore-ethnographical facts, uses new methods of analysis that to reveal the character of relationship between term and ritual. The structural and typological description of Gagauzian calendar ritualism was conducted on the field material, collected by the author in Gagauz villages of Moldova and Odessa region.

Calendar traditions, rituals and popular Gagauzian beliefs are close connected with rural household, the work of ancient cattleman and farmer lays in their basis. Gagauzian calendar ritualism was formed in the Balkans, where Gagauz' ancestors were acculturated by local Slav population in the field of household and many other elements of material and spiritual culture, and they turned from nomadic cattlemen to settled farmers. After moving to Bessarabia, the Gagauz people another time found themselves in conditions of ethno-isolation (in the Slavic, Moldovan and other non-Turkish areas). But this exactly created distinctive conditions that contributed to preservation of traditional culture. And although today the magical meaning of many ritual actions was lost long ago and traditions and rituals were everywhere simplified, turned, modified, calendar holidays of the Gagauz people and related to them traditions and rituals are preserved as a system and most of them are actively practiced till nowadays.

Popular traditions and rituals are considered in historical-comparative field: by way of example of village Beshalma is held the comparison of ethnographical facts, collected by V. Moshkov in 1902 and the author in 2002. The most steady traditions and rituals were confined to the most significant moments of agricultural calendar or dedicated to a family, clan patron. The explanation to this the author considers in the importance of ancient social-relative relationships for the Gagauz people, based on ancestor's worship and of course, in the common idea of fertility.

The author has seen the main task in the description of ritual terminology as a system, in the analysis of its structure, semantics, symbolic, in underlining of dialectological distinctions and principles of nomination. Special attention is paid in the book to the sources of formation of calendar terms and to the role of foreign language elements in ritual terminology. The distinctiveness of the Gagauzian calendar terminology is: a) the use of the Gagauz and borrowed lexicon, but also a big quantity of loan translation from Bulgarian and Greek languages, b) the existence of parallel titles, c) the involvement of multilingual elements in the creation of the term.

The Ethno-linguistic dictionary of calendar terms in which are given dialect variants of the ritual term is published in this monograph. Lexical interpretation of the terms is supported by the illustration of ethnographical material from author's field records.

The book is destined to some specialists in ethno-linguistic, ethnography, folklore, mythology, but also to a wide range of readers, who are interested in calendar holidays and related to them traditions and rituals of the Gagauz people. The monograph can be used as additional material in the frame of school and University education, in the activity of cultural and educational institutions.

The book is published in the Gagauzian and Romanian languages.

CUPRINS / ÎCÎNDEKİLÄR

Prefață	7
Cuvânt înainte	9
Kısaltmalar/Abrevieri.....	11

GAGAUZLARIN KALENDAR ADETLERİ

Giriş	15
Kış yortuları	19
Adet sofrası	21
Evdän-evä gezmäk ritualları	23
Fal çekmeklär hem bilgiçlik	34
İlkyaz yortuları	36
Yaz hem güz yortuları.....	46
V. MOŞKOVun (1902) hem AVTORun (2002) tarafından Beşalma küüyündä toplanılan Gagauz halk kalendar adetlerinin hem adet sıralarının karşılaştırılması	54
Gagauzların kalendar adetlerinin terminologiyasi.....	74
Gagauz terminlerinin etnolingvistika sözlüü	92

RITUALURILE CALENDARISTICE ALE GĂGĂUZILOR

Introducere	129
Sărbătorile de iarnă	134
Sărbătorile de primăvară	157
Sărbătorile de vară și de toamnă	170

Tabel comparativ al obiceiurilor și ritualurilor din calendarul popular al găgăuzilor din s. Beșalma, atestate de către V. Moșkov, în anul 1902, și de către autorul studiului, în anul 2002	180
Terminologia ritualurilor calendaristice găgăuze	199
Izvoarele constituirii lexicului calendaristic găgăuz	214
Dicționar etnolingvistic de termeni găgăuzi	222
Referințe bibliografice	236
Abrevieri bibliografice	247
Încheiere	248
Резюме	253
Summary	255



Evdochia SOROCEANU (POPOVICI)

Doctor, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova, cercetător științific superior în sectorul „Etnologia găgăuzilor” al Centrului de Etnologie (Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei). Născută în or. Vulcănești. A absolvit Universitatea Climent Țirgidschi din Sofia (filologia bulgară) și Universitatea de Stat din Moldova (filologia rusă). În 1995, în cadrul Institutului de limbi slave și balcanistice al Academiei de Științe a Rusiei, a susținut teza doctor în filologie „Terminologia obiceiului bulgar în raport cu cel găgăuz (pe baza materialelor dialectice bulgare și găgăuze din Basarabia)”. Este autoare a peste 80 de lucrări și articole științifice, publicate în reviste științifice internaționale din Rusia, Bulgaria, Turcia, Kazahstan, Polonia. Aria cercetărilor științifice este foarte variată: „Terminologia ritualurilor calendaristice ale bulgarilor și găgăuzilor din Basarabia”, „Lexicul și simbolurile ritualismului calendaristice ale găgăuzilor”, „Elemente balcanice în riturile calendaristice de iarnă ale bulgarilor, găgăuzilor și moldovenilor”, „Originea și structura limbii găgăuze”, „Dialectele limbii găgăuze”, „Caracteristicile de

formare și dezvoltare a terminologiei lingvistice a limbii găgăuze”, „Lexicul și simbolica ritualurilor nunții găgăuze”, „Pâinea în ritualul nupțial al găgăuzilor” și altele. Este autoare a dicționarelor lingvistice „Lingvistika Termineri Danişma Sözlüü: gagauzça-rusça-romınca/Русско-гарауэско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов/Dicționar-indrumar de termeni lingvistici: român-rus-găgăuz” (coautor: dr. T. Şarşov); „Речник на българската лингвистична терминология с руски и румънски съответствия/Русско-болгарско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов/Dicționar-indreptar de termeni lingvistici român-rus-bulgar” (coautori: dr. Paslari M., dr. T. Şarşov); „Русско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов / Dicționar-indreptar de termeni lingvistici român-rus” (coautor: dr. T. Şarşov).

Evdekiya SOROÇANU (POPOVIÇ)

Filologiya bilimnär doktoru, Moldova Devlet Universitetindä doçent, Kultura Mirası Institutun “Gagauz etnologiya” bölümündä (Moldova Bilim Akademiyası) üşek bilim zaametçisi. Duudu Valkaneş kasabasında. Başardı Bulgariyada Kliment Ohridski adına Sofiya Universitetini (bulgar filologiyası) hem Kişinöv Devlet Universitetini (rus filologiyası). 1995 y. Slav hem Balkan Araştırmaları Institutunda (Rusiya Bilim Akademiyası) kazandı disertatıyayı “Bulgar kalendar adetlerinin terminologiyası gagauz terminologiyasınan karşılaştırmada (Besarabiyadaki bulgar hem gagauz dialektlerin materiallarına görä)”. Yazdı 80-dän zeedä araştırma hem bilim statyası, angıları basıldı dil-i sade Moldovada, ama başka devletlerdä dä — Rusiyada, Bulgariyada, Türkiyada, Kazahstanda, Poloniyada. Araştırmaların tematikası şekeritli: “Besarabiyadaki bulgar hem gagauz kalendar adetlerinin terminologiyası”, “Gagauz kalendar adetlerinin simvolıyası”, “Gagauz, bulgar hem moldovan kalendar adetlerinde balkan elementleri”, “Gagauz dilinin kökeni hem gramatika yonısı”, “Gagauz dilinin dialektleri”, “Gagauz dilindä lingvistika terminologiyasının kurulması hem gelişmesi”, “Gagauzlarğa dilün adetlerinin termineri hem simvol maanaları”, “Gagauzlarnı dilün kolaçları”, “Gagauz, bulgar hem romın folklorunda “Astradin Hoca hikraları” h.b. Faydalı sözlükleri hazırladı: “Lingvistika Termineri Danişma Sözlüü: gagauzça-rusça-romınca/Русско-гарауэско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов/Dicționar-indrumar de termeni lingvistici: român-rus-găgăuz (ortak avtor: dr. T. Şarşov); Речник на българската лингвистична терминология с руски и румънски съответствия/Русско-болгарско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов/Dicționar-indreptar de termeni lingvistici român-rus-bulgar (ortak avtorlar: dr. Paslari M., dr. T. Şarşov).